

BIDRAG TILL SVERIGES OFFICIELA STATISTIK.

III Kungl. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser. Ny följd. 5.

ÅREN
1876—1880.

ÖFVERSTÅTHÅLLARE-EMMETETS UNDERDÅNIGA BERÄTTELSE

FÖR STOCKHOLMS STAD.

1. Stadens allmänna beskaffenhet.

Stockholms stad, som under femårsperioden icke undergått någon annan förändring till sina gränser än den utvidgning af hamnområdet, hvarom nedan närmare förmäles, upptager en yta af 19,089 qv.-ref fastland och 5,809 qv.-ref vatten enligt följande af stadsingeniören senast uppgjorda arealbeskrifning¹⁾:

	Summa.									
	Normalm.	Kungsholmen.	Medeltorsholmen.	Staden inom brunn.	Staden inom Riddarholmen.	Helgeandsholmen.	Södermalm.	Långholmen.	Summa.	
Q v a d r a t r e f.										
Tomter.										
Bebyggda tomter o. kvarter	2,200	387	59	64	206	25	1,904	51	4,915	
Trädgårdar, åker och äng	2,400	2,070	9	179	—	—	1,937	85	6,680	
Skogs-, berg- o. hagmark	1,410	1,532	86	65	—	—	1,402	245	4,740	
Stadens berg-, grus- och strandplatser	118	46	—	—	—	—	306	2	472	
Gator och allmänna platser	1,278	151	19	8	153	34	623	6	2,282	
Vatten	—	—	—	—	—	—	—	—	5,809	
Summa	7,406	4,186	173	316	359	59	29	6,172	389	24,898

¹⁾ I denna beskrifning ingår icke den del af Djurgårdshalvön, som genom kungl. brefvet den 23 mars 1870 lades till Stockholm.

Genom den under femårsperioden tillkomna rotemansinrättningen har staden erhållit en ytterligare *administrativ indelning*, så att dess fördelning i nedannämnda hänseenden nu är följande:

	Rote eller mantalskrifningsdistrikt.	Valkrets.	Bevillingsberedningsdistrikt.	Faxeingsdistrikt.	Kronoppbörslsdistrikt.	Polisdistrikt.	Vaccinationsdistrikt.	Solaredistrikt.
Storkyrkoförsamlingen	I	I	I	I	I	I	I	V, VI
Klara församling...	II, III	II	II, III	II	II	IV	II	I, II
Kungsholms "	IV	I	VI	II	IV	III	II	II
Adolf Fredriks "	V, VI	III	V	III	III	V	II	I
Skepps- och Kastellholmarna	VII	I	IV	IV	III	VI	III	—
Jakobs församling	VII, VIII	III	IV, VI	III	III, IV	VI	III	III
Johannis "	VIII	IV	VI	IV	IV	VI	III	III
Ladugårdslands församling, utom Djurgården	IX—XI	IV	VII	IV	VII	VII	III	IV
Djurgården	XI	IV	VII	IV	IV, VII	VII	III	IV
Katarina församling...	XII—XIV	V	IX	VI	VI	¹⁾ VIII	IV	VII, IX
Maria församling	XV, XVI	V	VIII	V	V	II	IV	VIII, IX

Den *yttre gestalt*, hvari hufvudstaden numera framträder, är på långt när icke densamma, som den hade för ett tiotal af

¹⁾ Stadgården i Katarina församling tillhör äfven första polisdistriktet.

INLEDNING

TILL

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetat och utgivet af Statistiska centralbyrån – Stockholm, 1863-1912.

Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kungl. Maj:ts befallninghavande i Stockholms stad och i rikets 24 län avger underdåniga femårsberättelser av statistiskt innehåll.

Berättelserna består av två avdelningar.

Första avdelning består av följande rubriker:

- 1. Länets indelning och naturbeskaffenhet i allmänhet**
- 2. Innevånare**
- 3. Näringar**
- 4. Kommunikationsanstalter och varubyten**
- 5. Kameralförhållanden**
- 6. Politi.**

Andra avdelning är en tabellbilaga.

Statistiska centralbyrån samlar in och utger ett sammandrag för hela riket av samtliga femårsberättelsernas huvudsakliga innehåll.

Föregångare:

Kongl. maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1822-1851/55.

Innehållsförteckning.

	Sid.
Underdånig berättelse	1-94.
1. Stadens allmänna beskaflenhet.....	1.
2. Stadens invånare.....	2.
3. Näringar.....	6.
4. Kommunikationsanstalter, sjöfart, varubyten.....	6.
5. Kameralförhållanden.....	8.
6. Politi.....	8.
Tab. Litt. A. Fondernas antal, utdelning och storlek.....	91.
Tab. Litt. B. Tiden, då fromma stiftelserna och fonderna tillkommit, samt deras ändamål.....	92-93.
Tab. Litt. C. Fondernas gruppering efter deras ändamål.....	93.
Tab. Litt. D. Mera betydande institutioners fonder.....	93-94.
Tabellbilagor	95-116.
Tab. N:o 1. Folkmängden i Stockholms stad åren 1876-1880.....	95.
Tab. N:o 2. Allmänna vägar och skjutsning i Stockholms stad åren 1876-1880.....	96.
Tab. N:o 3. Tomter m. m. i Stockholms stad år 1880.....	96.
Tab. N:o 4. Brandförsäkrings-inrättningarnas verksamhet i Stockholms stad åren 1876-1880.....	97.
Tab. N:o 5. Fromma stiftelser, stipendiefonder, pensionsanstalter, sjukkassor och dermed jämförliga inrättningar i Stockholms stad år 1880.....	98.

BIDRAG
TILL
SVERIGES OFFICIELA STATISTIK.

/// Kungl. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser. Ny följd. 5.

ÅREN
1876—1880.

ÖFVERSTÅTHÅLLARE-EMMETETS UNDERDÅNIGA BERÄTTELSE

FÖR
STOCKHOLMS STAD.

1. Stadens allmänna beskaffenhet.

Stockholms stad, som under femårsperioden icke undergått någon annan förändring till sina gränser än den utvidgning af hamnområdet, hvarom nedan närmare förmäles, upptager en yta af 19,089 qv.-ref fastland och 5,809 qv.-ref vatten enligt följande af stadsingeniören senast uppgjorda arealbeskrifning¹⁾:

	Q v a d r a t r e f.									
	Normalm.	Kungsholmen.	Medeltandsholmen.	Riddarholmen.	Staden inom brunn.	Galärvarvet.	Skepps- och Kastellholmen.	Djurgårdsskär med Beckholmen.	Summa.	
Tomter.										
Bebyggda tomter o. kvarter	2,200	387	59	64	206	25	19	1,904	51	4,915
Trädgårdar, åker och äng	2,400	2,070	9	179	—	—	—	1,937	85	6,680
Skogs-, berg- o. hagmark	1,410	1,532	86	65	—	—	—	1,402	245	4,740
Stadens berg-, grus- och strandplatser	118	46	—	—	—	—	—	306	2	472
Gator och allmänna platser	1,278	151	19	8	153	34	10	623	6	2,282
Vatten	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5,809
Summa	7,406	4,186	173	316	359	59	29	6,172	389	24,898

¹⁾ I denna beskrifning ingår icke den del af Djurgårdshalvön, som genom kungl. brefvet den 23 mars 1870 lades till Stockholm.

Genom den under femårsperioden tillkomna rotemansinrättningen har staden erhållit en ytterligare *administrativ indelning*, så att dess fördelning i nedannämnda hänseenden nu är följande:

	Rote eller mantalskrifningsdistrikt.	Valkrets.	Bevillingsberedningsdistrikt.	Faxeingsdistrikt.	Kronoppbörslsdistrikt.	Polisdistrikt.	Vaccinationsdistrikt.	Solaredistrikt.
Storkyrkoförsamlingen	I	I	I	I	I	¹⁾ I	I	V, VI
Klara församling...	II, III	II	II, III	II	II	IV	II	I, II
Kungsholms "	IV	I	VI	II	IV	III	II	II
Adolf Fredriks "	V, VI	III	V	III	III	V	II	I
Skepps- och Kastellholmarna	VII	I	IV	IV	III	VI	III	—
Jakobs församling	VII, VIII	III	IV, VI	III	III, IV	VI	III	III
Johannis "	VIII	IV	VI	IV	IV	VI	III	III
Ladugårdslands församling, utom Djurgården	IX—XI	IV	VII	IV	VII	VII	III	IV
Djurgården	XI	IV	VII	IV	IV, VII	VII	III	IV
Katarina församling...	XII—XIV	V	IX	VI	VI	¹⁾ VIII	IV	VII, IX
Maria församling	XV, XVI	V	VIII	V	V	II	IV	VIII, IX

Den *yttre gestalt*, hvari hufvudstaden numera framträder, är på långt när icke densamma, som den hade för ett tiotal af

¹⁾ Stadgården i Katarina församling tillhör äfven första polisdistriktet.

år tillbaka. Gaturegleringar hafva blifvit genomförda och byggnadsföretag kommit till stånd, hvilka knappast lemnat någon del af staden ovidrörd, och särskildt har på Ladugårdslandet uppstått så godt som en hel ny stadsdel, omslutande en vacker park, i hvilken man svårigen kan igenkänna den gamla förfallna och ödsliga Humlegården. Utmed Nybro- och Ladugårdslandsvikarna är anlagd en bred strandgata, förande ända fram till Djurgårdsbron. Ny körbro är slagen öfver Norrström mellan Tegelbacken och Riddarhusgränden, ett storartadt sjukhus uppfördt på Sabbatsbergshöjderna, och i f. d. »Trädgårdsföreningen»

vid Drottninggatan reser sig en väldig skolbyggnad. Stora och omfattande gatulägningsarbeten hafva utförts. De illa luktande rännstenarna äro till stor del ersatta med underjordiska afloppsledningar. Planteringarna inom stadens område hafva utvidgats och förskönats. Stadens utkanter i de norra stadsdelarna hafva blifvit med dess medelpunkt förbundna genom spårvägar o. s. v. I fråga om dessa med flera genomgripande förändringar, som under femårsperioden 1876—1880 nått eller nalkats sin fullbordan, innehålla andra afdelningar af föreliggande berättelse särskilda och utförliga redogörelser.

2. Stadens invånare.

Folkmängdsförhållanden. För folkmängden, antalet från mantalspenningar befriade personer och beväringsskatten redogöres i **tabell N:o 1** bland bilagorna.

Den enligt nyss omförmälda bilaga förefintliga skilnad mellan den rättsliga och den mantalsskrifna folkmängden, hvilken skiljaktighet hufvudsakligen måste bero på felaktigheter i kyrkoböckerna, har under femårsperioden vållat bryderi vid ett riksdagsmannaval. I den af Kungl. Statistiska Centralbyrån till ledning för 1878 års riksdagsmannaval meddelade uppgift å folkmängden inom härader, tingslag, domsagor, städer och län den 31 december 1877 uppgafs nemligen Stockholms folkmängd till 165,677, således i öfverensstämmelse med presterskapets anteckningar. På grund häraf bestämde Magistraten, att för hufvudstaden skulle vid sagda val utses 16 representanter i Andra kammaren, hvilket antal ock blef utsedt. Emellertid hade Kungl. Statistiska Centralbyrån i sammanhang med den nämnda folkmängdsuppgiften fäst uppmärksamheten derpå, att, enligt den vid slutet af år 1877 verkställda mantalsskrifning, antalet af Stockholms befolkning vid samma tid endast uppgått till 153,528, hvarjemte centralbyrån anmärkte, att denna skilnad af 12,149 vore allt för stor för att kunna förklaras annorlunda än genom nyss antydda fel i kyrkoböckerna. Då tveksamhet således yppat sig huruvida flera än 15 representanter bort väljas, öfverklagades så väl magistratens beslut som det derpå grundade valet. Besvären blefvo dock ogillade ej mindre af Öfverståthållareembetet än af Högsta Domstolen.

En jämförelse mellan femårsperioderna 1871—1875 och 1876—1880 i afseende å födda och döda lemnar följande resultat:

År.	Antal lefvande födda.	Antal döda.	Flera döda än födda.	Flera födda än döda.
1871.....	4,583	4,238	—	345
1872.....	4,587	4,551	—	36
1873.....	4,737	5,228	491	—
1874.....	4,650	6,163	1,513	—
1875.....	4,900	5,238	338	—
1876.....	4,938	4,515	—	423
1877.....	5,104	4,564	—	540
1878.....	5,065	3,746	—	1,319
1879.....	5,297	3,744	—	1,553
1880.....	5,370	4,975	—	395

Under femårsperioden 1871—1875 föddes alltså 23,457 och dogo 25,418 personer, hvadan de dödas antal öfversteg de föddas med 1,961. Femårsperioden 1876—1880, hvarunder de föddas

antal utgjorde 25,774 och de dödas 21,544, företer åter ett nativitetsöfverskott af ej mindre än 4,230.

De främmande trosförvandternas antal var vid slutet af år:

	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
Fransk-reformerta	36	34	42	10	27
Engelsk-reformerta	—	—	—	—	55
Rysk-grekiska	—	—	—	—	15
Katolska	509	519	534	547	562
Mosaiska	933	943	964	968	1,259
	1,478	1,496	1,540	1,525	1,918.

Befolkningens välstånd och håg för sparsamhet. Följande tablå torde kunna gifva en föreställning om *den allmänna välmågan* samt olikheten härutinnan mellan femårsperioden 1876—1880 och den nästföregående:

År.	Uppskattad inkomst af kapital och arbete, enligt Art. II Ber.-St. Medeltal på hvar invånare.	Afscrifna debetsedlar i procent af de utfärdade.	Afkräddade utskylder i procent af de påförda.	Antal skuldföringsmål, handlagda af Öfverståthållarembetets kansli.	Delegernes i Stockholms stads sparbank medelbehållning vid årets slut.	At Stockholms stads pantlänning och Stockholms pantaktiebank utgifna bln. 1)
	Kronor.				Kronor.	Kronor.
1871.....	256'54	47'78	6'23	1,369	194	1,313,609
1872.....	292'72	45'75	5'68	1,093	200	1,241,134'50
1873.....	307'07	44'83	5'78	976	209	1,157,360'50
1874.....	355'76	41'92	5	851	213	1,285,525
1875.....	378'59	39'48	4'74	927	214	1,808,152'50
1876.....	384'39	40'10	5'44	1,345	211	1,992,707'50
1877.....	381'13	40'01	5'60	1,325	205	2,258,279
1878.....	374'40	43'55	6'57	1,618	197	2,503,378
1879.....	370'96	46'98	7'01	2,672	195	2,712,312'50
1880.....	370'13	41'83	5'18	1,841	201	2,817,634

Välmågan, för så vidt den finner sitt uttryck i flertalet af dessa siffror, har, såsom man ser, alltjemt stigit under femårs-

1) Aktiebolaget Stockholms pantaktiebank började sin verksamhet med ett afdelningskontor den 25 april 1874 samt öppnade ett annat den 22 augusti samma år och ett tredje den 8 mars 1875.

perioden 1871—1875 men sedermera sjunkit ända till år 1880, då tillståndet i någon mån förbättrades. Ehuru *förmågan* att göra besparingar således kan antagas hafva varit mindre under femårsperioden 1876—1880 än under femårsperioden 1871—1875, ett förhållande som särskildt röjer sig i sparbanksdelegarnes olika medelbehållning under de olika åren, synes dock *hågen för sparsamhet* icke minskats, åtminstone att döma efter tillväxten i nämnde delegares antal år från år. Detta antal var nemligen vid slutet af:

år 1871.....	47,294	år 1876.....	68,511
” 1872.....	52,366	” 1877.....	70,184
” 1873.....	57,277	” 1878.....	71,095
” 1874.....	62,011	” 1879.....	72,230
” 1875.....	65,740	” 1880.....	73,784

Befolkningens sedliga ståndpunkt och den skillnad femårsperioden 1876—1880 i detta hänseende företer, jemförd med femårsperioden 1871—1875, torde något så när kunna bedömas af följande förhållanden:

Antalet af icke gifta barnaföderskor — enkor, trolofvade och fränskilda deri inberäknade — utgjorde:

år 1871.....	1,832	år 1876.....	1,889
” 1872.....	1,807	” 1877.....	1,868
” 1873.....	1,901	” 1878.....	1,797
” 1874.....	1,808	” 1879.....	1,806
” 1875.....	1,918	” 1880.....	1,779
Åren 1871—75...	9,266.	Åren 1876—80...	9,139.

Utom äktenskapet föddes lefvande:

år 1871...	1,733 barn, eller i procent af alla lefvande födda	37·81
1872.....	1,713 ” ” ” ”	37·34
1873.....	1,807 ” ” ” ”	38·15
1874.....	1,697 ” ” ” ”	36·49
1875.....	1,797 ” ” ” ”	36·67
Åren 1871—75	8,747.	

år 1876.....	1,792 barn, eller i procent af alla lefvande födda	36·29
1877.....	1,783 ” ” ” ”	34·93
1878.....	1,718 ” ” ” ”	33·92
1879.....	1,738 ” ” ” ”	32·82
1880.....	1,719 ” ” ” ”	32·01

Åren 1876—80 8,750.

Förhållandet ställer sig således gynsammare för femårsperioden 1876—1880, i det de ogifta eller dermed jemförliga barnaföderskornas antal då var 127 mindre än motsvarande antal under femårsperioden 1871—1875, samt de utom äktenskapet födda barnens procent af alla lefvande födda alltjemt nedgått under den förstnämnda perioden utan att något år stiga ens till den föregående periodens lägsta siffra.

Sjelfmordens antal åter har under femårsperioden 1876—1880 något ökats. De utgjorde nemligen:

år 1871.....	36	år 1876.....	38
” 1872.....	31	” 1877.....	52
” 1873.....	35	” 1878.....	55
” 1874.....	50	” 1879.....	58
” 1875.....	45	” 1880.....	43
Åren 1871—75.....	197.	Åren 1876—80.....	246.

Brottsligheten, om densamma bedömes efter antalet i *Stockholm bosatta* personer, som af stadens domstolar blifvit *sakfälda för gröfre brott*, har, synnerligast när man tager folkmängdens tillväxt i betraktande, icke obetydligt minskats. Nämnda personers antal utgjorde nemligen:

år 1871.....	211	år 1876.....	215
” 1872.....	273	” 1877.....	230
” 1873.....	238	” 1878.....	211
” 1874.....	220	” 1879.....	222
” 1875.....	271	” 1880.....	226
Åren 1871—75...	1,213.	Åren 1876—80...	1,104.

Tyvärr är ungdomen mycket starkare representerad i den senare periodens än i den förras siffror, i ty att antalet sakfälda personer under 20 års ålder utgjorde¹⁾:

år 1871.....	37	år 1876.....	69
” 1872.....	46	” 1877.....	101
” 1873.....	61	” 1878.....	59
” 1874.....	43	” 1879.....	69
” 1875.....	57	” 1880.....	68
Åren 1871—75.....	244.	Åren 1876—80.....	366.

Denna tillökning af icke mindre än 122 personer är desto beklagensvärdare, som bidrag till stegringen lemnats af 31 under femårsperioden 1876—1880 sakfälda barn under 15 års ålder, mot allenast 1 under femårsperioden 1871—1875.

Om man till ledning för omdömet om brottsligheten tager de till poliskammaren ingångna anmälningar rörande i Stockholm föröfvade mord, barnamord, dråp, rån, stölder, snatterier, förfalskningar och bedrägerier, ställer sig förhållandet något ogynsammare, än när omdömet grundas på de sakfälda stockholmar-nes antal. Dylika anmälningar utgjorde nemligen:

år 1871.....	2,547	år 1876.....	2,747
” 1872.....	2,899	” 1877.....	2,842
” 1873.....	2,907	” 1878.....	2,825
” 1874.....	3,028	” 1879.....	2,906
” 1875.....	2,903	” 1880.....	3,431
Åren 1871—75...	14,284.	Åren 1876—80...	14,751.

Osedligheten bland qvinnorna, för så vidt den yttrar sig i yrkesmässig skörlefnad, har varit i tilltagande, att sluta af följande siffror, utvisande antalet qvinnor, som *första gången* inskrifvits bland de besigtningsskyldiga:

år 1871.....	50	år 1876.....	109
” 1872.....	61	” 1877.....	132
” 1873.....	76	” 1878.....	133
” 1874.....	49	” 1879.....	117
” 1875.....	69	” 1880.....	120
Åren 1871—75.....	308.	Åren 1876—80.....	611.

Hela antalet besigtningsskyldiga qvinnor utgjorde, räknadt vid hvarje års slut:

¹⁾ I följd af siffrornas förändrade uppställning i de källor, hvarur ifrågavarande uppgifter äro hemtade, har från och med år 1877 måst bland ungdomen medräknas jemväl personer mellan 20 och 21 år, hvilket förhållande naturligtvis något bidrager till den anmärkta stegringen.

år 1871.....	322	år 1876.....	295
» 1872.....	328	» 1877.....	339
» 1873.....	296	» 1878.....	360
» 1874.....	273	» 1879.....	396
» 1875.....	264	» 1880.....	417

Hvad angår *superiet*, så har i föregående femårsberättelser, på sätt i allmänhet sker, allenast fyllerimålens antal tagits till måttstock därför. Denna måttstock bör dock icke användas ensam när det gäller att i fråga om starka dryckers missbruk beräkna skillnaden vare sig mellan femårsperioderna 1871—1875 och 1876—1880 eller mellan det senare tidskiftets särskilda år. Äfven om *superiet* icke tilltager, kan nemligen fyllerimålens antal stiga efter hand som den patrullerande polispersonalens tjänstgöring blir ändamålsenligare ordnad samt denna personal ökas och dess bevakningsområde utvidgas; och att så väl det ena som det andra skett i icke ringa grad ej mindre från 1871—1875 till 1876—1880 än och under loppet af sistnämnda period, framgår af den redogörelse, som längre ned lemnas rörande polisen. Sedan all kroggrörelse med den 1 oktober 1877 blifvit öfverlåten på ett bolag — Stockholms utskänkningsaktiebolag —, har dessutom en annan omständighet tillkommit, som äfven måste i sin mån bidraga att öka åtalet för fylleri, nemligen omsorgen att å krogarna hålla bättre ordning och deraf beroende ifver att tillkalla polis för aflägsnande af rusige fridstörare, hvilka, om det gamla systemet varit rådande, antagligen fått kvarstanna på krogen, till dess ruset hunnit blifva mindre märkbart. Öfverståthållareembetet har därför låtit sig angeläget vara att söka en säkrare beräkningsgrund i det ifrågavarande afseendet samt trott sig finna en sådan i fyllerimålens sammanställning dels med alkoholsjukdomarna och dels med spirituosaåtgången på krogar, bränvinsmagasin och andra dermed jemförliga försäljningsställen, hvilken sistberörda faktor dock icke stått till buds tidigare än från och med det första kalenderåret af utskänkningsbolagets verksamhet, eller år 1878, hvarförinnan bränvinsförbrukningen icke var till beloppet känd.

Resultatet af en dylik sammanställning och hithörande siffrors fördelning på folkmängden visar sig i vidstående tablå.

Man ser af denna tablå, att medeltalet mantalsskrifne invånare för hvarje fyllerimål utgjorde 49 för perioden 1871—1875 och allenast 26 för perioden 1876—1880; men att vid sidan af denna betydande stegring i fyllerimål — till hvilken, på sätt nyss nämnts, andra orsaker än ett ökad *superi* kunna hafva i väsentlig mån bidragit — medeltalet mantalsskrifne invånare för hvarje fall af alkoholsjukdom utgjorde 318 för perioden 1871—1875 mot 331 för perioden 1876—1880, en minskning i sjukdomsfallen, hvilka torde få hufvudsakligast tillskrifvas större måttlighet i rusdryckers förtäring. Jemför man tablån med den längre upp stående, som betecknar befolkningens ekonomiska välstånd, så faller det genast i ögonen, att *superiets* till- och aftagande skett, allt efter som detta välstånd ökats eller minskats, hvarvidt likväl den ekonomiska ställningens försämring inverkat något senare på *superiet* än på de i sistberörda tablå angifna förhållanden. Sålunda har *superiet* från år 1871 oafbrutet ökat till och med år 1876; år 1877 var att döma efter fyllerimålen sämre, men enligt fallen af alkoholsjukdom bättre än år 1876; för åren 1878 och 1879, då det ekonomiska tillståndet

var som sämst, visa alla siffror en större nykterhet; och hvad angår år 1880, så var i förhållande till folkmängden spirituosa-förbrukningen visserligen något mindre, men fyllerimålen och fallen af alkoholismer något talrikare än under år 1879.

I hvad mån utskänkningsbolagets verksamhet bidragit till den år 1877 eller 1878 inträdda förbättring, är omöjligt att veta, då ju början af denna verksamhet sammanfaller med öfvergången från de bättre till de sämre konjunkturerna, men Öfverståthållareembetet tror sig emellertid på goda skäl kunna hoppas, att det längre fram beskrifna sätt, hvarpå bränvinshandeln blifvit genom detta bolag ordnad, framdeles skall visa sig utgöra ett af medlen att hålla förtäringen af rusdrycker inom måttlighetens gräns. I fråga om fyllerilastens bekämpande ställer Öfverståthållareembetet sin förtröstan jemväl till den liffigare sträfvan för nykterhetens utbredning, som på senare tider inträdt; en sträfvan som betydligt vunnit i styrka och sammanhållning bland annat genom den s. k. *Good Templar ordens* uppträdande i hufvudstaden, der detta sällskap dock först efter femårsperiodens slut börjat utöfva sin verksamhet i en mera storartad omfattning.

Tablå öfver fyllerimål, alkoholsjukdomar och sålda spirituosa.

År.	Fyllerimål.		Alkohol-sjukdomar.		Utskänkta och utminuterade spirituosa.	
	Antal.	Antal mantalsskrifne invånare för hvarje mål.	Antal.	Antal mantalsskrifne invånare för hvarje fall.	Antal kannor. ¹⁾	Antal kannor för hvarje mantalsskrifne invånare.
1871.....	2,412	56'77	300	456'64	—	—
1872.....	2,788	50'18	363	385'40	—	—
1873.....	2,897	48'76	460	307'07	—	—
1874.....	3,050	46'99	602	238'05	—	—
1875.....	3,578	40'55	713	203'33	—	—
1876.....	5,718	25'80	778	189'62	—	—
1877.....	6,981	21'99	670	229'15	—	—
1878.....	6,033	26'78	427	378'74	2) 1,530,670'95	9'46
1879.....	5,948	27'41	370	440'65	2) 1,471,349'83	9'02
1880.....	6,247	26'87	404	415'51	1,471,435'17	8'77

¹⁾ Förbrukningen af bränvin å kallare och schweitzerier samt af utländska spirituosaslag här icke inräknad.

²⁾ *Reymersholms* minutförsäljning af svenska spirituosa lär för året kunna beräknas till omkring 524,400 kannor, hvarjemte, utom utskänkningsbolagets egen omsättning, vid pass 42,500 kannor bränvin i Stockholm försålles i minut af hemtningsvis. Ehuru, utan öfverdrift, hälften af dessa belopp kan antagas hafva förbrukats i Stockholm, har dock, för att heldre taga en för låg än en för hög siffra, utskänkningsbolagets omsättning, som i och för sig utgjorde 1,341,704'28 kannor, här blifvit ökad med allenast 188,966'67 kannor, d. v. s. en tredjedel af nämnda försäljningar.

³⁾ Till utskänkningsbolagets omsättning för året, i och för sig 1,452,616'49 kannor, har här lagts dels tredjedelen af *Reymersholms* minutomsättning af svenska spirituosa under året, hvilken tredjedel efter den i nästföregående not angifna beräkningsgrund uppgår till 14,566'67 kannor, och dels tredjedelen af den bränvinsquantitet, som, af annan än utskänkningsbolaget, under året i Stockholm försålles af hemtningsvis i minut, hvilken tredjedel kan antagas hafva utgjort åtminstone 4,166'67 kannor.

**Befolkningens uppförande, intellektuella utveckling och sinne-
lag m. m.** Några *ovoligheter* hafva icke under femårsperioden förekommit eller ens *oordningar* af nämnvärd beskaffenhet sig yppat. Tvärtom har Öfverståthållareembetet den tillfredsställelsen att kunna vitsorda befolkningens välförhållande i allt, som rör ordning och skick i det allmänna uppträdandet; och det är i synnerhet glädjande, att profven derpå företrädesvis lagts i dagen vid de tillfällen, då det varit lättast att åstadkomma förargelse och beklagensvärdast om så skett. Denna värdiga hållning hos befolkningen samt dess villighet att efterkomma de för god ordnings upprätthållande och olyckshändelserns förekommande gifna föreskrifter hade man tillfälle iakttaga: den 21 juni 1876, då framlidna *H. M. Enkedrottning Josefins jordiska kvarlevor fördes till sitt sista hvilorum* och, oaktadt den vid liknande tillfällen oundvikliga trängseln, den andaktsfulla stämningen af sorg och saknad öfver den ädla furstinnans bortgång icke ett ögonblick stördes; i juli 1878, då *det stora öfninglägret på Ladugårdsgärdet* dit utlockade skådelystna i tusental; den 24 augusti 1879, då dåvarande *ryske tronföljaren*, numera *H. M. Kejsaren af Ryssland, sjöledes anlände till Stockholm* såsom *H. M. Konungens gäst* och befolkningens åstundan att uppfånga en skynt af den höge resanden fyllt strandplatserna vid Saltsjön med talrika folkskaror; den 26 i sistnämnda månad, då *samme höge gäst, efter ett besök på Gripsholm, med ångbåt återvände till staden*, följd af hundratals festligt prydda och upplysta farkoster, allt under det fyrverkeri vid de vackra stränderna, i för-
ening med de der belägna villornas bländande illumination, bidrog att framkalla ett praktfullt skådespel och därför också satt hela staden i rörelse; samt slutligen den minnesvärda 24 april 1880, då »*Vegas*» *hemkomst* med Nordenskiöld, Palander och öfrige deltagare i »nordostpassagen» firades under ögonen på oöfverskådliga, tätt sammanträngda folkmassor utan att någon yttring af tygellöshet eller oskick blandade sig i den allmänna hänförelsen och jublet öfver »vegamännens» ärorika bedrift.¹⁾

Den stora allmänhetens alltjemt växande *åtrå efter intel-
lectuel bildning* är ett tidens tecken af löftesrik betydelse, och Stockholms befolkning har ingalunda förblifvit främmande för inflytelsen af denna glädjande tidsriktning. Det är ej så synnerligen många år sedan, som offentliga *föreläsningar* utom läro-
verken kunde räknas till undantagen; de tillhöra nu så godt som ordningen för dagen och hållas vanligast inför en talrik åhörarekrets. Flere framstående föreläsare jemväl från utlandet hafva under femårsperioden uppträdt i hufvudstaden.

Såsom ett bevis på intresset för kunskaper och vetande jemväl hos de kroppsarbetande klasserna bör här omnämnas det s. k. *arbetareinstitut*, som mot femårsperiodens slut tillkommit på initiativ af dr Anton Nyström och har till uppgifvet ändamål »att åt alla, såväl kvinnor som män, hvilka under upp-
växtåren ej fått egna sig åt högre studier, meddela en populär vetenskaplig bildning samt bereda tillfälle till förädlade nöjen af konstnärlig art». Sedan genom subskription omkring 3,000 kronor på några veckor insamlats för att sätta företaget i gång, öppnade institutet sin verksamhet den 4 oktober 1880 och har

sedermera hvarje söckendagskväll under åtta månader af året meddelat undervisning genom föredrag i matematik, astronomi, fysik, kemi, anatomi, fysiologi, naturalhistoria, jord- och folkbeskrifning m. m., jemte lektioner i aritmetik och skönskrifning. Institutets förvaltning sker genom en styrelse af sju personer, utgörande representanter för industriidkarnes, vetenskapsidkarnes och kroppsarbetarnes klasser. Dess verksamhet öfvervakas af en inspektor, som bör vara känd vetenskapsman eller medlem af vetenskapsakademien. Det sålunda erbjudna tillfället till undervisning, hvilken lemnas mot en låg inträdesavgift, har flitigt anlitats företrädesvis af arbetarebefolkningen och ej sällan så långt lokalens utrymme medgifvit.

Ett föga utveckladt *intresse för allmänna angelägenheter* har man sedan gammalt vant sig att inräkna bland de mindre förtjenstfulla egenskaperna hos Stockholms befolkning. I hvilken grad denna förebråelse är befogad och hvad företråde, som i det ifrågavarande afseendet må kunna tillerkännas femårsperioden 1876—1880 framför den närmast föregående, torde i viss mån framgå af följande *tablå angående deltagandet i de viktigaste allmänna valen*:

Valdag.	De röstades procent af de röstberättigade.	Valdag.	De röstades procent af de röstberättigade.		
<i>Riksdagsmannaval.</i>					
Allmänna val.	1872 ²⁷ / ₉	45.97	Fyllnadsval.	1872 ⁵ / ₁	31.22
	1875 ²⁹ / ₉	43.58		1873 ¹² / ₁₂	23.37
	—	—		1874 ²¹ / ₁	27.41
	—	—		1874 ¹³ / ₁₁	24.25
	1878 ²⁷ / ₉	47.67		1876 ⁸ / ₁₂	25.06
	—	—		1879 ¹⁰ / ₁₀	32.17
—	—	1880 ¹² / ₁₁	26.96		

Val af borgmästare, rådmän och magistratssekreterare.

1871 ²⁰ / ₆	6.83	1877 ⁹ / ₄	5.81
1871 ²⁸ / ₇	7.20	1878 ¹¹ / ₆	5.92
1871 ²⁸ / ₉	6.97	1880 ¹⁰ / ₁₁	27.71
1871 ²³ / ₁₂	5.44	—	—
1872 ¹ / ₁₁	8.93	—	—
1875 ²¹ / ₃	3.45	—	—

Stadsfullmäktigval.

1871.....	4.5	1876.....	4.62
1872.....	3.88	1877.....	4.75
1873.....	3.42	1878.....	4.02
1874.....	3.31	1879.....	5.12
1875.....	2.81	1880.....	5.90

Man finner lätt, att de siffror, som i denna tablå beteckna olika slags val, icke kunna hafva en och samma betydelse, för så vidt det gäller att jemföra de begge femårsperioderna med hvarandra och på denna jemförelse grunda omdömet, huruvida en konstantare förändring inträdd. De allmänna riksdagsmannavalen äro för få, för att man af dem skulle kunna draga någon bestämd slutsats härutinnan¹⁾. *Fyllnadsvalen* till riks-

¹⁾ Befolkningens välförhållande under högtidligheterna i oktober 1881 med anledning af *D. K. II. Kronprinsens och Kronprinsessans förmäling* samt arbetarnes i allmänhet lugna och ordningsfulla uppträdande vid de många »*strikerna*» samma års sommar ingifva förhoppningar, att ofvan uttalade omdöme skall finna sin tillämpning jemväl på femårsperioden 1881—1885.

¹⁾ Att procenten vid 1881 års val uppgick till 59.4 tyder emellertid på en fortgående stegring.

dagsmän och valen af magistratspersoner ega rum på obestämda tider med än långa än korta mellanskof, och röstetalet vid dem måste i öfrigt bero på tillfälliga och skiftande anledningar till ett mer eller mindre lifligt deltagande, så att ej heller dessa val äro särdeles bevisande i nyssberörda hänseende. *Stadsfullmäktigvalen* deremot återkomma årligen; de äro dessutom ett uttryck för ett intresse, som icke kan förändra sig stort från den ena valperioden till den andra och torde alltså företrädesvis vara tjenliga till gradmätare för valifvern, sådan den öfverhufvudtaget framträdtt under den ena femårsperioden, jemförd med den andra. Håller man sig därför till stadsfullmäktigvalen allenast, så utvisar tablån, att hågen hos Stockholms befolkning att begagna sin valrätt varit starkare 1876—1880 än 1871—1875.

Att den tillförene rådande liknöjdheten för dylika val på senare tider börjat gifva vika för en hos befolkningen mera utbredd lust att i dem deltaga, derom vittna äfven gång efter annan upprepade yrkanden på förändringar i syfte att bereda lättare tillfälle för valmännen att kunna infinna sig vid valurnan. För att tillmötesgå dessa önsknings har, på stadsfullmäktiges derom framställda begäran, den år 1875 från fyra till sex timmar utsträckta *valtiden* blifvit, genom Eders Kungl. Maj:ts nådiga bref den 15 oktober 1880, så fördelad att valförrättningen, som förut egde rum mellan kl. 9 f. m. och 3 e. m., numera pågår från kl. 10 f. m. till kl. 2 e. m. samt mellan kl. 6 och 8 på aftonen.

De nyss antydda tecknen på ett vaknande intresse för allmänna angelägenheter äro icke de enda, som kunna framhållas. Detta intresse röjer sig jemväl i allt talrikare hållna, allt mera besökta *möten för öfverläggning om riksdagsmannaval* likasom i det starkt tilltagande antalet *folkmöten*, som samla väldiga skaror af arbetare till rådplägnings öfver tidens sociala frågor. Glädjande är det att kunna vitsorda, att denna församlingsfrihet

i allmänhet begagnats med hofsamhet och sans. Enstaka yttranden i socialistisk eller kommunistisk anda hafva väl någon gång låtit sig förnimmas, men synas icke hafva gjort något djupare intryck på det stora flertalet.

Vägörenhet och frikostighet äro sedan gammalt hemmastadda i Stockholm. Tabellen N:o 5 bland bilagorna torde härför vara ett ojäfaktigt bevis. Vill man hafva flera, behöfver man endast erinra sig de många s. k. *bazarerna*. Dessa hafva på senare tider och i synnerhet under femårsperioden intagit en framstående plats bland uttrycken för stockholmares villighet att offra ej mindre penningar än tid och arbetskraft, när det gäller att lindra nöd eller bereda tillgångar för främjandet af andra ädla syften. Oaktadt bazarer årligen återkommit till ett antal af två, tre och derutöfver, har intresset för dem icke försvagats, och under femårsperioden hafva ansevärd summor genom bazarerna influtit och tillgodokommit af uppmuntran så förtjenta anstalter som t. ex. *hemmet för fattiga mödrar*, *asylet för »pauvres honteux»*, *hemmet för vanvårdade flickor*, *etnografiska museet* m. fl.

Bland hugnesamma företeelser inom stockholmslifvet bör man icke förbise den, som yttrat sig i ökad tillfälle till och växande intresse för s. k. *sport*. Svenska segelsällskapets årliga *pris- och kappsegling*, som sedan en lång följd af år haft stor dragningskraft på befolkningen samt allt mer och mer antagit karakteren af en allmän folkfest, stod för blott några år tillbaka så godt som ensam i det afseende, hvarom här är fråga. Detta är icke vidare fallet. *Täflingar i kapprodd, skidlöpning, skridskoåkning, gymnastik och fäktning*, anordnade af sällskap och klubbar, deraf de flesta tillkommit under femårsperioden, hafva börjat ingå bland stockholmares älsklingsnöjen och vinna allt djupare insteg i folkets gunst.

3. Näringar.

Då *jordbruk och boskapskötsel* i endast jemförelsevis ringa utsträckning idkas i Stockholm, som saknar s. k. stads- eller donationsjord; då, hvad särskildt beträffar jordbruket, 1876—1880 årens lifliga byggnadsverksamhet än mer inskränkt arealen af den odlade marken; och då, på sätt i föregående femårsberättelser anmärkts, riktigheten af de allenast på näringsidkarnes egen utsago grundade uppgifter, som kunna införskaffas om ifrågasvarande två näringar, icke kan tillbörligen kontrolleras; så anser sig Öfverståthållareembetet böra här alldeles förbigå desamma.

Enligt Kungl. Kommerskollegii tryckta årsberättelse funnos år 1880 i Stockholm: 302 *fabriker*, som egdes eller innehades af 70 bolag samt 197 manliga och 21 qvinliga enskilda personer, och dervid voro såsom arbetare anställda 6,124 män och 2,528 kvinnor; årets tillverkningsvärde var 27,752,540 kronor. 1875

års motsvarande uppgifter utvisa: 373 fabriker, som egdes eller innehades af 57 bolag samt 271 manliga och 35 qvinliga enskilda personer, och dervid voro såsom arbetare anställda 6,500 män och 2,836 kvinnor; sistnämnda års tillverkningsvärde uppgick till 33,448,600 kronor.

Enligt samma årsberättelse var år 1880 *handtverkarnes* antal 2,049 manliga och 132 qvinliga samt antalet af deras biträden 6,690 män och 793 kvinnor; den handtverkerierna påförda bevillning utgjorde 47,314 kronor. 1875 års motsvarande uppgifter utvisa: 1,831 manliga och 126 qvinliga handtverkare, som till biträden hade 6,547 män och 618 kvinnor; årets bevillningssumma steg till 37,134 kronor.

Beträffande en del under femårsperioden tillkomna *aktiebolag* lemnas några upplysningar under afdelningen *politi*.

4. Kommunikationsanstalter, sjöfart, varubyten.

A) **Landtkommunikationer.** Under femårsperioden har hufvudstaden erhållit två nya viktiga kommunikationsanstalter till lands, *bergslagsbanan* och *spårvägar*. För dessa lemnas utförlig redogörelse under afdelningen *politi*.

Kort efter spårvägstrafikens öppnande upphörde den *omnibustrafik*, som sedan flera år tillbaka pågått mellan Slussen och Adolf Fredriks kyrkoplan utefter Drottninggatan. Numera finnes ingen regelmässig och *hela året om pågående* omnibusfart.

Vid 1880 års slut besörjdes åkeriet för personbefordran med 158 droskor och 863 hästar. Åkarnes antal var 120 och droskuskarnes 181.

Gästgifveriet på Södermalm har under femårsperioden upphört. Detsamma var mot slutet endast helt föga anlitadt. Så utvisade dagboken för år 1875, att deras antal, som under samma år tagit skjuts, i medeltal icke uppgick till mera än två i veckan. Den bekvämlighet för allmänheten, som åsyftats med inrättandet af en särskild gästgifvaregård för Södermalm, kom således blott ett fåtal personer till godo och stod icke i skäligt förhållande till den årliga kostnad af 1,300 kronor, staden måste för nämnda inrättning vidkännas. På grund häraf och i betraktande af de allt mera utvidgade ångbåts- och jernvägsförbindelserna blef med Eders Kungl. Maj:ts nådiga tillstånd ifrågavarande gästgifveri indraget med den 1 oktober 1876; och har sedermera endast ett gästgifveri funnits i hufvudstaden, det på Norrmalm belägna. • I fråga om *gästgifveriskjutsen* i öfrigt har Öfverståthållareembetet intet att förmäla utöfver hvad **tabellen N:o 2** bland bilagorna och embetets föregående femårsberättelser derom innehålla.

Hvad *jernvägstrafiken* vidkommer, framgår densammas stegring af följande siffror, utvisande *person- och varurörelsen vid Stockholms bangårdar* under femårsperioderna 1871—1875 och 1876—1880.

År.	Antal resande.	Fraktgods. Centner.
1871.....	315,841	2,075,750
1872.....	372,539	2,143,127
1873.....	465,538	2,886,062
1874.....	556,828	3,849,645
1875.....	584,383	4,232,148
1871—75.....	2,295,129.	15,186,732.
1876.....	557,858	4,558,163
1877.....	639,883	5,267,727
1878.....	637,962	4,746,822
1879.....	649,821	5,522,997
1880.....	736,869	6,362,202
1876—80.....	3,222,393.	26,457,911.

B) Sjökommunikationer. Angående den nya *hamnanläggningen vid Ladugårdslands- och Nybrorikarna* samt åtskilliga andra *hamnförhållanden* skall särskildt redogöras längre ned under afdelningen *politi*.

Sjöfarten åt saltsjösidan öppnades år 1876 den 10 april och fortfor till den 19 december. År 1877 öppnades den åter den 4 maj och fortgick sedermera oatbrutet, åtminstone hvad ångbåtarna angår, ända till den 28 januari 1879. Under femårsperiodens återstående tid var den endast stängd mellan den 28 januari och 19 april sistnämnda år.

Antalet ångfartyg, tillhörande rederier i Stockholm, utgjorde år 1880: 182 om tillhoppa 18,504 ton och 6,282 hästkrafter. År 1875 års motsvarande siffror voro resp. 161; 21,173; 6,081. För *utrikes* sjöfart användes år 1880: 32 ångfartyg om tillhoppa 12,421 ton och 2,915 hästkrafter mot år 1875 resp. 45; 17,193; 3,669.

Ångsluparna, hvilka användas till trafik inom staden och dess omgifningar, uppgingo år 1880 till ett antal af 62 med

tillhoppa 387 hästkrafter, hvilka tal, jemförda med de motsvarande för år 1875, utvisa en tillökning af resp. 8 och 71.

C) Post och telegraf. Hela antalet *genom Stockholms postkontor befordrade försändelser* utgjorde:

år 1871.....	2,222,942	år 1876.....	4,354,719
» 1872.....	2,417,856	» 1877.....	4,517,076
» 1873.....	2,734,980	» 1878.....	5,466,084
» 1874.....	3,118,507	» 1879.....	5,000,703
» 1875.....	3,296,839	» 1880.....	6,187,643
Åren 1871—75...	13,791,124.	Åren 1876—80...	26,126,225.

Breflådornas antal, som år 1875 uppgick till 61, hade år 1880 ökat till 75.

Vid *Stockholms telegrafstation* befordrades följande antal *taxerade telegram*:

år 1871.....	259,596	år 1876.....	374,496
» 1872.....	306,878	» 1877.....	388,521
» 1873.....	351,642	» 1878.....	348,486
» 1874.....	381,905	» 1879.....	316,541
» 1875.....	386,846	» 1880.....	366,117
Åren 1871—75...	1,686,867.	Åren 1876—80...	1,794,161.

Om *telefonen* förekomma några upplysningar längre fram, under afdelningen *politi*.

D) Sjöfart och handel. *Antalet segelfartyg* om 20 ton och derutöfver, tillhörande rederier i Stockholm, utgjorde år 1880: 69 om tillsammans 12,732 ton, hvaraf 31 om 11,034 ton användes till utrikes sjöfart. Motsvarande tal för år 1875 voro resp. 73; 16,282; 35; 14,370.

Antal fartyg, som ankommit till, afgått från eller passerat Stockholms hamnområde, utgjorde:

år 1871.....	¹⁾	år 1876.....	58,719
» 1872.....	¹⁾	» 1877.....	61,553
» 1873.....	54,177	» 1878.....	68,858
» 1874.....	60,619	» 1879.....	60,115
» 1875.....	54,294	» 1880.....	69,874.

Genom Stockholms sluss passerade ångfartyg, segelfartyg, prämar och timmerflottar i sammanlagdt följande antal resor:

år 1871.....	8,434	år 1876.....	11,300
» 1872.....	10,789	» 1877.....	14,173
» 1873.....	11,340	» 1878.....	11,739
» 1874.....	10,745	» 1879.....	12,203
» 1875.....	10,840	» 1880.....	10,021
Åren 1871—75.....	52,148	Åren 1876—80.....	59,439.

Enligt Kungl. Kommerskollegii tryckta årsberättelse funnos år 1880 i Stockholm: 2,156 manliga och 1,078 qvinliga *handlande*, hvilka använde en betjening af 3,768 män och 1,189 qvinnor samt voro i bevilning påförda 121,167 kronor. Enligt samma berättelse funnos år 1875: 1,936 manliga och 1,146 qvinliga *handlande*, hvilka använde en betjening af 3,039 män och 880 qvinnor samt voro i bevilning påförda 124,642 kronor 63 öre. *Antalet utländingar, som undfått tillstånd att dricka handel*, utgjorde 167 år 1880 mot 184 år 1875. De förres sammanlagda bevilning var 16,450 och de senares 17,437 kronor.

¹⁾ För åren 1871 och 1872 saknas uppgifter, som kunna sammanställas med de för de öfriga åren angifna.

De å Stockholms börs anmälda *vezelslut* i främmande myntslag utgjorde, räknadt i svenskt mynt:

år 1871.....	99,805,844	år 1876.....	134,656,122
» 1872.....	132,058,905	» 1877.....	151,420,603
» 1873.....	173,701,462	» 1878.....	154,682,352
» 1874.....	173,556,648	» 1879.....	92,879,634
» 1875.....	132,159,918	» 1880.....	86,207,025
Åren 1871—75...	711,282,777.	Åren 1876—80...	619,845,736.

Försäljningssumman af de å fondbörsauktionerna i Stockholm sålda värdepapper uppgick till:

år 1871.....	626,677	år 1876.....	331,663
» 1872.....	815,331	» 1877.....	470,228
» 1873.....	1,068,665	» 1878.....	675,667
» 1874.....	885,613	» 1879.....	2,211,817
» 1875.....	460,138	» 1880.....	4,240,581
Åren 1871—75.....	3,856,424.	Åren 1876—80.....	7,929,956.

5. Kameralförhållanden.

Beträffande antalet nybyggda boningshus 1876—1880 samt tomter, bebyggda och obebyggda, äfvensom lägenheter och fastigheternas taxeringsvärde återopas dels **tabell N:o 3** bland bilagorna dels äfven hvad här nedan rörande *byggnadsverksamheten* kommer att omförmälas under afdelningen *politi*.

Antalet *utländingar* samt utländska och svenska *aktiebolag*, som under femårsperioden *erhållit lagfart å fast egendom*, äfvensom denna egendoms taxeringsvärde framgår af följande från rådhuskansliet och kronouppbördsverket lemnade uppgifter:

Utländingar, som undfått lagfart å fast egendom i Stockholm.

År.	Tysk.	Fransk.	Storbritannisk.	Taxeringsvärde.	Tid, när lagfart meddelats.
1876.....	—	1	—	200,000	Januari 3.
1877.....	1	—	1	494,000	Augusti 6 och mars 19.
1878.....	—	—	—	—	
1879.....	—	1	—	85,000	December 15.
1880.....	—	—	—	—	
1876—80.....	1	2	1	779,000	

Aktiebolag, hvilka erhållit lagfart å fast egendom i Stockholm.

År.	Antal bolag.	Taxeringsvärde.	Tid, då lagfart beviljades.
1876.....	4	1,193,600	$\frac{14}{2}$, $\frac{21}{2}$ och $\frac{20}{3}$.
1877.....	3	293,000	$\frac{15}{1}$, $\frac{10}{9}$ och $\frac{12}{11}$.
1878.....	2	283,470	$\frac{14}{1}$ och $\frac{27}{5}$.
1879.....	1	28,000	$\frac{10}{2}$.
1880.....	5	272,000	$\frac{17}{1}$, $\frac{6}{3}$, $\frac{19}{4}$, $\frac{31}{5}$ och $\frac{1}{11}$.
1876—80.....	15	2,070,070	

Beträffande *fideikommissen* är Öfverståthållareembetet icke i tillfälle att meddela några upplysningar utöfver hvad Kungl. Statistiska Centralbyråns sammandrag af Kungl. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser för 1871—1875 innehåller.

I fråga om dels *krono- och kommunaluppbörden* dels *Stockholms stads finanser* hänvisas till de utförliga redogörelser härför, som förekomma i den af stadsfullmäktiges beredningsutskott utgifna berättelse angående Stockholms kommunalförvaltning.

6. Politi.

A) Stadens embetsmyndigheter.

a) **Polisen.** Stockholms polisväsende har under femårsperioden utvecklat sig i flera riktningar. I detta afseende och beträffande polisens verksamhet i öfrigt tillåter sig Öfverståthållareembetet att särskildt framhålla följande förhållanden.

Utgiftsstaten. Af senaste femårsberättelse synes, att stadsfullmäktige år 1875 höjde kommunens anslag till polisen med icke mindre än 73,260 kronor att utgå från och med år 1876. Denna betydliga förhöjning var hufvudsakligast föranledd af behofvet att bereda bättre aflöning åt verkets embets- och tjänstemän samt än mer åt polispersonalen, hvars rekrytering med lämpliga personer varit förenad med största svårighet under femårsperioden 1871—1875. Något ytterligare anslag för detta ändamål har icke blifvit ifrågakäldt under femårsperioden 1876—1880, om man nemligen undantager en år 1880 beviljad förhöjning af 1,000 kronor i polismästarens aflöning från och med år 1881. Men andra nya anslagsbehof hafva yppat sig och beredvilligt blifvit af stadsfullmäktige tillgodosedda. Sålunda höjdes anslaget dels från och med början af år 1879 med 2,000 kronor till aflöning åt en ny kanslist samt med 14,464 kronor för anställande

af 12 konstaplar till bevakning af 4 nya patrulleringslinier, dels äfven från början af år 1880 med 2,640 kronor för 2 nya konstaplar vid prostitutionsafdelningen; hvarjemte, på Öfverståthållareembetets hemställan, stadsfullmäktige, när de år 1880 bestämde utgiftsstaten för år 1881, deri upptogo en ytterligare förhöjning af 10,898 kronor för anställande af 9 konstaplar till bevakning af 3 nya patrulleringslinier.

Efter dessa förhöjningar var anslaget till polisen vid femårsperiodens slut bestämdt till följande belopp:

Embets- och tjänstemännen.

1 polismästare	9,000
1 polisdomare	6,000
1 polisintendent	5,500
1 sekreterare	2,400
1 registrator	2,400
4 notarier à 2,400	9,600
2 kanslister à 2,400	4,800
3 » à 2,000	6,000
1 kanslist	1,500
1 magasinshöfverman	2,000
16	49,200.

Detektivpolisen.

1 kommissarie (föreståndare)	3,400	
1 kommissarie	1,500	
3 öfverkonstaplar à 1,950	5,850	
2 " à 1,750	3,500	
5 konstaplar à 1,520	7,600	
15 " à 1,320	19,800	
6 " à 1,220	7,320	48,970.
33		

Prostitutionspolisen.

1 föreståndare	400	
1 öfverkonstapel	1,950	
6 konstaplar à 1,320	7,920	10,270.
8		

Centralpolisen.

1 föreståndare	400	
1 öfverkonstapel	1,800	
1 " 	1,600	
3 konstaplar à 1,400	4,200	
9 " à 1,200	10,800	
4 " à 1,100	4,400	23,200.
19		

Distriktpolisen.

7 kommissarier à 3,000	21,000	
6 öfverkonstaplar à 1,800	10,800	
14 " à 1,600	22,400	
7 " à 1,400	9,800	
39 konstaplar à 1,200	46,800	
101 " à 1,100	111,100	
61 " à 1,000	61,000	282,900.
235		

30 extra konstaplar à 600	18,000	
10 " " à 500	5,000	23,000.
40		

3 vaktmästare à 1,000	3,000	
3 ordonnanser à 1,000	3,000	6,000.
6		

Öfriga utgifter.

Ersättning för vikariering	2,500	
" " extra tjänstgöring	4,600	
" " biträde åt revisorerne och kontroll öf- ver uppbörden	750	7,850.

Beklädnad och beväring	35,062	
Embetslokalerna	2,300	
Vaktkontoren	18,200	
Skrif- och tryckningskostnader, böcker o. d.	9,000	
Forselkostnader	4,200	
För särskildt biträde, handräckningar o. d.	850	
Medikament, fältskärskostnader o. d.	2,400	
Kostnader af flera slag	10,500	82,512.

Summa kronor 533,902.

Om från denna slutsumma 533,902 kronor dragas de för polisväsendet från statsverket utgående 30,374 kronor 30 öre samt andra inkomster, 4,550 kronor 70 öre, eller tillhopa 34,925 kronor, så utgjorde kommunens bidrag 498,977 kronor, hvilken summa öfverskjuter den motsvarande i 1876 års stat med 31,002 kronor.

K. Mits Befallningshafvandes femårsberättelser 1876—1878. Stockholms stad.

Semesterförhållanden m. m. Sedan från och med år 1876 i staten för polisen uppförts särskilda anslag för vikariering och extra tjänstgöring samt en del af embets- och tjänstemännens aflöning bestämts att utgå i form af tjänstgöringspenningar, hafva förhållandena i fråga om semester och annan tjänstledighet blifvit ordnade i närmaste öfverensstämmelse med hvad som gäller för tjänstemän i allmänhet. Sålunda äro för närvarande polisens embets- och tjänstemän, utom magasinsförvaltaren, berättigade till semester under sex veckor samt den sistnämnde äfvensom poliskommissarierna under en månad hvarje år, allt utan skyldighet att afstå något af aflöningen; hvaremot vid tjänstledighet för sjukdom utöfver två månader likasom vid tjänstledighet i öfrigt tjänstgöringspenningarna skola afstås.

Centralpolisen och den extra polispersonalen. I femårsberättelsen för åren 1871—1875 omnämnas, att poliskåren med 1876 års ingång skulle erhålla en ny afdelning benämnd centralpolis, enligt staten bestående af en föreståndare, två öfverkonstaplar och 16 konstaplar, hvarjemte den extra poliskåren, utgörande 40 man, skulle göras till en rekrytafdelning under centralpolisen. Denna anordning har visat sig icke allenast uppfylla utan äfven öfverträffa de förväntningar, man från början dervid fästade.

Genom centralpolisen har det blifvit möjligt att på ett nägorlunda tillfredsställande sätt anordna bevakning vid teatrar, förlustelokalerna, ångslupsbryggor o. d. äfvensom vid de många tillfällen, då en större mängd folk tillströmmar och särskild polisbevakning följaktligen är af nöden. Ifrågavarande bevakning fullgjordes förut af distriktpolisen, och då denna icke är talrikare, än som erfordras för den regelmässiga patrulleringen på gator och andra allmänna platser, uppstod en brist i patrulleringstjensten, som snart sagdt hörde till ordningen för dagen. Sedan numera centralpolisen öfvertagit väsentligaste delen af den ordningshållning, som icke ingår i den vanliga patrulleringen, har antydda olägenhet blifvit i det närmaste afhulpen.

Till centralpolisens åligganden hör vidare, att oafåtligt handhafva den tillföre, förnämligast af distriktpolisen, temligen ofullständigt utöfvade kontroll deröfver, att gällande ordningsföreskrifter angående åkeriet, spårvägs-, omnibus- och ångslups- trafik, stadsbuds- och stadsväsendet och hvad dermed är jemförligt noggrant efterlevas. Till befrämjande häraf mönstrar och inspekterar afdelningens personal tid efter annan det till ifrågavarande inrättningar hörande manskap och materiel, hvarjemte på afdelningens kontor noggranna rullor föras öfver åkare, droskkuskar, omnibusegare, stadsbuds- och stadsväsendet och stadsbud m. fl. äfvensom öfver alla af dem begångna förseelser.

Genom centralpolisens inrättande har jemväl åstadkommits en mera verksam inspektion öfver den patrullerande polispersonalen. Denna inspektion utöfvades förut dels af polisintendenten och dels inom hvarje distrikt af der tjänstgörande kommissarie och öfverkonstaplar. Då emellertid deras tid tages i anspråk för en mängd andra olikartade göromål, var den tillsyn, som sålunda kunde egnas åt patrulleringen, icke till fyllest. För afhjelpande af denna brist har nu, vid sidan af nyss omförmälda inspektion, anordnats en s. k. centralpatrullering. I sådant afseende är staden indelad i tre distrikt, som centralkonstaplarna i en på förhand bestämd tur genomvandra, när de icke äro af andra bestyr upptagne. De äro dervid icke

bundne af en eller flera vissa patrulleringslinier, utan gå på hvilka gator som helst inom centraldistriktet, likväl med skyldighet att så välja sin väg, att de icke allenast kunna inspektera distriktpatrullerna utan äfven tillse ordningen på de gator, der sådan patrull icke framgår. Till kontroll å centralpatrulleringen åligger det centralpatrullen att upprita den tillryggalagda vägen på en medförd karta, hvarvid hvarje inspekterad distriktskonstapels nummer, jemte tiden för sammanträffandet, angifves på det ställe af kartan, som utmärker platsen, der inspektionen skett. Riktigheten af den sålunda gjorda beteckningen kan sedermera kontrolleras genom kartans jämförande med de anteckningar, distriktpatrullerna föra öfver undergångna inspektioner. De anmärkningar, hvartill centralpolisens personal i afseende å distriktspolisens patrulleringstjänst eller eljest finner sig föranlåten, inrapporteras såväl till centralkontoret som till polisvaktkontoret i det distrikt, der anmärkningen blifvit gjord.

Centralpolisen har slutligen beredt tillfälle till inrättande af en god rekrytskola, hvari de *extra konstaplarne* kunna danas till skicklige polismän, och att denna fördel otvifvelaktigt är den viktigaste, som genom den nya institutionen vunnits, ligger i öppen dag, då man besinnar, att beskaffenheten af den handledning, polismannen å de första stegen af sin bana erhåller, i allmänhet måste inverka afgörande på hans blifvande duglighet i tjänsten.

Ursprungligen var extra konstapelskåren att betrakta endast såsom ett förstärkningsmanskap med nästan uteslutande natttjenstgöring, hvadan den ock i allmänhet bestod af personer, som idkade ett handverk eller annan handtering och följaktligen icke voro för sin utkomst hänvisade allenast till den knappa extra konstapelslönen. Vid sådant förhållande var äfven det gagn, kåren gjorde, allt större, ju talrikare antal medlemmar den räknade. Också var kårens styrka åren 1850—1854 bestämd till icke mindre än 200, under det de ordinarie konstaplarnes antal samtidigt icke öfversteg 160. Erfarenheten ådagalade dock småningom, att den nytta, man kunde draga af ordinarie, för tjänsten inöfvade konstaplar, var ojemförligt mycket större än de fördelar, extra konstaplar kunde bereda. Efter hand ökades därför de förres och minskades de senares antal, så att det vid tiden närmast före centralpolisens tillkomst utgjorde resp. 209 och 90. Derjemte hade man kommit till insigt om nödvändigheten deraf, att ingen vunne ordinarie anställning vid poliskåren, innan han under tjenstgöring såsom extra konstapel förvärfvat en viss underbyggnad så i teoretiskt som praktiskt hänseende, i följd hvaraf man lät sig angeläget vara ej mindre att vid extra konstapelskåren anställa personer, hvilka hade till mål att blifva ordinarie polismän och egnade hela sin tid åt polisens tjänst, än äfven att bibringa detta nya slag af extra konstaplar nödiga kunskaper. Från att vara ett förstärkningsmanskap åt den ordinarie nattbevakningen började extra konstapelskåren sålunda under årens lopp antaga karaktären af en rekrytafdelning. Men detta sitt ändamål kunde den extra kåren långt från fullständigt uppfylla, så länge dess medlemmar saknade annan handledning, än som kunde dem lemnas vid distriktspolisen, och de sålunda måste undervisas och öfvas på åtta skilda håll samt af en mängd olika befäl, af hvilka icke alla kunde påräknas vara fullt lämpliga till instruktörer. I öfrigt var den extra kårens antal, äfven efter den ofvan angifna reduktionen, allt för stort i förhållande till den ordinarie kårens för att en extra konstapel i regeln

skulle kunna hafva utsigt till befordran vid lärotidens slut eller snart derefter. Antalet minskades därför från 90 till 40 och kåren gjordes till en underafdelning af den samtidigt inrättade centralpolisen, hvars personal särdeles väl egnar sig till instruktörer för de extra konstaplarna, enär den dels i följd af sitt inspektionsåliggande måste utgöra en elittrupp inom poliskåren och dels har en tjenstgöring, som icke allenast omfattar staden i dess helhet utan äfven berör hvarje viktigare gren af distriktspolisens verksamhet.

De extra konstaplarnes undervisning vid centralafdelningen är både teoretisk och praktisk. Afdelningens föreståndare, öfverkonstaplar och dertill skicklige konstaplar gifva dem, under polisintendentens inseende, lektioner i gällande instruktioner, order, de flesta polisförfattningar, större delen af strafflagen samt jemväl vissa delar af civillagen. Derjemte öfvas de i exercis och telegrafering. För bevaknings- och särskildt patrulleringstjensten inöfvas de extra konstaplarne genom att i regeln åtfölja afdelningens ordinarie konstaplar så väl vid kommenderingar som vid centralpatrulleringen, så att, hvad den sistnämnda tjenstgöringen beträffar, patrullen i allmänhet består af en ordinarie och en extra konstapel, af hvilka den förre är skyldig fästa den senares uppmärksamhet på allt anmärkningsvärdt eller för den extra konstapeln lärorikt, som under patrulleringen förekommer. För kontroll derå, att den ordinarie konstapeln härutinnan fullgör sin skyldighet och att hans undervisning följts med uppmärksamhet, får, om tiden det medgifver, den extra konstapeln, vid återkomsten till afdelningens vaktkontor, inför befälet redogöra för de under patrulleringen gjorda iakttagelser. När den extra konstapeln af föreståndaren anses sålunda hafva inhemtat det föreskrifna kunskapsmålet, får han inför polisintendenten undergå examen, och, om han deri godkännes samt i öfrigt befinnes för polistjensten lämplig, är han berättigad till befordran såsom ordinarie konstapel vid inträffande ledighet¹⁾.

Tjensterum för poliskommissarierna. Polislogement. Efter den utveckling, Stockholms polisväsende numera vunnit, är det af stor vikt, att hvarje distriktspoliskommissarie inom sitt tjenstgöringsområde har ett tjensterum, der han är att träffa för allmänheten och der han ostördt kan hålla förberedande förhör samt är i tillfälle att på nära håll öfvervaka sina underordnade. Början till en anordning i dylikt syfte har under femårsperioden blifvit vidtagen, i det att på fyra af distriktens vaktkontor, nemligen i Adolf Fredriks, Maria, Kungsholms och Jakobs församlingar, särskildt tjensterum för distriktets kommissarie blifvit inrättadt. Dessförinnan utgjordes samtliga distriktskontor, såsom fortfarande är förhållandet med de återstående, af allenast två rum, afsedda det ena till vakt- och samlingsrum för konstaplarné samt motagningsrum för allmänheten, det andra till expeditjonsrum för jourhavande öfverkonstaplarna.

Angelägenheten af att dels kunna i behofvets stund få en tillräcklig polisstyrka i hast samlad, dels äfven i möjligaste mån bereda goda och billiga bostäder åt polispersonalen, har föranlett Öfverståthållareembetet att till en början i lägenheter invid de

¹⁾ Polismännens teoretiska undervisning afstannar icke med deras inträde i den ordinarie kåren, utan fortsättes af vederbörande distrikts- eller afdelningsbefäl under inseende af polisintendenten, som dels håller periodiska förhör med konstaplarna och dels sjelf gifver lektioner åt öfverkonstaplarna i kommissariernes närvaro.

fyra nyssnämnda vaktkontoren inlogera ogifte konstaplar, tillhörande distriktpolisen.

Jemväl för större delen af den extra poliskonstapel-skåren och några ogifte ordinarie centralkonstaplar hafva logement blifvit upplåtna. För detta ändamål inköpte polispersonalens pensionsinrättning år 1877 den midt emot polishuset belägna egendomen N:o 5 vid Myntgatan (apoteket Kronan) för en köpeskilling af 155,000 kronor; och hafva stadsfullmäktige medgifvit, att pensionsinrättningen under tio år får af kommunens anslag till polisväsendet godtgöras den möjligen uppkommande skilnaden mellan årliga hyresinkomsten och $5\frac{1}{4}$ procent ränta å köpeskillingen.

Antalet rum och der boende konstaplar utgör för närvarande:

Vaktkontoret i Adolf Fredrik	3 rum,	5 konstaplar,
” Maria	5 ”	7 ”
” Kungsholmen	1 ”	5 ”
” Jakob	3 ”	9 ”
” N:o 5 Myntgatan	11 ”	{ 5 ordinarie konstaplar, 31 extra ”
Summa 23 rum, 62 konstaplar.		

I huset N:o 5 Myntgatan bo jemväl centralpolisens föreståndare och en af denna afdelnings öfverkonstaplar.

I nu omförmälda logement, med undantag af Kungsholmens, finnes, förutom sofrummen, ett samlingsrum med tillgång till böcker och tidskrifter. Hvar konstapel betalar i hyra 6 kronor i månaden, hvarför han, jemte logi med värme och belysning, erhåller säng, sängkläder och tvätt för sänglinnet.

Genom logementenas inrättande hafva icke allenast de ofvan angifna förmånerna vunnits, utan äfven en annan ännu viktigare, bestående deri att befälet kommit i tillfälle att närmare öfvervaka större delen af det yngre manskapets förhållande jemväl utom tjensten samt att följa detta manskap med en uppmärksamhet, som bör kunna bibringa befälet kännedom om hvars och ens lefnadsätt och sinne, en kännedom som särskildt är af stort värde beträffande de polismän, hvilka, på sätt är händelsen med de extra poliskonstaplarna, äro anställda på prof och ännu genomgå sin lärotid. Såsom en ytterligare ådagalagd nytta af ifrågakarande anordning må slutligen nämnas att, sedan densamma kom till stånd, hafva anmälda sjukdomshinder och andra förfall, hvilkas verklighet förut icke var lätt att hvarje gång tillbörligen kontrollera, betydligt aftagit.

Läkarehjälp genom polisens försorg. Såsom man lätt kan tänka sig, inträffar det ofta, att polisen anmodas eller eljest finner sig föranlåten anskaffa läkarehjälp åt häftigt insjuknade personer. Vid sådant förhållande måste det ock vara af vikt, att polisen är satt i tillfälle att utan alltför stora svårigheter kunna tillmötesgå befogade anspråk härutinnan. I detta afseende var det emellertid icke väl bestämt i Stockholm före vidtagandet af ett par åtgärder, för hvilka Öfverståthållareembetet nu vill redogöra.

En af de antydda olägenheterna bestod deri, att, med undantag för olycksfall påkallande kirurgisk vård, medelösa personer, som saknade fattigdomsbetyg och vissa andra föreskrifna handlingar, i regeln ej mottogos när som helst på kommunens sjukhus utan remiss från poliskammaren. Om t. ex. en sjuk nattetid anträffades på gatan och han saknade bostad eller icke

förmådde uppgifva sådan, hade polisen ofta ingen annan utväg än att föra den sjuke till stadens häkte, hvilket var så mycket olämpligare, som der ej finnes något särskildt sjukrum. För afhjelpande af detta missförhållande beslöt helsovårdsnämnden den 18 oktober 1878, på framställning af Öfverståthållareembetet, att en till två platser så väl å Sabbatsbergs som å Katarina och Maria sjukhus städse skulle stå i beredskap för intagande under alla tider på dygnet af häftigt insjuknade personer, när de åtföljdes af polisman, med skyldighet likväl för polismyndigheten att så snart som möjligt afemna erforderliga handlingar om den sjuke. Emellertid förspordes snart klagomål deröfver, att polismännen, som ju icke alltid voro i stånd att bedöma, huruvida en såsom sjuk anmäld person verkligen var i behof af vård på sjukhus, onödigtvis begagnade sig af omförmälda dem gifna rättighet. I anledning häraf lät helsovårdsnämnden till provisorisk vårdanstalt inreda en särskild lägenhet invid Maria sjukhustomt, och i denna sjukasyl, som har 11 platser, 7 för män och 4 för kvinnor, intagas numera de ifrågakarande patienterna så väl i tvifvelaktiga fall som då icke särskilda omständigheter påkalla deras afförande till något af kommunens öfriga sjukhus, hvarest det bestämda antalet platser fortfarande hålles för ändamålet tillgängligt.

Samtidigt med dessa sistnämnda platser anordnande vidtogs helsovårdsnämnden, likaledes på Öfverståthållareembetets framställning, en annan åtgärd, icke mindre af behovet påkallad. Nämnden beslöt nemligen att med så många läkare som möjligt träffa aftal derom, att de, på requisition af polisman, skulle, mot ett arvode af 10 kronor för hvarje gång, nattetid, d. v. s. mellan kl. 9 e. m. och 7 f. m., infinna sig hos sjuka, som behöfde deras hjälp. Sedan mot 1878 års slut 23 praktiserande läkare åtagit sig denna förpligtelse, har det stått allmänheten öppet att, å hvilket af distriktens polisvaktkontor som helst, om natten påkalla läkarehjälp, som då anvisas af der tjenstgörande personal. Efter undfängsen räkning förskottar poliskammaren sedermera det bestämda läkarearvodet, hvilket, om patienten eller hans anhöriga sakna tillgång till dess återgåldande, ersättes af helsovårdsnämnden.

Prostitutionspolisen har under femårsperioden varit föremål för mer än vanlig uppmärksamhet till följd af de bemödanden »den brittiska och allmänna federationens svenska afdelning» gjort att åstadkomma ändring i de förhållanden, som utgöra föremål för denna polisafdelnings verksamhet. I sådant afseende har sällskapet bland annat inkommit till Öfverståthållareembetet med begäran om upphäfvande af de föreskrifter, som i Stockholm nu gälla i fråga om prostituerade kvinnor; men efter inhemtande af helsovårdsnämndens och Svenska läkaresällskapets yttranden i frågan har Öfverståthållareembetet funnit denna framställning för närvarande icke föranleda till någon åtgärd.

Emellertid har Öfverståthållareembetet sedermera varit i tillfälle vidtaga en åtgärd, som i någon om och ringa mån bör kunna främja det ädla mål, på hvars uppnående federationens sträfvanden ytterst gå ut, i det Öfverståthållareembetet nemligen, på begäran af Stockholms prestsällskap, den 2 december 1881 förordnat att, när prostituerad kvinna inskrifves såsom sådan, pastor i den församling, kvinnan tillhör, skall om förhållandet underrättas, på det han må kunna söka återföra henne till en hederlig vandel.

»Polisunderrättelser». På Öfverståthållareembetets framställning och sedan riksdagen för ändamålet anslagit erforderliga medel, till en början 6,000 och sedermera 10,000 kronor om året, förordnade Eders Kungl. Maj:t genom nådigt cirkulär den 1 juni 1877 att i Stockholm skulle, under dervarande polisstyrelses inseeende, utgifvas särskilda tryckta »polisunderrättelser» enligt vissa af Öfverståthållarembetet föreslagna och af Eders Kungl. Maj:t i nåder fastställda grunder.

I följd häraf hafva från och med år 1878 dylika »polisunderrättelser» till en början två och från 1879 års ingång tre gånger i hvarje vecka utkommit här i hufvudstaden.

De viktigaste meddelanden, som i skilda grupper förekomma i dessa »polisunderrättelser», äro hufvudsakligast: dels efterlysningar å gröfre förbrytare och andra för allmän säkerhet vådliga personer, som skola anhållas; dels tillkännagifvanden att efterlyst person anhållits eller begäran om hans efterspaning återkallas af annan anledning, samt att för allmänna säkerheten vådlig men icke efterlyst person häktats, anträffats utom sin hemort eller afidit o. s. v., dels slutligen en i tabellarisk form uppställd förteckning å alla medborgerligt förtroende förlustiga personer, som under den närmaste framtiden komma att frigifvas från straff- eller arbetsfängelserna.

Såsom allmän regel gäller, att till »polisunderrättelser» hörande uppgift skall till redaktionen insändas af den myndighet, embets- eller tjänsteman, som i första hand är i tillfälle den samma meddela. Sålunda inskickas meddelande, som angår fänge, omedelbart af fängelsets föreståndare samt de öfriga direkt af den länsstyrelse, poliskammare, polisföreståndare, stadsfiskal, kronofogde, landsfiskal eller länsman, som om förhållandet först erhållit kunskap. Vid primärnotisernas uppsättning följas så mycket som möjligt vissa formulär, dem Stockholms polisstyrelse och, hvad beträffar de från fängelserna ingående meddelanden, Kungl. Fångvårdsstyrelsen i samråd med förstnämnda styrelse, enligt nådigt bemyndigande, fastställt. Genom denna anordning låter det i allmänhet sig göra att, efter en eller annan på redaktionsbyrån gjord anteckning å meddelandet, lemna det samma i original till tryckeriet. Meddelandena kunna således i regeln intagas i det nummer af »polisunderrättelser», som efter deras ankomst först utgifves, och sedan töfvar det icke länge, innan de blifva spridda öfver hela landet; ty samma dag ett nummer af »polisunderrättelser» blifvit tryckt, sändes det med posten till alla nyss omförmälda myndigheter, embets- och tjänstemän m. fl.¹⁾, så att en hvar af dem har sin fullständiga samling. Alla i »polisunderrättelser» förekommande namn registreras på redaktionsbyrån och fullständiga tryckta register utdelas der efter på samma sätt som »polisunderrättelser», dels för hvarje tilläandagången månad och dels för hvar tilläandagånget år. Årsregistret upptager i sträng alfabetisk ordning och blott på ett enda ställe fullständiga namn jemte födelsetid för en hvar, som under året varit föremål för någon uppgift i »polisunderrättelser», med hänvisning till alla de ställen, der han i årgången finnes omnämnd; och meningen är att framdeles utgifva periodiska register, omfattande flera årgångar.

Polisunderrättelser. Öfverståthållareembetets kansli.

Af hvad nu blifvit anfördt torde vara klart, att »polisunderrättelser» genom den snabbhet, hvarmed meddelandena spridas, måste vara i hög grad egnade att befördra brottslingarnes gripande och att de i detta afseende stå långt framom de å skilda orter utfärdade länskungörelserna, hvilka ofta torde dröja ända till fjorton dagar att tillföra landets alla vederbörande polis-tjenstemän kännedom om ett begånget brott. Att statistiskt bevisa, i hvad mån »polisunderrättelser» redan förmått uppfylla sin nyss antydda bestämelse, låter sig svårigen göra, då man ju icke vet, till hvilken grad andra förhållanden, såsom polisstyrkans förökande m. m., bidragit till det föreliggande resultatet. Nedanstående siffror, utvisande förhållandet under åren 1878—1880 mellan antalet efterlysta och antalet anhållna personer, torde emellertid kunna tjena till någon ledning för omdömet härutinnan:

	År 1878.	År 1879.	År 1880.	Summa.
Antal efterlysta.....	542	474	465	1,481
Antal anhållna:				
å efterlysningsorten....	96)279	66)251	74)251	236)781.
annorstädes	183	185	177	545

Den underlättade möjligheten för polismyndigheterna att kunna med tillbörlig skyndsamhet gripa brottslingar och tillrättas-kaffa genom brott förkommen egendom är icke den enda fördel, som genom »polisunderrättelser» vunnits. I sådant afseende behöfver man endast erinra sig, att landets samtliga polismyndigheter och åklagare i »polisunderrättelser» hafva ett material, hvarur de, med tillhjälp af registret, kunna så godt som ögonblickligen förskaffa icke allenast sig sjelfva utan äfven domstolarna kännedom om hvarje gröfre brottsling, hvarigenom häktingar endast för upplysningars anskaffande om dylika personer torde i allmänhet kunna undvikas samt åtminstone ett af skälen för vanfrijdens angifvande på prestbetygen förlorat största delen af sin vikt, likasom ock »polisunderrättelser», när ett eller annat tiotal årgångar af dem hunnit utkomma, synas böra kunna undanröja behovet att efter utländskt mönster inrätta stora arkiv, der uppgifter om brottslingar insamlas från hela landet för att domstolar och polismyndigheter tillhandahållas. Derjemte innefatta »polisunderrättelser» ett rikt och mångsidigt material för brottmålsstatistiken, hvartill i öfrigt kommer den må hända allra viktigaste omständigheten, att, då vederbörande åklagare måste i »polisunderrättelser» redogöra för en stor del af sina åtgöranden i tjensten, deras skicklighet, nit, omtanke och vaksamhet lika litet som deras motsatta egenskaper kunna undgå att falla förmän och kamrater i ögonen. På grund af den nytta, »polisunderrättelser» i ofvan angifna med flera andra hänseenden medfört och än mer i framtiden måste komma att medföra, anser Öfverståthållarembetet deras utgifvande innebära ett stort framsteg i det svenska polisväsendets utveckling; en uppfattning som, efter hvad Öfverståthållarembetet förspott, allmänt delas af polismyndigheterna i landsorten.

b) Öfverståthållareembetets kanslis omorganisation. Stadsfogdarne. Den för flera år sedan väckta frågan om utfärdande af en ny instruktion för Öfverståthållarembetet har i följd af omständigheter, för hvilka här ej är platsen att redogöra, icke kunnat under femårsperioden bringas till sin slutliga lösning. Grunden för en viktig del af en dylik instruktion har dock under samma period blifvit lagd, i det ny organisation faststälts

¹⁾ Bland andra, som erhålla exemplar af »polisunderrättelser», må nämnas polisstyrelserna i Köpenhamn, Kristiania och Berlin, hvilka polismyndigheter, likasom andra utländska, jemväl äro oförhindrade att införa meddelanden i »polisunderrättelser». Dessa innehålla äfven någon gång notiser, grundade antingen på dylika direkta tillkännagifvanden eller ock på uppgifter i utländska polistidningar.

för den afdelning af verket, som benämnes Öfverståthållareembetets kansli och, med underståthållaren till närmaste chef, handhafver exekutionsväsendet, ombestyr verkställigheten i brottmål, meddelar handräckning för uttagande af lösen, krono- och kommunalutskylder jemte andra allmänna afgifter samt handlägger kommunal-, byggnads- med flera dylika ekonomiärenden.

Enligt den arbetsordning, som närmast före ifrågavarande förändring tillämpades, voro Öfverståthållareembetets kanslis embets- och tjenstemän samt deras hufvudsakligaste göromål följande:

Förutom underståthållaren voro vid verket anställda: Konungens fogat, en sekreterare, hvilken sistnämnda befattning genom nådiga brefvet den 24 januari 1862 förenades med kamrerare-sysslan, två notarier, en aktuarie, två kanslister, en kammar-skrifvare samt extra biträden och exekutionsbetjenter.

Underståthållaren och fogaten handlade utsökningsmålen hvar sin dag, och vid hinder eller förfall för dem begge sköttes dessa mål af sekreteraren på grund af särskilda nådiga förordnanden, senast i nådigt bref den 9 december 1871. Målen behandlades i hufvudsaklig öfverensstämmelse med föreskrifterna i kungl. förordningen för exekutorn i Stockholm den 26 juni 1720, så att parterna kallades till inställelse i kansliet, der förhandlingarna skedde muntligt och protokoll fördes såsom vid underdomstolarna.

Fogaten ombesörjde verkställigheten i brottmål. Hvad häktade personer angår, öfvervakades denna verkställighet medelst fångdiariet. I fråga om icke häktade förfors på det sättet, att inkomna skrivelser med begäran om straffs verkställande först diariefördes hos sekreteraren och sedermera af honom öfverlemnades till fogatexpeditionen, der de ånyo diariefördes, hvarefter de förseddes med resolutioner, innefattande verkställighetsorder för vederbörande exekutionsbetjenter, hvilka hos fogaten mottogo de för verkställigheten erforderliga handlingar, utförde ordena och redovisade sina åtgärder till fogaten, genom hvars försorg redovisningen tillställdes sekreterareexpeditionen, der all skriftvexling verkställdes med ledning af promemorior från fogaten. Fogaten utförde jemväl tillsynen öfver Stockholms stads cell-fängelse.

Sedan dels passexpeditionen, jemlikt nådiga brefvet den 15 januari 1831, öfverflyttats från kansliet till afdelningen för polis-ärenden, hvarvid kansliets sekreterare dock bibehölls vid $\frac{2}{5}$ af lösen för passen, och dels, på sätt nyss är anfördt, kansliets sekreterare öfvertagit kamreraregöromålen, ålåg det honom förnämligast att uppsätta, kontrahera och expediera alla bref, berättelser, utlåtanden och kungörelser, som från kansliet utfärdades; att hålla diarium öfver alla till kansliet inkommande ärenden med undantag af skuldfördringsmål; att föredraga och expediera i besvär och underställningsväg inkomna byggnads-ärenden och frågor, deri kommunalmyndigheten eller de kyrkliga församlingarna beslutat, äfvensom sådana till Öfverståthållareembetets yttrande hänskjutna frågor, som icke tillhörde någon af verkets öfriga afdelningar; samt att föra räkenskaperna öfver deponerade samt expens- och aflöningsmedel.

Notarierne förde protokollet i utsökningsmålen och tillhandahöllo vederbörande expeditionerna i dessa mål.

Aktuarien höll diariet i utsökningsmålen och försåg ansökningsarna i dessa mål med kommunikationsresolutioner. Han öfvervakade jemväl verkställigheten i ärenden, der handräckning

begärts för uttagande af lösen, kommunalutskylder och andra allmänna afgifter, hvilken verkställighet ombesörjdes sålunda att, sedan de skrivelser, hvari handräckning äskats, blifvit i sekreterareexpeditionen diarieförda, skrivelserna öfverlemnades till aktuarien, hvarefter denne i sin ordning diarieförde desamma samt öfverlemnade dem till vederbörande exekutionsbetjenter, hvilka, sedan en af notarierne tecknat order om verkställighet, derom drogo försorg och lemnade redovisning i sekreterareexpeditionen. Till aktuariens åliggande hörde äfven att vårda arkivet.

Kanslisterne tjenstgjorde, den ene hos fogaten och den andre hos sekreteraren. Fogatens kanslist förde diariet öfver verkställigheten i brottmål; sekreterarens biträdde med diarieföring, uppsättning af skrivelser och renskrifning m. m.

Kammar-skrifvaren förde räkning öfver de hos kansliet gjorda depositioner jemte förteckning öfver inkomna borgensförbindelser och andra värdehandlingar.

De extra biträdena voro till antalet två, hvilka begge tjenstgjorde i sekreterareexpeditionen och sysselsattes, den ene med uppsättande af skrivelser och resolutioner i mindre viktiga ärenden, den andre med renskrifning.

Exekutionsbetjenternes göromål voro, såsom ofvan synes, att i sista hand ombestyras all verkställighet.

Det arbetssätt, som sålunda var rådande, visade sig kunna förenklas derhän, att flera befattningar kunde indragas, hvarigenom, jemte andra fördelar, vunnes den, att de återstående befattningarnas innehafvare kunde, utan att statskassan behöfde ytterligare betungas, komma i åtnjutande af en lön, nog hög för att de icke skulle nödgas, på sätt förut var händelsen med kansliets embets- och tjenstemän, söka tillfälle till förtjenst utom verket utan kunna, såsom sig borde, derät egna hela sin tid. De skäl, som talade för en reform i antydde syfte, gjorde sig isynnerhet gällande sedan nya utsökningslagen blifvit påbjuden och stadsfogdeinstitutionen införd, allra helst som det redan strax i början af lagens tillämpning visade sig, att endast ett fåtal borgenärer begagnade sig af sin rätt till muntligt förhör, så att det skriftliga förfarandet, som vida mindre än det muntliga tager vederbörande expeditionshafvares tid i anspråk, blef regel, hvartill i öfrigt kom den förenkling i göromålen, som blef en följd af Eders Kungl. Maj:ts nådiga kungörelse den 11 oktober 1878 angående skriftvexling mellan domstolar m. m.

Öfverståthållareembetet tvekade således icke att vid dessa förändrade förhållanden söka utverka den af behövet påkallade omorganisationen och afgaf förslag dertill i underdåniga skrivelser den 9 september 1878 och den 4 november 1879. Sedan Eders Kungl. Maj:t låtit i ämnet höra sitt Statskontor samt Riksdagen lemnat det bifall, som på densamma ankom, dock med någon nedsättning i den för underståthållaren och sekreteraren föreslagna aflöning och under förklarande att, enär det syntes riksdagen ovisst, huruvida icke kostnaderna för exekutionsbetjeningens aflöning rätteligen borde bestridas uteslutande af Stockholms stad samt utredning härutinnan antagligen komme att förebringas af den i nåder tillsatta skatteregleringskomitén, det äskade anslaget för berörda aflöning beviljades endast på extra stat för år 1881; så täcktes Eders Kungl. Maj:t i nådigt bref den 28 maj 1880 angående tjenste- och lönerreglering för underståthållaren och Öfverståthållareembetets kansli lemna sitt nådiga bifall till Öfverståthållareembetets framställning med de

inskränkningar, hvartill Riksdagens beslut föranledde; och lät Eders Kungl. Maj:t samma dag utfärda nådig kungörelse angående villkoren för de fastställda nya löneförmånernas åtnjutande.

Hufvudgrunderna i den sålunda fastställda nya organisationen, hvars tillämpning tog sin början med ingången af år 1881, äro följande:

Fogatens, aktuariens, de begge kanslisternes och kammar-skrifvarens befattningar indragas.

Utsökningsmålen handläggas af underståthållaren¹⁾.

Sekreteraren föredrager och kontrasignerar dessa mål så väl som ekonomimålen, hvarvid biträde lemnas honom af de begge notarierna, hvilka jemväl i öfrigt tillhandagå sekreteraren, i den mån sådant erfordras och deras tid medgifver.

De till kansliet inkommande skrivelser, som innefatta begäran om handräckning i brottmål rörande icke häktade personer, diarieföras först i kansliet och öfverlemnas derifrån direkt till den, som har att omedelbart ombesörja verkställigheten, hvarefter denne antecknar handlingarna i ett af honom förddt diarium, deri beslutet med order om verkställighet införes; och efter fullgjord verkställighet sker redovisning omedelbart till den, som ombesörjer skriftvexlingen. Bestyret med ifrågavarande orders meddelande samt kontrollen öfver verkställigheten, för hvilken kontroll endast granskning af underexekutors diarium erfordras, handhållas af underståthållaren.

Verkställigheten i brottmål rörande häktade personer öfvervakas jemväl af underståthållaren, hvilken tillika utöfvar tillsynen öfver Stockholms stads cellfångelse.

Diarieföringen af utsökningsmålen är anförtrodd åt ett extra biträde.

Med verkställigheten i ärenden, der handräckning begärts för uttagande af lösen, kommunalutskylder och andra afgifter, förfäres så, att skrivelserna från sekreterarexpeditionen direkt öfverlemnas till vederbörande underexekutor, hvilken omedelbart i sekreterarexpeditionen redovisar för verkställigheten.

Tillsynen öfver arkivet utöfvas af sekreteraren.

I sekreterarens expedition förekommande diarieföring, brefskrifning och renskrifning verkställas, under sekreterarens inseende och ansvar, af ett extra biträde, anställt mot arvode, och utskrift ombesörjes hufvudsakligast af renskrifvare mot godtgörelse af sju hufvudtitelns förslagsanslag till skriftmaterialier och expenser, ved m. m., enligt behörigen granskade räkningar.

Räkenskapsföringen angående depositions- och öfriga medel ombesörjes af sekreteraren.

Sekreteraren i Öfverståthållareembetet för polisärenden uppbär all passlösen.

All lösen för de från kansliet utgående expeditioner är indragen till statsverket och med stämpelpapper ersatt, dock med undantag af lösen för sådana expeditioner, som part eller annan på begäran erhåller och eljest icke är pligtigt att lösa.

Den nya aflöningsstaten, jemförd med den gamla, har följande utseende:

	Gamla staten.			Nya staten.		
	Lön.	Dyr-tids-tillägg.	Summa.	Lön.	Tjenst-görings-pennin-gar.	Summa.
1 underståthållare.....	4,500	900	1) 5,400	5,000	2,000	1) 7,000
1 fogat	4,500	500	5,000	—	—	—
1 sekreterare	3,500	700	4,200	4,400	1,500	2) 5,900
1 aktuarie	900	180	1,080	—	—	—
1 notarie	900	180	1,080	1,500	1,000	3) 2,500
1 notarie	900	180	1,080	1,500	1,000	3) 2,500
1 kammar-skrifvare.....	600	120	720	—	—	—
1 kansliet	1,000	200	1,200	—	—	—
1 kanslist	1,000	—	1,000	—	—	—
1 vaktmästare	—	—	—	500	300	4) 800
1 vaktmästare	—	—	—	500	300	4) 800
För beredande af ärendenas gång i sekreterarexpeditionen	1,000	—	1,000	—	—	—
Till gratifikationer	300	—	300	—	—	—
Till extra biträden och vikarieratsättning m. m.	—	—	—	—	—	4,000
Summa kronor	—	—	22,060	—	—	23,500

Utom ofvannämnda 22,060 kronor fans i den gamla staten upptaget ett anslag å 13,740 kronor till aflöning åt vakt- och exekutionsbetjeningen. Detta anslag motsvaras i den nya staten af dels den för två vaktmästare uppförda aflöning å tillhopa 1,600 kronor och dels det förut omförmälda extra anslaget för exekutionsbetjeningen, utgörande 12,200 kronor. Vid sådant förhållande och då dertill kommer att, på sätt ofvan är anfördt, större delen af den förut till expeditionshafvarne utgående lösen blifvit indragen till statsverket, har omorganisationen icke medfört någon ökad kostnad för detsamma.

Jemte nu omförmälda medel från statskassan utgår till Öfverståthållareembetets kansli ett å kommunens stat för Öfverståthållareembetet för uppbördsärenden samt stadens uppbördsverk uppfördt anslag å 12,000 kronor till arvoden för debetsedlarnas utdelning och resterande utskylders indrifning, hvilka göromål af kansliet ombesörjas.

Hvad beträffar tillämpningen i hufvudstaden af § 2 i den nya utsökningslagen, så har Eders Kungl. Maj:t härom meddelat föreskrift i nådigt bref den 8 november 1878. På grund af detsamma äro i hufvudstaden anställda två *stadsfogdar*. Den ene, förste stadsfogden, handlägger mål, i hvilka utmätning eller annan stadsfogdes åtgärd enligt utsökningslagen äskas, äfvensom mål, som angå uttagande af böter eller annan till stadsfogdes befattning hörande verkställighet af utslag i brottmål. Andre stadsfogden verkställer indrifning dels af sådana utskylder och afgifter, som omförmälas i § 5 af Eders Kungl. Maj:ts nådiga förordning den 12 juli 1878 angående förändrade föreskrifter om utmätning för krono- eller kommunalutskylder, allmänna afgifter

¹⁾ Underståthållaren uppbär dessutom på kommunens stat 2,250 kronor.

²⁾ Efter 5 år kan lönen höjas med 600 kronor.

³⁾ Efter 10 år kan lönen höjas med 500 kronor.

⁴⁾ Efter 10 år kan lönen höjas med 100 kronor.

¹⁾ Genom särskildt nådigt bref den 3 juni 1881 har nuvarande sekreteraren erhållit förordnande att, vid hinder eller semester för underståthållaren, i hans ställe handlägga utsökningsmålen och ärendena angående verkställighet i brottmål.

m. m., dels äfven af expeditionslösen och andra afgifter, för hvilka, enligt särskilda för allmänna kassor och inrättningar i nåder fastställda reglementen, utmätning får ega rum utan dom eller utslag. Under den ansvarighet samt de villkor och inskränkningar, som i utsökningslagen och nyssberörda nådiga förordning finnas bestämda, ega begge stadsfogdarne anlita biträde af exekutionsbetjeningen och extra utmätningsmän, antagne af Öfverståthållareembetet. Dessa biträden få dock icke befatta sig med utmätning af fast egendom eller försäljning af utmätt lösegendom eller redovisning och fördelning af medel, som i följd af utmätning influtit.

Till bestridande af de begge stadsfogdarnes aflöning under år 1879 täcktes Eders Kongl. Maj:t anvisa 8,000 kronor, som för ändamålet ställdes till Öfverståthållareembetets förfogande. Härefter afläts nådig proposition till 1879 års riksdag att för år 1880 bevilja aflöning åt Stockholms stadsfogdar. Men i underdånig skrifvelse den 13 Maj 1879 svarade Riksdagen, att den af Eders Kungl. Maj:ts Statskontor och Öfverståthållareembetet gjorda utredning om statsverkets skyldighet att bestrida kostnaderna för utsökningsväsendet i Stockholm visserligen ådagalade, att dessa kostnader under senare tider betäckts med statsmedel, men att samma utredning icke syntes Riksdagen nöjaktigt besvara den frågan, huruvida icke staden i sjelfva verket kunde anses ega förpligtelse att med egna medel bestrida ifrågavarande utgifter; att de upplysningar, som i detta hänseende varit för Riksdagen tillgängliga, syntes gifva vid handen, att Stockholms stad ursprungligen haft förbindelse att med sina enskilda medel bestrida nu ifrågavarande utgifter, men att staden tid efter annan fått denna skyldighet underlättad genom bidrag af statsverket, hvilket emellertid icke syntes vara skäl att ytterligare främja; samt att, då dessutom rikets öfriga städer med egna medel bestridde kostnaden för sitt utsökningsväsende, aflöningen till stadsfogdar deri inberäknad, Riksdagen så mycket mindre kunnat bifalla Eders Kungl. Maj:ts proposition, som en till 1865—1866 års riksdag gjord framställning om anvisande af arvode dels åt en tjänsteman, som under benämning exekutionskommissarie eller stadsfogde skulle biträda såsom underexekutor i Stockholm, och dels för ett tjänstebiträde åt honom icke blifvit af rikets ständer bifallen. I anledning häraf och enligt befallning i nådigt bref den 23 maj 1879 förständigade Öfverståthållareembetet Stockholms stadsfullmäktige att fatta beslut i fråga om bestämmande af de begge stadsfogdarnes aflöning, hvarefter fullmäktige i sammanhang med kommunalbudgetens bestämmande för år 1880 beslöto, att stadsfogdarnes aflöning tills vidare skulle från stadskassan utgå med ett arvode af 4,000 kronor till dem hvardera, hvilket beslut, underställt Eders Kungl. Maj:ts pröfning, blef fastställt genom nådigt bref den 31 december 1879.

c) **Kronouppbördsverkets omorganisation.** Jemväl en annan del af Öfverståthållareembetet, nemligen dess afdelning för kronouppbördsärenden, har under femårsperioden blifvit omorganiserad, hvarigenom denna afdelning fått på sig öfverlätna den befattning med och det ansvar för skatteuppbörden i Stockholm, som från äldre tider tillbaka ålegat magistraten, i sådant afseende representerad senast af den afdelning, som benämndes handels- och ekonomikollegium.

Den organisation af stadens uppbördsverk, som genom nu antydda reform undergick förändring, var grundad på Kungl.

Maj:ts nådiga reglemente den 16 november 1814. Enligt detta reglemente tillhörde det *kollegium* »att, under öfverståthållarens öfverinseende och styrelse, med kronouppbördsverket taga den egentliga befattningen odelad med magistratens öfrige ledamöter», hvarjemte *kollegium* hade »den närmaste uppsigten å kronouppbörden i Stockholms stad och de dertill antagne uppbördsmän samt den öfriga till uppbördsverket hörande betjening, verkställigheten af författningarna och hvad öfverståthållaren finner nödigt i detta ämne förordna, tillika med ansvaret för uppbördsmedlen samt deras behöriga leverering och redovisning». De närmare bestämmelserna angående *öfverståthållarens* ställning till uppbördsförvaltningen, sådan denna förvaltning före ifrågavarande omorganisation senast var ordnad, återfinnas dels i den för honom utfärdade nådiga instruktion af den 25 augusti 1791 och dels i 1814 års omförmälda uppbördsreglemente. I instruktionen heter det nemligen: »öfverståthållaren skall på det högsta låta sig angeläget vara, att kronans kontributioner, så ordinarie som extra ordinarie, efter förrättade pålitliga mantalskrifningar och taxeringar varda i rättan tid indrifna och i kungl. räktekammaren insatta, hvarför han öfver magistraten skall hafva ett noga inseende, att kronouppbördsverket i staden med redlighet, drift och god ordning förrättadt varder». Enligt hithörande stadgande i 1814 års reglemente tillkom det öfverståthållaren, såsom styresman för stadens kronouppbördsverk, i hvilken egenskap han icke delade något ansvar med handelskollegium för de till denna myndighet hörande åtgärder samt ej heller egde deltaga i deras öfverläggningar och beslut rörande kronouppbördsverkets angelägenheter, »att icke allenast förordna om kronouppbördens företagande, verkställande och redovisning samt allt öfrigt hvad kronouppbörden angår besluta och afgöra, utan ock å efterlefnaden deraf hålla hand och tillsyn».

Efter den gamla organisationen voro för uppbördsärendena anställda hos Öfverståthållareembetet dels en kamrerare, dels en sekreterare, hvilken senare befattning likväl på sista tiden, jemlikt kungl. brefvet den 19 september 1856 och Öfverståthållareembetets förordnande den 31 oktober 1866, förvaltats af kamreraren, och dels en kammarskrifvare. Uppbördsförvaltningens öfrige tjänstemän hörde under handels- och ekonomikollegii närmaste tillsyn och utgjordes af en kontrollör, en notarie, två kontorsskrifvare och sju uppbördskommissarier, biträde af uppbördsskrifvare, dem kommissarierna sjelfve aflönade, samt slutligen mantalskommissarier, hvilka sistnämnde likväl vid den förändring af mantalsväsendet, som infördes genom Eders Kungl. Maj:ts nådiga bref den 10 november 1876, och hvarom vidare kommer att förmälas längre ned, indrogos och ersattes af rotmän.

Enligt 1814 års uppbördsreglemente var kronouppbörden icke förenad med kommunaluppbörden, utan ombesörjdes hithörande bestyr hufvudsakligast af särskilde under borgerskapets bemedlingskommission lydande, af staden aflönade uppbördsmän samt af direktioner och administrationer genom af dem antagna och aflönade personer; men genom kungl. förordningen den 23 maj 1862 om kommunalstyrelse i Stockholm återinfördes den i äldre tider rådande anordning, att de för kommunens behof uttaxerade skattebidrag skulle debiteras, uppbäras och redovisas af kronouppbördsverket.

Den nu i korthet omförmälda organisationen kom så småningom att blifva mindre tidsenlig. Ehuru 1814 års reglemente, i öfverensstämmelse med den häfdvunna praxis att låta magistra-

terna besörja kronouppbörden i städerna, åt handelskollegium anförtrodde den egentliga befattningen med och uppsigten öfver kronouppbördsverket samt jemväl ålade kollegium ansvaret för uppborädsmedlen, föreskref reglementet likväl, att den vid Öfverståthållareembetet anställde kamreraren skulle »hafva inseende på göromålens behöriga och jemna förvaltning i kronouppbörds-, kontroll- och kommissariekontoren», hvadan kamrerarens åliggande härutinnan sammanföll med kollegii. Detta visar, att man redan vid reglementets utfärdande insåg eller befarade, att handelskollegii ledamöter, upptagne som de voro af domarevärf och andra för kronouppbörden främmande magtpåliggande göromål, icke skulle blifva i tillfälle att egna all den uppmärksamhet åt uppboräden, som, i betraktande af uppborädsmedlens jemförelsevis höga belopp, folkmängdens storlek och verkets deraf beroende omfattning, kunde anses till fyllest. Klart är, att uppborädsverkets förvaltning af magistraten eller någon dess afdelning sedermera blef ännu olämpligare, i den mån magistratens ledamöter frikallades från åligganden af administrativ art och hänvisades till domareverksamhet samt magistratens organisation lämpades efter detta förändrade förhållande. I öfrigt led, såsom ofvan synes, Stockholms uppborädsverk af en dubbelstyrkelse, medförande omgångar, onödigt mångskrifveri och allt för lång tidsutdräkt vid ärendenas behandling. Uppborädsverkets skiljande från handels- och ekonomikollegium blef således allt mer och mer en af behovet påkallad åtgärd; och då hufvudstadens administrativa och exekutiva förvaltning, hvartill dessa ärendens handhavande naturligtvis är hänförligt, ombesörjes af Öfverståthållareembetet samt detta embete i öfrigt redan länge med handels- och ekonomikollegium delat inseendet öfver uppborädsverket, så var det gifvet, att Öfverståthållareembetet skulle blifva den myndighet, hvarpå uppborädsangelägenheterna i sin helhet borde öfvergå.

Ett särdeles gynnande tillfälle för Öfverståthållareembetet att söka utverka en dylik reform erbjöd sig, då stadsfullmäktige till embetet, för att till Eders Kungl. Maj:t befordras, ingaf en den 1 februari 1875 daterad skrifvelse, innefattande underdånig framställning om indragning af handels- och ekonomikollegium. I denna framställning begärde nemligen stadsfullmäktige bland annat, att kollegii bestyr med uppborädsärendena skulle öfverflyttas på Öfverståthållareembetet. Som emellertid framställningen icke innehöll något förslag till de nya närmare bestämmelser, förändringen i nu ifrågakarande del med nödvändighet påkallade, så ansåg sig Öfverståthållareembetet böra före skrifvelsens insändande till Eders Kungl. Maj:t fullgöra det vidlyftiga arbetet med dylika bestämmelsers uppgörande; och efter att härutinnan hafva utarbetat förslag öfverlemnade embetet den 9 september 1878 ärendet till Eders Kungl. Maj:ts nådiga afgörande. Sedan härpå Eders Kungl. Maj:ts och rikets Kammarrätt och Statskontor blifvit hörda samt jemväl stadsfullmäktige beredts tillfälle att ytterligare utlåta sig i frågan, hvilken vidare utredning icke föranledde erinringar af någon viktigare beskaffenhet, tacktes Eders Kungl. Maj:t fatta sitt nådiga beslut i hufvudsaklig öfverensstämmelse med Öfverståthållareembetets underdåniga förslag, i det Eders Kungl. Maj:t under den 15 oktober 1880 dels genom nådigt bref, innehållande föreskrift om handels- och ekonomikollegii indragning och om fördelningen af kollegii göromål på andra myndigheter m. m., ej mindre bestämde grunderna för organisationen af Stockholms stads uppborädsverk samt

för handhavandet af skatteuppboräden och tillsynen å densammas behöriga redovisande, än äfven, med förklarande att Stockholms stad skulle vidkännas kostnaderna för pensionering af de vid Öfverståthållareembetets afdelning för uppborädsärenden samt Stockholms stads uppborädsverk anställde embets- och tjenstemän samt betjente, faststälde lönestat för det omorganiserade verket jemte en öfvergångs- och expektansstat; dels ock utfärdade nådig kungörelse om nytt reglemente för uppborädsverket i Stockholms stad.

Genom den sålunda införda förändringen, tillämpad med 1881 års ingång, har Öfverståthållareembetet öfvertagit behandlingen af alla ärenden, som angå uppboräden af statens från Stockholms stad utgående allmänna utskylder äfvensom de afgifter till kommunen eller särskilda inrättningar, som enligt gifna stadganden böra af de under Öfverståthållareembetet lydande uppborädsmän uppbäras och redovisas. För uppborädsärendenas handläggning samt tillsyn å redovisningen af uppboräden äro hos Öfverståthållareembetet anställda en kamrerare, en revisor, två kammarskrifvare och sju uppborädskommissarier.

Med afdrag af de kostnader, hvartill staten lemnar årsbidrag, utgörande 11,472 kronor, men inberäknadt den nya expektans- och öfvergångsstaten, upptagande 7,552 kronor 50 öre, slutar första utgiftsstaten för det omorganiserade »Öfverståthållareembetet för uppborädsärenden samt stadens uppborädsverk» på 91,891 kronor 38 öre. Motsvarande belopp i sista utgiftsstaten för det gamla »kronouppborädsverket» var 83,258 kronor 48 öre.

d) Ny lönestat för Stockholms stads cellfängelse. Enär vid den med 1876 års utgång fullständigt genomförda indragning af Stockholms stads militärkompani, som finnes omförd i 1871—1875 årens femårsberättelse, blifvit förutsatt, att kompaniets befattning med fängforsling skulle till största delen öfvertagas af bevakningspersonalen vid Stockholms stads cellfängelse samt denna personal af sådan anledning tarfvade förstärkning, så gjorde Öfverståthållareembetet i skrifvelse den 29 april 1876 framställning hos stadsfullmäktige om anslags beviljande för detta ändamål och begärde Öfverståthållareembetet i sammanhang dermed en af behovet påkallad löneförbättring i fängelsepersonalens löneförmåner. Denna hemställan blef i hufvudsakliga delar bifallen af stadsfullmäktige den 2 oktober 1876; och var, i följd häraf och några sedermera i enahanda syfte vidtagna mindre genomgripande förändringar, skilnaden mellan fängelsepersonalens aflöningsstat för år 1876 och den under femårsperioden senast fastställda följande:

	År 1876.		År 1881.	
	Antal.	Aflöning.	Antal.	Aflöning.
Direktör.....	1	4,500	1	5,500
Bevakningsbefälhafvare.....	1	2,000	1	2,000
Fängspredikant.....	1	1,200	1	1,200
Vaktmästare.....	1	900	1	1,100
Vaktknektar.....	15 å 600	9,000	25 å 700	17,500
Vaktknekt för eldning och renhållning.....	1	800	1	800
Portvakt.....	1	750	1	800
Vaktqvinor.....	2 å 500	1,000	2 å 600	1,200
Summa kronor.....	—	20,150	—	30,100

e) **Förmyndarekammarens omorganisering.** Förmyndarekammaren i Stockholm har under femårsperioden blifvit delvis omorganiserad.

De stadganden, som före denna omorganisering senast gälde för ifrågavarande institution, voro dels den af Eders Kungl. Maj:t den 9 april 1856 för verket meddelade nådiga instruktion, i vissa delar ändrad genom nådig kungörelse den 20 januari 1860 och nådigt bref till Öfverståthållarembetet den 22 juli 1864, dels äfven en af öfverståthållaren och magistraten den 19 december 1856 fastställd arbetsordning för embets- och tjänstemännen vid förmyndarekammaren. Genom hithörande bestämmelser genomfördes fullständigt den redan medelst Eders Kungl. Maj:ts nådiga bref till Öfverståthållarembetet den 21 december 1849 i viss mån införda viktiga förändring, att förmyndarekammaren, förut förenad med rådstufvurättens första afdelning, hvilken såsom *domstol* handlägger boupptecknings-, arfs-, testaments- och förmynderskapsmål, skildes från denna domstolsafdelning och gjordes till ett blott förvaltande verk; dock bibehölls föreningen så till vida, som ordföranden samt en del ledamöter och tjänstemän fortfarande blefvo gemensamme.

Sedan den sålunda fastställda organisationen trädte i verket, blef den gång efter annan föremål för anmärkningar, förnämligast af revisorerne, men äfven af andra, hvaribland särskildt må nämnas Kungl. Direktionen öfver allmänna barnhusinrättningen, till hvilken anstalt förmyndarekammarens öfverskottsmedel äro anslagna. Så yrkades af några, att förmyndarekammaren, äfven hvad ledamöter och tjänstemän beträffar, skulle göras fristående från rådstufvurätten, under det andra deremot ansågo en återgång till den förra föreningen önskvärd. De öfriga yrkandena gingo företrädesvis ut på, att man, med bibehållande af organisationens hufvudgrunder, borde vidtaga förändringar i syfte att underlätta ärendenas gång, ytterligare betrygga de omyndiges säkerhet, vinna nedsättning i dem tillskyndade kostnader, göra de till förmyndarekammaren ingående afgifter mera rättvisa, indraga öfverflödiga befattningar, förbättra de kvarstående tjänstemännens aflöningsvilkor, utbyta föråldrade stadganden mot mera tidsenliga o. s. v.

I anledning af dessa anmärkningar nedsatte Öfverståthållarembetet i slutet af år 1872 en komité af fem personer med uppdrag att, efter granskning af de för förmyndarekammaren gällande bestämmelser, inkomma till Öfverståthållarembetet med det yttrande och förslag i fråga om verkets organisation, hvartill omständigheterna kunde föranleda. Denna komité afgaf sitt betänkande den 28 januari 1874, hvarefter och sedan magistraten, förmyndarekammaren, kungl. barnhusdirektionen och i viss del jemväl stadsfullmäktige deröfver afgifvit infordrade yttranden, Öfverståthållarembetet i skrifvelse den 13 april 1876 gjorde underdånig framställning i ämnet, hvilken framställning, hufvudsakligen öfverensstämmande med komitéförslaget, blef, i de delar Öfverståthållarembetet vid skedd återremiss ansåg sig böra i underdånighet vidhålla, gillad af Eders Kungl. Maj:t genom nådigt bref den 29 september 1876.

Den sålunda tillkomna reformen innefattar icke någon rubbning i hufvudgrunderna för förmyndarekammarens organisation eller beträffande dess ställning till rådstufvurättens första afdelning, utan inskränker sig väsentligast till följande förändringar, föreskrifna dels i nyssberörda nådiga bref den 29 september

1876 samt dels i en samma dag af Eders Kungl. Maj:t utfärdad ny instruktion för verket.

Förmyndarekammaren, som förut endast behöfde hafva en ordinarie session i veckan, skall nu sammanträda minst två gånger hvarje vecka.

I stället för att tillförene lösen fick beräknas för en del från verket utgående expeditioner, skola numera alla sådana lemnas utan lösen.

De fyra af verkets fem revisorer, som under den gamla ordningen valdes af ofrälse ståndspersoner och borgerskapets äldste, utses nu af stadsfullmäktige.

Förut hade förmyndarekammaren en grundfond och en reservfond, hvardera bestämd till 50,000 kronor. Grundfonden, hvars uppkomst är att söka i rikets ständers beslut vid 1756 års riksdag, att förmyndarekammarens säkra behållning vid 1754 års slut skulle blifva ett orubbadt kapital, var afsedd att betrygga säkerheten för uppfyllandet af förmyndarekammarens förbindelser samt att ersätta sådana förluster vid förvaltningen, som icke borde eller kunde godtgöras af vederbörande embets- och tjänstemän, och skulle de i fonden uppkommande brister fyllas med förmyndarekammarens vinstmedel. Reservfonden åter bildades enligt föreskrift i Eders Kungl. Maj:ts nådiga bref den 22 juli 1864 för att, i fall under ett eller annat år förmyndarekammarens medel ej försloge att tilldela vederbörande på deras hos verket insatta kapital en genom samma nådiga bref från 4½ till 5 procent förhöjd ränta, härtil bereda tillgång mot godtgörelse af öfverskottsmedlen. Ifrågavarande två fonder äro nu sammanslagna till en gemensam, benämnd garantifond; och beträffande denna fond, afsedd för begge de ändamål, som de äldre fonderna hvar för sig skulle uppfylla, är stadgadt, att den hvarje år skall godtgöras fem procents ränta å sitt vid föregående års slut behållna kapital; att derest den någon gång måste till större eller mindre del användas för sitt ändamål, den, så snart ske kan, skall af förmyndarekammarens vinstmedel fyllas till sitt förra belopp; att när fonden vuxit så, att den motsvarar tio procent af den summa, som förmyndarekammaren har hos sig inestående till omedelbar förvaltning för sterbhus, omyndige samt frånvarande eller okända arfvingar, fonden icke må deröfver ökas, utan dess räntefkastning ingå bland förmyndarekammarens öfriga vinstmedel.

Det mest genomgripande i reformen bestod i indragning af åtskilliga befattningar och beredande af bättre löneförmåner för de återstående. En jämförelse mellan den gamla och den nya lönestaten företer nemligen följande resultat:

Gamla staten.		Nya staten.	
1 justitieborgmästare	2,000	1 borgmästare	2,000
1 rådman	1,500	1 rådman	1,500
1 rådman	1,200	1 rådman	1,200
1 assistent	2,400	1 assistent, lön	3,200
1 assistent	2,100	tjenstgöringspenningar	800
1 sterbhusnotarie	3,000	1 sterbhusnotarie, lön	3,200
1 sterbhusnotarie	3,000	tjenstgöringspenningar	800
		expensmedel	1,000
1 protokollsnotarie	1,800	1 protokollsnotarie	3,500
1 protokollsnotarie	1,800	1 protokollsnotarie	3,500
1 curator ad litem	1,800	1 curator	3,000
1 curator ad litem	1,800		

Gamla staten.		Nya staten.	
1 kamrerare.....	4,450	1 kamrerare, lön.....	3,600
		tjenstgöringspenningar..	900
		missräkningspenningar..	500
			5,000
1 revisor	1,800	1 revisor, lön.....	2,400
		tjenstgöringspenningar..	600
			3,000
1 bokhållare	1,800	1 förste bokhållare, lön..	2,400
		tjenstgöringspenningar..	600
			3,000
		1 andre bokhållare, lön..	2,000
		tjenstgöringspenningar..	500
			2,500
1 kammarskrifvare	1,000		
1 kammarskrifvare	1,000		
1 amanuens	300		
1 vaktmästare	700	1 vaktmästare	700
1 stadstjenare.....	500	1 stadstjenare.....	500
1 stadstjenare.....	500	1 stadstjenare.....	500
1 stadstjenare.....	500	1 stadstjenare.....	500
Extra ordinarie tjenstemän vid kammarkontoret	450	Extra ordinarie tjenstemän.....	2,500
Pension.....	100	Anslag för beredande af semester.	1,800
Summa kronor	35,500	Summa kronor	43,700

f) **Handels- och ekonomikollegii indragning.** Stockholms magistrat har under femårsperioden 1876—1880 varit föremål för jemväl en annan viktigare förändring i sin organisation, i det nemligen en af dess afdelningar, handels- och ekonomikollegium, blifvit indragen. Sagda tidrymd är således den sista, som skådat kvarlevorna af en öfver två hundra år gammal embetsmyndighet, hvilken, om ock mot slutet af sin tillvaro föräldrad och i sin verksamhet temligen begränsad, likväl länge bildade en betydande länk i hufvudstadens förvaltning. Vördnadsbjudande alltså icke blott för sin ålder utan ock för hvad den verkat i utvecklingen af hufvudstadens samhällslif, bör icke den nu försvunna institutionen alldeles öfverlemnas åt den framtida glömskan, och Öfverståthållareembetet har därför funnit sig manadt att uppbvara dess minne genom att här redogöra för kollegii uppkomst, organisation och verksamhetsfält, orsakerna till dess indragning och deraf föranledda nya anordningar.

Efter det redan år 1636 dåvarande öfverståthållaren bestämt, att af Stockholms fyra borgmästare en skulle hafva befattning med »justitien» och rättegångsväsendet, en med köpenskapen och handeln, en med »embetena» och handtverkerierna samt en med stadens uppbörd och öfriga inkomster, så stadgades vidare i den af Konung Karl den XI:s förmyndareregering den 12 december 1672 utfärdade förordning om Stockholms stads styrelse, att de till magistratens domsrätt hörande ekonomiska ärenden, likasom åtskilliga tvistemål, skulle fördelas mellan fyra kollegier, benämnda justitiekollegium, politikollegium, embets- och byggningskollegium samt handelskollegium. De fyra borgmästarne skulle vara ordförande i hvar sitt af dessa kollegier med titel justitieborgmästare, politiborgmästare, embetsborgmästare och handelsborgmästare. Såsom bisittare skulle i hvardera kollegiet fungera tre rådmän. Justitiekollegium skulle hafva tillsyn öfver rättegångsväsendet. Politikollegium fick på sin andel icke allenast det egentliga polisväsendet utan äfven åtskillig annan mer eller mindre dermed sammanhängande förvaltning, såsom fattigvården, brandväsendet, inqvarteringen, tillsynen öfver kyrkor

Förmyndarekammaren. Handels- och ekonomikollegium.

och skolor m. m. Åt embets- och byggningskollegium anförtrordes byggnadsväsendet och manufakturerna med till de senare hörande skräinrättning, tillsynen öfver stadens publika verk och fastigheter m. m. Handelskollegium tilldelades befattning med bland annat köpenskapen och inseedet öfver stadens uppbörd. Till en början hade kollegierna endast att bereda ärendena, och beslutanderätten låg hos magistraten; men så småningom inträdde det förändrade förhållande, att hvarje kollegium sjelft afgjorde de ärenden, som, enligt nyss antydda indelning, tillhörde dess pröfning, hvarefter ändring i beslutet kunde sökas, i vissa fall hos magistraten, i andra hos rådstufvurätten. Bland den mängd olika ekonomiska ärenden, som genom 1672 års förordning och föregående stadganden lagts under magistraten, blefvo efter hand flera viktiga angelägenheter helt och hållet eller delvis derifrån skilda och till andra myndigheter öfverflyttade. Sålunda t. ex. gjorde redan ett kungl. bref af den 16 januari 1751 slut på politikollegii inseedet öfver fattigvården, som förut delvis öfvergått på de särskilda församlingarna och nu af dem fullständigt omhändertogs. Vidare förordnade Kungl. Maj:t den 13 februari 1776, att politikollegii befattning med polisväsendet skulle upphöra och öfvergå på öfverståthållaren, biträdd af en polismästare. Slutligen befriades magistraten och dess afdelningar genom drätselkommissionens inrättande år 1813 från en betydlig del af stadens ekonomiska förvaltning och andra åligganden af kommunal natur. Genom dessa med flera dylika förändringar blef kollegiernas verksamhet småningom så pass inskränkt, att deras antal kunde bestämmas till 3, i hvilket afseende kungl. brefvet den 19 juni 1821 föreskref, att från och med år 1822 politikollegium skulle förenas med embets- och byggningskollegium under benämning politi-, embets- och byggnadskollegium, i hvilket politiborgmästaren blef ordförande. I sammanhang härmed indrogs embetsborgmästarebefattningen. Till förminskning af instantiernas antal förordnades sedermera genom kungl. kungörelsen den 12 december 1845, att de tre kollegierna, med bibehållande af sina benämningar och dåvarande åligganden, skulle utgöra afdelningar af stadens rådstufvurätt och magistrat, en förändring, som bland annat hade till följd att närmaste instansen öfver handelskollegium samt politi-, embets- och byggnadskollegium blef Öfverståthållareembetet, hvarifrån besvaren kunde fullföljas hos Kungl. Maj:t. Kort härpå nemligen genom kungl. brefvet den 22 december 1846 bestämdes i anledning af de samtidigt utfärdade handels- samt fabriks- och handtverksordningarna, att de ärenden, som enligt dessa ordningar tillhörde magistrats handläggning, skulle i Stockholm behandlas, handelsärenden af handelskollegium samt fabriks- och handtverksärenden af politi-, embets- och byggnadskollegium. Slutligen föreskrefs genom nådiga brefvet den 21 december 1849, att med 1850 års ingång handelskollegium skulle med politi-, embets- och byggnadskollegium sammanslås till ett kollegium under namn af handels- och ekonomikollegium, hvarvid jemväl förordnades, att politiborgmästareembetet skulle indragas.

Den organisation och befogenhet, handels- och ekonomikollegium härmed erhöi, voro i väsentligaste delar följande:

Kollegii ledamöter voro desamme som i rådstufvurättens andra afdelning och utgjordes af handelsborgmästaren såsom ordförande samt två lagfarne och två icke lagfarne rådmän såsom bisittare. Till biträden voro anställda tre notarier, hvaraf en, som hade befattning med kronouppbördsärendena, var uppförd

på kronans stat. Till kollegii åligganden hörde hufvudsakligast: att meddela burskap och annan handelsrätt samt afdöma mål om olaga handel och tvister mellan handlande och deras betjening; att behandla ärenden, som enligt fabriks- och handtverksordningen ankommo på magistraten; att handlägga frågor angående mångleri och den mindre båtarten; att, under öfverståthållarens inseende, utöfva närmaste tillsyn öfver kronouppbördsverket i Stockholm; att afgöra mål, som förut hörde under hallrätten, äfvensom frågor om manufakturstämpelverket; att hafva närmaste uppsigten öfver stadens indelning, tomtreglering och bebyggande samt döma öfver hithörande tvister och förbrytelser; att handhafva vissa delar af hamnväsendet; att hålla rullor öfver borgerskapets militärkårer samt hafva befattning med åtskilliga andra, dessa kårer rörande angelägenheter; att utfärda taxor för och hålla rullor öfver hyrkuskar och åkare; att afgöra stridigheter om gatuläggning; att uppbära vissa afgifter, såsom tretiondepenningen, en del af »rasp- och spinnhusafgiften» m. m.; samt att meddela rättighet till minuter af bränvin.

Vid den utredning, som föregick den genom 1849 års kungl. bref införda förändring, hade magistraten uttalat såsom sin åsigt, att de rådmansbefattningar, som innehades af icke lagfarna personer, borde indragas. Vid sagda omorganisation blefvo dock, såsom ofvan synes, två af de illiterate rådmännen bibehållne. Nästa gång magistraten sökte göra gällande sin mening om de illiterate rådmansbefattningarnas afskaffande, lyckades magistraten genomdrifva sin önskan; och ehuru icke framsteld i någon afsigt att ställa i tvifvel nyttan eller nödvändigheten af handels- och ekonomikollegii framtida bestånd, synes uppreparandet af denna önskan icke desto mindre hafva framkallat första tanken på hela kollegii indragning.

Den 4 mars 1864 nedsatte Öfverståthållarembetet en komité, hvars då och den 17 januari 1865 ytterligare gifna uppdrag var, bland annat, att taga i öfvervägande, om och hvilka förändringar inom stadens förvaltningsmyndigheter, sammansättningen af rådstufvurättens afdelningar samt i fråga om tjenstemanspersonalen och betjente på magistratens och stadens stat i öfrigt kunde, till förenkling och lättnad i arbetets gång, vara af omständigheterna påkallade, samt derom afgifva utlåtande och förslag, hvarjemte komiterade skulle yttra sig öfver inkomna ansökningar om löneförhöjning för åtskilliga af magistratens och rådstufvurättens tjenstemän och betjente m. fl. Bland en mängd andra handlingar, som i sådant afseende öfverlemnades till komitén, var ett af magistraten den 4 december 1863 på öfverståthållarens anmodan afgifvet yttrande om de två illiterate rådmansbefattningarnas indragning, i hvilken fråga magistraten hufvudsakligen anförde, att de vid nämnda organisation bibehållne två illiterate rådmännen sedermera tjenstgjort såsom ledamöter i handels- och ekonomikollegium samt biträdt med de syner och värderingar, som det enligt gällande arbetsordning tillkomme rådstufvurättens andra afdelning att förrätta, hvarförutom de deltagit i magistratens pleniförhandlingar; samt att, ehuru de ifrågasatta rådmännens göromål, hvilka, med undantag af de hos kollegium förekommande tvistemål, vore af rent ekonomisk natur, icke utan svårighet och hinder för öfrige ledamöters tjenstgöring kunde af dem helt och hållet öfvertagas, magistraten likväl ansåg denna omständighet icke böra utgöra hinder för den ifrågasatta indragningen, så framt i sammanhang dermed någon lämplig del af de besparade rådmanslönerna an-

sloges till arvoden åt kollegii två assistenter, samt desse tjenstemän, hvilkas göromål dittills varit inskränkt till befattning med stadens brandväsende, erhöile förordnande att såsom adjungerade ledamöter biträda kollegium dels vid förfall för någon af de ordinarie ledamöterna och dels vid de kollegium åliggande syner, besigtningar och värderingar; hvarjemte en af assistenterne borde, efter särskildt förordnande af öfverståthållaren, deltaga i tillsynen öfver uppbördsverket.

Komitén afgaf sitt betänkande den 29 juni 1867 och tillstyrkte dervid, i sammanhang med ny lönestat för magistraten och rådstufvurätten, en genomgripande reform i deras organisation, innefattande, bland annat, icke allenast att de illiterata rådmansbeställningarna skulle upphöra och dertill hörande göromål på angifvet sätt öfvertagas af tjenstemän i handels- och ekonomikollegium, utan äfven att, så framt tillräckligt rymliga lokaler blefve att tillgå, kollegii göromål måtte i en icke aflägsen framtid öfvertagas af rådstufvurättens andra afdelning med biträde af notarierna hos kollegium. Såsom skäl för det senare förslaget erinrades om den inskränkning, kollegii göromål redan undergått eller inom den närmaste framtiden komme att undergå. Sålunda hade genom kungl. förordningarna den 23 maj 1862 angående kommunalstyrelse i Stockholm, den 13 juni samma år angående upphörande af stämpling af inhemska fabriks- och handtverksvaror, den 18 juni 1864 angående utvidgad näringsfrihet och den 7 december 1866 angående försäljning af vin, öl o. d. kollegium befriats från flerstaldiga bestyr, och de återstående komme sannolikt i följd af de förändringsförslag, som inom kommunalstyrelsen blifvit väckta, att med det snaraste upphöra eller väsentligen förminskas. Komiterades förslag blef föremål för en vidlyftig pröfning af åtskilliga myndigheter och förekom icke till slutlig behandling hos stadsfullmäktige förrän den 2 juni 1874, då fullmäktige uttalade sig för vissa förändringar i magistratens sammansättning, af hvilka de, som närmast afsågo att undanröja hindren för handels- och ekonomikollegii upphörande, voro: dels att handelsborgmästarembetet vid dåvarande innehafvarens afgång skulle indragas och utbytas mot en rådmansbeställning, hvars innehafvare blefve ordförande å rådstufvurättens andra afdelning och i handelskollegium; dels att de två illiterata rådmansbefattningarna¹⁾ jemväl skulle indragas; och dels att, när ledighet inträffade bland handels- och ekonomikollegii notarierna, den lediga platsen icke skulle återbesättas. I sammanhang härmed upptogo stadsfullmäktige i en särskild öfvergångsstat, bland annat, lön åt en handelsborgmästare, att utgå till den dåvarande innehafvarens afgång, samt aflöningar för två stadstjenare i kollegium, att utbetalas till dess kollegium upphörde, hvarjemte i öfvergångsstaten uppfördes ett belopp att, intill dess handels- och ekonomikollegium indroges, utgå såsom ersättning åt de personer, som komme att verkställa förut på de illiterate rådmännen ankommande syner, värderingar och besigtningar²⁾. Stadsfullmäktiges, i enlighet med nu anförda beslut,

¹⁾ I afseende till magistratens redan före 1849 års omorganisation uttalade åsigt om de illiterata rådmansbefattningarnas obehörlighet, hade den ena af dem varit otillsatt allt sedan innehafvarens år 1863 timade död. Den andra illiterate rådmannen afled i april 1874, således kort innan stadsfullmäktige behandlade förslaget om tjenstemäns indragande.

²⁾ Dessa förrättningar öfvergingo från de illiterate rådmännen på de två hos kollegium ursprungligen för brandväsendet anställda s. k. assistenter. De sista ordinarie assistenterne afleda begge år 1877, den ena i januari och den andra i december. Därefter och till dess kollegium indrogs sköttes ifrågasatta göromål af tillförordnade assistenter.

hos Eders Kungl. Maj:t gjorda underdåniga framställning blef i nåder bifallen den 12 februari 1875, vid hvilken tidpunkt handelsborgmästarets tjänstens senaste innehafvare redan undfått afsked.

Under det handels- och ekonomikollegii indragning sålunda förbereddes i sammanhang med andra magistraten rörande organisationsfrågor, var sjelfva hufvudsaken sedan länge föremål för särskild pröfning. Redan den 3 december 1867 nedsatte nemligen stadsfullmäktige en komité för undersökning, huruvida icke collegium kunde upphöra. Denna komité afgaf sitt betänkande den 7 december 1874. Deri uppräknades samtliga ärenden, tillhörande collegii behandling, jemte de stadganden som bestämde eller af collegium antagits bestämma dess befogenhet att handlägga samma ärenden. Komitén anförde vidare åtskilliga bestyr, som, utom de förut nämnda, på senare tider frångått collegium, såsom: åkare- och hyrkusktaxors uppgörande, åkares till- och afsättande med flera lithörande göromål, hvarifrån collegium befriats genom ordningsstadgan för rikets städer den 24 mars 1868; domsrätten i byggnadsfrågor, upphörd genom byggnadsordningen den 12 maj 1870; gatulägningsärendena, hvarmed collegii befattning upphört genom den af Eders Kungl. Maj:t samma dag utfärdade gatulägningsordning för Stockholms stad o. s. v. Framför allt fäste sig komitén dervid, att icke allenast byggnadsärendena, d. v. s. de som afsåge den administrativa tillämpningen af byggnadsordningens föreskrifter, hvilka ärenden tagit collegii mesta tid och uppmärksamhet i anspråk, utan äfven den återstående befattningen med brandväsendet komme, på grund af de nådiga byggnads- och brandstadgorna den 8 maj 1874, att frångå collegium vid samma års utgång. Hvad beträffade collegii öfriga göromål, så vore, enligt komiténs förmenande, dessa antingen grundade på föräldrade stadganden, hvilka alltså saklöst kunde upphävas, eller ock af beskaffenhet att de borde af andra uppgifna myndigheter öfvertagas.

Efter denna utredning beslöt stadsfullmäktige den 1 februari 1875 att hos Eders Kungl. Maj:t anhålla, det handels- och ekonomikollegium måtte varda indraget samt de bland collegii bestyr, som voro af beskaffenhet att böra öfvertagas af andra offentliga myndigheter eller af personer, förordnade af sådana myndigheter, fördelas på uppgifvet sätt mellan Öfverståthållareembetet, magistraten, Stockholms stads byggnadsnämnd, drätsel-nämndens första afdelning och af Öfverståthållareembetet förordnade besigtningmän. Stadsfullmäktiges till Eders Kungl. Maj:t ställda skrifvelse, innefattande nu omförmälda hemställan, lemnades till Öfverståthållareembetet, med begäran att den måtte varda befördrad till sin bestämelse; och sedan härpå det ofvan omtalade vidlyftiga arbetet med uppgörande af förslag till den omorganisation af kronouppbördsverket, som af collegii indragning nödvändiggjordes, fullbordats, blef ärendet den 9 september 1878 öfverlemnadt till Eders Kungl. Maj:ts nådiga pröfning, hvarvid Öfverståthållareembetet förordade stadsfullmäktiges anhållan i dess väsentligaste delar och derjemte hemställde om nådig fastställelse på organisationsförslaget beträffande uppbördsverket. Frågans slutliga lösning i temligen nära öfverensstämmelse med Öfverståthållareembetets och stadsfullmäktiges önskingar skedde omsider genom Eders Kungl. Maj:ts nådiga bref den 15 oktober 1880, hvars hufvudpunkter äro följande:

Stockholms handels- och ekonomikollegium indrages från och med ingången af år 1881.

Handels- och ekonomikollegium. Handelskemist.

Öfverståthållareembetet öfvertager collegii bestyr med

- 1:o) ärenden rörande kronouppbörden;
- 2:o) frågor angående idkande af handels- och fabriksrörelse, handverk eller annan handtering;
- 3:o) ärenden angående vård och försäljning af arsenik samt andra giftiga ämnen och varor;
- 4:o) insamlandet och ordnandet af de årliga uppgifterna till kommerskollegium;
- 5:o) infordrande från hamnkaptenen af uppgifter rörande Stockholms invånare tillhöriga, i Stockholm trafikerande ångfartyg.

Stockholms stads byggnadsnämnd öfvertager collegii skyldighet att meddela yttrande i frågor om rättighet till minut-handel med krut.

Stockholms stads drätsel-nämnds första afdelning öfvertager collegii bestyr i afseende å uppbörd och redovisning af trettiondepenningsavgiften och de fattiges andel af öfriga tomter, då de gå i köp.

Stockholms magistrat öfvertager collegii bestyr med:

- 1:o) ansökningar om burskaps vinnande och uppsägning;
- 2:o) förvaltning af vissa testamentsfonder;
- 3:o) ärenden hvilka kunna ifrågakomma i anledning af stadgandet i § 2 af kungl. förordningen den 25 februari 1846 angående hallrätternas upphörande.

Den befattning med förlagsinteckningar, med frågor angående bränvins tillverkning och försäljning samt med insändandet af priskuranter för markegångssättningen, som enligt författningarna åligger magistrat och af collegium handhafts, skall i Stockholm tillhöra magistraten, som jemväl skall handlägga collegii öfriga nu ej särskildt nämnda ärenden.

Vissa i den nådiga skrifvelsen angifna besigtningar och inventeringar, hvilka åligger magistratsperson och i Stockholm för rättats af tjänstemän i handels- och ekonomikollegium, skola i stället ega rum i närvaro af den person, Öfverståthållareembetet dertill utser.

I omförmälda nådiga bref den 15 oktober 1880 faststälde Eders Kungl. Maj:t jemväl, såsom redan förut är nämnt, grunder för organisationen af stadens uppbördsverk m. m. samt utfärdade samma dag — förutom det äfven förut omförmälda nya reglementet för uppbördsverket — af handels- och ekonomikollegii indragning påkallade författningar om ändringar i 1846 års förordning rörande hallrätternas upphörande, 1864 års näringsfrihetsförordning och 1876 års kungörelse om vård och försäljning af arsenik m. m.

g) Handelskemist. I femårsberättelsen för åren 1871—1875 har Öfverståthållareembetet framhållit behovet deraf, att en kunnig och pålitlig kemist ständigt stode till allmänhetens tjänst för att mot skälig, taxbestämd ersättning verkställa kemisk undersökning af varor, som för sådant ändamål till honom aflemnades. Från och med 1877 års början har en sådan af Öfverståthållareembetet förordnad handelskemist varit i Stockholm anställd, med skyldighet att å bestämda timmar vara för allmänheten tillgänglig; och eger han för sina arbeten i nämnda egenskap åtnjuta ersättning enligt en af Öfverståthållareembetet fastställd taxa.

Denna taxa grundar sig på timberäkning, så att arvodet för kemiska analyser är 2 kronor för den första samt 1 krona

50 öre för hvar efterföljande arbetstimme. För konsultationer, proftagning, besök och andra arbeten utom handelskemistens laboratorium betalas 5 kronor för den första timmen och 2 kronor för hvarje efterföljande.

Handelskemisten har beträffande sin verksamhet till 1880 års utgång afgifvit följande redogörelse:

Fördelning af samtliga analyser i grupper.

	1877.	1878.	1879.	1880.
1. Malmer och metaller.....	52	27	32	35
2. Berg- och jordarter, afsedda för tekniska behof, jemte deras produkter.....	99	26	43	38
3. Fabriksindustriens öfriga råämnen och deras produkter med hänsyn till sammanställning i allmänhet.....	107	122	130	141
4. D:o d:o med hänsyn till skadliga beståndsdelar.....	2,698	3,140	3,371	3,730
5. Födoämnen och njutningsmedel samt kärl till deras förvaring, beredning och handhafvande.....	384	208	490	587
6. Landtbrukets råämnen och alster samt dithörande fabrikat.....	127	25	35	41
7. Patologiska preparat o. d.	11	29	26	14
Summa	3,478	3,577	4,127	4,586

Särskildt har handelskemistens verksamhet i hög grad tagits i anspråk för arsenikanalyser å tapeter, tyger m. m.; och huru angeläget det är att i detta afseende hafva lätt tillfälle till erhållande af upplysningar, framgår bland annat deraf, att af 12,732 dylika analyser, som under åren 1877—1880 blifvit af handelskemisten verkställda, omkring 25 procent utfallit så, att arsenik befunnits närvarande.

B) Undervisningsväsendet.

a) **De allmänna läroverken.** Den femårsperiod, föreliggande berättelse omfattar, bildar ett betydelsefullt skede i de allmänna läroverkens historia. Den länge förberedda planen för ordnandet af dessa läroverk i hufvudstaden har blifvit fullständigt genomförd och den genomgripande reform, som från åtta skilda kyrkosamfund till det gemensamma kommunala verksamhetsområdet öfverflyttat den så ytterst viktiga omsorgen att åt läroverken bereda tidsenliga lokaler, har bland andra frukter burit den, att staden kommit i besittning af två nya läroverkshus, hvaraf det ena med fog torde kunna göra anspråk på att få räknas till de förnämsta i landet. Det har derfor synts Öfverståthållarembetet vara på sin plats att i denna femårsberättelse redogöra för hufvudpunkterna i den utveckling, som ledt till berörda resultat, och något närmare omförmåla, hvari samma resultat består.

Det numera indragna Stockholms gymnasium, som utgjorde en för hufvudstadens alla lägre läroverk gemensam högre afdelning, var under hela sin tillvaro hyresfritt inrymdt i hus, som staden egde och underhöll. För nya elementarskolan åter hafva, antagligen med hänsyn till detta fullständiga läroverks alldeles speciela egenskap af en försöksanstalt, lokalerna från början, likasom ännu är fallet, tillhandahållits af staten. Hvad deremot angår hufvudstadens öfriga offentliga läroverk, så anskaffades och bekostades tillföre icke allenast undervisningslokalerna

utan äfven rektorsboställena af de kyrkliga territoriella församlingarna, hvar för sin särskilda skola.

Under framhållande af åtskilliga med denna sistberörda anordning förenade olägenheter, anhöll Kungl. Direktionen öfver Stockholms stad undervisningsverk i skrifvelse den 10 juni 1864 om Öfverståthållarembetets medverkan till att få ifrågavarande äliggande öfverflyttadt på Stockholms kommun i dess helhet. Efter församlingarnas och kyrkofullmäktiges hörande samt sedan en af de sistnämnde nedsatt komité afgifvit yttrande i frågan, förelades densamma stadsfullmäktige och beslöt deesse för sin del, på sammanträde den 1 februari 1867, att skyldigheten att bekosta läroverkshus och rektorsboställen skulle af Stockholms kommun öfvertagas, i den mån staden genom öfverenskommelse med församlingarna eller på annat sätt kunde förskaffa sig erforderliga lägenheter. Detta beslut, underställt Eders Kungl. Maj:ts nådiga pröfning, tacktes Eders Kungl. Maj:t den 24 maj 1857 fastställa.

Ett af de viktigaste skälen för den framställning, som ledde till genomförandet af nu omtalade reform, var det trängande behovet af ytterligare ett läroverk i Stockholm samt svårigheten eller åtminstone olämpligheten att bringa ett sådant till stånd, så länge dessa läroverk måste ordnas församlingsvis. För afhjelpande af denna brist hade stadsfullmäktige redan den 2 oktober 1865 åtagit sig anskaffa tomt och erforderliga byggnader för ett nytt fullständigt högre läroverk, beräknadt för 300 lärjungar; och sedan detta stadsfullmäktiges beslut blifvit hos Eders Kungl. Maj:t anmaldt, gjorde Eders Kungl. Maj:t till 1865—1866 års Riksdag framställning om årligt anslag för ett nytt allmänt femklassigt läroverk i hufvudstaden af samma omfång som öfriga dervarande läroverk af detta slag eller med rektor och sju kolleger, hvarvid emellertid Eders Kungl. Maj:t förbehöll sig att efter framdeles skeende pröfning bestämma, huruvida det nya läroverket skulle blifva fristående eller förenas med gymnasium till ett fullständigt läroverk. Med bifall till den nådiga framställningen beviljade Riksdagen för ändamålet ett årsanslag af 10,500 rdr rmt, med vilkor att Stockholms kommun, på sätt den åtagit sig, bestred kostnaden för undervisningslokalernas och rektorsboställets anskaffande och underhåll.

Kungl. skoldirektionen blef härefter i nådig skrifvelse den 29 juni 1866 anbefald att till Eders Kungl. Maj:t inkomma med underdånigt yttrande, huruvida hinder mötte för den nya femklassiga skolans förening med gymnasium till ett i öfverensstämmelse med skolstadgans föreskrift fullständigt läroverk, samt att, om en sådan förening befunnes verkställbar, afgifva förslag om tid och sätt för de nya klassernas organisering. I anledning häraf och sedan det visat sig, att antalet lärjungar vid gymnasium alltjemt var i stigande, hvarigenom dess vid Riddarholmen belägna lokaler blifvit alldeles otillräckliga äfven för en fristående högre afdelning af flera lägre undervisningsanstalter, aflät kungl. direktionen den 8 november 1867 en skrifvelse till stadsfullmäktige, hvari kungl. direktionen föreslog, att en ny gymnasieafdelning skulle inrättas och förenas med Klara femklassiga skola samt anhöll, att fullmäktige ville bekosta lämplig lokal för detta fullständiga högre läroverk.

Kort dessförrinnan, nemligen den 17 oktober 1867, hade stadsfullmäktiges beredningsutskott, i anledning af en tidigare skrifvelse från kungl. direktionen, nedsatt en komité af fem personer att afgifva förslag till ordnande af hufvudstadens läro-

verk i ett sammanhang samt att särskildt yttra sig öfver det sätt, hvarpå det beviljade anslaget för ett nytt femklassigt läroverk kunde komma kommunen till godo, intill dess en allmän plan för läroverkens ordnande hunne sättas i verket. Efter en grundlig utredning af detta viktiga och omfattande ämne afgaf komitén sitt betänkande den 26 september 1868; och det var i nära öfverensstämmelse med detta betänkande som stadsfullmäktige på sammankomst den 1 december samma år beslöto att hos Eders Kungl. Maj:t anhålla om nådig fastställelse på en för läroverkens ordnande uppgjord plan, hvars hufvudgrunder voro: att de tvåklassiga skolorna skulle indragas, men Jakobs och Katarina femklassiga läroverk bibehållas; att två på båda linierna fullständiga läroverk skulle inrättas, ett på Norrmalm och ett på Södermalm, hvilka läroverk skulle bildas, det förra genom gymnasii förening med Klara femklassiga läroverk och det senare genom att till Maria femklassiga läroverk foga en gymnasieafdelning; samt att ett nytt femklassigt läroverk skulle inrättas och förläggas på eller i närheten af Ladugårdslandet, hvilken sistnämnda skolas lärare skulle aflönas med det af 1865—1866 års riksdag beviljade anslag. Vid underdånig föredragning af detta ärende den 29 april 1869 förordnade Eders Kongl. Maj:t att, så snart ett ändamålsenligt lärohus jemte bostad åt rektor blifvit genom stadsfullmäktiges åtgärd tillgängligt, ett fullständigt läroverk skulle inrättas på Norrmalm. Hvad anginge det fullständiga läroverket på Södermalm, så ville Eders Kungl. Maj:t derom fatta beslut framdeles, när erforderliga medel blefve att tillgå. Den föreslagna anordningen af de femklassiga läroverken blef af Eders Kungl. Maj:t fastställd, och medgif Eders Kungl. Maj:t, att förenämnda anslag finge tillsvidare användas för Ladugårdslands nya femklassiga läroverk.

I de delar, nu omförmälda organisationsplan för hufvudstadens allmänna läroverk sålunda vann Eders Kungl. Maj:ts nådiga godkännande, började densamma genast ställas i verket, i hvad på kommunalmyndigheten berodde; men innan Öfverståthållareembetet redogör för de åtgärder, som i sådant afseende vidtogos af stadsfullmäktige, vill Öfverståthållareembetet erinra om det väsentligen förändrade öde, nämnda organisationsplan slutligen erhöill.

Enär det ifrågakända fullständiga läroverket å Södermalm icke kunde bildas, med mindre Riksdagen medgäffe, att de ursprungligen för andra läroverks behof anslagna medel finge för den nya läroanstalten användas, föreslog Eders Kungl. Maj:t i nådig proposition till 1870 års Riksdag, att löner för rektor, sju lektorer och sju adjunkter vid ett nytt läroverk i hufvudstaden skulle på stat uppföras, sedan läroverkshus och rektorsboställe blifvit anskaffade genom Stockholms kommuns försorg; äfvensom att de för stadens tvåklassiga skolor anslagna löner jemte rektorslönerna för två af dervarande femklassiga läroverk skulle få användas till bestridande af det nya läroverkets utgifter. Riksdagen biföll visserligen denna framställning, men, i anledning af de betänkligheter Riksdagen dervid uttalade i fråga om lämpligheten af de klassiska och de reala liniernas sammanblandning, anbefalde Eders Kungl. Maj:t genom nådig remiss den 20 maj 1870 kungl. skoldirektionen att afgifva det yttrande och förslag, hvartill dessa betänkligheter kunde föranleda; och sedan kungl. direktionens yttrande inkommit, lät Eders Kungl. Maj:t höra stadsfullmäktige, hvilka i underdånig skrifvelse den 1 februari

1872 på uppgifna skäl förklarade sig vidblifva sitt beslut den 1 december 1868.

I det förslag till ny normalstat för statens läroverk, som förelades 1873 års riksdag, behagade Eders Kungl. Maj:t emellertid upptaga tre fullständiga läroverk för Stockholm, hvaraf två på den klassiska och ett på den reala linien. Läroverksfrågan blef visserligen icke afgjord vid 1873 års riksdag och den vann icke heller vid riksdagen 1874 sin fullständiga lösning, men Eders Kungl. Maj:t hade särskildt begärt medel för den föreslagna normalstatens successiva genomförande, och bland de anslag, som sistnämnda Riksdag för detta ändamål beviljade, var ett belopp af 6,900 kronor för upprättande af de tre lägsta klasserna af ett på reallinien fullständigt läroverk i Stockholm. Härvid fästade likväl Riksdagen det vilkor, att Stockholms kommun skulle förbinda sig att kostnadsfritt tillhandahålla lämplig lokal ej blott för ifrågavarande tre klasser utan äfven för läroverkets småningom skeende utveckling till fullständigt å reala linien äfvensom att förse rektor med boställe eller deremot svarande hyresersättning. Öfver detta vilkor lät Eders Kungl. Maj:t i nådig skrifvelse den 29 maj 1874 infordra yttrande af stadsfullmäktige; och deras den 1 oktober 1874 afgifna svar bléf, att staden för det dåvarande icke ville underkasta sig det framställda anspråket. Frågan fick dock snart ett nytt uppslag derigenom, att Eders Kungl. Maj:t den 12 mars 1875 fann för godt gilla en delvis ny plan för ordnande af de allmänna läroverken i Stockholm att, utan hinder af nådiga beslutet den 29 april 1869, träda i verkställighet, i den mån undervisningslokaler blefve för ändamålet tillgängliga och omständigheterna i öfrigt, utan kränkning af bestående rättsförhållanden, det medgäffe. Enär det erfordrades, att Stockholms stad åtog sig anskaffa de för denna plans genomförande nödiga undervisningslokaler och rektorsboställen, lät Eders Kungl. Maj:t infordra stadsfullmäktiges yttrande härutinnan; och i anledning häraf förklarade fullmäktige i underdånig skrifvelse den 9 november 1875 att, jemte det staden vidhölle sitt en gång gjorda åtagande att till två fullständiga och tre femklassiga läroverk bekosta lärohus och rektorsboställen, staden tillika vore villig att till ett ifrågasatt på reala linien fullständigt läroverk upplåta antingen stadshuset eller ock den byggnad å Riddarholmen, som användes till gymnasium, så snart det nya läroverkshuset å Norrmalm blifvit för sitt ändamål upplåtet; samt att staden förbunde sig att, intill dess sådant hunnit ske, förhyra lärorum för de klasser af realläroverket, hvilka under tiden kunde komma att inrättas.

Sålunda kom slutligen den plan till stånd, som sannolikt skall för en lång framtid ligga till grund för anordningen af hufvudstadens allmänna läroverk. Denna plan omfattar:

- 1:o) ett å klassiska linien fullständigt läroverk å Norrmalm;
- 2:o) ett dylikt läroverk å Södermalm;
- 3:o) ett fullständigt realläroverk;
- 4:o) tre femklassiga läroverk.

Gymnasium äfvensom Klara och Maria femklassiga läroverk användas till bildande af de begge fullständiga latinläroverken. Realläroverkets tre lägsta klasser anordnas, så snart provisoriska lokaler hunnit anskaffas och de öfriga klasserna, i den mån riksdagen dertill beviljar medel. Det å Ladugårdslandet inrättade

nya femklassiga läroverket¹⁾ samt Katarina och Jakobs femklassiga läroverk bibehållas, hvaremot de tvåklassiga läroverken indragas.

Öfverståthållareembetet öfvergår nu till redogörelse för de verkställighetsåtgärder, som intill femårsperiodens utgång blifvit efter hand vidtagna för utförande af de ofvan omnämnda nådiga besluten af den 29 april 1869 och den 12 Mars 1875, hvarvid Öfverståthållareembetet tager hvarvt läroverk för sig.

Ladugårdslands femklassiga läroverk. I sammanhang med sitt förut omförmälda beslut den 1 december 1868 om antagande af en plan för ordnande af hufvudstadens läroverk uppdrogo stadsfullmäktige åt drätselnämnden att skyndsamt gå i författning om förhyrande af lämplig lokal för det nya femklassiga läroverk, som enligt planen skulle förläggas på eller i närheten af Ladugårdslandet. I följd häraf förhyrde nämnden för en tid af nio och ett halft år, räknadt från och med den 1 april 1869, ett hus å tomten N:o 10 i kvarteret Rudan med adress N:o 27 C vid Nybrogatan inom Ladugårdslands församling, och sedan undervisningslokaler blifvit i detta hus iordningställda samt nödig inredningsmateriel anskaffad, öppnade skolan derstädes sin verksamhet med början af höstterminen 1869. Då hyresaftalet nalkades sitt slut, och de villkor, fastighetsegaren erbjöd för dess förlängning, befunnos oantagliga, beslöto stadsfullmäktige den 1 augusti 1877 att låta för skolan uppföra en byggnad på stadens tomt N:o 2 i kvarteret Brandröret större med adressnummer 52 vid Qvarngatan (den s. k. Blanchs malmgård). Innan årets slut var huset uppfördt till sina yttermurar och yttertak pålagdt. Under år 1878 verkställdes husets ut- och invändiga afputsning, infördes gas-, vatten- och afloppsledning, inreddes och möblerades skollokalerna, uppsattes gymnastikapparelj och fullgjordes åtskilliga andra arbeten, hvilket allt fortskred med den skyndsamhet att skolan redan den 18 september 1878 anmälde vara att tillträda. Fredagen den 20 i samma månad invigdes läroverket högtidligen af dess inspektor, kyrkoherden i Ladugårdslandet Pehr Lindstén, och följande dag, eller lördagen den 21 september, tog undervisningen sin början. Hvad angår rektorsboställe, var det visserligen i början meningen, att sådant skulle i den nya byggnaden inrymmas, och der funnos äfven lägenheter, afsedda för detta ändamål; men för att bereda tillämpning af den genom Eders Kungl. Maj:ts nådiga cirkulär den 1 november 1878 föreskrifna nya metoden för undervisning i teckning vid statens läroverk måste dessa lägenheter tagas i anspråk till ritlokaler och blefvo år 1879 härtill anordnade, hvadan rektor tillsvidare anvisades bostad i ett närbeläget hus.

Det nya lärohuset, hvartill arkitekten J. F. Åbom uppgjort ritningen, är byggdt i form af ett T med framsidan mot Qvarngatan. Det består af bottenvåning och 2 våningar samt innehåller 17 större rum, af hvilka 12 användas till klassrum, 1 för den botanisk-zoologiska undervisningen med derför erforderliga samlingar, 1 för den fysisk-kemiska undervisningen med dertill hörande apparater, 1 till bön- och samlingsrum, 1 till gymnastiksal, 1 till biblioteksrum, som tillika är lärarnes samlingsrum, samt dessutom 1 mindre rum för rektors expedition. Derjemte

¹⁾ Se nedan.

finnas inom byggnaden den förut omförmälda, ursprungligen till rektorsboställe afsedda, men i stället till ritrum delvis använda lägenheten, bestående af 6 rum och kök, samt för en vaktmästare 3 rum och kök. Lärorummen äro ljusa och luftiga. Trappuppgångarna leda till korridorer, som i hvarje våning bilda ett sammanhängande helt, hvari lärorummen hvarvt och ett med sin särskilda utgång utmytna. Dessa korridorer äro så rymfliga, att lärjungarne vid oblid väderlek kunna uppehålla sig der under lofstunderna. Lärorummen uppvärmas genom ventilerande kakelugnar; bönrum, gymnastiksal och korridorer genom jernkaminer och trappuppgångarna af en i nedra förstugan uppställd s. k. Gurneys ugn. För luftvexlingen är sörjdt så väl genom luftrörledningar till kakelugnar och kaminer som genom flera fönsterventiler i hvarje rum. Till skolhuset hör en på södra sidan om detsamma belägen öppen och planerad tomt af omkring 3,427 kvadratmeter; och när Qvarngatan blir utvidgad till sin bestämda bredd af 60 fot, kommer en fri plats af 20 fots bredd längs utmed skolhusets framsida att inhägnas, beläggas med gräsmattor och planteras med buskväxter.

Kommunens kostnader för den nu beskrifna byggnaden, inberäknadt utgifterna för några under åren 1879 och 1880 verkställda kompletteringsarbeten, uppgingo till 167,841 kronor 40 öre.

Katarina femklassiga läroverk. I skrifvelse den 21 maj 1872 anmodades drätselnämnden af Katarina församlings kyrkoråd att af medel från elementarläroverkens byggnadsfond, om hvilken närmare kommer att förmälas längre fram, bekosta åtskilliga nödvändiga reparationer å Katarina läroverks byggnad, belägen på tomten N:o 1 i kvarteret Sturen större med adress N:o 4 vid Katarina Vestra Kyrkogata; och då drätselnämnden på anförda skäl förklarade denna framställning för det dåvarande icke föranleda till någon åtgärd från dess sida, aflät kyrkorådet den 29 januari 1873 till Eders Kungl. Maj:t en underdånig skrifvelse, hvari kyrkorådet anhöll, det staden måtte anbefallas icke allenast att med byggnadsfondens för sådant ändamål afsedda medel bestrida utgifterna för ifrågavarande reparationer, utan ock att inom viss förelagd tid afsluta köp om läroverkshuset till det pris, som blefve bestämdt genom åsamjande eller gode mäns beslut.

Sedan Eders Kungl. Maj:t genom nådig remiss infordrat stadsfullmäktiges yttrande öfver förra delen af denna framställning samt ärendet blifvit öfverlemnadt till förberedande behandling af drätselnämnden, fann nämnden det vara för staden fördelaktigt att inköpa egendomen, innan några större på köpevilkoren tyngande kostnader blefve å dess iståndsättande nedlagda. Nämnden inledde derför underhandlingar med församlingen, hvilka förde derhän, att församlingen förklarade sig villig sälja skolhuset jemte tillhörande tomt och den af församlingen bekostade inredningsmaterielen för ett pris af 105,000 rdr rmt. Ett af drätselnämnden, under förbehåll af stadsfullmäktiges bifall, med församlingen uppgjort kontrakt om egendomens försäljning till staden för denna köpeskilling blef af stadsfullmäktige godkändt den 1 december 1873, och detta beslut anmälde hos Eders Kungl. Maj:t såsom svar på den nådiga remissen. Den 30 i sistnämnda månad tillträdde staden fastigheten.

Jakobs femklassiga läroverk. På kyrkostämman den 9 juli 1877 bemyndigade Jakobs och Johannis församling sitt kyrkoråd att hos drätselnämnden anmäla det församlingen önskade

till staden sälja sitt skolhus N:ris 1, 15 och 16 i kvarteret Väderqvarnen med adressnummer 79 och 81 vid Regeringsgatan samt 22 vid Brunnsgatan, i hvilken egendom läroanstalten varit inrymd sedan den 9 oktober 1851. Delgifven denna framställning, upprättade drätselnämnden, under förutsättning af stadsfullmäktiges bifall, kontrakt med församlingen om fastighetens inköp af staden för en köpeskilling af 120,000 kronor, och detta aftal blef den 6 december 1877 af stadsfullmäktige godkändt, hvarefter staden tillträdde egendomen den 1 januari 1878.

Oaktadt en under år 1878 företagen utvidgning af undervisningslokalerna, befanns redan år 1879 utrymmet vara alldeles för knappt, hvarför stadsfullmäktige vid bestämmande af 1879 och 1880 årens utgiftsstater anslogo hvardera gången 33,000 kronor, utgörande beräknad kostnad för en föreslagen påbyggnad, genom hvilken skulle kunna vid läroverket beredas plats för 300 lärjungar. Detta arbete, hvars utförande skulle ske under mellanterminerna, var icke fullbordadt vid femårsperiodens utgång.

Realläroverket. Efter att hafva mottagit det af stadsfullmäktige den 9 november 1875 afgifna, här ofvan omförmälda underdåniga svar med förbindelse att bekosta lokaler för ett sjelfständigt realläroverk i hufvudstaden, anbefalde Eders Kungl. Maj:t i nådig skrifvelse den 19 i samma månad kungl. skoldirektionen att vidtaga nödiga åtgärder, för att läroverkets tre lägsta klasser skulle kunna öppnas med början af höstterminen 1876. På anmaning af kungl. direktionen och i enlighet med ett af densamma framlagdt program gick derefter drätselnämnden i författning om anskaffande af skollokal med nödiga möbler och inredningsmateriel. Sedan vidare skolans första lärarepersonal, utgörande en vikarierande rektor och två adjunkter, blifvit utsedd, började vid den bestämda tiden läroanstalten med de tre nedersta klasserna sin verksamhet inom det för ändamålet upplåtna, kommunen tillhörande s. k. stadshuset med adress N:o 1 vid Götgatan. Kort härpå, nemligen den 3 oktober 1876, anslogo stadsfullmäktige åt rektor, som icke kunde beredas bostad i läroverkshuset, en hyresersättning att tills vidare utgå med 600 kronor, hvilken hyresersättning sedermera höjdes till 1,500 kronor.

Genom särskilda nådiga förordnanden blef läroverket utvidgadt med: en fjerde klass vid början af 1877 års hösttermin, en femte och en nedre sjette klass vid början af höstterminen 1878, en öfre sjette och en nedre sjunde vid början af 1879 års hösttermin samt en öfre sjunde vid början af 1880 års hösttermin, då läroverket alltså, efter fyraårig tillvaro, blef fullständigt, så att det vid femte läsårets slut kunde hafva sin första afgångsexamen. I mån af denna utvidgning har äfven skolans ordinarie lärarepersonal blifvit tillökad i den utsträckning, att densamma vid ingången af läsåret 1880—1881 utgjorde 4 lektorer och 6 adjunkter jemte 1 gymnastiklärare. För den undervisning och öfning, hvar till ytterligare lärarekrafter erfordrats, hafva extra lärare varit anställda. Äfven skolans lokal i stadshuset, hvilken från början bestod af tre större och ett mindre rum, erhöill efter hand en mot läroverkets utvidgning svarande tillökning. Sålunda upplåtos för skolans behof: vid början af 1877 års hösttermin två lärosalar; vid början af 1878 års hösttermin två lärosalar, en ritsal, ett kollegie- och ett expeditjonsrum för rektor; vid början af höstterminen 1879 en bönesal, fyra lärosalar och två mindre rum; samt vid början af 1880 års hösttermin två läro-

salar och två smärre rum. Till lekplats har från 1879 års vårtermin begagnats en framför läroverkets gård belägen, men genom jernvägen derifrån skild öppen plan.

Att de nu omförmälda lokalerna icke i allo äro lämpliga för det ändamål, hvar till de användas, är naturligt, då huset icke är byggt för ett läroverk. Också har rektor i sina, senare arbetsredogörelser, med framhållande af åtskilliga bland olägenheterna, lifligt uttalat den önskan, att inom en icke alltför aflägsen framtid ett lämpligt läroverkhus måtte för realläroverket uppföras.

Det fullständiga latinläroverket på Södermalm. På sätt förut är vordet antydt, klagades redan år 1867 öfver, att läsrummen vid Stockholms gymnasium både till antal och storlek voro otillräckliga. Antalet inskrifne lärjungar ökades sedermera år från år och endast få afgingo före mogenhetsexamen. Härigenom och då undervisning skulle meddelas på två bildningslinier, uppkom jemväl ett stort missförhållande mellan antalet lärjungar och klasser å ena sidan samt antalet ordinarie lärare å den andra, hvilket hade till följd, att undervisningen till stor del måste upprätthållas af extra lärare, som ständigt ombyttes. Då ställningen slutligen blef ohållbar, ingick lärarekollegiet den 8 november 1871 med en skrifvelse till kungl. skoldirektionen, hvari kollegiet påvisade nämnda missförhållande och begärde dess skyndsamma afhjelpande. Sedan en af kungl. direktionen i anledning häraf gjord underdånig framställning remitterats till stadsfullmäktiges yttrande, tillstyrkte desse i underdånig skrifvelse den 1 februari 1872, att en provisorisk afdelning med undervisning endast på latinlinien skulle från gymnasium utbrytas och förläggas på Södermalm; och ville fullmäktige i sådan händelse anslå medel ur stadskassan för skollokals anskaffande. Den 8 mars 1872 afgjordes frågan af Eders Kungl. Maj:t, hvarvid i nåder förordnades, att under nästföljande läsår en afdelning af gymnasium, med undervisning enligt gällande bestämmelser för de högre elementarläroverkens sjette och sjunde klasser å klassiska linien, skulle förläggas i lämplig lokal på Södermalm, hvarjemte några närmare föreskrifter gäfvos i afseende å tillsynen och undervisningen. För den sålunda utbrutna delen af gymnasium hyrde drätselnämnden i egendomen N:o 4 i kvarteret Laxen med adressnummer 13 vid St Paulsgatan åtskilliga lägenheter för en tid af 7 år, räknadt från den 1 oktober 1872, samt anskaffade jemväl erforderlig undervisningsmateriel, hvarefter den nya gymnasieafdelningen i medlet af november sistnämnda år inflyttade i sagda lokal, som sedermera efter hand utvidgats med flera lägenheter.

Det södra provisoriska gymnasiet fortgick såsom sådant till den 1 juli 1879 och betraktades som ett med riddarholmsafdelningen gemensamt läroverk. För den dagliga tillsynen öfver ordningen och undervisningen samt bestridande af vissa andra rektorsåligganden, som ej lämpligen kunde af gymnasii rektor skötas, var likväl en af de vid södra afdelningen tjenstgörande ordinarie lektorerna förordnad till biträdande rektor mot särskildt arvode, men undervisningen sköttes af lärare vid riddarholmsafdelningen med biträde af extra lärare, bland hvilka senare fyra hade titel af extra ordinarie lektorer.

Emellertid hade Maria Magdalena församlings kyrkoråd redan den 10 april 1875 hos drätselnämnden hemställt, att Stockholms stad måtte antingen inköpa eller ock mot hyra tills-

vidare öfvertaga församlingens läroverksbyggnad å tomten N:o 8 i kvarteret S:t Maria med adressnummer 1 vid Qvarngränden, hvilken byggnad är belägen i hörnet af denna gränd och S:t Paulsgatan, midt emot det provisoriska gymnasiehuset. I anledning häraf beslöto stadsfullmäktige den 2 augusti 1875 att tillsvidare lemna församlingen ett visst årligt hyresbelopp, mot att staden finge oinskränkt dispositionsrätt till de för läroverkets behof erforderliga delarna af nyssnämnda och två vidliggande, jemväl församlingen tillhörande fastigheter.

Sedan staden sålunda kommit i besittning af två hvarandra närliggande läroverkshus inom Maria församling, ansågs tiden vara inne för genomförande af den fastställda läroverksplanen, i hvad den afsåg inrättande af ett å klassiska linien fullständigt läroverk på Södermalm, hvarför stadsfullmäktige i underdånig skrifvelse den 1 april 1878 anhöllo, att medel måtte beredas till aflöning åt det beräknade antalet lärare vid ifrågavarande läroverk. I anledning af denna framställning behagade Eders Kungl. Maj:t den 1 november 1878, med godkännande af de förhyrda lokalerna såsom provisoriska, förordna, att den 1 juli 1879 skulle genom Maria femklassiga läroverks förening med en del af Stockholms gymnasii sjetta och sjunde klasser upprättas ett på latinlinien fullständigt högre läroverk på Södermalm, hvilket med början af samma års hösttermin skulle träda i verksamhet. I sammanhang härmed meddelade Eders Kungl. Maj:t nådiga föreskrifter om beskaffenheten af det nya läroverkets lärarestat och den ordning, i hvilken läraretjensterna skulle tillsättas. Efter erhållen del af detta nådiga beslut lät kommunalmyndigheten under loppet af 1879 utvidga läroverket genom förhyrande af flera lokaler inom egendomen N:o 13 vid S:t Paulsgatan samt anslag samma år 1,500 kronor i hyresersättning åt rektor.

Genom Maria skolas sålunda skedda indragning såsom sjelfständigt läroverk upphörde en undervisningsanstalt, som, om ock under olika organisationsformer, funnits till ända från medlet af 1600-talet och, såsom man tror, under nära hela sin tillvaro varit förlagd inom samma tomtområde.

Kommunalmyndigheten, som ansåg staden icke böra inom den närmaste framtiden låta uppföra ny byggnad för det södra latinläroverket, fann likväl angeläget att tillse, det en för ändamålet passande byggnadstomt blefve i god tid anskaffad. Såsom tjenlig byggnadsplats hade redan den förut omförmälda, den 17 oktober 1867 nedsatta läroverkskomitén anvisat tomterna N:ris 8, 9, 10, 11 och 12 i kvarteret Laxen inom Maria församling jemte angränsande tomter i kvarteret Östergötland, der staden då egde en bergplats och en gatudessin. Som ifrågavarande område, beläget mellan Maria Qvarngata, Maria Högbergsgata och Skaraborgsgatan, utmärkte sig genom sitt sunda och för Södermalm centrala läge samt ej heller var synnerligen aflägsat från staden inom broarna, så föranstaltade drätselnämnden år 1874, att staden kom i besittning af tomterna N:ris 8 och 9 i kvarteret Laxen för en lösesumma af 6,422 kronor 22 öre och af den ofria delen af N:o 10 i samma kvarter för 709 kronor 27 öre. Sedermera, när genom Eders Kungl. Maj:ts nådiga beslut den 1 november 1878 det fullständiga latinläroverket på Södermalm blifvit definitivt organiseradt, fann drätselnämnden tiden vara inne att åt staden förvärfva jemväl den återstående delen af N:o 10, dåmera N:o 13, i kvarteret Laxen, N:o 12 i samma kvarter samt N:ris 1 och 2 i kvarteret Östergötland. På grund häraf uppgjorde nämnden, under förutsättning af stadsfullmäktiges

bifall, kontrakt om dessa tomters inköp åt staden för ett pris af tillhoppa 144,000 kronor. Detta köp blef af stadsfullmäktige godkändt den 3 november 1879 samt den 21 i samma månad af Öfverståthållareembetet fastställt. Den sålunda för läroverket inköpta mark jemte dels den jord, staden sedan gammalt egt i kvarteret Östergötland, och dels tomten N:o 11 i kvarteret Laxen, som det vid femårsperiodens slut fortfarande återstod staden att för ändamålet förvärfva, innehåller 101,890 kvadratfot, oberäknadt likväl tomterna N:ris 8 och 9 i kvarteret Laxen, af hvilka en så obetydlig del behöfves för skolan, att de icke kunna sägas ingå i byggnadsplanen. Förutom grundundersökningar och en del förberedande ritningar hade vid femårsperiodens utgång några arbeten för skolbyggnadens uppförande icke blifvit företagna.

Det fullständiga latinläroverket på Norrmalm. Sedan 1868 års läroverksplan blifvit genom Eders Kungl. Maj:ts nådiga bref den 19 april 1869 fastställd i vissa delar, bland annat i fråga om inrättande af ett fullständigt allmänt läroverk på Norrmalm, aflät kungl. skoldirektionen den 21 maj 1869 en skrifvelse till stadsfullmäktige med begäran, att de ville, så fort sig göra läte, gå i författning om att tjenlig lokal för sagda läroverk blefve ordnad. Ärendet hänsköts till förberedande behandling af drätselnämnden och på grund af det sålunda erhållna uppdraget afslöt nämnden, under förutsättning af stadsfullmäktiges bifall, ett kontrakt, hvarigenom staden för 300,000 kronor inköpte 208,775 kvadratfot mark af den allmänna barnhusinrättningen tillhöriga tomten N:o 1 i kvarteret Barnhuskällaren, utgörande hela den del, som förut innehafts af svenska trädgårdsföreningen. Detta aftal godkändes af stadsfullmäktige den 11 mars 1872 och fastställdes af Öfverståthållareembetet den 8 april samma år, hvar efter staden tillträdde egendomen den 1 nästpåföljande oktober.

Nästan samtidigt nedsattes på föranstaltande af drätselnämndens första afdelning en komité af sex sakkunniga personer med uppdrag att utarbета program för det nya läroverket och dess inredning, hvilken komité den 27 januari 1873 afgaf sitt betänkande. Efter tagen del af komiterades program, beslöt afdelningen för sin del den 17 december 1873, att läroverket skulle inrättas för 500 lärjungar med reserveradt utrymme för ytterligare 100; samt att komiterades program, utom i vissa angifna punkter, skulle i hufvudsakliga delar lända till efterrättelse. På uppdrag af afdelningen och med ledning af de sålunda bestämda hufvudgrunderna uppgjordes af dåvarande stadskonduktören Axel Nyström ritningar och kostnadsförslag, men för att dels, om möjligt, bereda någon nedsättning i den af Nyström beräknade kostnad, dels äfven genom täflan mellan två arkitekter öka utsigterna att få den föreliggande byggnadsfrågan löst på ett i allo tillfredsställande sätt, anmodade beredningsutskottet Nyström att omarbета sitt förslag samt uppdrog tillika åt kungl. arkitekten Helgo Zettervall att uppgöra nytt byggnadsförslag med ritningar och kostnadsberäkningar; och sedan de täflande ingifvit de sålunda infordrade förslagen samt stadens byggnadschef jemte två tillkallade sakkunniga personer deröfver afgifvit yttrande, beslöto stadsfullmäktige på sammanträde den 7 juni 1876 att antaga Zettervalls förslag, slutande på 775,000 kronor.

Arbetet började genast härefter. Under år 1876 utstakades byggnadsplatsen, verkställdes gräfningar och höggs en del af grästenssockeln; allt genom stadens byggnadskontors försorg. Ge-

nom entreprenadkontrakt den 16 januari 1877 öfvertogs byggnadens uppförande af byggmästaren Johan Möller för ett pris af 540,000 kronor, i hvilken, genom särskilda öfverenskommelser sedermera förhöjda ersättning, icke ingingo kostnaderna för huggen granit till sockeln, asfaltläggningar, golf i korridorer och bönesalen, värme-, gas-, vatten- och aflöppsledningar, platsens planerande och ordnande m. fl. arbeten, som skulle utföras af staden eller annan. I följd af gräfningsarbetenas betydliga omfattning kommo år 1877 de egentliga byggnadsarbetena icke längre än till stenfotens uppsättande. År 1878 uppfördes murarna, så att byggnaden, i enlighet med entreprenadkontraktets föreskrift, var under tak den 1 november. Följande vinter fortsattes arbetet till någon del och sommaren 1879 verkställdes den ut- och invändiga kalkrappningen. En dryg del af inredningen försiggick under derpå följande vinter, då den redan färdiga värmeledningen var i verksamhet. Målning m. fl. andra likartade arbeten undangjordes på våren och en del af sommaren 1880 och fortskred med den skyndsamhet, att huset i föreskrifven tid, den 1 juli samma år, kunde af entreprenören aflemnas till staden.

Den tomt, hvarå den sålunda fullbordade byggnaden är uppförd, begränsas i norr af Barnhusgatan, i söder af Barnhus-trädgårdsgatan, i öster af Drottninggatan och i vester af Klara Strandgata med det nedom liggande Norra Bantorget. Af den för läroverket inköpta mark har staden använt en del för utvidgning af vidliggande gator, så att för läroverkets räkning blifvit öfrig en areal af 18,004⁵ kvadratmeter, hvaraf byggnaden upptager 2,910 och den öppna plats, som bildar ingången från Drottninggatan, 1,388⁵. Den för lärjungarnes lekar och exercisöfningar afsedda platsen nedanför och omkring byggnaden utgör vid pass 13,700 kvadratmeter.

Läroverksbyggnaden med tre våningar, oberäknadt en jordvåning, är uppförd af tegel på fot af finhuggen granit. Den har ett fritt läge. Den åt öster vända hufvudfasaden med ett framspringande mittelparti är 69 meter lång samt den norra och södra hvardera 30⁸⁸ meter. Från midten af vestra fasaden, som har samma längd som den östra, utgår en 23¹⁶ meter lång och 19³³ meter bred flygel, slutande med en s. k. apsis.

Flygeln med tillhörande apsis jemte mellersta delen af hufvudbyggnadens vestra sida upptages i jordvåningen och första våningen af en gymnastiksal samt i andra och tredje våningarna af en högtids- och bönesal. Så väl gymnastiksalen som högtids-salen äro försedda med en läktare, begge anbragta i midten af hufvudbyggnadens vestra sida, gymnastiksalens i första och högtidssalens i tredje våningen. I ett särskildt utsprång vid flygelns vestliga ända i jordvåningen äro afträdena. Rummen i hufvudbyggnadens första, andra och tredje våningar äro förlagda omkring ett af öppna korridorer omgifvet midtrum. Detta midtrum upptager i sin mellersta del en rymlig förplats jemte två, breda, öppna och med hvarandra korresponderande trappor samt, på hvardera af norra och södra sidorna härom, en glastäckt ljusgård eller s. k. centralhall, hvilka två ljusgårdar hafva sin golfplan, den norra i jordvåningen och den södra i första våningen. Genom denna anordning hafva lärjungarne en rymlig, lagom varm och nästan från hvilken punkt som helst i korridorer och trappor öferskådlig samlingsplats under de fristunder, då hårdt väder hindrar dem att vistas på lekplatsen utanför huset. Lokalerna i hufvudbyggnaden äro i öfrigt anordnade på följande sätt. Tredje våningen upptages af en musikal, 8 klassrum, ett rum för den

fysiska undervisningen, ett rum för de fysiska samlingarna, en ritsal, ett rum för den naturhistoriska undervisningen och ett rum för de naturhistoriska samlingarna. Med undantag af den del, som upptages af högtidssalens östliga ända, innehåller andra våningen allenast klassrum, 16 till antalet. Första våningen upptages af en förstuga, 8 klassrum, två kollegierum, tre biblioteksrum, ett expeditionsrum för rektor samt sex till rektorsboställe upplåtna rum. I jordvåningen motsvaras till större delen de öfra våningarnas förplatser, hufvuduppgångar och korridorer äfvensom det södra ljusgårdssrummet af rum för värmeapparaten, ved- och kolkällare m. fl. dylika förvaringsrum. Der finnas i öfrigt två med bänkar, bord, disk och en mindre spis försedda rum, hvarest lärjungarne kunna intaga medförd eller på stället köpt frukost, kemiskt laboratorium, rum för gymnastikläraren, kökslägenheter till rektorsbostället, bostad för vaktmästare, maskinist och gårdskar, tvättstuga m. m. Oberäknadt ljusgårdarna, boningsrummen samt diverse ekonomilägenheter och förvaringsrum, innehåller byggnaden ända till 56 rum.

De flesta skolrummen uppvärmas genom en centralvärmeapparat för varmt vatten, konstruerad af ingenjören E. A. Wiman. Korridorer, trappuppgångar och ljusgårdarna värmas medelst en kalorifer, hvarifrån varm luft utströmmar genom gjutna jerngaller. För gymnastiksalens och högtidssalens uppvärmning begagnas Wimans s. k. kaminkakelugnar. Den förskämda luftens utledande åstadkommes derigenom, att kanaler af erforderliga dimensioner äro i de inre väggarna neddragna från rummen till murade trummor under jordvåningens golfplan. Dessa trummor inmyrna i två stora evakueringskorstenar, hvilka i händelse af behof kunna särskildt uppvärmas. Frisk luft insläppes utifrån genom några på ytterväggarna anbragta öppningar, försedda med jalusigaller, samt ledes genom inmurade kanaler till kaminfötterna, hvarifrån luften framgår genom kaminernas inre cirklar.

Kommunens kostnader för läroverksbyggnaden uppgingo till.....	kr. 797,764 ⁴¹
hvar till kommo: köpeskillingen för tomten...	» 300,000
samt den af kommunen bekostade inredningsmateriel.....	» 42,614 ⁷¹

således tillhoppa kr. 1,140,379¹²¹).

Det nya läroverket invigdes högtidligen fredagen den 3 september 1880 af h. h. erkebiskopen m. m. dr A. N. Sundberg i närvaro af *H. M. Konungen, DD. KK. HH. Kronprinsen och Arffurstarne*, öfverståthållaren, stadsfullmäktige, hufvudstadens konsistorium och magistrat, rektorer och lärare vid stadens allmänna läroverk, lärjungarnes föräldrar och målsmän m. fl.

Undervisningen tog omedelbart härefter sin början, och vid ingången af 1880 års hösttermin hade hufvudstaden således fått ytterligare ett fullständigt latinläroverk genom förening af gymnasium och Klara skola, af hvilka två läroverk det förre, inrättadt genom Kungl. Maj:ts nådiga bref den 14 juni 1820, öppnades den 4 oktober 1821 samt det senare, som erhöi sitt första privilegium af drottning Kristina den 28 juni 1649, alltså fick upplefva den vördnadsbjudande åldern af 231 år, hvarunder skolan nästan hela tiden utöfvat sin gagnande verksamhet på samma plats å Klara kyrkogård, der den slutade sina dagar.

¹) Hvarifrån bör dock afdragas värdet af den mark, som, på sätt ofvan är nämndt, användts till utvidgning af gator.

Kommunens bokförda *utgifter för de allmänna läroverken* från det staden öfvertog skyldigheten att bekosta läroverkslokaler, eller från och med år 1868, samt till femårsperiodens slut utgöra, oberäknadt dels köpeskillingen å de till nya skolhus inköpta tomter och dels den kostnad, som belöper sig å reparationer af skolhusen:

år 1868.....	kronor 15,000
» 1869.....	» 16,725
» 1870.....	» 25,227.72
» 1871.....	» 27,843.43
» 1872.....	» 39,520.90
» 1873.....	» 37,421.96
» 1874.....	» 34,829.68
» 1875.....	» 33,862.97
» 1876.....	» 68,967.65
» 1877.....	» 210,633.68
» 1878.....	» 393,560.96
» 1879.....	» 260,402.43
» 1880.....	» 373,904.25

Största delen af dessa kostnader, i hvad de afse läroverksbyggnaderna, hafva blifvit bestridda med lånta medel. Särskildt är detta fallet med kostnaderna för uppförandet af Ladugårdslands femklassiga och Norrmalms fullständiga latinläroverk. För de med skyldigheten att anskaffa och underhålla läroverkshusen förenade utgifter har kommunen likväl haft och på senare tiden jemväl anlitat en särskild tillgång i den s. k. *elementarläroverkens byggnadsfond*, om hvilken Öfverståthållarembetet nu tillåter sig nämna några ord.

På rikets ständers derom gjorda hemställan förordnade Kungl. Maj:t genom cirkulär den 11 december 1863 att, för tillgodoseende af det alltjemt växande behovet af rymliga och tidsenliga skolor, en förhöjning af fem rdr i den terminliga afgiften för de lärjungar, som begagnade undervisningen vid rikets elementarläroverk och icke såsom mindre bemedlade voro från denna afgift befriade, skulle utgå från och med 1864 års vårtermin i ändamål att deraf skulle bildas en fond, hvilken icke utan Kungl. Maj:ts nådiga tillstånd finge användas för andra ändamål än, efter vederbörande konsistoriers hörande, byggnadsföretag och reparationer vid läroverken; och skulle denna fond kostnadsfritt förvaltas af rektor jemte två delegerade, utsedde den ena af läroverket och den andra af kommunalstyrelsen i den stad, der detsamma vore beläget. Tillika lemnades nådig föreskrift, att räkenskaperna öfver denna förvaltning skulle granskas af två revisorer, deraf konsistorierna egde utse den ena och kommunalstyrelsen den andra. Hvad särskildt beträffar hufvudstaden, medgaf Kungl. Maj:t den 25 november 1864, på underdånig framställning af kungl. skoldirektionen, att, intill dess den redan då väckta frågan om kommunens skyldighet att öfvertaga bestyret med läroverkslokaler blifvit afgjord, rektorerna skulle, under kungl. direktionens kontroll, hvarje termin redovisa ifrågavarande afgifter och insätta desamma i rikets ständers bank mot fastställd ränta och på sex månaders uppsägning. Sedan det här efter genom nådiga brefvet den 24 Maj 1867 blifvit bestämdt, att Stockholms kommun efter hand skulle öfvertaga förpligtelsen att tillhandahålla skollokaler, förordnade Eders Kungl. Maj:t, bland annat: att fonden jemte blifvande bidrag till densamma skulle aflemnas till drätselnämnden för att af denna myndighet

förvaltas och i ett särskildt konto bokföras; att rektorerna skulle inom utgången af hvarje juli och december månad till nämnden aflemna då influtna afgifter; att stadsfullmäktige, efter kungl. skoldirektionens hörande, änge bestämma om medlens användande till det afsedda ändamålet; samt att fondens förvaltning årligen skulle granskas af fyra revisorer, två utsedde af kungl. direktionen och två af stadsfullmäktige. Efter det Stockholms kommun, i anledning af detta nådiga beslut, öfvertagit byggnadsfonden, lemnades den ovidrörd ända till dess stadsfullmäktige den 1 oktober 1878 bestämde kommunens utgiftsstat för år 1879, då fullmäktige, i betraktande af de alltjemt ökade kostnaderna för skolhusen och deras inredning, upptogo bland inkomsterna ett så stort belopp af byggnadsfonden, som motsvarade de beräknade utgifterna för läroverkshusens underhåll under sistnämnda år, eller 20,000 kronor. Den sålunda beträdda vägen följdes äfven vid uppgörande af 1880 och 1881 års utgiftsstat, i det bidrag från fonden uppfördes bland inkomsterna med 48,000 kronor i den förra och 95,700 kronor i den senare staten.

Byggnadsfondens tillgångar, hvilka från det desamma öfvertogs af staden och till 1875 års utgång vuxit från 49,140.23 till 137,381.53 kronor, utgjorde vid slutet af de till femårsperioden hörande år:

år 1876.....	kronor 157,847.71
» 1877.....	» 179,787.01
» 1878.....	» 202,995.58
» 1879.....	» 213,548.69
» 1880.....	» 198,037.04.

De viktigaste förändringar i afseende å de allmänna läroverken, som, sedan skyldigheten att för dem tillhandahålla lokaler öfvergått på kommunen, blifvit af kommunalmyndigheten eller eljest i följd af denna reform samt 1869 och 1875 års läroverksplaner vidtagna till femårsperiodens slut, äro förutom de redan anförda, hufvudsakligen följande:

De tvåklassiga elementarläroverken indrogos: Kungsholms år 1868, Ladugårdslands år 1869, Adolf Fredriks år 1872 och Nikolai år 1876.

Förmånen af *fri bostad eller hyresersättning* tillkom i äldre tider alla ordinarie lärare vid hufvudstadens elementarläroverk och hölls dem tillhanda af de särskilda församlingarna. I följd af det växande lärareantalet blef det dock så småningom endast de äldre, som deraf kommo i åtnjutande. Enär det emellertid var af vikt att undanröja den svårighet för erhållande af skickliga lärare vid elementarläroverken i Stockholm, som berodde på derstädes rådande, jemförelsevis höga hushyror, beslöto stadsfullmäktige den 1 februari 1870 — vid hvilken tidpunkt, förutom elementarläroverkens samtliga rektorer, endast lärarne vid gymnasium jemte de femklassiga läroverkens äldste lärare hade boställsvåning eller hyresersättning, delvis bekostad af staden — att från och med samma år och tillsvidare kolleger och adjunkter, som hade ordinarie anställning vid de under kungl. direktionen öfver Stockholms stads undervisningsverk lydande fullständiga eller femklassiga läroverk eller vid nya elementarskolan, skulle, så framt de vid tillfället uppbure lön i första lönegraden med 1,000 kronor, få sig tillagd en årlig hyresersättning af 200 rdr hvardera, hvarefter stadsfullmäktige den 1 oktober 1875 beviljade hyresbidrag att från 1876 års början och

tillsvidare utgå till lärarne vid gymnasium, de femklassiga elementarläroverken och nya elementarskolan med 600 kronor till lektorer och 400 kronor till adjunkter och kolleger, så framt nemligen lämpligt boställe icke kunde dem beredas.

Kungl. direktionen öfver hufvudstadens undervisningsverk var enligt Kungl. Maj:ts nådiga bref den 29 januari 1819 sammansatt af öfverståthållaren, erkebiskopen, pastor primarius och justitieborgmästaren, tre af Stockholms pastorer, valde af konsistorium, två medlemmar af magistraten, utsedde af denna myndighet inom den literata klassen, två af borgerskapet, valde af dess femtio äldste, en af svenska akademien, en af vetenskapsakademien och en af vitterhets-, historie- och antiqvitetsakademien, desse tre sistnämnde utsedde af de resp. akademierna hvar för sig. När stadsfullmäktige, på sätt förut är berättadt, den 1 februari 1867 bestämde sig för att öfvertaga skyldigheten att bekosta läroverkshusen och rektorsboställena, beslöto, i sammanhang härmed, fullmäktige, dels med afseende å de nya förhållanden, som genom berörda reform och andra förändringar inträddt, och dels för att åstadkomma större enhet och kraft i ärendenas behandling, att hos Eders Kungl. Maj:t göra underdånig hemställan om vissa ändringar i kungl. direktionens sammansättning; och tacktes i anledning häraf Eders Kungl. Maj:t genom nådig skrifvelse den 1 november 1878 förordna, att i mån af afgång bland dem af kungl. direktionens ledamöter, som utsetts af konsistorium, magistraten och borgerskapets äldste, kungl. direktionens sammansättning skulle så förändras, att den utgöres af öfverståthållaren såsom ordförande; erkebiskopen, hvilken, då öfverståthållaren icke är tillstädes, för ordet vid de direktionssammanträden, han bevisar; pastor primarius; en ledamot af svenska akademien, en af vetenskapsakademien och en af vitterhets-, historie- och antiqvitetsakademien, hvilka ledamöter hvar för sig utses af dessa akademier; en af hufvudstadens kyrkoherdar, utsedd af stadens konsistorium; två af stadsfullmäktige valde ledamöter; den i tjensten äldste af rektorerna vid de på latinlinien fullständiga allmänna läroverken i hufvudstaden och rektor vid Stockholms realläroverk. De ledamöter, stadsfullmäktige hade att välja, skulle ingå i mån af ledighet bland dem, som utsetts af borgerskapets äldste; och, i enlighet med bestämmelserna i kungl. brefvet den 18 mars 1859, skulle samtliga icke själfskrifne ledamöter utses för tre år i sender med rätt till återval, samt de myndigheter, som egde utse två eller flera ledamöter, icke något år välja mer än en, så framt ej särskildt val erfordrades för bibehållande af stadsgadt antal direktionsledamöter.

b) **Folkskolorna.** Då öfverstyrelsen för Stockholms folkskolor ärligen till Eders Kungl. Maj:t afgifver underdånig berättelse öfver sin verksamhet samt dessa berättelser innehålla fullständiga upplysningar om folkskoleväsendets tillstånd under femårsperioden, inskränker sig Öfverståthållarembetet, med åberopande i öfrigt af nämnda berättelsers innehåll, till en kort sammanfattning af femårsperiodens viktigaste företeelser på det ifrågavarande verksamhetsområdet.

Hufvudstadens folkskoleväsende har under femårsperioden icke undergått någon förändring i sin organisation. Väl är förslag väckt om den vigtiga reform att skyldigheten att anskaffa och underhålla folkskolelokaler skulle, från att åligga de territoriella församlingarna hvar för sig, öfvergå på dem samfäldt

och således blifva en deras gemensamma angelägenhet, men vid femårsperiodens utgång var denna fråga ännu beroende på Eders Kungl. Maj:ts nådiga pröfning.

Emellertid hafva under femårsperioden icke mindre än fyra nya folkskolehus tillkommit, nemligen ett i Jakobs, ett i Maria och två i Ladugårdslands församling.

För det *nya skolhuset i Jakobs församling* inköpte församlingen år 1876 tomten N:ris 17 och 18 i kvarteret Kåkenhausen med adressnummer 14 vid Lutternsgatan, hvilken tomt innehåller i areal 29,980 kvadratfot. Byggnaden blef färdig 1879 och uppläts vid samma års hösttermin till begagnande. Kostnaderna för densamma uppgingo till omkring 250,000 kronor, hvaraf 100,000 belöpte sig på köpeskillingen för tomten. Skolhuset innehåller 18 lärosalar, 1 gymnastiksal, 1 expeditjonsrum och 1 slöjdsal jemte tambur och vaktmästarebostad. Utrymmet är beräknadt för 700 å 800 barn.

Maria församlings nya skolhus, färdigbyggt år 1876 och mot slutet af samma år för sitt ändamål upplåtet, är beläget å tomten N:ris 3, 4 och 5 i kvarteret Gripen med adressnummer 28 vid Timmermansgatan och 16 vid Wollmaryxkullsgatan, eller samma tomt på hvilken församlingen år 1864 lät uppföra en större folkskolebyggnad, som fortfarande dertill begagnas jemte dels det nya huset och dels några rum inom en på samma tomt befintlig, jemväl församlingen tillhörande äldre byggnad. Det nya skolhuset innehåller — förutom tamburer och åtskilliga mindre rum samt i öfversta våningen en s. k. kyrksal, der nattvardsungdom undervisas, kyrkostämmor hållas, terminsafslutningar försiggå o. s. v. — 16 skolsalar med ett beräknadt utrymme för omkring 900 barn. Kostnaden för husets uppförande utgjorde omkring 173,000 kronor.

Af *Ladugårdslands församlings två nya skolhus* är det ena beläget å tomten N:ris 8 och 9 i kvarteret Brandmästaren med adressnummer 36 och 38 vid Qvartersgatan och det andra på Kungl. Djurgården.

Det nya skolhuset N:ris 36 och 38 vid Qvartersgatan, hvilket utgör en tillbyggnad till ett skolhus, som församlingen år 1869 lät uppföra å en af församlingen året förut inköpt tomt, var färdigbyggt och uppläts till begagnande år 1877. Det innehåller 14 rum och är beräknadt för vid pass 550 barn.

Det nya skolhuset på Djurgården, byggt 1878 för en kostnad af ungefärligen 32,600 kronor och till begagnande upplåtet vid början af samma års hösttermin, innehåller 8 lärosalar med ett beräknadt utrymme för 320 barn.

Den betydliga tillökning i skollokalernas antal, dessa nybyggnader medfört, är icke den enda under femårsperioden åstadkomna. *Nya skollokaler* hafva äfven annorledes blifvit anskaffade. Sålunda upplåtos bland annat: dels för Kungsholms skola år 1878 fem rum och år 1880 ytterligare fem rum, hvilka tio rum, beräknade att rymma tillhopa omkring 300 barn, blifvit af församlingen hyrda inom egendomen N:ris 37 och 39 vid Handverkaregatan (Karlsvik); dels för Adolf Fredriks skola år 1879 tre och år 1880 ytterligare åtta inom egendomen N:o 28 vid Norra Tullportsgatan förhyrda rum med ett beräknadt utrymme för vid pass 400 barn; dels slutligen för Katarina folkskola år 1880 en i egendomen N:o 22 vid Stora Bondegatan förhyrd lägenhet med åtta rum, rymmande tillhopa omkring 300 barn.

På grund af uppgifter i folkskoleöfverstyrelsens arbetsredogörelser, jemförda med dem, som förekomma i en, med anledning

af ofvan antydda reformförslag, gjord utredning angående folkskolelokalerna, kan det antagas, att vid femårsperiodens slut församlingarna för sina folkskolor disponerade:

	Egna hus.	Hyrda privatlägenheter.	Sammanlagdt antal skolrum.	För ett beräknadt antal barn af högst
Storkyrkoförsamlingen.....	2	1	19	676
Klara församling.....	3	—	25	1,269
Jakobs och Johannis församling.....	2	—	22	1,100
Maria församling.....	3	—	33	1,700
Katarina ".....	3	1	47	1,730
Kungsholms ".....	1	1	22	900
Ladugårdslands församling.....	6	—	46	2,006
Adolf Fredriks ".....	2	2	32	1,425
Summa 22		5	246	10,806.

Lärarepersonalen utgjorde vid slutet af de till femårsperioden hörande år:

	Ordinarie.	Examine- rade icke ordinarie.	Icke exami- nerade.	Sum- ma.	Öfnings- lärare.	Hela lärare- personalen.
år 1876 { Manliga.....	51	12	6	69	11	80
Qvinliga.....	112	46	29	187	14	201
	163	58	35	256	25	281
" 1877 { Manliga.....	51	12	4	67	12	79
Qvinliga.....	125	45	17	187	14	201
	176	57	21	254	26	280
" 1878 { Manliga.....	50	13	2	65	17	82
Qvinliga.....	120	61	15	196	17	213
	170	74	17	261	34	295
" 1879 { Manliga.....	47	10	2	59	18	77
Qvinliga.....	119	70	17	206	16	222
	166	80	19	265	34	299
" 1880 { Manliga.....	48	11	1	60	24	84
Qvinliga.....	113	88	9	210	19	229
	161	99	10	270	43	313

För antalet barn, som under femårsperioden besökt de offentliga folkskolorna, redovisas längre fram i sammanhang med dylik uppgift för öfriga läroverk.

Sedan den på ett annat ställe i denna berättelse närmare omförmälda rotamansinstitutionen genom Eders Kungl. Maj:ts nådiga bref den 10 november 1876 blifvit inrättad och under loppet af år 1877 kommit i verksamhet, kan man hysa grundad förhoppning om att få ett slut på det förut rådande beklagliga förhållande, att, ehuru gällande bestämmelser om folkskoleundervisningen ålägga skolrådet att upprätta noggranna förteckningar öfver skolpliktiga barn inom skoldistriktet samt tillse, att deras skolgång ej försummas, sådant icke kunnat fullgöras i vidsträcktare måtto än genom utöfvande af kontroll öfver de barns skolgång, som föräldrar eller målsmän sjelfmunt låtit i skolan inskrifva. För undanröjdande af detta missförhållande och då bland rotemännens skyldigheter hör att till församlingarnas skolråd lemna förteckningar å de barn inom skolåldern, hvilka åtnjuta undervisning i hemmen samt å dem, hvilka icke komma i åtnjutande af undervisning, förordnade mantalsnämnden under den 22 april och den 25 september 1879, på förslag af folkskoleinspektören, att rotemännen, sedan de i början af juni månad

från vederbörande erhållit uppgifter å alla i skolåldern varande barn (7—14 år), hvilka besöka hufvudstadens skolor, hafva att med ledning af dessa uppgifter göra nödiga anteckningar i mantalsböckerna; att de derefter skola uppgöra förteckningar å alla barn i skolåldern, hvilka icke besöka någon skola; att de efter vederbörlig undersökning skola anteckna, hvilka af dessa barn undervisas i hemmen eller icke åtnjuta någon undervisning, äfvensom anledningen till det sistnämnda förhållandet (sjukdom, naturfel m. m.); samt att dessa förteckningar med tillhörande anteckningar skola af rotemännen före den 15 augusti hvarje år till vederbörande skolråd aflemnas. Derjemte lät mantalsnämnden anmoda styrelserna för de offentliga läroverken samt föreståndarne för privatskolorna att årligen i juni månad till mantalsnämndens kontrollant insända uppgift å alla barn mellan 7 och 14 år, som besöka de under deras vård ställda skolor. De under femårsperioden sålunda påbörjade efterforskningar med det människovänliga syfte att uppsöka och till undervisning befordra dem bland barn i skolåldern, som utan myndigheternas mellankomst antagligen skulle lemnas i okunnighetens mörker, torde komma att bereda material till värderika uppgifter för blifvande femårsberättelser. I denna måste Öfverståthållarembetet inskränka sig till den fägnessamma upplysning, att antalet skolpliktiga barn i hufvudstaden, som icke erhålla undervisning vare sig i skolan eller i hemmet, synes vara ganska ringa. Den första mera planmessigt genomförda undersökning härutinnan, den år 1880 verkställda, hvars noggrannhet dock torde lemna åtskilligt öfrigt att önska, gaf nemligen vid handen, att af de i skolåldern varande barn endast 91 saknade undervisning, och att af dessa 91 barn 34 voro döfstumma, blinda eller idioter samt de öfriga 57 ej kunnat anträffas.

Folkskolebarnens medelålder var i skolor med daglig öfning omkring 10 samt i söndags- och aftonskolor omkring 13 år.

Barnens uppförande i skolan har i allmänhet varit godt. Antalet försummade dagar, beräknadt i medeltal för hvarje barn, var:

I skolor med daglig öfning:

	år 1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
Utan giltig orsak.....	0's	0's	0's	0'7	0'7
Af giltigt hinder.....	7'1	8'3	7'7	8'7	12'9

I söndags- och aftonskolor:

	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
Utan giltig orsak.....	3'8	2'5	3'8	4'2	2'5
Af giltigt hinder.....	6'6	8'6	16'7	12'2	12'6

Den höga siffra, de giltiga försummelserna i skolorna med daglig öfning förete år 1880, beror väsentligast på de då gängse smittosamma sjukdomarna skarlakansfeber och difteri, hvilka dels ökade sjukdomsprocenten bland folkskolebarnen och dels gjorde, att man måste från skolan afhålla jemväl de barn, i hvilkas hem dylika sjukdomar förekommo.

De särskilda läroämnena och öfningar, hvari undervisning meddelats och det antal barn, som deraf kommit i åtnjutande, hafva under femårsperioden varit:

	år 1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
Kristendom:					
Skolor med daglig undervisning....	7,935	8,088	8,601	8,987	9,127
Söndags- och aftonskolor	853	935	957	1,047	1,066
	8,788	9,023	9,558	10,034	10,193

	år 1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
<i>Modersmålet:</i>					
Skolor med daglig undervisning.....	7,947	8,095	8,612	9,007	9,157
Söndags- och aftonskolor.....	853	935	957	1,046	1,066
	8,800	9,030	9,569	10,053	10,223
<i>Räkning:</i>					
Skolor med daglig undervisning.....	7,947	8,095	8,612	9,007	9,157
Söndags- och aftonskolor.....	853	935	956	1,046	1,066
	8,800	9,030	9,568	10,053	10,223
<i>Skrifning:</i>					
Skolor med daglig undervisning.....	7,947	8,095	8,612	9,007	9,156
Söndags- och aftonskolor.....	853	935	954	1,046	1,066
	8,800	9,030	9,566	10,053	10,222
<i>Geografi:</i>					
Skolor med daglig undervisning.....	5,201	5,086	5,289	5,637	5,740
Söndags- och aftonskolor.....	45	97	197	131	141
	5,246	5,183	5,486	5,768	5,881
<i>Historia:</i>					
Skolor med daglig undervisning.....	5,201	5,086	5,289	5,637	5,740
Söndags- och aftonskolor.....	45	97	157	159	141
	5,246	5,183	5,446	5,796	5,881
<i>Naturkunnighet:</i>					
Skolor med daglig undervisning.....	3,448	3,680	3,684	3,888	3,974
Söndags- och aftonskolor.....	45	97	157	31	42
	3,493	3,777	3,841	3,919	4,016
<i>Geometri:</i>					
Skolor med daglig undervisning.....	1,993	2,301	2,333	2,429	2,308
Söndags- och aftonskolor.....	—	—	—	—	—
	1,993	2,301	2,333	2,429	2,308
<i>Ritning:</i>					
Skolor med daglig undervisning.....	4,759	5,304	6,268	6,857	9,028
Söndags- och aftonskolor.....	—	—	—	—	—
	4,759	5,304	6,268	6,857	9,028
<i>Sång:</i>					
Skolor med daglig undervisning.....	4,616	5,256	5,677	6,086	6,756
Söndags- och aftonskolor.....	433	642	763	785	765
	5,049	5,898	6,440	6,871	7,521
<i>Gymnastik:</i>					
Skolor med daglig undervisning.....	4,512	5,219	5,569	6,043	6,823
Söndags- och aftonskolor.....	—	—	—	—	—
	4,512	5,219	5,569	6,043	6,823
<i>Vapenöfning:</i>					
Skolor med daglig undervisning.....	—	803	772	750	793
Söndags- och aftonskolor.....	—	—	—	—	—
	—	803	772	750	793
<i>Handarbeten:</i>					
Skolor med daglig undervisning.....	2,071	2,667	2,614	2,519	7,174
Söndags- och aftonskolor.....	—	—	30	30	—
	2,071	2,667	2,644	2,549	7,174

Gymnastiköfningarna hafva skötts af skolornas lärare och lärarinnor under ledning af en för ändamålet anställd instruktör. Som särskilda gymnastiklokaler funnits allenast för folkskolorna i Nikolai, Klara och Jakobs församlingar, hafva dessa öfningar med de öfriga skolornas lärjungar måst ske dels på skolgårdarna och dels i lärummen.

Vapenöfningarna hafva omfattat exercis, marscher och mål-skjutning med salongsgevär, och hafva äfven dessa öfningar

skötts af folkskolelärarne under ledning af en för ändamålet anställd instruktör.

I qvinliga *handarbeten* hafva de äldre flickorna undervisats af särskilda, för detta ändamål anställda lärarinnor samt de yngre flickorna af de lärarinnor, som meddelat undervisning i öfriga läroämnena. De handarbeten, flickorna fått lära, hafva förnämligast varit stickning och sömnad, delvis äfven spinning, väfnad och spetsknyppling. Af hela antalet flickor i folkskolorna meddelades ifrågavarande undervisning:

år 1876.....	åt 50 procent,
» 1877.....	» 52'6 »
» 1878.....	» 49'7 »
» 1879.....	» 47'6 »
» 1880.....	» 99'8 »

För beredande af undervisning i *slöjd* beviljade kyrkofullmäktige år 1876 ett årsanslag å 5,000 kronor och samma år erhöilo Nikolai, Klara, Ladugårdslands och Adolf Fredriks folkskolor särskilda lokaler för denna undervisning, som år 1877 tog sin början i dessa skolor och sedermera blifvit utsträckt derhän, att vid femårsperiodens utgång endast Kungsholms församlings folkskola var i saknad deraf. Slöjdundervisningen, afsedd blott för de äldre gossarne, har egt rum på eftermiddagarna, och hafva för densamma 9 till 15 manlige och qvinlige lärare varit anstälde. Arbetena hafva hufvudsakligen bestått i snickeri, svarfning, träsnideri, löfsågning och modellering i lera, hvartill kommit bokbinderi, skomakeri och skrädderi i Adolf Fredriks församling, der redan före femårsperioden fanns en särskild arbetsskola för folkskolebarnen. Ehuru frivillig, har slöjdundervisningen flitigt begagnats, och den har visat sig utöfva ett välgörande inflytande på lärjungarne icke allenast genom den handafärdighet, den medfört, utan fastmera genom den vana vid nyttig sysselsättning, den förmått bibringa ungdomen. Antalet gossar, som begagnade nu nämnda undervisning, var:

år 1877.....	425
» 1878.....	359
» 1879.....	253
» 1880.....	468

För undervisning i *ritning* har användts den s. k. Stuhlmanska metoden, som synes hafva medfört ett godt resultat.

Tillfälle till *badning* och *simning* har under sommarmånaderna beredts:

år 1876.....	för 1,281 gossar och 1,082 flickor, tillhopa 2,363 barn,
» 1877.....	» 1,520 » » 1,280 » » 2,800 »
» 1878.....	» 1,486 » » 1,219 » » 2,705 »
» 1879.....	» 1,769 » » 1,131 » » 2,900 »
» 1880.....	» 1,849 » » 1,179 » » 3,028 »

Kostnaderna för folkskoleväsendet, oberäknadt dem som församlingarna fått vidkännas för anskaffande och underhåll af skollokaler, voro:

År.	Kronor.
1876.....	357,465'92
1877.....	390,161'95
1878.....	418,623'49
1879.....	439,935'44
1880.....	460,430'77

De tillgångar, hvarmed dessa utgifter blifvit bestridda, hafva till största delen utgjorts af dels det bidrag, som lemnats af statsmedel jemlikt Eders Kungl. Maj:ts nådiga kungörelse den 22 juni 1871 angående lönetillskott till lärare vid folkskolor och småskolor, och dels den folkskoleafgift af 55 öre för bevillningskrona, som enligt bevillningsstadgans andra artikel blifvit på hufvudstadens invånare uttaxerad. Dessa två inkomster hafva nemligen utgjort:

År.	Bidragen af statsmedel.	Folkskoleafgiften.	Tillhopa.
1876.....	kronor 98,300	271,287.27	369,587.27
1877.....	” 101,800	289,320.92	391,120.92
1878.....	” 106,675	295,862.86	402,537.86
1879.....	” 105,775	304,692	410,467
1880.....	” 110,200	311,225.04	421,425.04.

c) **Enskilda skolor.** Antalet af hufvudstadens, för Öfverståthållarembetet kända, med de allmänna läroverken eller folkskolorna jemförliga privatskolor, med undantag likväl af de med dimissionsrätt försedda läroverken, men inberäknade sådana skolor, som stå under allmänna fattigvården och åtskilliga andra välgörenhetsinrättningar, har under femårsperiodens två sista år — för åren 1876—1878 saknar Öfverståthållarembetet uppgifter — utgjort:

år 1879: skolor med daglig undervisning.....	92
” ” ” ” icke daglig undervisning.....	35
	127
” 1880: ” ” daglig undervisning.....	89
” ” ” ” icke daglig undervisning.....	34
	123.

Bland de under femårsperioden tillkomna privatskolor har Öfverståthållarembetet ansett sig böra med några ord särskildt omnämna:

Praktiska arbetsskolan för barn och ungdom. Denna läroanstalt inrättades den 16 oktober 1876 af K. E. Palmgren, som fortfarande eger och förestår densamma. Skolan, som mottager så väl gossar som flickor ända från tre års ålder, började sin verksamhet i två förhyrda rum inom det s. k. Brunkebergs hotell. Första terminen uppgick elevernes antal till 83 och sysselsattes barnen uteslutande med dels teckning dels åtskilliga andra slag af handarbeten, såsom pappers- och korgflätning, svarfning, snickeri, bokbinderi och modellering. Efter två timmars arbete var lektionen slutad och rum lemnades för en ny uppställning af barn, som i sin ordning kvarstannade i två timmar. Under andra terminen, som började i januari 1877, räknade skolan 111 lärjungar. Med samma års hösttermin öppnades en särskild afdelning, der undervisning meddelades äfven i läsning och skrifning, och var lärjungarnes antal i denna afdelning 12, under det arbetsafdelningen hade 81 barn.

Från denna jemförelsevis ringa begynnelse fick skolan den raska utveckling, att vid femårsperiodens slut densamma, som då flyttats till en rymlig lokal i huset N:o 18 vid Hamngatan (f. d. enkehuset), hade 16 lärare och lärarinnor samt innefattade: en arbetsafdelning, der endast förekom handarbete, hvari alla barnen deltog, en af småskola och elementarskola bestående läs- och arbetsafdelning, en seminarieafdelning för utbildande af lärare och lärarinnor i slöjd samt en »arbetskurs för damer och herrar».

Lärjungarnes antal utgjorde, enligt Öfverståthållarembetet af skolans föreståndare meddelad uppgift:

skolåret 1876—1877.....	160 gossar, 39 flickor, tillhopa 199
” 1877—1878.....	220 ” 61 ” ” 281
” 1878—1879.....	251 ” 70 ” ” 321
” 1879—1880.....	252 ” 92 ” ” 344.

Det sålunda alltjemt ökade elevantalet torde bevisa, att skolan omfattas med växande förtroende af allmänheten. Att skolan äfven är föremål för ett ovanligare intresse, derom vittna de många besök, den fått mottaga af så väl svenske som utländske fackmän, hvilka på stället velat göra sig underkunnige om skolans plan och arbeten. Då skolan, som med sina arbeten deltog vid slöjd- och industriutställningen i Eskilstuna år 1878 och i den af Kungl. Landbruksakademien under februari 1880 föranstaltade utställning af hemslöjdalster, vid begge dessa tillfällen hedrades med första priset, silvermedalj, torde man jemväl kunna antaga, att hvarken förtroendet eller intresset är oförtjadt.

d) **Skolungdomens antal.** Å nästföljande sida stående tablå utvisar antalet af dels de lärjungar, som under femårsperiodens särskilda år besökt hufvudstadens allmänna läroverk, med dem likstälda läroanstalter samt de offentliga folkskolorna, dels äfven — för åren 1879 och 1880 — de med folkskolebarnen i afseende å ålder jemförlige eleverne i privata skolor¹⁾.

e) **Stockholms högskola.** Den 19 december 1865 beslöt stadsfullmäktige att låta till stadens invånare utgå en uppmaning till samfärd medverkan för samlande af en fond för upprättande i hufvudstaden af en högre bildningsanstalt, hvilken, »under den hufvudsakliga formen af en akademi», skulle »utöfva en för det stora samhället ej mindre än för kommunen välsignelserik verksamhet», hvarjemte fullmäktige såsom bidrag till denna fond anslog 30,000 kronor att från stadskassan utgå med 10,000 kronor under tre år. I den mån de subskriberade, anslagna eller annorledes anskaffade medlen inflöto, omhändertogs deras förvaltning af drätselnämnden och bokfördes under benämning *decemberfonden*, om hvars användande för det afsedda ändamålet stadsfullmäktige förbehöllo sig att längre fram meddela närmare föreskrifter.

Den härmed gjorda begynnelsen till åvägabringande af en högskola i landets hufvudstad dröjde icke att gifva upphof till ett ytterligare och bestämdare steg i samma riktning, i det 75 i Stockholm boende personer af olika samhällsklasser den 14 oktober 1869 öppnade en subskription till förmån för ett af dem kort förut bildadt sällskap, hvilket skulle hafva till ändamål att upprätta en högskola i Stockholm och icke skulle upplösa sig förr, än en sådan läroanstalt kommit till stånd och nått den utveckling, att dess framtid kunde anses tryggad. Ifrågavarande sällskap, som kallade sig *Högskoleföreningen i Stockholm*, ansåg, i likhet med decemberfondens stiftare, lämpligast att i början låta sina tillgångar förvaltas af kommunalmyndigheten, hvadan, på framställning af föreningens styrelse, stadsfullmäktige genom beslut den 1 december 1869 bestämde: att de till högskolans

¹⁾ Beräkningen i denna tablå afser dock icke så alldeles samma tidpunkt för alla skolorna, enär de allmänna läroverkens elevantal måst upptagas sådant det var vid höstterminernas början, men de öfriga läroanstalternas sådant det var vid höstterminernas slut.

grundfond inflytande tillgångar tillsvidare skulle af drätsel-nämnden förvaltas och förräntas för högskoleföreningens räkning; att så väl den af föreningen utsedda styrelsens som äfven drätsel-nämndens åtgärder i afseende på grundfondens förvaltning årligen skulle granskas af drätsel-nämndens revisorer jemte två af föreningen utsedda personer; samt att stadsfullmäktige ville afgöra frågan om ansvarsfrihet för förvaltningen.

År 1877, vid hvars början de af högskoleföreningen samlade medel, inberäknadt två till högskolan donerade, men då ännu icke inflyttna belopp å tillhopa 80,000 kronor, uppgingo till öfver en half million kronor, ansågs tiden vara inne att skrida till åtgärder för högskolans konstituerande. Föreningen antog därför den 25 maj »grundstadgar för Stockholms högskola», innehållande, bland annat, följande bestämmelser:

Stockholms högskola har till ändamål att främja vetenskapernas utveckling och meddela vetenskaplig undervisning. Högsta värden om högskolan och öfverinseendet öfver henne utöfas af högskolans styrelse, som jemväl förvaltar högskolans fonder och öfriga egendom. Styrelsen utgöres af sju ledamöter, af hvilka svenska akademien utser en, kungl. vetenskapsakademien två och Stockholms stadsfullmäktige två, hvarjemte högskolans rektor till följd af sitt embete är medlem af styrelsen; dessa sex välja den sjunde. Styrelsens ledamöter, med undantag af rektor, utses för fyra år i sänder. Styrelsen väljer inom sig för ett år i sänder dels ordförande och andre ordförande, dels en ledamot att såsom inspektor särskildt följa högskolan med sin uppmärksamhet. Närmaste värden om högskolan tillkommer lärarne. De lärare, som innehafva professorsembete och äro i utöfning af sin tjänst, samt de, som på förordnande förestå sådant embete, bilda lärarerådet, hvilket gemensamt handlägger större och allmänna frågor.

Lärarerådet utser inom sig för två år i sänder högskolans rektor, hvilken är ordförande i lärarerådet. För behandling af mindre frågor och löpande ärenden, hvartill och räknas öfvervakandet af ordningen bland de studerande, utser lärarerådet inom sig för två år i sänder fyra medlemmar att, jemte rektor såsom ordförande, utgöra rektorsnämnden. Styrelsen bestämmer, hvilka embeten och tjänster skola finnas vid högskolan. Embeten och tjänster vid högskolan tillsättas af styrelsen, hvilken jemväl meddelar förordnande att dem förestå. Professorsembeten eger styrelsen tillsätta med fast anställning. Andra embeten och tjänster må ej tillsättas annorlunda än genom förordnande tillsvidare eller på viss tid. Lärare, som uppnått sextiofem års ålder och minst trettio år varit i sådan egenskap anställd vid högskolan, är berättigad att erhålla afsked med åtnjutande för sin återstående lefnad af en årlig pension, som ej understiger fyra femtedelar af den lön, han vid afskedstagandet innehade.

Läsåret vid högskolan börjar den 1 september och indelas i två lästerminer, den ena från och med nämnda dag till och med den 15 december, och den andra från och med den 15 januari till och med den 15 juni. Den, som förestår professorsembete, skall hålla två offentliga föreläsningar i veckan. Han skall, såsom i ordningsstadgan närmare bestämmes, utan särskild godtgörelse meddela den undervisning och handledning, som för lärjungarnes studier äro af nöden. Valfrejdad man eller qvinna, som fyllt 16 år samt, på sätt i ordningsstadgan föreskrifves, visar sig hafva nöjaktig underbyggnad i något af högskolans läroämnen och betalar stadgad afgift, eger vinna inträde såsom lärjunge vid högskolan. Inom omfånget för statsuniversitetens filosofiska och juridiska fakulteter bereder högskolan genom sin undervisning åt de lärjungar, hvilka sådant önska, tillfälle att genomgå de akademiska prof, som fordras för rätt att vinna inträde och befordran i statens tjänst. Dessa prof afläggas i den ordning, som från statens sida bestämmes. Det åligger lärjunge att, då han inskrifves vid högskolan samt för hvarje lästermin, han sedermera

Tablå öfver skolungdomens antal.

(Jfr föreg. sida.)

	Allmänna läroverk.						Med de allmänna läroverken likställda läroanstalter.		Allmänna läroverk och med dem likställda, tillhopa.	Offentliga folkskolor.			Privata skolor.			Alla skolor tillhopa.
	Gymnasium.	Söderströms fullständiga läroverk.	Realläroverket.	Nya elementarskolan.	Femklassiga.	Tillhopa.	Normal-skolan.	Privata med dimissionsrätt ¹⁾ .		Med daglig undervisning.	Söndags- och aftonskolor.	Tillhopa.	Med daglig undervisning.	Med icke daglig undervisning.	Tillhopa.	
År 1876	gossar	272	—	44	298	1,311	1,925	—	209	209	2,134	3,804	426	4,230	—	6,364
	flickor	—	—	—	—	—	251	—	251	251	4,143	427	4,570	—	—	4,821
" 1877	gossar	272	—	44	298	1,311	1,925	251	209	460	2,385	7,947	853	8,800	—	11,185
	flickor	305	—	62	300	1,300	1,967	—	387	387	2,354	3,831	490	4,321	—	6,675
" 1878	gossar	—	—	—	—	—	252	—	252	252	4,264	445	4,709	—	—	4,961
	flickor	305	—	62	300	1,300	1,967	252	387	639	2,606	8,095	935	9,030	—	11,636
" 1879	gossar	282	—	154	306	1,272	2,014	—	425	425	2,439	4,071	443	4,514	—	6,953
	flickor	—	—	—	—	—	251	—	251	251	4,541	514	5,055	—	—	5,306
" 1880	gossar	282	—	154	306	1,272	2,014	251	425	676	2,690	8,612	957	9,569	—	12,259
	flickor	167	384	261	311	1,066	2,189	—	422	422	2,611	4,247	483	4,730	1,501	10,798
" 1880	gossar	—	—	—	—	—	254	—	254	254	4,760	564	5,324	2,687	1,721	9,986
	flickor	167	384	261	311	1,066	2,189	254	422	676	2,865	9,007	1,047	10,054	4,188	20,784
" 1880	gossar	2465	395	311	300	782	2,253	—	408	408	2,661	4,274	525	4,799	1,440	10,707
	flickor	—	—	—	—	—	251	—	251	251	4,883	541	5,424	2,409	1,953	10,037
		465	395	311	300	782	2,253	251	408	659	2,912	9,157	1,066	10,223	3,849	20,744

¹⁾ Stockholms ateneum och Beskowiska skolan.

²⁾ Gymnasium och Klara femklassiga skola förenades vid början af höstterminen 1880 till ett gemensamt högre läroverk på Norrmalm. För undvikande af en ny kolumn äro här detta gemensamma läroverks samtliga elever upptagne i gymnasiekolumnen.

der vistas, så ock vid afläggande af prof betala afgifter till belopp, som i ordningsstadgan bestämmas, såvida han ej i öfverensstämmelse med nämnda stadga för fattigdom derifrån befrias. Till de föreläsningar, som vid högskolan hållas, skola, i mån af utrymme, äfven andra än de vid skolan inskrifne lärjungar ega tillträde. I ordningsstadgan bestämmes, om och till hvilka belopp afgifter härför skola erläggas.

Högskolan skall hafva en allmän fond, hvars afkastning användes till bestridande af årliga utgifter för högskolan, samt en särskild fond, hvars ränta skall oafkortad läggas till kapitalet, till dess fonden uppgår till visst, genom tillägg till grundstadgarna bestämdt belopp, hvarefter räntan skall uteslutande användas till att upprätthålla och öka allmänna fonden. De fonder, som härförut komma att finnas på grund af gåfvobref eller andra förordnanden, skola hvar för sig bokföras och redovisas. Styrelsens ekonomiska förvaltning granskas årligen af fem revisorer, utsedde två af vetenskapsakademien och tre af Stockholms stadsfullmäktige. Revisorernes berättelse öfverlemnas af dem till Stockholms stadsfullmäktige, som afgöra, huruvida ansvarsfrihet skall meddelas eller ej.

De bestyr i afseende å högskolan, hvilka enligt dess nu i väsentligaste punkter anförda grundstadgar ankomma på Stockholms stadsfullmäktige, beslöto desse den 1 oktober 1877 att sig åtaga, och vid samma tillfälle medgäfvu fullmäktige, på framtällning af högskoleföreningen, att räntan af decemberfonden, hvilken fond vid denna tidpunkt vuxit till omkring 116,000 kronor, skulle få begagnas till bestridande af utgifter för Stockholms högskola.

Den i grundstadgarna förutsatta *ordningsstadga* autogs af högskoleföreningen den 4 juni 1878. Deri meddelas närmare föreskrifter angående inspektor, lärarerrådet, rektor och rektorsnämnden, afdelningar och läroämnen, undervisningen, profven, lärjungar och åhörare samt afgifter. Afdelningarna skola, i den mån lärare förordnas, vara: den historisk-filosofiska, den språkvetenskapliga, den matematisk-naturvetenskapliga och den rättsvetenskapliga. I afseende å undervisningen stadgas, att denna skall meddelas dels genom offentliga föreläsningar, dels äfven genom lärjungarnes enskilda handläggning, på sätt hvarje ämnes art fordrar. Afgifterna, från hvilka befrielse delvis kan vinnas på grund af fattigdom, äro: inskrifningsavgift 25 kronor, terminsavgift 100 kronor, avgift för prof till vinnande af inträde vid högskolan 25 kronor, avgift för profs undergående vid högskolan 25 å 50 kronor samt avgift för dem, som, utan att vara inskrifne såsom lärjungar, vilja åhöra föreläsningarna, 15 kronor i terminen för hvarje ämne.

Stockholms stadsfullmäktige, som, genom att gifva första väckelsen till förverkligandet af tanken på en högre bildningsanstalt i Stockholm likasom ock genom sedermera ådagalagdt tillmötesgående mot högskoleföreningen, visat sig hafva blicken öppen för den stora vinst i intellektuellt och moraliskt afseende, ett universitet i hufvudstaden otvifvelaktigt måste medföra, gifvo den 3 oktober 1878 ett nytt ojäfaktigt vittnesbörd om sin nitälskan för denna sak och kommunens stora offervillighet för dess främjande. Fullmäktige beslöto nemligen, med bifall till högskoleföreningens derom framställda begäran, att för hvart af de sex åren 1879—1884 till Stockholms högskola anslå ett belopp, motsvarande hälften af högskolans kontanta årsutgift för lärarens aflönande; dock att bidraget icke finge för något år uppgå till högre summa än 40,000 kronor.

Sedan högskolans närmaste framtid sålunda blifvit i ekonomiskt afseende någorlunda betryggad, utsågs i föreskrifven

ordning dess första styrelse och inträdde den 1 maj 1879 i utöfning af sitt kall.

Emellertid hade föreläsningarna redan den 14 oktober 1878 tagit sin början; och hafva från denna tid till femårsperiodens utgång sådana blifvit af provisoriskt anställda lärare hållna i matematik, fy-sik, kemi, geologi, botanik och zoologi, hvarjemte, från början af 1879 års hösttermin, praktiska öfningar egt rum i botanik. Det antal åhörare, som bevistat föreläsningarna under hela terminen eller största delen deraf, kan uppskattas till i medeltal 170 personer för termin.

Högskolans medel, hvilka den 31 maj 1879 af kommunalstyrelsen öfverlemnades till högskolans styrelse, voro vid 1880 års utgång följande:

Johan Michaëlsons fond till uppehållande af en professur i allmän biologi eller i någon till dess område hörande särskild vetenskap	121,539.56
Fonden till minne af Wagener Smitt till uppehållande af undervisningen i kemi.....	120,986.36
Lars Johan Hjertas fond till uppehållande af en professur i nationalekonomi.....	119,138.81
Lars Monténs, C. D. Ströms och J. G. Törners förenade fonder till uppehållande af en fri professur i något af de till matematisk-naturvetenskapliga grupperna hörande ämnen.....	93,941.38
Öfverste O. J. Hagelstams och dess fru Eva Fredrika Hagelstams, född Burenstam, donation till uppehållande af en fri professur	81,721.32
Lifräntefonden, från hvilken styrelsen har att, i den mån lifräntorna enligt gåfvobrefven skola upphöra att utgå, öfverflytta motsvarande kapital till allmänna fonden.....	40,408.33
Fonden för docentstipendium i politisk ekonomi.....	10,000
Allmänna fonden för bestridande af högskolans utgifter i allmänhet.....	251,729.33
hvaritill kom decemberfonden, som fortfarande förvaltas af driftselnämnden, men hvars årliga räntor, enligt stadsfullmäktiges förut omförmälda beslut den 2 oktober 1877, få användas lika med räntorna af den allmänna fonden.....	
	144,425.70

Summa kronor 989,890.79.

Beträffande ofvan uppräknade s. k. professurfonder har högskoleföreningen beslutat, att räntan från någon af dem icke får användas för högskolans behof, förrän fonden uppgår till 150,000 kronor, och att sedermera endast fyra femtedelar af årliga räntan må begagnas, så att minst en femtedel af räntan å det kapital, hvaritill fonden vid hvarje års början uppgått, skall vid årets slut läggas till kapitalet för detsammes upprätthållande och förökande.

Bland högskolans egodelar må, jemte åtskilliga värderika instrument för den fysiska och botaniska undervisningen samt annan dylik undervisningsmateriel, nämnas ett till öfver 13,500 band uppgående bibliotek, hvaritill grunden lades förnämligast derigenom, att Svenska akademien under år 1873 till högskoleföreningen såsom gåfva öfverlemnade största delen af sin värderika utländska boksamling.

C) Mantalsskrifningens ordnande. Rotemän.

I sammanhang med ett den 1 juni 1865 afgifvet underdånigt utlåtande öfver väckt förslag om folkräkning i hufvudstaden vid nämnda års slut hemstälde Stockholms stadsfullmäktige, huruvida icke Eders Kungl. Majt skulle vilja förordna om en närmare utredning af förhållandena rörande mantalsskrifningen i Stockholm samt härefter föreskrifva de ändringar deri, som kunde befinnas erforderliga för vinnande af tillförlitligare kännedom om befolkningen, än som med dittills gällande anordning

af denna förrättning stått att erhålla. Sedan Öfverståthållare-embetet i anledning häraf undfått nådig befallning att till Eders Kungl. Maj:t inkomma med underdånigt förslag i omförmälda afseende, nedsatte Öfverståthållareembetet den 17 mars 1866 en komité för ärendets behandling, men som denna komités den 27 juli 1867 afgifna betänkande rönt starkt motstånd från Stockholms stads konsistorii sida och jemväl af stadsfullmäktiges beredningsutskott ansågs mindre tillfredsställande, utsåg detta utskott en ny komité för frågans utredning.

Under förtgången af denna sistnämnda komités arbeten hade Stockholms stads fattigvårdsnämnd, i anledning af åtskilliga yppade olägenheter, hvilka antagits härleda af det sätt, hvarpå ordningsmansinrättningen i hufvudstaden var ordnad, åt en komité lemnat uppdrag att utarbete och till nämnden afgifva förslag till de af behovet påkallade förändringar i bestämmelserna angående ordningsmännens verksamhet, hvilken förnämligast bestod i dels att inhemta upplysningar om understödstagares och hjälpsökandes omständigheter och behof samt deröfver meddela intyg, dels äfven att vara tillstådes vid fattigvårdsstyrelsernas sammanträden för anmälade af fattigvårdsbehof samt meddelande af upplysningar om understödssökande och understödstagare. Denna komité afgaf sitt yttrande den 13 februari 1873, och, i hufvudsaklig öfverensstämmelse med hvad deri blifvit hemställt, föreslog fattigvårdsnämnden hos stadsfullmäktige, att ordningsmännens bestyr skulle öfvertagas af sju tillsyningsmän, de der icke, såsom förhållandet var med ordningsmännen, skulle vara oaflynde förtroendemän utan anställas i kommunens tjänst och uppbära aflöning från stadskassan, samt att dessa tjänster skulle förenas med de sju tillsyningsmansbefattningar, hvilkas innehafvare allt från den 1 november 1871 utöfvat den genom samma års fattigvårdsförordning införda särskilda uppsigt å bettlare. Som emellertid, vid komitébehandlingen af ofvan omförmälda förslag angående förändradt sätt för mantalsskrifningen, det blifvit ifrågasatt, att för denna sistnämnda förrättning skulle tillsättas nya tjänstemän, hvilka jemväl borde gå fattigvårdsmyndigheten tillhanda med de göromål, som dittills varit åt ordningsmännen anförtrödda och derjemte handhafva uppsigten å bettlare, så ville stadsfullmäktige, i afvaktan på utlåtet från den af beredningsutskottet nedsatta komité, icke ingå i pröfning af den föreslagna nya tillsyningsmansinrättningens organisation, utan inskränkt sig stadsfullmäktige till att, på sammanträde den 26 juni 1873, för de föreslagna nya tillsyningsmanstjänsterna anslå löne medel att utgå, i händelse dessa tjänster icke komme att med de ifrågakälda mantalsskrifningsbefattningarna förenas.

Sedan det sålunda blifvit bestämdt, att så väl ordningsmännen som tillsyningsmännen för bettlare skulle fortfara med sina befattningar, till dess frågan om mantalsskrifningens ordnande blifvit afgjord, afgaf den af beredningsutskottet nedsatta komité sitt förslag i mars månad år 1874, och blef detsamma i hufvudsakliga punkter godkändt af stadsfullmäktige den 1 februari 1875, hvarupå och efter det jemväl Öfverståthållareembetet biträdt förslaget samt Statistiska Centralbyrån och Stockholms stads konsistorium deröfver blifvit hörda, Eders Kungl. Maj:t med några i förslaget vidtagna ändringar, åsyftande förnämligast att tillsvidare undvika rubbningar i presterskapets hithörande åligganden, tacktes i nådigt bref till Öfverståthållareembetet den 10 november 1876 föreskrifva, att ifrågavarande

angelägenhet skulle ordnas på de grunder, Öfverståthållareembetet nu går att i väsentligaste delar angifva.

Till grundval och rättesnöre för mantals- och skattskrifningen i Stockholms stad samt till ledning jemväl för fattigvården, sundhetsvården och undervisningsväsendet, införes en, så vidt möjligt är, fullständig och tillförlitlig fortlöpande bokföring af hufvudstadens invånare. Denna bokföring, som bör omfatta alla för det borgerliga samhället nödiga anteckningar och upplysningar om befolkningen, ombesörjes af särskilda, af kommunen lönade personer, benämnda *rotemän*, hvilka, lydande i afseende å mantals- och skattskrifningen under Stockholms stads mantalsnämnd (se nedan), i fattigvårdsfrågor under fattigvårdsnämnden och i helsovårdsfrågor under helsovårdsnämnden, hafva hvar och en ett särskildt område af hufvudstaden sig anvisadt. För detta ändamål indelas staden i sexton s. k. *rotar*, af hvilka

Storkyrkoförsamlingen	bildar 1
Klara församling	» 2
Kungsholms »	» 1
Jakobs o. Johannis »	» 2
Adolf Fredrika »	» 2
Ladugårdslands församling med Djurgården. »	» 3
Maria församling	» 2
Katarina »	» 3.

Rotemannen, hvilken är berättigad till bostad och tjänsterum inom roten, skall upplägga en efter kvarter, egendomar och hushåll ordnad mantalsbok, innehållande för de i roten boende personer uppgift å namn, embete, yrke eller näringsfång, födelseår, månad och dag, födelseort, kön, civilstånd, kyrkoskrifningsort, nationalitet (för utländingar), adligt stånd, frejd, vaccination, hvarest undervisning åtnjutes (för vissa åldersklasser), befrielse från personliga afgifter med grunden derför, när och för huru lång tid fattigunderstöd beviljats och när det upphört, flyttning till och inom roten och utflyttning derifrån, dödsfall, mantalskrifningsort (för medlemmar af kommunen, som äro annorstädes mantalsskrifne) samt särskilda anteckningar. Efter hand som förändringar inträffa och blifva för rotemannen bekanta, skall mantalsboken fullständig och rättas. För att kunna fullgöra nu nämnda skyldighet skola rotemannen, i den ordning som kan blifva bestämd, från vederbörande erhålla uppgift å födelser, dödsfall, ingångna och upplösta äktenskap, öfvergång från en till annan trosbekännelse, utfärdade skiljobref, häktningar och frigifningar ur häkte, frejd, utslag om ovärdighet att föra annans talan, konkurser början och slut, omyndighetsförklaringar och omyndighetstillstånd upphörande, lagfarter, in- och utskrifningar vid sjukhus, arbets- och välgörenhetsinrättningar samt sjömanshuset, barn i folkskolan m. m.

Rotemannen skola föra särskilda anteckningar öfver in- och utflyttade samt födda och döda och meddela Statistiska Centralbyrån summariska uppgifter om folkmängden. De anmärkningar om in- och utflyttningar, som förut gjorts hos presterskapet, skola i stället verkställas hos rotemannen, hvilka hafva att till presterskapet insända de anmälandes prestebetyg för verkställande af den kyrkliga inskrifningen. Jemväl vid flyttning från en till annan inom samma territoriella församling belägen rote äfvensom vid flyttning från en till annan egendom inom roten skall anmälan derom göras hos rotemannen inom den tid

och vid det äfventyr, som äro stadgade för anmälningar hos presterskapet om flyttning från en till annan församling.

Uppgifter angående skyddskoppypningen skola af vaccindepotföreståndarna meddelas ej blott presterskapet utan ock rotemännen.

Rotemännen skola till församlingens skolråd lemna förteckningar å de barn inom skolåldern, hvilka åtnjuta undervisning i hemmen, samt å dem som icke komma i åtnjutande af undervisning.

Mantalskrifningarna skola ske på följande sätt:

Mantalsuppgifterna, upptagande förhållandena sådana de befinnas den 1 januari det år, för hvilket förrättningen eger rum, skola i tre exemplar vara färdiga, af husegarne, hvar för sin egendom, insamlade samt efter den för egendomen af dess egare upprättade hufvudförteckning ordnade till den 4 januari, inom hvilken tid äfven de i §§ 6, 7 och 8 af kungl. förordningen den 31 augusti 1814 om mantals- och skattskrifningen i Stockholm onsförmälda uppgifter skola vara insända till Öfverståthållareembetet. Mantalsuppgifterna afhentas hos husegaren och öfverlemnas till rotemannen af polispersonalen. Rotemannen granskar uppgifterna, jemför dem med mantalsboken, antecknar å ett af exemplaren sina anmärkningar och söker under hand anskaffa de för rättelsers åstadkommande nödiga upplysningar. Derefter börjar den egentliga mantalskrifningsförrättningen, hvarvid rotemannen, åtföljd af en af Öfverståthållareembetet förordnad kontrollant jemte polisman eller annat tjenligt biträde, infinner sig i hvarje bebodd egendom för att med mantalsuppgifterna jemföra dels mantalsboken, hvilken delvis medföres, dels hyres- och arrendekontrakten samt, för vissa åldersklasser, prestbetygen, hvilka handlingar skola, genom husegarens försorg, hållas till handa. Sedan dessa besök afslutats, ombesörjer rotemannen uppgifternas rättande och fullständigande, deraf föranledda anteckningars införande i mantalsboken, nödiga meddelanden samt upprättande af register öfver personerna i mantalsboken, hvarupå, med ledning af mantalsuppgifterna, det utdrag af mantalsboken genom rotemannens försorg utskrifves, hvilket skall, tillika med registret, senast den sista mars ingå till kronouppbördsverket för ledning vid beskattningen.

Rotemännen upprätta och aflemna inom föreskrifven tid till Öfverståthållareembetet listor å ynglingar inom beväringåldern och öfrige beväringsskyldige. De skola i stället för de förutvarande ordnings- och tillsyningsmännen gå fattigvårdsstyrelserna tillhanda samt biträda helsovårdsnämnden vid tillsynen å de allmänna helsovårdsförhållandena samt hvad i öfrigt till sundhetspolisens utöfvande hör.

En särskild nämnd tillsättes under benämning *Stockholms stads mantalsnämnd*, hvars instruktion på förslag af stadsfullmäktige, fastställles af Eders Kungl. Maj:t. Denna nämnd består af: öfverståthållaren eller, i hans frånvaro, underståthållaren såsom ordförande med rätt att deltaga i besluten, polismästaren eller, i hans frånvaro, polisintendenten, förste stadsläkaren eller, i hans frånvaro, andre stadsläkaren, två af stadsfullmäktige valde ledamöter samt vice ordföranden i fattigvårdsnämnden, ordföranden i helsovårdsnämnden och folkskoleinspektören, hvarförutom stadsfullmäktige samt fattigvårdsnämnden, helsovårdsnämnden och folkskoleöfverstyrelsen utse, de förstnämnde två och hvar af de öfrige en suppleant att inträda vid förfall för motsvarande ordinarie ledamot. Mantalsnämnden tillsätter rotemännen, genom

förordnande tillsvidare, utfärdar för dem instruktion och öfvervakar deras verksamhet. Till nämndens förfogande ställes en person, som, af nämnden tillsatt på förordnande, har att på dess vägnar kontrollera rotemännens göromål äfvensom att föra protokoll vid nämndens sammanträden och ombesörja nämndens expeditioner.

De nuvarande mantalskommissariatstjänsterna indragas efter hand.

Efter nu lemnade upplysningar om rotemansinrättningens tillkomst och hufvuddragen af dess organisation, tillåter sig Öfverståthållareembetet underdånigst att i korthet redogöra för de viktigaste bland åtgärderna för den nya institutionens igångsättande. De äro följande:

Sedan stadsfullmäktige den 1 juni 1877 utsett sina medlemmar och suppleanter i mantalsnämnden samt anvisat medel för nämndens utgifter under årets återstående del, blef nämnden sammankallad af Öfverståthållaren och höll sitt första sammanträde den 11 i nyssnämnda månad. Den 20 september 1877 tillsatte mantalsnämnden det bestämda antalet rotemän och den 28 i samma månad faststälde nämnden formulär ej mindre för mantalsboken än för in- och utflyttningslängderna samt verkställde stadens nya roteindelning. Härupå och efter det stadsfullmäktige den 1 oktober 1877 fastställt mantalsnämndens å 85,000 kronor slutande stat för år 1878 samt nämnden den 22 i samma månad afgifvit förslag till den instruktion för nämnden, som, af stadsfullmäktige med några ändringar antagen och understäld Eders Kungl. Maj:ts nådiga pröfning, blef af Eders Kungl. Maj:t i hufvudsakligaste delar fastställd genom nådig kungörelse den 24 maj 1878; så inträdde rotemännen den 1 november 1877 i utöfningen af den verksamhet, hvari de lyda under mantalsnämnden.

Beträffande rotemännens befattning med fattigvården, meddelade fattigvårdsnämnden den 15 oktober 1877 instruktion att gälla tillsvidare; och den 20 november samma år faststälde nämnden formulär dels för de betyg, rotemännen hade att afgifva i fattigvårdshänseende, och dels för de böcker, de skulle föra för fattigvårdens räkning, hvarefter rotemännen med 1878 års ingång öfvertogo jemväl de bestyr, som dittills ålegat ordningsmännen och tillsyningsmännen för bettlare.

Emellertid hade Öfverståthållareembetet i underdånig skrifvelse den 4 september 1877 hemställt att, i afvakten å ny mantalskrifningsförfattning, dertill förslag uppgjorts, särskilda provisoriska bestämmelser om anmälning af flyttningar till, från och inom hufvudstaden måtte utfärdas att gälla från och med 1878 års början, hvarjemte Öfverståthållareembetet föreslog, att de stadganden i fattigvårdsnämndens instruktion, som anginge ordningsmännen och deras verksamhet, skulle med rotemännens inträdande i tjenstgöring upphöra att vara gällande; och blefvo dessa Öfverståthållareembetets framställningar gillade genom nådigt bref den 6 oktober 1877, af Öfverståthållareembetet allmänligen kungjordt den 12 i samma månad. Det nyssnämnda förslaget till ny mantalskrifningsförordning blef under loppet af år 1878 af Öfverståthållareembetet inlemnadt till Eders Kungl. Maj:t, men som Eders Kungl. Maj:t icke fattat något beslut i ärendet vid den tid, 1879 års mantalskrifning tillstundade, så täcktes, på derom af Öfverståthållareembetet gjord underdånig framställning, Eders Kungl. Maj:t i nådig skrifvelse den 11 oktober 1878 meddela nya provisoriska föreskrifter att för mantals-

skrifningen gälla icke blott för år 1879 utan jemväl sedermera, till dess den nya författningen kunde blifva utfärdad eller annorledes förordnats. Ifrågavarande nådiga bref, som tillämpades jemväl vid 1880 års mantalsskrifning, är temligen nära öfverensstämmande med hithörande del af det ofvan omförmälda nådiga brefvet den 10 november 1876. De punkter, hvari det förra skiljer sig från eller utgör tillägg till det senare, äro hufvudsakligast: att mantalsuppgifterna icke behöfde upprättas i flera än två exemplar; att dessa skulle vara till husegaren eller hans ombud aflemnade den 2 januari och af polispersonalen till rotemännen aflemnade den 11 i samma månad; samt att den egentliga mantalsskrifningen skulle börja den 25 januari och sluta den 8 februari. I öfrigt föreskrifves i 1878 års nådiga bref, att kungl. förordningarna den 31 augusti 1814 om mantals- och skattskrifningen i Stockholms stad samt den 20 juli 1861 angående mantals- och skattskrifningarnas förrättande i riket skulle i icke upphäfda eller eljest tillämpliga delar lända till efterrättelse.

Enligt mantalsnämndens år 1880 bestämda utgiftsstat för år 1881 uppgår kommunens kostnad för rotemansinrättningen till 88,850 kronor, hvaraf utgå för löner och arvoden — kontrollantens lön är 3,000 kronor och hvarje roteman åtnjuter i lön och skrifvarehjelp 3,200 kronor jemte fri bostad eller hyresersättning — 63,900 kronor; för inventariers inköp och underhåll 500 kronor; för skrif- och tryckningskostnader, böcker och dylikt 2,500 kronor; för hyror och arrenden 14,550 kronor samt för kostnader af flera slag 7,400 kronor.

Enligt beräkning i ofvan omförmälda, år 1874 afgifna komitébetänkande antogs den tillökning i kommunens kostnader för mantalsskrifning och fattigvård m. m., som skulle blifva en följd af rotemansinrättningens införande, komma att stanna vid 23,280 kronor. Om ock tillökningen i kommunens skatteböroda i verkligheten visat sig vara något högre, än sålunda beräknats, torde kostnaden likväl få anses ringa i jemförelse med de högst betydande fördelar, synnerligast i beskattnings- och fattigvårdshänseende, den nya institutionen otvifvelaktigt måste vara egnad att tillskynda kommunen; förmåner som säkerligen skola till sitt fulla värde uppskattas jemväl af allmänheten, när densamma i högre grad, än hvad hittills varit och kunnat vara fallet, hunnit vänja sig vid och öfvervinna obenägenheten mot de skärpta anmälningsförpligtelser och strängare undersökningsåtgärder, som en fullständig kännedom om befolkningsförhållandena med nödvändighet förutsätter och som därför blifvit genom reformen införda.

D) Brandväsendet.

Af flera föregående femårsberättelser behagade Eders Kungl. Maj:t finna, att Öfverståthållareembetet icke lemnat obemärkt det föråldrade och bristfälliga skick, hvari hufvudstadens brandväsende med den organisation, som deråt gafs genom Eders Kungl. Maj:ts den 1 oktober 1828 förnyade nådiga brandreglemente för Stockholms stad, smäningsom råkat försjunka, utan tvärtom allt från 1850-talet ständigt egnat sin uppmärksamhet åt hithörande anstalter och oafåtligt sträfvat bringa dem till öfverensstämmelse med tidens billiga fordringar. Då emellertid dessa anspråk icke kunde tillfredsställas utan brandväsendets fullständiga omgestaltung samt de af Öfverståthållareembetet oberoende hindren härför kräfde för sitt undan-

rödjande stora ekonomiska uppostringar från kommunens sida, må man icke allt för mycket förvånas deröfver, att frågan fick bida på sin lösning till dess vådorna af de bestående förhållandenas fortvaro fått tillfälle att för en hvar rätt klart framträda. En mer än vanligt allvarlig väckelse i berörda afseende erhöill Stockholms allmänhet genom den brand, som natten mellan den 11 och den 12 november 1873 utbröt i det s. k. Palinska huset (Inteckningsgaranti-aktiebolagets nuvarande egendom) vid Gustaf Adolfs torg. Vid detta tillfälle spildes nemligen tyvärr flera meniskolif, af hvilka åtminstone några antagligen kunnat frälsas, om lämplig anstalt varit vidtagen för brandmanskapets snabba tillkallande och utryckning samt än mer, i fall icke tillgång på ändamålsenlig räddningsredskap så godt som alldeles saknats. Äfven brandväsendets öfriga brister sprungit vid denna eldsvåda så bjert i dagen för den stora allmänheten och kommunens förtroendemän, att den gamla institutionen från den stunden var oåterkalleligt utdömd. Den sålunda uppkomna stämningens gynsamma verkningar hafva redan i senaste femårsberättelsen blifvit i en magtpåliggande del vidrörda, i det Öfverståthållareembetet omnämnt, hurusom stadsfullmäktige, efter förberedande åtgärder, den 1 oktober 1875 antogo samt Öfverståthållareembetet den 30 i samma månad fastställde och kungjorde en brandordning, innehållande grunderna för en ny organisation af stadens brandväsende. Denna omorganisering, redan dessförinnan delvis steld i verket, fullkomnades i den mån omständigheterna medgafvo, och det kan icke vara annat än för Öfverståthållareembetet glädjande att nu kunna inför Eders Kungl. Maj:ts vitsorda, att under den jemförelsevis korta tidrymd, föreliggande underdåniga berättelse omfattar, Stockholm, hvad eldsläckningsväsendet beträffar, fortskridit till en ståndpunkt, fullt jemförlig med den, utlandets större samhällen uppnått.

Hufvudpunkterna i 1875 års brandordning äro redan angifna i femårsberättelsen för 1871—75 och, med hänvisning dertill, vill Öfverståthållareembetet nu redogöra för det nya brandväsendets ordnande, dess utveckling och verksamhet till 1880 års utgång samt härmed sammanhängande viktigare omständigheter.

a) **Personalen.** När det gäller skyndsamt med en organisations genomförande, är det otvifvelaktigt bäst att låta förberedelserna dertill starkt påverkas af det lefvande nit för dessammas snara afslutande, som måste förutsättas hos den nya institutionens tillämnade chef. Då det såväl ur denna som ur andra synpunkter var af vikt, att den blifvande nye brandchefen så tidigt som möjligt sattes i tillfälle deltaga i organisationsarbetet, samt i öfrigt eldsläckningsväsendet i sitt gamla skick gjorde kraf på en lämplig ledare; så blef nämnda befattnings tillsättande en bland de första verkställighetsåtgärder, kommunalmyndigheten vidtog efter fattadt beslut om brandväsendets omorganisation. Sedan nemligen stadsfullmäktige den 1 december 1874, under vissa förutsättningar, godkänt grunder för den nya organisationen, men innan ärendet ännu hunnit genomgå de ytterligare stadier af behandling, som erfordrades för dess definitiva afgörande genom ny brandordnings antagande af fullmäktige, gafvo desse på sammanträde den 26 april 1875 bemyndigande åt drätselnämnden att på viss ömsesidig uppsägningstid antaga en brandchef, hvilket beslut af Öfverståthållareembetet fastställdes den 14 maj samma år; och efter det ansökningar genom offentlig kungörelse infordrats samt åtta sådana inkommit, tillsattes platsen den 11 juni 1875.

Vice brandchef med titel af löjtnant antog drätselnämnden den 22 december 1875 bland åtta sökande.

Vid sistnämnda års utgång hade rekryteringen, som började kort efter brandchefens tillsättning, fortskridit derhän att brandkåren, oberäknadt chefen och löjtnanten, utgjordes af 1 verkmästare och maskinist, 1 fanjunkare, 2 sergeanter samt 83 brandkorporaler och brandkarlar.

I januari 1876 antogs en tredje sergeant och den 14 februari samma år kompletterades officerarnes antal genom anställning af en underlöjtnant, som af drätselnämnden utsågs bland nio sökande.

Det för kåren, oberäknadt befäl och underbefäl, i brandordningen bestämda minimeantal af 100 man var vid 1877 års utgång i det allra närmaste uppnådt, men då redan dessförinnan detta antal, hvarför aflöning blifvit af stadsfullmäktige anslagen, visat sig otillräckligt för bestridande af all på kåren ankommande tjänstgöring, beslöto fullmäktige den 1 oktober sistnämnda år att bekosta aflöning åt ytterligare 25 korporaler och brandkarlar.

Sedan stadsfullmäktige vidare den 1 december 1880 beslutat öka kårens underbefäl med en sergeant, hvilken tillika skulle tjänstgöra såsom maskinist, blefvo, enligt samtidigt härmed antagen utgiftsstat — den sista under femårsperioden fastställda — brandkårens numrer och aflöning bestämda som följer:

1 brandchef	6,000 kronor,
1 löjtnant	3,000 "
1 underlöjtnant	2,000 "
1 verkmästare och maskinist	2,000 "
1 fanjunkare	1,500 "
3 sergeanter à 1,200	3,600 "
1 andre maskinist och sergeant	1,200 "
20 korporaler à 300	6,000 "
40 brandkarlar à 240	9,600 "
65 " à 180	11,700 "
134	46,600 kronor.

Allt såväl befäl som underbefäl erhåller dessutom fri bostad och vedbrand samt manskapet, som är kaserneradt, fri mat och beklädnad.

Under femårsperioden har korporalernes och brandkarlarnes faktiska medelstyrka årligen utgjort:

70 man	år 1876
91 "	" 1877
101 "	" 1878
117 "	" 1879
125 "	" 1880

b) **Reserv. Ordningshållning.** I senaste femårsberättelse har Öfverståthållareembetet redogjort för de stadganden i brandordningen, genom hvilka man sökt bereda tillgång på reservmanskap för hjälp med eldsläckningen vid utomordentliga tillfällen. I detta afseende har det hittills endast varit militärens biträde, som kommit till någon praktisk användning. Bestämmelserna om sättet för denna militära handräcknings fullgörande äro gifna i en af öfverkommendanten den 13 april 1877 utfärdad order, innehållande föreskrifter jemväl i fråga om garnisonens biträdande med ordningens upprätthållande vid eldsvådor. I

enlighet med sagda order samt några deri gjorda ändringar och tillägg iakttages bland annat följande:

Biträde vid eldsläckning lemnas: af kungl. infanterilifgardesregementet med 1 subalternofficer, 1 underofficer, 4 korporaler och 60 man; af kungl. norska gardet med 1 underofficer, 1 korporal och 25 man; af kungl. svea artilleriregementet med 1 underofficer, 1 konstapel och 30 man; samt af kungl. pontonierbataljonen med 1 subalternofficer, 1 underofficer, 2 korporaler och 55 man. Vid requisition, på sätt nedan kommer att närmare sägas, afgå dessa afdelningar genast till brandstället i den tur sins emellan, som är af öfverkommen lanten särskildt bestämd. Någon sprutmateriel medföres dock icke, så framt ej requisitionen innehåller begäran härom. Nu omförmälda manskap utgör naturligtvis endast den reserv, som enkom för ändamålet hålles i beredskap och alltså i regeln städse är att påräkna. Att, i händelse af behof och tillgång, ytterligare förstärkning från garnisonen erhålles, är själfklart, och hvad i detta hänseende särskildt angår kungl. flottan, hvars biträde vid eldsläckningsarbetena icke är förutsatt i brandordningen, så har, på Öfverståthållareembetets enligt stadsfullmäktiges begäran gjorda underdåniga framställning, Eders Kungl. Majt den 10 februari 1876 täckts utfärda nådig befallning derom, att på polismyndighetens requisition såväl handräckningsmanskap som eldsläckningsmateriel skall i utomordentliga fall lemnas från kungl. flottans härvarande station, så långt stationens tillgångar och omtanken om dess egen säkerhet medgifva.

För att med ordningshållningen vid eldsvåda biträda polisen tillhandahåller garnisonen två s. k. piketer, en mindre och en större. Så snart underrättelse om utbruten eldfara ingår, utsändes såsom mindre piket: vid eldsvåda i staden inom broarna och Norrmalm, utom Ladugårdslandet, 1 korporal och 12 man från högvakten vid Kungl. Slottet; vid eldsvåda å Ladugårdslandet 1 konstapel och 12 man från kungl. svea artilleriregementets kasern; vid eldsvåda å Ladugårdsgärdet eller den söder derom belägna delen af Kungl. Djurgården 1 korporal och 12 man, den ena månaden från kungl. svea och den andra från kungl. andra lifgardesregementets kasern; vid eldsvåda å Södermalm 1 korporal och 5 man från Södermalmstorgsvakten; samt vid eldsvåda å Kungsholmen 1 korporal och 12 man från kungl. pontonierbataljonens kasern. Om den mindre piketen icke blifvit hemförlofvad före den större piketens ankomst, återvänder den alltid när den senare anländt och öfvertagit ordningshållningen. Den större piketen utgöres af 1 subalternofficer, 1 underofficer, 2 korporaler och 40 man till fots samt 1 korporal och 4 man af kungl. lifgardet till häst. Den uttrycker dels vid särskild requisition och dels när eldsvåda signaleras genom klämtning. För Kungsholmen lemnas fotfolket till den större piketen från kungl. pontonierbataljonen samt för öfriga stadsdelar af det regemente, öfverkommendanten särskildt bestämmer. Det till större piketen hörande hästmanskap infinner sig vid alla tillfällen, da denna piket är skyldig utrycka. När eldsvåda i staden inom broarna signaleras genom klämtning, kommenderas dessutom från kungl. svea lifgardet 1 subalternofficer, 1 underofficer, 2 korporaler och 28 man samt från kungl. andra lifgardet en lika stor styrka att hålla vakt, den förra afdelningen vid riksbanken och den senare vid riksgäldskontoret.

Hvad beträffar den ordningshållning vid eldsvådor, som ombesörjes af polisen, så har en betydlig förbättring härutinnan

inträddt genom den extra och delvis jemväl den ordinarie polispersonalens förut i denna berättelse närmare omförmälda kaserering, hvilken åstadkommit tillförene saknad tillgång på en samlad styrka, beredd att vid första signal aftåga till branden, dit den i de flesta fall hinner anlända nog tidigt och mangrant för att redan i början kunna förebygga en skädelysten folkmassas tillträde till platsen med deraf orsakad allmän förvirring och hinder i brandkårens operationer.

c) **Materielen.** Då, såsom förut är antydt, den nästan fullständiga saknaden af lämplig räddningsredskap samt eldsläckningsmaterielens otidsenliga skick utgjorde en af det äldre brandväsendets svagaste sidor, kunde allraminst den del af omorganisationen, som afsåg nödiga förbättringar härutinnan, tåla något uppskof. Inseende sanningen häraf, ville stadsfullmäktige icke göra afhjelpandet af sagda brist beroende af organisationens genomförande i öfrigt, hvarför ock fullmäktige redan den 1 december 1874, i sammanhang med det under då ännu ovissa förutsättningar fattade, ofvan omförmälda, preliminärbeslutet angående det nya brandväsendets hufvudgrunder, bemyndigade drätselnämnden att till inköp af en ångspruta, fyra sprutor för 10 man samt en större slang- och redskapsvagn använda 25,000 kronor, hvilken tillgång kort derpå fick en värderik tillökning derigenom att försäkringsaktiebolaget Skandia till staden skänkte 5,000 kronor för anskaffande af god brandredskap. Efter erhållen del af det gifna bemyndigandet uppdrog drätselnämnden den 17 december 1874 åt sakkunnig person att yttra sig om lämpligaste konstruktionen å en ångspruta, och sedan detta utlåtande i början af 1875 kommit nämnden tillhanda, infordrades leveransanbud å en dylik spruta, i följd hvaraf anbud inkommo till ett antal af sex. Företrädet mellan de två i anbudan afsedda ångsprutsmodeller, som befunnits antagliga, nemligen i London bosatta firmorna Shand Mason & comp:s och Merryweather & Sons konstruktioner, blef sedermera, enligt drätselnämndens begäran, pröfvadt af sakkunnig man, hvarpå nämnden den 19 april 1875 godkände det anbud, som afsåg leverans å en ångspruta af Merryweather & Sons' fabrik jemte slangar och öfriga tillbehör för ett pris af sammanlagdt 12,221 kronor 78 öre. Denna Stockholms första ångspruta, gifvande 350 gallons vatten i minuten till en höjd af 160 fot, levererades under sommaren 1875 och godkändes vid afsyningen. År 1875 inköptes vidare två sextonmans sprutor af Shand Mason & comp:s fabrik, en slangvagn till ångsprutan jemte åtskillig mindre släcknings- och räddningsredskap, bland hvilken sistnämnda en räddningslina tillställes hvarje polisvaktkontor.

Af större materiel, anskaffad under åren 1876—80, må nämnas följande:

År 1876 inköptes två redskapsvagnar, en tretiomansspruta af Merryweather & Sons, en sextonmans Wienerspruta af Kernreuters samt två tiomanssprutor af Holmgrens fabrik.

År 1877 inköptes en femhundra-gallons ångspruta af Merryweather & Sons' tillverkning för ett pris af 13,786 kronor; en tjugutvåmans spruta af Shand Mason & comp:s fabrik, en slang- och kolvagn samt två mekaniska räddningsstegar. Dessa sistnämnda, en ny patenterad uppfinning af f. d. underlöjtnanten vid brandkåren Th. Een, äro af en särdeles sinnrik konstruktion och kunna förlängas öfver stadens högsta hustak. Vid en eldsvåda vid Österlånggatan den 10 januari 1877, då trappnedgången

var stängd af rök, förhjelptes med dem ej mindre än 21 personer ut genom fönstren. Också har det förtjenstfulla i sagda uppfinning tillvunnit sig allmänt erkännande, bland hvars uttryck må anföras att drätselnämnden kort efter nyssnämnda brand tilldelade herr Een en gratifikation å 1,000 kronor.

År 1879 inköptes en sug- och tryckspruta af Holmgrens fabrik.

År 1880 inköptes två vattenvagnar, rymmande hvardera 400 kannor, och afsedda att bereda den vattentillgång, som kan erfordras innan vattenledningens brandposter hinna klargöras eller slangar utläggas till närmaste vattendrag. Under samma år fick eldsläckningsmaterielen jemväl en annan särdeles värdefull tillökning i en sjöångspruta, till hvars bekostande Stockholms stads brandförsäkringskontor välvilligt bidrog med 25,000 kronor, utgörande hela anskaffningskostnaden med undantag af den, som belöper sig å slangarna. Sprutan, tillverkad vid Ljusne mekaniska verkstad, har form af en vanlig ångslup, som, genom en propellermaskin om 103 ind. hästkrafter, efter 10 minuters påeldning framdrifves med nio knops hastighet. Sjelfva sprutapparaten verkar genom en särskild ångpump om 209 ind. hästkrafter, gifvande en vattenmängd af 2,000 kannor i minuten. Ifrågavarande sjöspruta, af synnerlig nytta i en stad med Stockholms belägenhet, afsynades och provades i september 1880. Den bär namnet S:t Erik.

Förutom nu nämnda större eldsläcknings- och räddningsmateriel har en mängd ny mindre sådan anskaffats, såsom: pyttsprutor, slangkärnor, förlängnings-, gesims-, tak- och hakstegar, språngsegel, räddningstrummor och räddningssäckar m. m., hvarjemte ett betydligt förråd nya slangar af läder och hampa blifvit inköpt. Såsom en vigtig förändring i afseende å slangarna må nämnas, att deras förskrufningar äro lika, så att samtliga stycken passa in i hvarandra; en anordning, hvars saknad föranledde mycken olägenhet och förtret under det gamla brandväsendets tider.

Tack vare ofvan omförmälda nyanskaffningar i förening med dels gåfvor af Stockholms stads brandförsäkringskontor och dels istandsättning eller förändring af äldre redskap, egde staden vid femårsperiodens slut ändamålsenlig eldsläcknings- och räddningsmateriel till ett värde, som, efter behöriga afskrifningar, var i räkenskaperna upptaget till 127,459 kronor 76 öre.

De större sprutverken äfvensom de mekaniska räddningsstegarna jemte redskapsvagnar, medhafvande, bland annat, åtskilliga räddningsapparater, framföras med hästar, som, efter det tre inköpts år 1875, redan vid 1876 års utgång uppgingo till sitt vid femårsperiodens slut befintliga antal af tolf. Dessa hästars och stallinventariers bokförda värde var vid utgången af femårsperioden 12,075 kronor 30 öre.

Reservmaterielen, hufvudsakligast bestående af äldre sprutverk, är förlagd i garnisonskasernerna och serveras af det der förlagda militärmanskap. Från kungl. lifgardets till häst, kungl. svea artilleriregementets och kungl. pontonierbataljonens kaserner framföres ifrågavarande materiel med hästar, tillhörande armén.

d) **Brandstationerna.** Enligt brandordningen skall det finnas sju brandstationer: en invid Johannis plan, en inom Katarina församling, en inom Kungsholms eller Klara församling, en i närheten af Ladugårdslandstorg, en i Djurgårdsstaden, en i staden inom broarna och en inom Maria församling. Dessa statio-

ner, af hvilka stadsfullmäktige i sitt ofvan anförda preliminärbeslut den 1 december 1874 bestämde de två förstnämnda till hufvudstationer med bostäder för befälet och manskapet samt de öfriga fem till mindre stationer, voro samtliga iordningställda och till begagnande upplåtna vid femårsperiodens utgång.

Enligt den under femårsperioden senast iakttagna fördelning äro brandchefen, underlöjtnanten, fanjunkaren, 1 verkmästare och maskinist, 2 sergeanter jemte 85 korporaler och brandkarlar förlagda å Johannis station samt den öfriga personalen, eller löjtnanten, 1 sergeant och 40 korporaler och brandkarlar å Katarina station. För vakthållningen å de mindre stationerna, der befälet föres af en korporal, kommenderas manskap från de större, nemligen från Johannis station 7 man för stationen i staden inom broarna, 6 man för Ladugårdslands station, 6 man för Kungsholms station och 4 man för Djurgårdsstationen samt från Katarina station 6 man för Maria station. I Johannis, Katarina och Kungsholms stationer bo vid stadens vattenledning anstälde serviser, hvarigenom brandpersonalen nattetid kan påräkna ett företrädesvis då ofta behöfligt biträde med att i största hast taga reda på vattenposterna.

Hästarna, jemte den eldsläcknings- och räddningsmateriel, som med dem framföres, äro fördelade mellan Johannis och Katarina stationer.

Af de fem *mindre stationerna* öppnades fyra år 1876. De äro inrymda: en i rådhuset inom den lokal, som förut begagnats till vakt för stadens numera upplösta militärkompani; en i en liten, staden tillhörig och tillförne till våghus använd byggnad vid Adolf Fredriks torg i Maria församling; en i Ladugårdslands församlings f. d. likvagnsbod vid Ladugårdslands torg, hvilken lägenhet staden för ändamålet hyrt af församlingen; samt en i ett hus, som kommunen eger i Djurgårdsstaden vid infarten från Allmänna gränden till jernvågen. Kostnaden för dessa fyra stationers ordnande uppgick till 15,142 kronor 20 öre.

För *Katarina brandstation* begagnas lokaler, som staden låtit för ändamålet inreda i sin egendom N:ris 9 och 11 vid Tjärhofsgatan (s. k. Sieverska kasernen). Stationen blef färdig i juli månad 1876 och der förlades då brandkårens hufvudstyrka, som dessförinnan varit provisoriskt inrymd i ett staden tillhörigt hus vid Hötorget. Anordnad i byggnadens vestra del och en åt gården utspringande flygel, innehåller stationen bottenvåning och deröfver två våningar. Nedra botten upptages af matsal, tvättstuga, kök, telegrafrum, underofficersrum, vaktrum och ett spruthus m. m. I våningen en trappa upp äro två logementer jemte en för underofficer afsedd mindre bostadslägenhet. Två trappor upp bo löjtnanten och en underofficer, hvarjemte samma våning innehåller ett sjukrum och ett förvaringsrum. Vinden är inredd till förrådsrum. Härförutom finnas inom stationen stall, verkstads- och badrum, exercisgafvel m. m. Kostnaden för stationens iordningställande, inberäknad den, som belöper sig på åtskilliga under år 1877 utförda planerings- och kompletteringsarbeten, utgjorde 59,378 kronor 75 öre.

Johannis brandstation är nyuppförd på den förut med ett fattighus bebyggda tomt, staden eger i hörnet af Johannis plan och Johannis kyrkogård, hvilken tomt erbjuder ett godt utrymme jemte fördelen af belägenhet på en höjd med gena utfartsvägar till Klara, Adolf Fredriks, Jakobs och Johannis samt Ladugårdslands församlingar.

Sedan denna egendom blifvit af fattigvårdsnämnden öfverlemnad till sin nya bestämmelse, hvilket skedde under senare hälften af år 1875, börjades redan samma år de för dess lämpande dertill nödiga arbeten, och år 1878 var stationen så färdig, att allt för densamma afsedt manskap kunde der inrymmas den 1 augusti. Kort härpå, nemligen den 9 oktober, blef den nya stationen högtidligen invigd af öfverståthållaren i stadsfullmäktiges närvaro.

Ifrågavarande brandstation är en ganska storartad anläggning, hvartill hofintendenten Axel Nyström uppgjort ritningen. Hufvudbyggnaden, uppförd af sten, består af två delar. Den ena med tre våningar jemte bottenvåning bildar hufvudfasaden åt Johannis plan, den andre är belägen åt Johannis kyrkogård samt har bottenvåning och deröfver två våningar. Sistnämnda del af huset slutar i öster med en tornbyggnad, inrymmande en utkikslanternin, hvarifrån man har vidsträckt utsigt öfver staden och dess närmaste omgifningar. Förutom den trappa, som leder till denna lanternin, innehåller tornbyggnaden ett litet rum i hvarje våning, nemligen i bottenvåningen ett rum, försedt med kar för rengöring af slangarna, hvilka inom tornbyggnaden kunna till torkning upphängas i hela sin längd; i första våningen ett badrum och i den andra mottagningsrum för läkaren. Byggnaden åt kyrkogården inrymmer vidare: på nedra botten kök, mangelbod, tvättstuga och två stora spruthus; i första våningen en matsal och två logementer för brandmanskapet, hvilka tre lägenheter ligga innanför hvar sin åt gårdssidan belägen korridor; samt i andra våningen, likaledes inom dylika motsvarande korridorer, ett badrum, ett sjukrum, ett mindre logement för stallbetjeningen och två större logementer för brandmanskapet. Åt Johannis plan innehåller byggnaden, i bottenvåningen, ett vaktrum, ett korporalsrum, ett telegrafrum, ett expeditjonsrum för chefen, ett expeditjonsrum för fanjunkaren jemte några andra mindre lägenheter; en trappa upp är chefens boställsvåning, två trappor upp boningslägenheter för underlöjtnanten och fanjunkaren samt tre trappor upp förvaringsrum för beklädnads- och andra förråd. Från Johannis plan till gården leder en stor, vid byggnadens södra ända belägen inkörsport, hvarifrån en mindre trappa för till en korridor med ingång till korporals-, yakt- och telegrafrummen äfvensom till fanjunkarens expedition. Öfriga ingångar till byggnaden så väl åt Johannis plan som åt Johannis kyrkogård äro från gården. På gårdens södra sida, midt emot spruthusen, är en särskild byggnad för stallet och längst fram på gården, d. v. s. österut, ligga ett gymnastikhus, innehållande jemväl några verkstäder, samt en äldre byggnad med dels verkstäder och dels boställslägenheter för underbefäl. Vid tomtens nordöstra hörn är uppförd en fyra våningar hög exercisgafvel.

Kostnaden för den nu beskrifna hufvudstationens uppförande och inredning uppgingo till 182,962 kronor 68 öre, hvartill användts lånta medel.

Kungsholms brandstation. Till plats härför utsågs till en början sydvästra hörnet af Kungsholms församlings kyrkogård, der ett staden tillhörigt spruthus förut var beläget. Efter det församlingens kyrkostämma medgifvit stationens förläggande på detta ställe, väcktes emellertid af Öfverståthållareembetet förslag derom, att stationsbyggnaden skulle inrättas så, att derinom kunde beredas utrymme jemväl för Kungsholms polisvaktkontor, och äfven till den sålunda ifrågakända förändrade anordning,

som förutsatte en del af kyrkogårdsområdets afstående dels för Parmmätaregrändens utvidgning och dels till plats för den tillämnade brand- och polisstationsbyggnaden, ärnad att uppföras längs den nyssnämnda grändens genom utvidgningen uppkommande nya gränslinie, gaf församlingen sitt samtycke. Men sedan detta församlingens beslut och deröfver anförda, af Öfverståthållareembetet ogillade besvär, blifvit Eders Kungl. Maj:t underställda, behagade Eders Kungl. Maj:t i nådig skrifvelse till Öfverståthållareembetet den 21 september 1877 förklara, att med afseende å den korta tid, som förflutit sedan jordfästning å ifrågavarande del af kyrkogården senast egt rum, dess upplåtande för ändamålet icke kunde för det dåvarande medgifvas. Enär planen att få till brandstation för Kungsholmen använda kyrkogårdens mark sålunda gått om intet, och staden inom församlingen icke egde någon lämplig byggnadsplats, måste en sådan genom köp förvärfvas; och stadsfullmäktige beslöto derför den 1 februari 1878 att godkänna ett af drätselnämnden vilkorligt uppgjortt aftal om inköp af den midt emot kyrkogården belägna tomten N:ris 5 och 6 i kvarteret Vindrufvan med adress N:ris 7 och 9 vid Parmmätaregränd. På denna tomt uppfördes stationsbyggnaden under loppet af år 1879 samt blef mot slutet af samma år i det närmaste fullbordad och för sitt ändamål tagen i anspråk.

Byggnaden, uppförd af sten och med två våningar, oberäknadt bottenvåningen, inrymmer icke allenast nödiga lokaler dels för en mindre brandstation och dels för polisvaktkontor, utan ock expedition och bostad för rotemannen i Kungsholms rote samt boningsrum för en polisöfverkonstapel, flera ogifte polis-konstaplar, en brandkorporal och en tillsyningsman vid stadens vattenledning. Den sålunda för första gången i Stockholm vidtagna men i utlandet större städer redan länge temligen allmänt tillämpade anordning att i en gemensam, kommunen tillhörig byggnad hufvudsakligen föra tjänstelokalerna för dem bland de kommunala inrättningarnas särskilda afdelningar, hvilka, förlagda i ett samfäldt distrikt, ofta behöfva i sin verksamhet anlita hvarandras bistånd, samt att inom samma byggnad upplåta bostäder åt den personal, som städse måste vara till hands, har visat sig vara särdeles ändamålsenlig; en erfarenhet som manar till fortgående på denna väg, i den mån omständigheterna det tillståndja.

Den nu omnämnda byggnaden kostade kommunen 59,672 kronor 23 öre, hvaraf å köpeskillingen för tomten belöpa sig 18,000 kronor. Utgifterna hafva blifvit bestridda med lånta medel.

e) **Eldsvådors signalering.** En signalinrättning, i stånd att lemna räddningsmanskapet snabb underrättelse om utbruten eldfara, är naturligtvis en af de grundpelare, hvarpå en god brandorganisation hvilat; och då den under gamla ordningen i sådant afseende brukliga klämtning i kyrktornen, med nödvändighet betingad deraf att det manskap, som hade att skaffa med eldsläckningen, till stor del icke var kaserneradt, visat sig, om ock i ett eller annat mindre viktigt hänseende fördelaktigt, likväl ej på långt när förmå uppfylla nyssberörda oeftergiftiga fordran samt vara förenad med öfvervägande olägenheter; så bestämdes i 1875 års brandordning, att eldsvåda i regeln skulle tillkännagifvas medelst telegraf, och det på grund häraf i Stockholm införda brandtelegrafsystem utvecklade sig så snart, att detsamma vid 1879 års slut omfattade hela den »egentliga staden» i den

bemärkelse, som är åt detta begrepp gifvet genom Eders Kungl. Maj:ts nådiga ordningsstadga för rikets städer, jemförd med Öfverståthållareembetets särskilda ordningsföreskrifter för Stockholm af den 11 januari 1869.

För att sätta hvilken som helst bland allmänheten i tillfälle att utan omgångar alarmera brandkåren, äro på lämpliga ställen vid gatorna anbragta s. k. brandskåp, fästa på husmurarna, och hvartill nyckeln förvaras inom en liten å skåpet befintlig glasruta, som för nyckeln åtkommande måste söndersläs eller ur ett par falsar upplyftas. Innanför detta skåp, som, med utseende af en större brefpostlåda, är af jern, finnes ett annat af trä och glas sammansatt, oläst skåp, innehållande signalapparaten. Denna, af den i Berlin bosatta firman Siemens & Halskes uppfinning och tillverkning, sättes i gång genom sakta dragande på ett snöre, hvarvid till närmaste brandstation framkommer en signal, som genom olika tecken för hvarje särskildt brandskåp angifver skåpets med ett nummer utmärkta plats. I händelse eldskenet ej är synligt, bör den signalerande eller annan person i hans ställe kvarstå vid skåpet för att, när brandkåren dit anländer, lemna närmare besked om brandstället. Att signalapparaten verkar ordentligt, derom kan den signalerande själf öfvertyga sig genom en i skåpet befintlig pendels svängningar. Hvarje brandskåp innehåller derjemte en liten vanlig s. k. morsetelegraf, hvarmed man till brandstationen kan telegraferad hvad som helst, dock utan att kunna erhålla annat meddelande derifrån än det besked om apparatens tjenstbarhet, som angifves af nyssnämnda pendelsvängningar. Oaktadt nu påpekade brist är naturligtvis ifrågavarande morsetelegraf af ovärderligt gagn, enär med dess tillhjälp förstärkning i manskap och materiel kan requireras, hvarjemte den kommer till användning när det gäller att varsko stationen om sådana signaler, som endast afse apparatens profning o. s. v.¹⁾ I ändamål att för allmänheten underlätta brandskåpens skyndsamma anlitande, har ett tryckt anslag sedan 1879 års början varit uppsatt å lämpligt ställe inom hvarje hus, hvilket anslag lemna upplysning om platsen för närmaste brandskåp tillika med några anvisningar om sättet för signalapparatens begagnande. Vid den nya brandorganisationens införande ifrågasatte mången lämpligheten af att, på sätt som skedde, göra brandtelegrafen omedelbart tillgänglig för en hvar, och huruvida man ej hellre borde, såsom i Göteborg, inskränka sig till att lemna brandskåpsnycklar åt polispersonalen, förvara sådana på vissa angifna lokaler o. s. v. Denna farhåga, som på de flesta ställen i utlandet gjort sig gällande i den grad, att man i allmänhet ej vågat uppsätta brandskåp annorstädes, än der polis-, militär- eller annan dermed jemförlig vakt är posterad, har emellertid, hvad Stockholm angår, visat sig temligen ogrundad. Väl hafva, såsom längre fram kan ses, missbruk inträffat, men på långt när icke i den skala, man först förestälde sig, och i allt fall ej så att någon svårare olägenhet deraf uppkommit.

¹⁾ Äfven för polisens behof är brandskåpens morsetelegraf till nytta. Enligt en order af den 12 augusti 1877 eger nemligen polisman, hvilken i och för tjensten är i behof af handräckning från polisvaktkontor, att, der så lämpligen kan ske, requirera dylik hjälp genom att med ifrågavarande apparat gifva en i sådant afseende bestämd signal samt derefter draga i snöret, det senare för att angifva stället, hvarifrån signalen kommer. Från den brandstation, som mottagit dylik handräckningssignal, underrättas sedermera på telegrafisk väg närmaste polisvaktkontor om den ingångna requitionen.

Blott eldsignal inlupit till en brandstation, är det sedermera nästan ett ögonblicks verk att fortbringa signalen icke allenast till öfriga brandstationer och polisvaktkontoren, utan äfven till militärkaserner och militärvakter, den förut omförmälda poliskasernen vid Myntgatan, vattenledningschefens bostad och gasverket. Alla dessa med flera lokaler äro nemligen omedelbart eller medelbart sins emellan förenade genom s. k. visaretelegrafer.

Brandskåpens uppsättning började år 1876, då i februari månad 4 stycken i staden inom broarna upplätos till begagnande. Vid slutet af samma år funnos redan, förutom dessa fyra, 11 i Katarina församling, 9 i Maria församling, 12 å Blasieholmen och i Ladugårdslands församling samt 22 inom Klara, Adolf Fredriks samt Jakobs och Johannis församlingar, således tillhopa 58. År 1878 tillkom i staden inom broarna 1 brandskåp och 1879 uppsattes dels inom Kungsholms församling, som, efter hvad ofvan synes, då först fick sin brandstation färdig, 5 brandskåp samt dels inom Katarina församling 1 och inom Ladugårdslands församling 1. Detta antal af sammanlagdt 66 brandskåp är det högsta under femårsperioden befintliga, för så vidt menas af staden bekostade och för allmänt bruk afsedda. Men äfven enskilda personer samt industriella och andra inrättningar hafva brandskåp, af hvilka en del äro anbragta vid gatorna och således kunna göra samma tjänst som stadens. Bland dessa enskilda brandskåp, utgörande vid femårsperiodens slut tillhopa 26, förtjenar att särskildt omnämnas ett, som år 1879 anbragtes å scenen till Kungl. stora teatern, på hvars yttermur åt Gustaf Adolfs torg staden dessutom låtit uppsätta ett af sina allmänna brandskåp, likasom ett dylikt finnes jemväl på eller helt nära intill öfriga teaterhus.¹⁾ Slutligen bör det icke med tystnad förbigås, att Johannis brandstation år 1880 blef satt i förbindelse med den längre fram i föreliggande berättelse närmare omförmälda telefoninrättning, hvarigenom den snabaste eldsignal kan gifvas från hundratals olika ställen inom hus.

Sammanlagda längden af brandtelegrafens yttre ledningar uppgick vid femårsperiodens utgång till ej mindre än 63 kilometer och telegrafapparaternas med ledningarnas beräknade värde var vid samma tidpunkt 56,600 kronor.

Klämtningen, afskaffad efter hand som brandtelegrafen hann utsträckas, upphörde fullständigt år 1877, och som Kungsholmen då ännu var i saknad af brandskåp och brandstation, sattes kyrktornet i telegrafisk förbindelse med Johannis brandstation, hvilken förbindelse underhölls till dess brandväsendet blef för ifrågavarande stadsdel definitivt ordnad. Det är emellertid allenast såsom regel klämtningen blifvit afskaffad, ty, på sätt redan i femårsberättelsen för 1871—1875 är vordet antydt, eger, enligt brandordningen, brandchefen derom förordna när han, med hänsyn till eldsvådas utsträckning eller andra omständigheter, finner sådant nödigt; hvarförutom, på begäran af fullmäktige i riksbanken, drätselnämnden den 29 november 1876 förständigade brandchefen att låta klämta för sådan nattetid utbruten eldsvåda i sydöstra delen af staden inom broarna, som han anser kunna medföra fara för banken.

Såsom bevis för huru brandtelegrafen öfverträffat de förväntningar, man vid den nya brandordningens uppgörande fäste

vid dess af mången betviflade förmåga att ersätta både klämtningen och tornvakterna, må anföras, dels att, efter klämtningens fullständiga afskaffande för vanliga fall, detta signalerings-sätt endast *en gång* varit använt, nemligen vid tyska kyrkans nedan närmare omförmälda brand, och då icke i följd af något behof för eldsläckningen utan blott emedan det ansågs mindre lämpligt att hufvudstadens invånare skulle lemnas försänkta i sömn under en fara, hvars utsträckning man i början icke kunde med säkerhet beräkna; och dels att det i brandordningen först stadgade antal af tre tornvakter kunnat, utan hittills erfaren olägenhet, inskränkas till två; en förändring i brandordningen, den Öfverståthållareembetet, efter stadsfullmäktiges hörande, påbjöd genom kungörelse den 5 januari 1880, innehållande föreskrift att tornvakt, som dittills funnits i Katarina, Nikolai och Klara kyrktorn, dädanefter skulle finnas endast i det förstnämnda tornet samt det till Johannis brandstation hörande, förut omförmälda. På begge dessa ställen bestrides vakten af brandmanskapet och stå de i telegrafisk förbindelse, Katarina kyrktorn med Katarina brandstation samt Johannis stations torn med stationens telegraftrum.

f) **Brandkårens tjänstgöring.** Förutom med eldsläckning och den vakthållning, som ofvan är omtalad, sysselsättes brandkåren hufvudsakligast dels med öfningar i eldsläcknings- och räddningsmaterielens begagnande jemte annan exercis och gymnastik; dels med arbeten i de inom de större stationerna befintliga sneds-, snickeri- och sadelmakeriverkstäderna; dels äfven med instruktionsläsning, sång o. d. Femårsperiodens årliga värde af verkstadsarbetena, hvilka ske för brandväsendets eget behof, har, från den tidpunkt och för så vidt det lämpligen kunnat bokföras, utgjort lägst 1,528 kronor 10 öre, högst 2,234 kronor 52 öre.

Från 1879 års höst har brandkåren med 1 korporal och 3 man hållit vakt å Kungl. stora teaterns scen under pågående representation.¹⁾

g) **Eldsvådestatistik.** Brandförsäkringsinrättningarnas verksamhet. Antalet eldsvådor eller signalerade sådana utgjorde:

	der brandkårens biträde		tillhopa:
	påkallades:	icke påkallades:	
år 1876.....	83	24	107
» 1877.....	115	27	142
» 1878.....	126	30	156
» 1879.....	150	40	190
» 1880.....	178	55	233

I dessa tal ingå dels *soteldar*, utgörande:

år 1876.....	31
» 1877.....	60
» 1878.....	68
» 1879.....	91
» 1880.....	82

dels äfven *falska alarmer och vilseledande uppgifter*, som förekommit följande antal gånger:

¹⁾ Dylik brandvakt har efter femårsperiodens utgång anordnats jemväl för de flesta andra teatrar.

¹⁾ De flesta af dem hafva efter femårsperiodens utgång blifvit försedda med brandskåp äfven inne på scenen.

år 1876.....	6
” 1877.....	12
” 1878.....	8
” 1879.....	8
” 1880.....	13

De *egentliga eldsvådornas eller tillbudens* antal utgjorde således:

år 1876.....	70
” 1877.....	70
” 1878.....	80
” 1879.....	91
” 1880.....	138

I medeltal för hela femårsperioden utgjorde följaktligen antalet verkliga eller föregifna eldsvådor, eldsvådstillbud och skorstenseldar tillhopa 165·60, och af dem voro 9·40, eller 5·68 procent, föregifna, men 156·20, eller 94·32 procent, verkliga. Hvad dessa senare angår, voro 66·40, eller 42·51 procent, skorstenseldar samt 89·80, eller 57·49 procent, egentliga eldsvådor eller eldsvådstillbud, och i 121 fall, eller 77·46 procent, påkallades, men i 35·20 fall, eller 22·54 procent, påkallades icke brandkårens biträde.

Om man fortsätter med nyss angifna medeltalsberäkning och vid procentberäkningen icke utesluter skorstenseldarna, visar sig, beträffande öfriga eller de egentliga eldsvådorna och eldsvådstillbud, bland annat:

dels att, i fråga om de lägenheter, der eld oftast utbrutit, bostäder, kök och dermed jemförliga lokaler förete den högsta siffran, nemligen 45·20, utgörande 28·94 procent, hvarefter i ordningen komma: handelslokaler med ett antal af 6·80, eller 4·35 procent; uthus, magasin, stall, höskullar o. d. med ett antal af 5·20, eller 3·33 procent; källare med ett antal af 4, eller 2·56 procent; snickeriverkstäder med ett antal af 3, eller 1·92 procent o. s. v.;

dels äfven att eldsvådornas orsak i 30·80 fall, utgörande 19·72 procent, förblef obekant; och att de oftast förekommande kända anledningarna voro: i 12 fall, utgörande 7·69 procent, bar eld, som kommit i beröring med gardiner, kläder eller andra brännbara ämnen; i 10·60 fall, utgörande 6·79 procent, eldfarligen oljor; i 8·80 fall, utgörande 5·63 procent, felaktig byggnadskonstruktion; i 6·40 fall, utgörande 4·09 procent, bristande tillsyn vid eldning o. s. v.

Hela *brandförsäkringsvärdet* af den egendom, som till större eller mindre del led skada genom eldsvåda, utgjorde:

år 1876.....	kronor 2,318,441·66
” 1877.....	” 1,866,855
” 1878.....	” 3,805,715
” 1879.....	” 1,871,745
” 1880.....	” 2,205,112

samt de deraf *utbetalda ersättningsbelopp*:

år 1876.....	kronor 251,493·99
” 1877.....	” 217,119·61
” 1878.....	” 1,100,382·02
” 1879.....	” 54,592·77
” 1880.....	” 65,640·11

så att *ersättningens procent af försäkringssumman*, från att år 1876 hafva varit 10·85, år 1877 steg till 11·63 samt år 1878 ända till 28·91, men år 1879 föll så lågt som till 2·92 för att år 1880 stanna vid 2·98.

För hela femårsperioden sammanlagdt utgör alltså försäkringsvärdet 12,067,868 kronor 66 öre, det deraf utbetalda ersättningsbeloppet 1,689,228 kronor 50 öre samt den senare summans procent af den förra 14.

Om dessa slutsummor fördelas på vederbörande försäkringsgifvare, uppkommer följande resultat:

	Brandförsäkringsvärde.	Ersättningens	
		belopp.	procent af brandförsäkringsvärdet.
Stockholms stads brandförsäkringskontor	5,734,433·66	652,971·23	11·39
Stockholms stads brandstodsbolag till försäkring af lösegendom.....	1,643,150	357,837·58	21·78
Skandia.....	2,178,100	315,808·63	14·50
Svea.....	1,999,885	318,356·95	15·92
Sverige.....	133,300	11,889·13	8·92
Magdeburger assuranssällskapet.....	263,000	31,386·48	11·93
Royal insurance company i London.....	116,000	978·50	0·84

Beträffande de i Stockholm befintliga *brandförsäkringsinrättningarnas verksamhet* i allmänhet hänvisas till **tabell N:o 4** bland bilagorna.

h) Ändringar i brandordningen. Förutom den ofvan omnämnda ändringen i 1875 års brandordning hafva två sådana blifvit under femårsperioden vidtagna, i det Öfverståthållareembetet dels medelst kungörelse den 20 april 1878, efter stadsfullmäktiges hörande, föreskrifvit brandsynedistriktens ökande från 3 till 4, hvilket föranlett höjning jemväl i synemännens antal, dels genom kungörelse den 24 februari 1879, på begäran af stadsfullmäktige, ålagt stadsarkitekten att på brandchefens kallelse vara närvarande vid eldsvådor och dervid tillhandagå med upplysningar.

g) Kostnaderna för brandväsendet. Såsom förut är berättadt, uppsattes en del af den nya brandkåren redan under senare hälften af år 1875, ehuru någon utgiftsstat för densamma då ännu icke var fastställd. För bestridande af kårens underhåll intill dess 1876 års utgiftsstat kunde tillämpas, måste därför särskild åtgärd vidtagas, och i sådant afseende träffades anstalt derom, att för ändamålet finge användas de medel, som hufvudsakligast från Stockholms stads brandförsäkringskontor voro anslagna till underhåll af en vid den nya kårens uppsättning indragen mindre brandkår, hvilken, när polisen år 1850 öfvertog nattbevakningen, blifvit utbruten ur stadens militärkår samt genom Kungl. Maj:ts nådiga bref den 30 november 1869 förvandlats till civil. Från det detta öfvergångsstadium med 1876 års början upphörde och till 1880 års utgång hafva kostnaderna för brandväsendet utgjort:

år 1876.....	kronor 278,820·08
” 1877.....	” 255,240·82
” 1878.....	” 324,234·84
” 1879.....	” 147,558·39
” 1880.....	” 199,364·99

Dessa utgifter, innefattande jemväl organisationskostnaderna, ej undantagna de som belöpa sig å brandstationernas uppförande och inredning, hafva emellertid icke helt och hållet drabbat kommunens kassa, ty, såsom af senaste femårsberättelsen synes, erhåller staden årligen af Stockholms stads brandförsäkringskontor 30,000 och af Stockholms stads brandstodsbolag till för-

säkring af lösegendom 10,000 kronor såsom bidrag till ifrågasvarande utgifters bestridande, hvarjemte staden har några tusen kronors inkomst dels genom att mot betalning upplåta gymnastiken vid Johannis brandstation åt skolungdom m. fl. och dels genom försäljning af kasserad materiel m. m. d.

Under femårsperioden senast fastställda utgiftsstaten för brandväsendet, den nemligen, som tillämpats år 1881, upptager, när man icke afdrager nyssnämnda inkomster, följande kostnader:

Löner, arvoden och dylikt.....	46,600
Pension.....	1,000
Inventariers, hvaribland hästars, inköp och underhåll.....	22,700
Ljus och ved.....	9,000
Skrif- och tryckningskostnader, böcker o. d.	1,000
Renhållning inom hus, tvätt och uppässning..	2,270
Hyror och arrenden.....	22,700
Kosthåll.....	24,000
Beklädnad och beväring.....	17,375
Medikamenter, fältskärskostnader o. d.	1,000
Underhållsarbeten å stationerna.....	3,000
Biträde vid eldsläckningen.....	500
Brandsynekostnader.....	5,000
Kostnader af flera slag.....	2,000

Summa kronor 158,145

k) **Märkligare eldsvådor.** Bland de eldsvådor, som under femårsperioden inträffat i Stockholm, anser Öfverståthållarembetet följande vara af beskaffenhet att här böra med några ord omnämnas.

Tyska kyrktornets brand. Omkring klockan 2:20 på morgonen måndagen den 7 oktober 1878 förmärkte en person, som uppehöll sig i närheten af tyska kyrkan, att eld glimmade i tornet. Brandkåren alarmerades ögonblickligen och anlände till platsen med största skyndsamhet, men vid dess framkomst voro gallerportarna till kyrkogården stängda, och det dröjde därför en stund innan brandmanskapet kunde inkomma på kyrkogården, hvarifrån uppgången var till tornet. Sedan detta hinder blifvit undanröjdt, infördes slangar i torntrappan, som till sin nedra del var af sten, men manskapet kunde icke komma ofvanför denna del af trappan enär dess fortsättning, som var byggd af trä, redan fattat eld. Branden fick således till en början ohejdadt gripa omkring sig, och det dröjde icke länge innan den vackra tornspiran var omhvärfd af lågor, som med sitt sken belyste icke allenast hela staden utan äfven mera af lägset liggande ställen vid saltsjöns och Mälarens stränder, erbjödande en på samma gång hemsk och storartad anblick för den talrika folkskara, som, väckt af klämtningen, från alla håll tillströmmade. Vid pass klockan $\frac{1}{2}$ 4 på morgonen började den ståtliga spiran att svigta och ungefär en kvarts timme derefter sjönk densamma med ett väldigt dån ned öfver kyrkans tak och de närmaste delarna af kyrkogården och Tyska brinken. Dessförinnan hade ringklockorna redan nedstörtat och återfunnos efter brandens slut liggande, till en del nedsmälta, på hvalfvet ofvanför orgelläktaren. Efter spirans fall fick branden i kyrkans höga takresning fritt lopp och det såg en stund ganska hotande ut för de närmast kyrkan liggande husen. Ett af dem, beläget på norra sidan af Tyska brinken, midt emot kyrkan, antändes också flera gånger, men denna eld släcktes genast,

likasom de öfriga byggnadernas antändning förekom genom ymnig pågjutning af vatten. Vid $\frac{1}{6}$ -tiden på morgonen var elden begränsad och hade då inskränkt sig till tornet och kyrkans takresning, hvaremot kyrkans inre, tack vare de gamla takhvalfvens fasthet, icke tagit annan skada än den jmförelsevis obetydliga, som förorsakades af vattnets nedsipprande. De tunga messingskronorna hade dock nedfallit och sönderkrossats mot golfvet, hvarjemte orgelverket blifvit mycket skadadt.

Genast vid brandens utbrott väcktes genom polisens försorg invånarna i närliggande kvarter, och de närmast intill kyrkan belägna husen blefvo delvis utrymda. Nämnvärdt blef ingen person skadad.

Rörande eldens utbrott kunde vid polisförhøret intet utrönas. Fastigheten var brandförsäkrad för 528,050 kronor och den lösa egendomen för 11,000 kronor, och utbetaltes brandskadeersättning med 188,719 kronor 25 öre för den förra samt 1,700 kronor för den senare.

Grunden till det numera nedbrunna tornet lades redan af konung Johan III, men tornbyggnaden företogs först 1613 och fullbordades 1618, då tornet erhöi en höjd af 111 alnar. År 1705 undergick detsamma en grundlig reparation, hvarvid de småtorn eller pyramider, som funnos i hörnen, uppfördes och försågos med konung Karl XII:s namnchiffer. I tornet funnos fem klockor, af hvilka den största vägde 27 skeppund 18 lispund och 11 skålpund. Till tornets märkvärdigheter hörde ett klockspel, det enda af sitt slag i Sverige. Förfärdigadt i Amsterdam år 1663 af en hamburgare vid namn Frantz Hemony, inköptes detta klockspel af tyska församlingen för 3,534 riksdaler specie, och derpå spelades första gången den 18 juli 1666. I början spelades hvar dag, men senare, i regeln, blott tisdagar och fredagar klockan $\frac{1}{2}$ 12—12 f. m. Fredagen den 4 oktober 1878 lät det för alla stockholmare så väl bekanta »tyska klockspelet» höra sig för sista gången.

Efter undergången reparation kunde kyrkan juldagen år 1878 åter upplåtas för allmän gudstjenst, men beträffande det nedbrunna tornets ersättande med ett nytt, hvartill församlingen anslagit medel, hade man vid femårsperiodens utgång icke kommit längre än till förberedelser.

Eldqvarnens brand. Denna var, om icke till sin utsträckning, så i anseende till eldens häftiga utbrott och våldsamma framfart samt vidden af den fara, hvarmed den hotade, en af de svåraste eldsvådor, som på senare tider timat i Stockholm.

Före branden utgjordes ifrågavarande storartade qvarn-etablissemang af en mot Handtverkaregatan under adressnummer 1 uppförd större stenhusbyggnad med två flyglar, af hvilka den östra jemte hufvudpartiets närmast derintill belägna del inrymde mjölqvarn och maskinhus tillika med magasiner för förvaring af spanmål och mjöl. Den vestra delen af hufvudbyggnaden innehöll kontor och bostadslägenheter, och den vestra flygeln, betydligt lägre än den östra, var inredd till stall, vagnshus o. d.

Af anledning, som var och förblifvit okänd, utbröt plötsligt torsdagen den 31 oktober 1878, klockan 5 eftermiddagen, eld i byggnadens nordöstra hörn, och detta med sådan häftighet, att de inom lokalerna sysselsatte arbetare med knapp nöd hunno rädda sig, och lågorna, inom ett par ögonblick från det faran varnades, slog ut genom flera fönster samt med förfärande hastighet spreda sig dels i hufvudbyggnadens östra parti och dels i östra flygeln. I flygeln hejdades elden en stund af en från

källaren till taket uppförd mur, men framträngde snart genom vinden, hvaröfver muren icke sträckte sig, och inom kort stod hela flygeln, likasom hufvudbyggnadens östra del, i ljusan låga. Elden hade således redan från början erhållit en sådan utsträckning åt detta håll, att hvarje försök att derstädes qväfva den måste öfvergifvas. Man rigtade därför sina ansträngningar på att hindra eldens spridning till hufvudbyggnadens vestra parti och den vestra flygeln. I det förstnämnda af dessa voro bostads- och kontorslägenheterna skilda från den egentliga qvarnbyggnaden genom en mur, som dock ej sträckte sig högre upp än till brandbottnen. Genom den sålunda bildade öppningen i vinden framträngde lågorna och antände boningshusets tak, men här hejdades elden, i det slangar drogos uppför trapporna, och brandkarlarna, med tillhjälp af räddningsstegar, klättrade upp på taket, hvarifrån de öfveröste taklaget med vatten. Af östra hufvudpartiet och östra flygeln deremot återstod vid brandens slut intet annat än nakna murar.

Branden antog således icke fullt så stora dimensioner, som man i början, särdeles i betraktande af den ganska starka blåsten, hade orsak antaga. Lyckligtvis låg vinden åt sjön; eljest hade sannolikt Kungl. serafimerlasarettet sväfvat i fara. Men äfven åt sjösidan funnos föremål, som därför voro utsatta. Vid etablissementets lastbrygga utanför östra flygeln låg en ångbåt med spanmålslast, och hade icke fartyget hastigt bogserats till annat ställe, skulle det säkert blifvit lågornas rof, likasom ock andra i närheten förtöjda farkoster, dem man lyckades skyndsamt aflägsna från det farliga granskapet.

Eldqvarnens brand erbjöd ett nära nog lika hemskt praktfullt skådespel som tyska kyrktornets. Braket af de nedrasande bjelklagen och trossbottarna hördes på långt afstånd, eldgnistor uppfylde luften samt fördes af blåsten långt ut på sjön, och skenet från den väldiga eldmassan var så starkt, att man på långt afstånd kunde urskilja visare och siffror på kyrktornens urtaflor.

Vid 10-tiden på qvällen var faran så pass öfverstånden, att en del af brandkåren kunde hemsändas, men, såsom vanligt är vid brand i mjölqvarnar och mjölopplag, kunde elden icke förrän efter längre tids förlopp fullständigt släckas, utan den s. k. eftersläckningen fortgick flera veckor, hvarunder lukten af bränd spanmål kändes nästan i hela staden.

Fastigheten var brandförsäkrad för 360,250 och lösegendomen för 555,500 kronor. Brandskadeersättningen utgick för den förra med 256,570 kronor 83 öre och för den senare med 454,809 kronor 92 öre. Mot slutet af år 1879 var qvarnetablissemmentet återuppygdt och i verksamhet.

E) Bränvinshandelns ordnande.

Bränvinsminuterings och bränvinsutskänkningens öfverlättande på ett bolag, hvilket lemnade säkerhet därför, att försäljningen icke, vare sig omedelbart eller medelbart, beredde bolagets delegare annan vinst än skälig ränta på deras i företaget nedlagda kapital, har i Stockholm utgjort ett allmänt önskningsmål, för hvars uppnående man redan för länge sedan börjat vidtaga förberedelser, hvilka, på sätt i berättelsen för femårsperioden 1871—1875 antydes, fortgingo vid samma periods utgång. Denna angelägenhet har nu blifvit ordnad, och dess vikt för kommunen manar Öfverståthållarembetet att här lemna en

närmare redogörelse för ifrågavarande reform och dermed sammanhängande förhållanden.

På sammanträde den 3 april 1865, vid hvilken tidpunkt i hufvudstaden funnos — förutom 40 minuteringsrättigheter och 103 bortauktionerade utskänkingsrättigheter — 135 på burskap grundade utskänkingsrättigheter samt 232 andra äldre utskänkingsrättigheter, af hvilka sistnämnda 10 voro förlänade till utöfning i viss lokal, uppdrogo stadsfullmäktige åt en komité dels att utreda, huruvida samtliga de uppgifna burskapsrättigheterna verkligen voro af denna egenskap, och dels att jemväl undersöka den rättsliga grunden för de andra äldre rättigheterna, hvarförutom komitén skulle uppgöra förslag till ändamålsenligt ordnande af hufvudstadens bränvinsutskänkningsväsende. Då bolagssystemets viktigaste och nödvändigaste förutsättning naturligtvis är att kommunen eger fritt förfoga öfver all rättighet att derinom minuterings- och utskänkingsvis försälja spirituosa, kan stadsfullmäktiges oförmälda beslut den 3 april 1865, i hvad det afser utredning om de äldre, vid enskilda händer eller särskilda lokaler bundna försäljningsrättigheternas ursprung och laglighet, betraktas såsom det första steget till nämnda systems införande. Kort härefter inkommo till Öfverståthållarembetet åtskillige innehafvare af äldre utskänkingsrättigheter med anbud att mot lösen frånträda sin försäljningsrätt, hvarför Öfverståthållarembetet, som antog att härigenom erbjudit sig ett lämpligt tillfälle för kommunen att underlätta och påskynda utskänkingsrörelsens ändamålsenliga ordnande, i skrifvelse den 29 juni 1865 anmodade drätselnämnden att taga under ompröfning, huruvida det icke vore med stadens fördel förenligt att åt de innehafvare af äldre utskänkingsrätt, som ville från densamma afstå, erbjuda någon viss årlig ersättning för lifstiden. I anledning häraf beslöto stadsfullmäktige på sammanträde den 1 augusti 1866 att, om innehafvare af bränvinsutskänkingsrättighet, som grundades på erhållet burskap, ville mot ersättning afstå från dess utöfvande, drätselnämnden skulle, der sådant ansåges tjenligt och utskänkingsrättigheten befunnos till sitt fortfarande bestånd klar och ostridig, ega att å stadens vägnar inlösa densamma genom att tillförsäkra innehafvaren att årligen i sin lifstid få af stadens kassa uppbära det skäliga belopp, hvarom med innehafvaren kunde öfverenskommas, dock icke öfver 500 kronor för hvarje helt år. På särskild framställning beslöto stadsfullmäktige derjemte att uppdraga åt den nedsetta komitén att inkomma med uppgift å alla utskänkingsrörelser, som icke grundade sig på burskap eller auktionsinrop, och om den rätt, hvarmed dessa utöfvades.

Sedan komiterades härtill begränsade arbete afslutats, afgåvo de sitt betänkande den 6 april 1867, och upplystes deri beträffande tillkomsten af och tidsbestämmelserna om de äldre rättigheter, som hvarken voro att hänföra till burskapsrättigheter eller blifvit fästa vid vissa lokaler: att de äldsta kvarvarande rättigheterna ursprungligen varit grundade på s. k. krog-sedlar, hvilka, utfärdade under åberopande af nådiga brefvet den 27 oktober 1813, medförde en särskild försäljningsrätt, underkastad åtskilliga inskränkningar, bestående bland annat deri, att krogsedeln, för att bibehålla sin gällande kraft, skulle förnyas hvar tredje år; att, enligt de förändrade bestämmelser angående bränvinsförsäljningen i hufvudstaden, som, med stöd af Kungl. Maj:ts nådiga bref den 6 juli 1849, blefvo af Öfverståthållarembetet, genom kungörelse den 24 augusti samma

år, meddelade till efterrättelse från 1850 års ingång, de på krogseklar grundade rättigheterna skulle betraktas såsom gifna för allenast ett år i sender, hvadan det ålåg innehafvarne att, inom en månad efter kungörelsens trädande i kraft, anmäla sig till yrkets fortsättande och uttaga nya tillståndsbevis; samt att den reglering, hufvudstadens utskänkningsförhållanden undergingo genom 1849 års författningar, haft till följd att en del af de ifrågavarande rättigheterna förfallit, enär deras innehafvare ej velat underkasta sig de nya afgifterna, och att de kvarvarandes gamla tillståndsbevis, hvilka förut genom särskilda påskriffter erhållit förlängd giltighet, utbytts mot nya, uttryckligen gällande för blott 3 år. Vid nu anförda förhållanden och då sedermera den allmänna förordningen af den 18 januari 1855 föreskrifvit, hvad städerna angår, att utskänkningsrätt, förlänad för tid, hvilken icke utlupit före år 1855, finge fortfarande utfövas till den 1 oktober samma år, men att derefter den allmänna förordningen skulle tillämpas, så voro komiterade af den mening, att samtliga de utskänkningsrättigheter, hvarom nu är tal, med sistnämnda dag förlorat sin giltighet. Som emellertid en motsatt uppfattning förut varit allmänt rådande, i det man föreställt sig, att de ursprungliga innehafvarne, så framt de icke uppsagt eller förverkat sina rättigheter, egde att för lifstiden dervid bibehållas, ansågo komiterade billigheten fordra att dessa näringsidkare, i fall deras rättigheter indroges, erhöles ett årligt lifstidsunderhåll af kommunen. Vidkommande dem bland de äldre rättigheterna, som voro fästa vid vissa lokaler, så funno komiterade äfven dessa kunna lagligen indragas, och detta utan moralisk förpligtelse för kommunen att lemna utfövarne någon godtgörelse.

Komiterades nu omförmälda uppfattning delades af beredningsutskottet, som äfven i utlåtande den 31 oktober 1867 hos stadsfullmäktige tillstyrkte en skrifvelses afåtande till Öfverståthållarembetet med tillkännagifvande, att fullmäktige ansågo samtliga äldre, på burskap icke grundade rättigheter hafva upphört att gälla och därför borde med den 1 oktober 1868 indragas, dock att fullmäktige, af billighetsskäl, skulle åtaga sig hålla de ursprungliga, vid viss lokal ej bundna rättigheternas innehafvare skadeslöse genom ett årligt lifstidsunderhåll af 400 kronor från stadskassan. Mot denna beredningsutskottets hemställan hade dock en ledamot anmält reservation, hvars bevisföring gick ut på att ådagalägga: att bestämmelsen om krogseklarnas förnyande ingalunda afsett att till vissa år begränsa rörelsens idkande, en inskränkning, som var främmande för den tid, då dessa tillståndsbevis utgäfvos, utan måste stadgandet, som tillkom redan år 1731 och tillämpades jemväl på burskapsrättigheterna, betraktas blott såsom en ordningsföreskrift, föranledd af behovet att inom loppet af vissa tider närmare undersöka, huru näringen blifvit handhafd och dymedelst bereda tillfälle till en uppsigt derå, som eljest skulle varit förenad med ofta öfverklagade svårigheter; att tidsbegränsningen i de tillståndsresolutioner, som utfärdades på grund af 1849 års författningar, berodde uteslutande derpå att den fastställda minimeafgiften var bestämd för tre år i sender och att åtagandet deraf måste vara ett vilkor för redan befintlig utskänkningsrätts tillvaro, hvadan detta vilkor var gällande äfven för de genom burskap förvärfvade rättigheterna; samt att den af komiterade återopade bestämmelsen i 1855 års förordning endast åsyftade tiden för den genom samma förättning införda nya beskattningens tillämp-

ning på de äldre rättigheterna. I öfverensstämmelse med reservantens på denna uppfattning fotade förslag utföll stadsfullmäktiges den 2 december 1867 i ärendet fattade beslut på det sätt, att fullmäktige, i fråga om de rättigheter, som icke voro fästa vid viss lokal, åtog sig deras inlösen under enahanda förbehåll som de för burskapsrättigheterna bestämda, dock att det årliga lifstidsunderhållet fastställdes till allenast 450 kronor; samt att, vidkommande de vid viss lokal bundna rättigheterna, fullmäktige skulle anhålla att öfverståthållarembetet ville pröfva, huruvida samma rättigheter fortfarande egde lagligt bestånd och, der så icke vore fallet, förordna om deras upphörande.

Förutom dels tillämpningen af stadsfullmäktiges nu omförmälda två beslut om de gamla utskänkningsrättigheternas inlösen, hvarigenom och i följd af andra indragningar samtliga utskänkningsrättigheters antal från den 1 oktober 1866 till den 1 oktober 1874 minskats med 95, dels äfven tid efter annan skärpta polisföreskrifter för krogörelsen, förekommo inga anmärkningsvärdare åtgöranden för bränvinshandelns ordnande förr än den 8 maj 1875, då beredningsutskottet, i anledning af en hos stadsfullmäktige väckt motion, nedsatte en komité för afgifvande af förslag till en dylik reform.

Sedan denna komité, hvilken genast började sina arbeten, låtit för åren 1851—1874 uppgöra en beräkning öfver fylleriförseelsernas antal, jemfördt med folkmängden, samt dervid och genom andra iakttagelser kommit till det resultat, att superiet i hufvudstaden åtminstone icke aftagit, så fann komitén nödvändigt att från kommunens sida något åtgjordes för åstadkommande af en förbättring härutinnan; och komiterade tvekade så mycket mindre att förordna det enda dittills i Stockholm opröfvade korrektivet mot fylleriets öfverhandtagande, nemligen bränvinshandelns öfverlåtande till ett oegennyttigt bolag, som komiterade ansågo det vara alldeles klart, att då lystnaden efter starka drycker och förmågan att tillfredsställa denna, å ena sidan, samt vinstbegäret, å den andra, voro de faktorer, som ytterst betingade bränvinskonsumtionen, denna konsumtion skulle aftaga i samma mån en af dessa faktorer upphörde att verka. Men äfven om detta, mot all sannolikhet, icke blefve händelsen, skulle berörda åtgärd medföra så stora fördelar i andra hänseenden, att man endast för deras skull borde vidtaga den. Dylika påtagliga fördelar, som endast ofullständigt kunde ernås genom polisföreskrifter eller polistillsyn, vore bland annat: att spirituosas utlemnande åt barn, åt redan berusade och åt dem, som gjorde krogen till sitt dagliga tillhåll, kunde förebyggas; att krogföreståndarna komme att hafva ekonomiskt intresse af att uppdrifva mathållningen; att garantier funnes för lämplige föreständares anställande och de försumliges afskedande; att befogade anspråk på utskänkningsställes beskaflenhet, läge och fördelning öfver staden blefve tillgodosedda; samt att den försäljningsskatt, hvartill kommunen egde rätt, komme att till fulla inflyta.

Sedan komiterade sålunda stadgat sin öfvertygelse om nytan och nödvändigheten af bolagssystemets införande, gälde det att undanröja det hinder därför, som låg i konkurrensen med de gamla utskänkningsrättigheterna. Dessas antal hade visserligen dels genom dödsfall och dels genom inlösen nedgått ganska betydligt, men ännu kvarstodo 77 burskapsrättigheter och 69 andra, eller sammanlagdt ända till 146 rättigheter, som alla eller åtminstone de allra flesta måste åt kommunen förvärfvas innan

reformens ställande i verket kunde ifrågakomma. Då det ditslås i sådant afseende följda förfarandet att hafva på förhand bestämda gemensamma inlösningspris och låta inlösningsbero på anmälan af rättighetsinnehafvaren visat sig icke kunna förrän i en alltför aflägsen framtid föra till det önskade målet, och då det kunde antagas, att kommunens inkomst af en i ett bolags hand monopoliserad brännvinshandel skulle blifva så stor, att ett betydande öfverskott komme att uppstå, äfven om kommunen på en gång inlöste alla rättigheterna för temligen dryga årsbelopp; så ansågo komiterade den enda praktiska utvägen till ändamålets vinnande vara den att öppna underhandling med hvar och en utskänkare särskildt, låta honom själf uppgifva sitt pris, oberoende af de öfriges anbud, samt godkänna detta pris, om det samma, i och för sig betraktadt, ej vore alldeles orimligt. Till förekommande af sammanrotingar för inlösningsprisens oskäligen uppgående var det emellertid af största vikt att underhandlingarna skedde raskt och något så när samtidigt, hvarför komiterade genast skredo till verket och underhandlade liktidigt på flera olika håll med den lyckliga utgång att af de 146 ifrågavarande utskänkarne ej mindre än 133 inom några veckors förlopp skriftligen förbundit sig att, derest vederbörande myndighet å stadens vägnar före den 1 oktober 1876 beslöte att inlösa deras rättigheter, afstå från dessas utfövan från och med den 1 oktober 1877, mot erhållande från stadskassan af en viss årlig godtgörelse under rättighetsinnehafvarnes och, hvad manlige burskapsegare beträffade, jemväl deras enkors lifstid. De sålunda betingade årliga ersättningarna utgjorde: 500 kronor för en, 600 kronor för tio, 700 kronor för åtta, 800 kronor för fyratiofem, 900 kronor för sexton, 1,000 kronor för tretioen, 1,200 kronor för fjorton, 1,500 kronor för fyra, 1,800 kronor för en och 2,000 kronor för tre, således tillhopa ett årligt ersättningsbelopp af 124,100 kronor.

Vid handläggningen af komiténs under december månad 1875 afgifna förslag beslöte stadsfullmäktige den 7 april 1876, i nära öfverensstämmelse med hvad komiterade hemställt, att på de erbjudna villkoren inlösa omförmälda 133 till staden hembjudna rättigheter; att söka på ett bolag för viss tid öfverlåta all den minuthandel med och all den utskänkning af spirituosa, som eljest skolat på auktion utbjudas från och med den 1 oktober 1877 med förbehållen rätt för stadsfullmäktige att dels på förhand granska de villkor, hvarunder ett sådant öfvertagande kunde komma i fråga, och dels utse ett ombud, som skulle vara tillstädes vid bolagsstyrelsens sammanträden med rätt att deltaga i öfverläggningarna men ej i besluten.

På inbjudning af Öfverståthållaren förenade sig härefter åtskillige bland hufvudstadens mest framstående invånare till ett bolag under benämning *Stockholms utskänkingsaktiebolag*, och antog Öfverståthållarembetet, genom resolution den 28 december 1876, ett af detta bolag gjordt anbud att för tre år från och med den 1 oktober 1877 öfvertaga all nu ifrågavarande minuterings- och utskänkingsrörelse med villkor att bolaget i årlig försäljningsavgift erlade 300 kronor för hvarje minuthandelsrätt och 480 kronor för hvarje utskänkingsrätt samt derjemte till kommunen afstode sin nettobehållning på sätt bolagsordningen närmare föreskrefve. Denna koncession förnyades sedermera för försäljningsåret 1 oktober 1880—1 oktober 1881.

Öfverståthållarembetet öfvergår nu till redogörelse för utskänkingsbolagets verksamhet och densammas resultat under

de inom femårsperioden liggande försäljningsår och förutskickar i sådant afseende följande tabellariska öfversigt:

De åt bolaget upplåtna *minuteringsrättigheter* användes på följande sätt:

	$\frac{1}{10}$ 77— $\frac{1}{10}$ 78.	$\frac{1}{10}$ 78— $\frac{1}{10}$ 79.	$\frac{1}{10}$ 79— $\frac{1}{10}$ 80.
åt enskilda personer för försäljning af spirituosa till afhemtning	2	1	2
åt sina leverantörer för att sätta dem i tillfälle leverera i små partier	11	11	—
begagnade bolaget för egen räkning	—	1	1
lemnades obegagnade	17	17	27
	30	30	30

Af de *utskänkingsrättigheter*, som voro åt bolaget upplåtna, öfverlät bolaget åt enskilda personer:

	$\frac{1}{10}$ 77— $\frac{1}{10}$ 78.	$\frac{1}{10}$ 78— $\frac{1}{10}$ 79.	$\frac{1}{10}$ 79— $\frac{1}{10}$ 80.
för försäljning af spirituosa till afhemtning för kallare eller schweitzerirörelse under hela eller en del af försäljningsåret ..	78 113	77 111	78 113
begagnade bolaget sjelft:			
för krogar ¹⁾	89	89	86
för s. k. aptitupställan	—	2	2
för markententerier å Ladugårdsgärdet under lågertiden	9	8	7
för brännvinmagasiner	28 126	26 125	26 121
lemnades obegagnade	22	25	27
	261	261	261

Bolagets *afsättning* af spirituosa var, räknadt i kannor: på *krogarna*:

	$\frac{1}{10}$ 77— $\frac{1}{10}$ 78.	$\frac{1}{10}$ 78— $\frac{1}{10}$ 79.	$\frac{1}{10}$ 79— $\frac{1}{10}$ 80.
brännvin	775,181 ¹⁰	769,277 ⁵⁰	756,890 ³⁰
bättre spirituosa	41,978 ⁰⁸	41,787 ⁶⁴	37,711 ⁷⁵
	817,159 ¹⁸	811,065 ¹⁴	794,602 ⁰⁵

på *brännvinmagasinerna*:

	$\frac{1}{10}$ 77— $\frac{1}{10}$ 78.	$\frac{1}{10}$ 78— $\frac{1}{10}$ 79.	$\frac{1}{10}$ 79— $\frac{1}{10}$ 80.
brännvin, i partier om minst 0.25 kannor ..	552,823 ⁷⁴	598,654 ⁸³	689,714 ⁵⁴
	1,369,982 ⁹²	1,409,719 ⁹⁷	1,484,316 ⁵⁹

Bolagets *nettovinst* utgjorde:

	$\frac{1}{10}$ 77— $\frac{1}{10}$ 78.	$\frac{1}{10}$ 78— $\frac{1}{10}$ 79.	$\frac{1}{10}$ 79— $\frac{1}{10}$ 80.
på bolagets egna försäljningsställen	548,945 ²⁵	650,859 ⁹⁹	632,555
af afgifterna för de åt enskilda öfverlåtna rättigheter	254,800 ²⁵	242,216 ⁷⁵	244,938 ⁷⁵
hvilken vinst, tillhopa utgörande	803,745 ⁵⁰	893,076 ⁷⁴	877,493 ⁷⁵
blifvit af bolaget aflemnad till stadskassan, hvadan och då härtill lägges den till samma kassa ingående försäljningsavgiften för de till bolaget upplåtna rättigheter eller	135,480	134,280	134,280
kommunens hela inkomst af bolagsrörelsen uppgick till	939,225 ⁵⁰	1,027,356 ⁷⁴	1,011,773 ⁷⁵ ²⁾
Vid beräkning af kommunens behållning af samma inkomst böra härifrån afdragas de från stadskassan utgående lifstidsunderhållen åt innehafvare af gamla utskänkingsrättigheter, uppgående till	142,652 ⁵¹	138,466 ⁶⁶	132,350 ⁰¹
då vinsten blifver	796,572 ⁹⁹	888,890 ⁰⁸	879,423 ⁷⁴

¹⁾ Benämningen krogar är så till vida ogentlig, som lokalerna i allmänhet bestå af två afdelningar, hvaraf den ena är upplåten för sådan servering och sådana kunder, att rörelsen derstädes kan anses hänförlig till hvad man kallar kallare- eller vårdshusrörelse. Också äro i bolagsstyrelsens årsberättelser de ifrågavarande etablissemangen benämnda utskänkingsställen, hvilken beteckning emellertid här undvikits för att skilja dem från andra ställen, som, på sätt längre fram synes, bolaget begagnar jemväl för utskänkning i den bemärkelse, detta ord förekommer i brännvinsförsäljningsförordningen.

²⁾ Motsvarande siffra för försäljningsåret 1880—81 var kronor 1,506,132³⁸.

När utskänkingsbolaget den 1 oktober 1877 började sin verksamhet, hade af de 13 återstående gamla rättigheterna 11 under hand blifvit af staden inlösta, så att endast två kvarstodo. Den enas innehafvare hade dock, mot en årlig ersättningssumma, förbundit sig att icke sälja spirituosa annat än till afhemtning, och äfven denna del af rättigheten blef honom sedermera fränlöst. Med den andra rättighetens innehafvare hade bolagets styrelse träffat aftal att rättigheten icke skulle utföras under bolagets första oktrojt看, hvilken öfverenskommelse förlängdes vid oktrojens förnyande. Bolaget var alltså genast från början fritt från nästan all konkurrens, för så vidt den berodde på enskilda personers rättighet till spirituosa försäljning inom hufvudstaden. Men i stället fick bolaget under den första tiden utstå en ganska svår täflan från ett annat håll. På Reymersholm — således utanför staden men alldeles invid dess gräns — utfövades nemligen af ett bolag, i sammanhang med spritförädlingsrörelse, en rättighet till bränvinsminuterung, och på grund af denna rättighet såldes derstädes bränvin åt allmänheten till lägre pris än stockholmsbolagets. Detta i förening med dels reymersholmsvarans påstådda renare beskaffenhet, dels de utomordentliga och energiska åtgärder, som vidtogos för att draga kunder till Reymersholm, såsom kostnadsfri färd dit och derifrån med särskilda ångslupar o. d., gjorde att allmänheten, synnerligast den arbetande befolkningen, i massor strömmade till Reymersholm och der inköpte sina bränvinsförråd i partier om en half kanna eller derutöver. Den nu omförmälda täfningen, känd under benämningen »bränvinskriget», och en dermed sammanhängande fråga om den sanitära fördelen af att på Stockholms spirituosa försäljningsställen tillhandahålla uteslutande s. k. »tiodubbelt renadt» eller »absolut rent» bränvin af Reymersholms tillverkning, hvilken vara förmenades i oskadlighet för helsan öfverträffa hvarje annan känd bränvinssort, togo på det lifligaste allmänhetens och pressens uppmärksamhet i anspråk till dess leveransförhållandena mellan stockholmsbolaget och ett nybildadt reymersholmsbolag, på sätt nedan kommer att närmare berättas, blefvo ordnade i början af år 1879, då ifrågasättande konkurrens och de af densamma föranledda svåra olägenheter upphörde.

Af förestående tabellariska öfversigt framgår, att om man frånser det särskilda ändamål, hvarför bolaget för egen räkning använt en minuteringsrättighet, äfvensom den till en kortare tid af året begränsade marketenterirörelsen å Ladugårdsgärdet, så utfövades den försäljningsrätt, bolaget icke öfverlätit till annan, på dels krogar, dels bränvinsmagasiner och dels s. k. aptit-suppställen.

Krogarnas antal uppgick den 30 september 1877 till 193, men utgjorde, då bolaget dagen derefter började sin verksamhet, allénast 87. Denna på en gång verkställda reduktion af icke mindre än 106 krogar försiggick utan något förnimbart spår af missnöje från den arbetande befolkningens sida.

Såsom ofvan synes, har under femårsperioden krogarnas antal utgjort högst 89. Då till läge och beskaffenhet lämpliga lokaler icke genast och på en gång kunde erhållas till erforderlig mängd, nödgades bolaget i början använda åtskilliga af de gamla, i berörda hänseenden mer eller mindre otjenliga krogställen; men genom dessas småningom skeende indragning eller förändring samt nya lokalers öppnande, till en del i särskilda

af bolaget inköpta eller uppförda byggnader, hade bolaget vid femårsperiodens slut bragt det derhän, att krogarnas beskaffenhet och fördelning öfver staden, i allmänhet taget, icke lemnade något öfrigt att önska. Ej få af dem kunna till och med sägas öfverträffa äfven de mest anspråksfulla fordringar på en utskänkings- och spislokal för arbetsklassen.

För hvarje krog finnes en manlig eller qvinlig föreståndare, anställd i bolagets tjänst mot lön, växlande mellan 1,500 och 2,100 kronor, för år räknadt. Denne föreståndares rättigheter och skyldigheter samt bolagets och hans ömsesidiga förhållanden i öfrigt äro bestämda genom kontrakt, af hvars innehåll må anföras: att all utskänkning af spirituosa, viner och likörer verkställas för bolagets räkning utan att föreståndaren deraf får draga någon vinst; att föreståndaren deremot får för egen räkning idka all försäljning af mat, kaffe, té, chokolad, maltdrycker, sodavatten, cigarrer o. d.; att föreståndaren är skyldig att mot skäligt pris tillhandahålla god och väl lagad mat, så väl varm som kall; att viner, likörer eller spirituösa drycker icke må af föreståndaren säljas på kredit eller mot pant eller borgen; att föreståndaren skall tillse det rusgifvande drycker, vare sig till afhemtning eller till förtäring på stället, icke utlemnas åt personer under 18 år eller åt redan berusade; att bolaget efter requisition låter utlemna viner, likörer och spirituosa till föreståndaren, som under ingen förevändning får, ej ens för eget behof, inköpa eller mottaga dylik vara af annan än bolaget; att lokal för hela rörelsen, så väl bolagets som föreståndarens, tillhandahålles af bolaget, som ock på vissa villkor åt honom och nödig betjening upplåter bostad; att föreståndaren ovilkorligen är pliktig att vid utskänkning af viner, likörer och spirituösa drycker följa den taxa, som bolaget fastställt och som skall finnas anslagen å utskänkingsstället; att föreståndaren, på samma gång han från bolagets kontor requirerar varor, skall, utan något som helst afdrag, betala dem efter det å nyssnämnda taxa upptagna pris med skyldighet derjemte att hvarannan vecka till bolaget aflemna förteckning å öfverblifna varor; samt att föreståndaren visserligen är anställd på två månaders ömsesidig uppsägning, men att bolagsstyrelsen dock eger rätt att när som helst, äfven utan uppgifven anledning, skilja honom från befattningen med skyldighet likväl för bolaget att i så fall gifva honom ersättning för två månaders hyra och kost med en i kontraktet bestämd kontant penningssumma. Af nu omnämnda kontrakt framgår derjemte bland annat: att bolaget af de för rörelsen erforderliga inventarier bekostar möbler i serveringsrummen, tränkärl till förvarande af spirituosa samt glas för serveringen af viner och spritdrycker, hvaremot öfrig materiel tillhandahålles af föreståndaren; äfvensom att bolaget och föreståndaren, enligt tid efter annan bestämd grund, gemensamt bekosta utskänkingsställets belysning, uppvärmning och rengöring samt aföning åt de der anställda biträden.

Krogarna hållas öppna söckendagar från kl. 6 f. m. till kl. 10 e. m. och helgdagar kl. 6— $\frac{1}{2}$ 9 f. m., 1—4 samt 7—10 e. m.

Vid inrättandet af de för försäljning till afhemtning afsedda bränvinsmagasinerna, hvilkas antal, efter hvad förut är nämnt, under femårsperioden ej öfverstigit 28, ville bolaget så litet som möjligt bryta med de förhållanden, hvarvid befolkningen under årtionden vant sig. De lokaler, hvilka af gammalt varit för sådan rörelse begagnade, hafva derför, i den mån det

kunnat ske, bibehållits. Emedan vidare de flesta af de gamla brännvinsmagasinererna tillhandahöllo allmänheten så små kvantiteter som helst, så utöfvar bolaget sin ifrågavarande afhemtningsförsäljning icke på minuteringsrättigheter utan på utskänkingsrättigheter för att dymedelst kunna sälja i mindre partier än en half kanna. Den med sistnämnda slag af rättighet förenade frihet att sälja under denna kvantitet begagnas dock icke i hela dess vidd, utan har bolaget bestämt ett visst minimum och satt detta till en fjerdedels kanna. Vid det förhållande att magasinernas försäljningspris är och måste vara vida lägre än krogarnas, skulle nemligen saknaden af ett dylikt minimum eller ett allt för lågt sådant leda derhän att konsumenten, i stället för att intaga sin sup på krogen, köpte motsvarande quantum på magasinet och förtärde det derutanför. Till förebyggande att varan skall kunna alltför bekvämt fördelas mellan flera, iakttagas tillika att den ej utlemnas på kärl om mindre rymd än en fjerdedels kanna.

Två af bolagets magasin hafva från den 1 april 1879 utgjort undantag från de öfriga, i det nemligen brännvin der säljes till något billigare pris, än det å de andra magasinerna gällande, men varan deremot icke utlemnas i ringare poster än 15 kannor eller i kärl om mindre rymd än 7 kannor. Denna endast på försök vidtagna anordning har tillkommit för att vid hufvudstaden kvarhålla den brännvinsförsäljning åt landtbor, hvilken, i anseende till det jemförelsevis höga magasinspriset, kunde antagas vilja draga sig till andra orter, samt för att derjemte bereda de personer, åt hvilka bolaget mot dryga afgifter öfverlätit rättighet till idkande af källarerörelse, tillfälle att få inköpa sina brännvinsbehof till billigare pris, än de direkte konsumenterna måste betala.

Likasom för krogarna finnes för hvarje magasin en i bolagets tjänst tillsvidare anställd manlig eller qvinlig föreståndare. Lönen för desse föreståndare är lägst 900, högst 1,200 kronor.

När requisition af brännvin jemte full liqid, beräknad efter den för magasinerna gällande och der anslagna prislista, ingår till magasinet, antecknar föreståndaren så väl det requirerade som liqidens belopp dels på en i kolumner indelad kontrollista och dels å en för ändamålet inrättad, af två delar bestående blankett. Den ena delen af denna blankett stämplas af föreståndaren och tillställs köparen, som mot dess öfverlemnande till en å magasinet anställd, af leverantören aflönad s. k. utmätare, erhåller det requirerade. Vid stängningstiden hvarje dag afhemtas kassan af leverantören, som derefter å vissa tider, med ledning af de kvarvarande blanketterna och kontrollboken, uppgör räkning med bolaget.

Brännvinsmagasinererna hafva hållits öppna från kl. 7 f. m. till kl. 9 e. m. under månaderna maj—oktober samt från kl. 8 f. m. till kl. 8 e. m. under återstoden af året, helgdagskvällarna dock till kl. 9.

De två s. k. *aptitsupställena*, af hvilka det ena, beläget i Klara församling, öppnades år 1878, och det andra, beläget inom Storkyrkoförsamlingen, öppnades under år 1879, utgörå begynnelsen till förverkligande af bolagets program i en icke oviktig del, hvars utförande skulle bero på bolagets ekonomiska ställning. I detta program ingick nemligen planen att, när bolagets tillgångar sådant medgäffe, inrätta större, företrädesvis för arbetsklassen afsedda spisanstalter, der god och billig mat skulle tillhandahållas, men spirituosa blott till måltiderna serveras. Denna

metod följes nu på ifrågavarande aptitsupställena, hvilka skötas af hvar sin föreståndare med ungefär samma ställning till bolaget som krogföreståndarnes. God mat serveras till så billiga pris, som omständigheterna medgifva; någon annan spirituosa-utskänkning än aptitsupen till måltid är icke tillåten; vin lemnas endast åt måltidsgäster; och ej heller maltdrycker kunna fås med mindre smörgås eller annan mat requireras. Efter hvad Öfverståthållareembetet erfarit, är det bolagsstyrelsens afsigt att efter hand öka antalet aptitsupställena, om det, såsom man hoppas skola blifva fallet, visar sig att anordningen tillvinner sig förtroende af den allmänhet, för hvars gagn den är afsedd.

Ordningen å de olika slags försäljningsställena, hvarest, enligt hvad af nu lemnade redogörelse framgår, rörelse utöfvas för bolagets omedelbara räkning, öfvervakas af en i bolagets tjänst anställd kontrollör, hvarjemte Öfverståthållareembetet, på framställning af styrelsen, medgifvit att stadens tio poliskommissarier må, en hvar för de utskänkingsställena Öfverståthållareembetet bestämmer, utöfva särskild tillsyn derå att föreståndarne uppfylla sina skyldigheter.

De för bolagets egen rörelse erforderliga kvantiteter viner samt bättre spirituosa (punsch, konjak, likörer o. d.) inköpas, till på förhand bestämda priser, på leverans af enskilde vinhandlare. Desse åligger att, i mån af requisition, leverera varorna direkt till bolagets försäljningsställena. Genom nu omförmälda anordning är bolaget oberördt af de under leveransåret inträffande prisfluktuationer, hvarjemte bolaget, då det icke behöfver förse sig med några större partier på en gång, undviker de dryga kostnaderna med varornas magasinering och expedierande till utförsäljningsställena.

Inköpet af brännvin sker äfven på leverans, som af nyss angifna skäl jemväl fullgöres genom varans successiva lemnande omedelbart till bolagets försäljningsställena. För förhållandena med denna *brännvinsleverans* vill Öfverståthållareembetet, enär frågan härom mycket varit föremål för den allmänna uppmärksamheten, här i möjligaste korthet redogöra.

Då bolaget började sin verksamhet, var det åtskilligt, som talade för att leveransen borde anförtros åt hufvudstadens destillatorer. I sådant afseende må nämnas, att i regeln Stockholms befolkning dittills köpt sitt brännvin på deras magasin; och då allmänheten sålunda under årtal vant sig vid den ena eller andra destillatorns vara, ansågs det icke lämpligt att i en handvändning påtvinga konsumenterna en helt annan tillverkning. Härtill kom i öfrigt att, om man utestängt destillatorerna från brännvinsleverans till bolaget, deras industriela yrke, som var baserad på afsättningen å stadens brännvinsförsäljningsställena, skulle blifvit så lönlöst att de, måhända med ett eller annat undantag, nödgats nedlägga sin rörelse; något som de myndigheter, hvilka beslutat omorganisationen af hufvudstadens brännvinshandel, icke kunde antagas velat se såsom följd af denna förändring, så mycket mindre som under en följd af år icke någon bland destillatorerna varit åtalad för underhållig vara. I följd af nu anförda förhållanden och sedan ett af det ofvan omförmälda på Reymersholm etablerade bolaget, benämndt »Vin- och spirituosabolaget», ingifvit anbud att, med andras uteslutande, leverera utskänkingsbolagets hela brännvinsbehof blifvit dels på nyss angifna skäl och dels i anseende till den för inköpsprisens bestämmande erbjudna grundens oantaglighet förkastadt, samt inledda underhandlingar om en del af leveransens öfver-

låtande å reymersholmsbolaget ej heller ledt till något resultat; så afslöts med destillatorerne aftal om ifrågavarande leverans. På hösten 1878 inträdde emellertid leveransfrågan i ett nytt skede. Reymersholmsbolaget öfverlät nemligen då sin affär till en nybildad association af destillatorer, benämnd Reymersholms spritförädlingsaktiebolag; och med detta bolag afslöts den 20 januari 1879 ett sedermera förlängdt kontrakt, på grund hvaraf bolaget allt sedan den 10 februari samma år levererat och vid femårsperiodens utgång fortfarande levererade allt det för utskänkningsbolaget behöfliga bränvin. I det utskänkningsbolaget genom detta nya leveransaftal gjort sig beroende af en enda leverantör har bolaget frångått en princip, hvars fasthållande bolaget förut ansett af betydande vikt, och som därför äfven af bolaget återopades bland de öfriga skälen mot godkännande af det äldre reymersholmsbolagets leveransanbud. Också hade ett afsteg från nämnda grundsats, oaktadt personalförändringen i reymersholmsbolaget och dess styrelse, sannolikt icke ifrågakommit, derest ej dermed vunnits en fördel af oskattbart värde för kommunen. I det nya leveransaftalet ingick nemligen skyldighet för reymersholmsbolaget att nedlägga den förut omförmälda konkurrens med utskänkningsbolaget, hvilken allt sedan den 1 oktober 1877 egt rum på Reymersholm, och hvilken, oafsedt dess olägenhet i ekonomiskt hänseende, utfövrade ett skadligt inflytande på sedligheten i Stockholm, i ty att befolkningen af det lägre bränvinspriset på Reymersholm lockades att inköpa och förtära större qvantiteter än eljest skulle varit fallet.

Ett annat ej heller oviktigt skäl för den vidtagna åtgärden förtjenar äfven att framhållas. Bland de af det äldre reymersholmsbolaget återopade motiv för önskvärdheten af bränvinsleveransens anförtröende åt detta bolag betonades skarpast den omständighet, att bolaget ensamt mågtade åstadkomma s. k. »tiodubbelt renadt» eller »absolut rent» bränvin, hvilket, såsom redan förut är vordet antydt, förmenades vara af alla kända bränvinssorter det i helsoafseende oskadligaste. Den fördelaktiga opinion, man sålunda sökte göra gällande i fråga om det absolut rena bränvinet, ansågs af mången berättigad, och i så väl det offentliga som det enskilda höjde sig många röster, för att endast detta bränvin borde af utskänkningsbolaget tillhandahållas allmänheten i stället för kolrenadt, hvilket, innan bolaget började sin verksamhet, var det bränvinsslag, som hufvudsakligast, ja nästan uteslutande, försåls å Stockholms krogar och bränvinsmagasiner. De vetenskapliga uttalanden, som dittills förnummits i afseende å det absolut rena sanitära företräde, hade likväl varit hvarandra temligen motsägande, och hvad särskildt angår de svenska vetenskapsmännens, hade dessa mest inskränkt sig der till att frågan, i brist på tillräckliga materialier för dess belysning, tillsvidare måste lemnas obesvarad. Under sådana omständigheter ansågs det äldre reymersholmsbolagets enastående förmåga att tillverka absolut rent bränvin icke böra medföra sjelfskrifvenhet för detta bolag att öfvertaga den ifrågavarande leveransen, då, såsom sagdt är, bolagets anbud af andra skäl var oantagligt. Men utskänkningsbolagets styrelse fann det emellertid af vikt att en utredning om mängden och beskaffenheten af de i kolrenadt bränvin förekommande ämnen samt om detta bränvins sanitära skadlighet, i jemförelse med det absolut rena bränvinets, blefve bragt till stånd genom analyser, företagna af en dertill kompetent svensk vetenskapsman; och styrelsen uppdrog därför under loppet af 1877 års höst åt professoren vid

tekniska högskolan doktor F. L. Ekman att anställa en sådan undersökning. Härförutom och då utskänkningsbolagets styrelse icke ville förneka befogenheten af deras anspråk, som önskade att, oberoende af vetenskapens blifvande domslut i nyssberörda hänseende, det bränvin, bolaget tillhandahölle allmänheten, borde vara så rent, som omständigheterna medgäfve, samt bolagets affär redan de första månaderna af bolagets verksamhet visat sig gifva en behållning, nog stor att tillåta anskaffande af dyrare bränvin än det enkelrenade, så afskaffade styrelsen i medlet af december 1877 denna bränvinssort och lät den efterträdas af s. k. dubbelrenadt bränvin, d. v. s. af så hög renhetsgrad, som Stockholms destillatorer kunde med sina apparater åstadkomma. Styrelsen ansåg sig till och med böra gå ändå längre och foga anstalt om att absolut rent bränvin, vid sidan af det kolrenade, funnes att tillgå, till en början på bränvinsmagasinerna. Men, enligt hvad styrelsen i sin arbetsredogörelse för försäljningsåret 1 oktober 1877—1 oktober 1878 förmåler, uppstod för genomförandet af denna anordning ett oväntadt hinder, i det den enda fabrik, som då kunde producera absolut rent bränvin, nemligen Reymersholms, vägrade utskänkningsbolaget eller dess bränvinleverantörer att derstädes tillhandla sig dylik vara. Frågan om den tilltänkta reformens genomförande måste således för tillfället förfalla. Vid den tid då underhandlingarna med det nya reymersholmsbolaget pågingo, blef det emellertid känt, att den komité, åt hvilken Eders Kungl. Maj:t uppdragit att revidera gällande författningar angående tillverkning och försäljning af bränvin, ansett renhetsgraden hos det bränvin, som skall utminuteras eller utskänkas, böra bestämmas så hög, som praktiskt vore möjligt. Efter detta uttalande af en sådan auktoritet var det naturligt att utskänkningsbolagets styrelse skulle fästa större vikt än förut vid tillgången på absolut rent bränvin, hvilket slag obestriddligen var det enda, som uppfylde den af komitén föreslagna fordran, och då det nya reymersholmsbolaget erbjöd sig att lemna dylikt bränvin, fann styrelsen så mycket mera skäl att begagna sig af detta tillfälle, som det visat sig att bolagets förutvarande leverantörer icke ville eller förmådde åtaga sig en sådan leverans. Som emellertid de ofvan nämnda vetenskapliga analyserna ännu icke voro afslutade — det var ej fallet ens vid femårsperiodens utgång — samt frågan om det inflytande, bränvinets föroreningar kunna hafva på dess fysiologiska verkningar, således fortfarande var outredd, ville styrelsen icke gå ända derhän att vägra sälja kolrenadt bränvin åt dem, som föredrogo detta framför det absolut rena, utan beslöt att tillhandahålla begge sorterna, och, på det kunderna ej af ett billigare pris på den kolrenade varan skulle lockas att köpa denna, bestämdes ett gemensamt pris för begge slagen.

Från och med den 10 februari 1879, då den nu omförmälda anordningen trädde i verket, till slutet af samma år försålde utskänkningsbolaget 1,200,000 kannor absolut rent och, under hela året, 200,000 kannor kolrenadt bränvin, samt år 1880 resp. 1,400,000 och 40,000 kannor, allt ungefärligen räknadt.

Enligt hvad ofvanstående tabellariska öfersigt visar, är det tre särskilda ändamål, för hvilka bolaget å annan öfverläter försäljningsrätt, nemligen:

dels för att bereda sina leverantörer tillfälle leverera i mindre partier;

dels för källare- och schweitzerirörelse;

och dels för spirituosas försäljning afhemtningsvis, hvilken sistnämnda rörelse Öfverståthållarembetet för korthetens skull tillåter sig här beteckna med den visserligen oegentliga men i dagligt tal brukligaste benämningen vinhandel.

De *bolagets leverantörer*, som endast för leveransens skull fått försäljningsrätt på sig öfverlåten, få ej till annan än bolaget sälja spirituosa i mindre partier än 100 kannor.

Källare- och schweitzeriödkarne få icke utöfva sådan handtering, som kan hänföras till krogrörelse, och dem är äfven förbjudet att till afhemtning försälja brännvin eller dermed jemförlig vara.

Vinhandlarne få icke i sin försäljningslokal eller i dess granskap afyttra brännvin eller dermed jemförlig dryck; och annorstädes inom Stockholms område få de icke sälja dylik vara i mindre kvantitet än 100 kannor. Hvad särskildt beträffar de vinhandlare, som af bolaget fått utskänkingsrättighet på sig öfverlåten, så är för dem, jemväl i fråga om annan spirituosa än brännvin, den eljest med dylik rättighet förenade behörighet inskränkt äfven så tillvida, som de icke få sälja vare sig till förtäring på stället eller i mindre kvantiteter än 10 kubiktum.

Afgifterna till bolaget för de öfverlåtna rättigheterna äro bestämda med hänsyn icke allenast till den spirituosakvantitet, rättighetsinnehafvaren kan anses afyttra, utan ock till den inkomst af hela rörelsen, rättigheten att sälja spirituosa antages böra inbringa honom. Högsta årliga afgiften, som under femårsperioden påförts någon af de ifrågavarande personerna, har varit 11,000 kronor och den lägsta 100 kronor.

F) Nya kommunikationsanstalter.

a) **Stockholm—Vesterås—Bergslagens jernväg.** Den utomordentliga vigten för Stockholm att genom en jernbana ej långt från norra mälarestranden erhålla en så gen förbindelse som möjligt med bergslagerna samt Upplands och Vestmanlands sädesbygder har länge varit klart insedd af hufvudstadens invånare och kommunalmyndighet. Redan i underdånig skrifvelse den 1 februari 1868 fäste stadsfullmäktige Kungl. Maj:ts nådiga uppmärksamhet på denna sak; och Kungl. Maj:ts behagade äfven i sin proposition till 1870 års riksdag, beträffande norra stambanans anläggning, förorda denna banas sträckande öfver Almarestäket, Sevala och Norbergstrakten till Storvik. Riksdagen beslöt emellertid att draga banan öfver Sala.

Vid underrättelsen härom väcktes tanken hos framstående kommunal- och affärsmän i hufvudstaden och landsorten att mälarebanan skulle bringas till stånd på enskild väg; och sedan undersökning försiggått samt ritningar och kostnadsförslag blifvit färdiga, utfärdades den 26 november 1870 inbjudning till allmänheten att teckna aktier i företaget. Denna inbjudning rönt ett gysamt mottagande. Hufvudstadens förnämsta köpmansfirmor och en mängd andra personer tecknade betydliga belopp, och inom de landsorter, som jernvägen skulle genomgå, beslöto de flesta kommuner, främst bland dem Vesterås, att med större eller mindre summor medverka till det gagnande företagens framgång. Sålunda blef det för ett bolags bildande förutsatta belopp, 2,000,000 kronor, inom två månader mer än fulltecknad; och redan den 28 januari 1871 konstituerade sig bolaget under benämning *Stockholm—Vesterås—Bergslagens jernvägsaktiebolag* samt antog bolagsordning, som blef af Kungl.

Maj:ts fastställd, och enligt hvilken bolaget grundades på minst 20,000, högst 40,000 aktier å 100 kronor vardera.

Sedan, på begäran af bolagets styrelse, Stockholms stadsfullmäktige iklädt staden räntegaranti för ett lån å de 5,000,000 kronor, som utöfver aktiekapitalet erfordrades, samt kontrakt upprättats med kaptenen Erik Sandell och ingenjören Jonas Vessel om banvallens byggande, började arbetena i augusti 1872, och den 15 november samma år öfvertogo Stockholms enskilda bank, Skandinaviska kreditaktiebolaget, Stockholms handelsbank samt bankfirmorna Guilletmot & Weylandt och C. G. Cervin det garanterade obligationslånet med en femtedel vardera och efter en kurs af 99 procent.

Emellertid hade priset både på materialier och arbete sedan kostnadsförslaget uppgjordes stigit till en dittills oerhörd höjd. Detta, i förening med åtskilliga af bolaget beslutade ändringar i den ursprungliga planen och den vidtagna åtgärden att öka skenvigten, vållade, att bolagets tillgångar snart visade sig otillräckliga för arbetets fullbordande. I anledning häraf vände sig bolagsstyrelsen till stadsfullmäktige med begäran, att staden skulle utbyta sin räntegaranti mot aktieteckning till belopp af 3,500,000 kronor; och ville bolaget, i händelse af bifall härtill, föröka banans nytta för staden genom att utsträcka densamma å ena sidan till Ludvika i södra Dalarna och å den andra till saltsjöhamn vid Stockholm. Denna framställning bifölls af stadsfullmäktige den 14 november 1874 under vilkor bland annat, att nya aktier med lika rätt som de äldre skulle i bolaget tecknas till ett belopp af minst 1,500,000 kronor samt minst 30 procent af det sålunda tecknade beloppet jemte viss ränta derå gäldas innan staden gjorde någon inbetalning å sin aktieteckning. Stora ansträngningar gjordes för att åstadkomma den teckning, som sålunda utgjorde första vilkoret för stadens betalningsskyldighet. Stämningen var dock nu en helt annan än då den första inbjudningen utfärdades och bolaget lyckades icke få den erforderliga summan tecknad. Emellertid blefvo bolagets tillgångar allt mer och mer uttömda, så att den tid syntes omedelbart förestående då byggnadsarbetet i brist på medel måste afstanna. Bolaget erbjöd då staden att öfvertaga banan, och stadsfullmäktige beslöto ock på sammanträde den 28 juni 1875 att bemyndiga drätselnämnden med bolaget uppgöra kontrakt, enligt hvilket bolaget skulle under full eganderätt till staden öfverlåta banan med rörlig materiel och öfriga tillhörigheter och rättigheter. De vilkor, fullmäktige härvid uppstälde, blefvo emellertid icke antagna af bolaget.

Under dessa brydsamma förhållanden inträdde frågan i ett nytt skede, i det ett s. k. trafikbolag bildades och erbjöd sig att fullborda och trafikera banan, mot att det äldre bolaget till trafikbolaget utfärdade förbindelse att ansvara för återbetalningen af hvad trafikbolaget i följd af sitt gjorda åtagande måste utgifva, och skulle trafikbolaget såsom arrende för banans begagnande, från och med den dag då denna blifvit färdigbyggd, erlägga annuiteterna å det äldre bolagets räntegaranterade obligationslån jemte 2,000 kronor årligen till betäckande af sistnämnda bolags förvaltningskostnader. Anbudet antogs den 30 augusti 1875, hvarefter trafikbolaget, hvars aktiekapital utgjorde 2,000,000 kronor, erhöll lån dels af Stockholms stad, 1,500,000 kronor, enligt stadsfullmäktiges den 9 oktober 1875 fattade beslut, samt dels af Mälareprovinsernas enskilda bank 500,000 kronor.

Arbetena bedrefvos sedermera af trafikbolaget med sådan skyndsamhet och kraft, att linierna Köping—Vesterås och Vesterås—Tillberga redan den 7 december 1875 kunde öppnas för allmän trafik samt linien Tillberga—Engelsberg för godstrafik d. 17 juli och för persontrafik den 31 augusti 1876. Banan invigdes högtidligen den 12 december 1876 i Vesterås af *Hans Maj:t Konungen*.

Den nya bredspåriga jernvägens persontåg utgå från statsbanans centralstation, godstågen åter från det vid s. k. Vintervägen, på vestra sidan om statsbanan mellan vägfövergången af Gamla Kungsholmsbrogatan och norra stationen, uppförda godsmagasinet. I närheten af detta magasin ansluter sig bergslagsbanan till norra stambanan samt fortlöper parallelt med denna förbi Karlberg och egendomen »Ingenting», hvarefter bergslagsbanan skiljer sig från stambanan och framgår vesterut öfver Almarestäket, Ekolsund och Enköping till Tillberga, hvarest den sammanlöper med Tillberga—Sala-banan, hvars trafikerande i januari 1877 öfvertogs af bergslagsbanans trafikbolag. Från Tillberga går en arm af bergslagsbanan i sydvestlig riktning till Vesterås och vidare öfver Kolbäck, der den ansluter sig till Flen—Oxelsunds-jernvägen, fram till Köping, hvarest den förernas med Köping—Hults- och Köping—Uttersberg—Riddarhyttansbanor. En annan arm af bergslagsbanan utgår likaledes från Tillberga och är dragen i nordvestlig riktning öfver Skultuna, Svanå och Ramnäs bruk till Engelsberg, der banan Engelsberg—Kärrgrufvan, numera jemväl trafikerad af bergslagsbanans trafikbolag, vidtager.

Afståndet mellan Stockholm och Tillberga är 9·5, mellan Tillberga och Köping 4·2 och mellan Tillberga och Engelsberg 4·7 mil.

Stationerna äro uppförda i enkel stil och ändamålsenligt inredda. De mindre innehålla hvar och en två väntsalor, ett expeditiionsrum samt bostadslägenhet, bestående af två rum och kök, för stationsinspektoren jemte vindsrum för stationsbokhållarne. De större stationernas inredning är lämpad efter de behof, en mera anseelig trafik kräver. Banvaktsstugorna äro af samma konstruktion som statsbanornas. Lokomotiverna hafva utgått från Sharps & Stewarts verkstad i Manchester. Personvagnarna äro tillverkade vid Atlas mekaniska verkstad, lastvagnarna delvis vid Atlas, delvis i Norrköping och delvis i Venersborg. Hjul och axlar äro af Surahammars tillverkning. Den rullande materielen utgöres för närvarande af 16 lokomotiv,

43 personvagnar, 4 postvagnar och 359 godsvagnar, allt motsvarande ett kapitalvärde af 1,799,836 kronor.

En jämförelse mellan bergslagsbanans och öfriga svenska jernvägars ekonomiska ställning visar bland annat, att år 1880 den förstnämnda jernvägen, i fråga om nettobehållningen, d. v. s. skilnaden mellan inkomster och driftkostnader, intog det tionde samt, beträffande nettobehållningens förhållande till byggnadskapitalet, det femtonde rummet bland landets samtliga jernbanor. Att banans trafik och inkomster jemväl äro stadda i jemn tillväxt synes af följande tablåer:

Uppgift å Stockholm—Vesterås—Bergslagens jernvägs person- och varurörelse vid Stockholms bangårdar åren 1877—1880.

	1877.	1878.	1879.	1880.
Personer, anlända..... antal	37,907	51,236	61,800	71,486
afgångna..... »	28,777	41,198	48,567	64,662
Summa	66,684	92,434	110,367	136,148
i medeltal om dagen:				
anlända..... antal	103·9	140·4	169·3	195·3
afgångna..... »	78·8	112·9	133·0	176·7
Fraktgods i ton å 1,000 kilogr.:				
anländt.....	15,829	19,808	24,535	30,382
afsändt.....	12,040	14,788	15,307	17,616
Summa	27,869	34,596	39,842	47,998
i medeltal om dagen:				
anländt..... ton	43·4	54·3	67·2	83
afsändt..... »	33	40·5	41·9	48·1
Boskaps kreatur, anlända... antal	1,955	2,682	3,471	5,776
afsända..... »	181	325	168	434
Summa	2,136	3,007	3,639	6,210
Hästar och hundar:				
anlända..... antal	308	456	434	707
afsända..... »	335	616	390	637
Summa	643	1,072	824	1,344
Åkdon, anlända..... antal	13	16	15	16
afsända..... »	39	47	28	45
Summa	52	63	43	61

Uppgift öfver trafikinkomsterna på Stockholm—Vesterås—Bergslagens jernväg åren 1877—1880.

	1877.		1878.		1879.		1880.	
	Antal.	Kronor.	Antal.	Kronor.	Antal.	Kronor.	Antal.	Kronor.
Resande, I klass.....	6,071	19,712	5,522	18,773	4,722	15,101	4,434	15,351
» II.....	54,609	112,074	53,816	109,330	49,826	92,060	49,457	96,473
» III.....	237,269	249,651	273,002	262,793	282,562	252,277	334,234	288,958
Trupper.....	835	1,245	3,659	5,533	3,198	3,656	2,861	3,687
Summa	298,784	382,682	335,999	396,429	340,308	363,094	390,989	404,469
Resgods, post, åkdon, levande djur och extra inkomster.....	—	71,988	—	72,682	—	71,754	—	76,814
Paket och ilgodsförsändelser.....	—	16,849	—	17,505	—	18,119	—	21,454
Fraktgods.....	Kilogram. 124,999,555	438,460	Kilogram. 145,801,860	484,130	Kilogram. 150,236,097	500,879	Kilogram. 207,535,915	680,744
Summa		909,979		970,746		953,846		1,189,481

b) **Spårvägar.** Den liffigare kommunalanda i Stockholm, hvartill Kungl. Maj:ts nådiga förordning den 23 maj 1862 om kommunalstyrelse derstädes gaf den första mera verksamma väckelsen, har, såsom bekant, uppenbarat sig i många olika riktningar, och en af dess yttringar är den snabbhet, hvarmed hufvudstadens befolkning och dess förtroendemän numera införlifvas med tanken på att tillgodogöra sitt samhälle de nya uppfinningar, hvilka, tillämpade i utländska städer, befunnits gagnarika; en företeelse så mycket mera hugnesam, som det visat sig att, om äfven planernas förverkligande blifvit, i följd af omständigheternas magt, väl länge fördröjdt, anstalterna, blott de kommit till stånd, inom helt kort tid nått den utveckling, att de i de flesta fall kunnat fullt ut mäta sig med utlandets, understundom öfverträffat dem.

Om denna vakenhet i sinnet, denna raskhet i framtidskridandet vittnar bland annat den spårvägstrafik, som under femårsperioden öppnats i hufvudstaden.

Redan i början af januari månad år 1870 ingingo två enskilda personer till Kungl. Maj:t med underdånig ansökan om nådigt tillstånd att i Stockholm anlägga spårvägar å fyra särskilda linier, men företaget kom icke denna gång till stånd, förnämligast därför att koncession icke kunde erhållas för spårs nedläggande i Drottninggatan, på hvars trafikerande förhoppningen om vinst hufvudsakligast var grundad. Att detta och några andra senare gjorda försök till åstadkommande af spårvägar i Stockholm icke omedelbart ledde till åsyftadt resultat, berodde ingalunda på bristande öfverensstämmelse i åsigtterna om behovet och nyttan för hufvudstaden af att tillägna sig detta kommunikationsmedel. Kommunalrepresentationens öfverläggningar jemte de upprepade önsksningar, som i allmänna tidningar läto sig förspörjas, ådagalade tvärtom otvetydigt, att företagets snara utförande lifligt och enstämmigt påfordrades af den allmänna meningen. Hvad som förlänade allt starkare och starkare eftertryck åt denna opinion var hufvudsakligast nödvändigheten att uppbjuda hvarje medel för att råda bot för den här nedan närmare omförmälda bostadsbrist, som alltjemt tilltog i oroväckande grad. En underlättad kommunikation till stadens aflägsna delar kunde nemligen icke annat än ytterligare öka den på senare tider framträdde benägenheten att för bostäders uppförande använda dervarande vidsträckta byggnadstomter. Företagets tillkomst och bestånd förutsatte emellertid att detsamma förmådde bereda delegarne skälig vinst och icke komme att medföra alltför stora hinder och olägenheter för den öfriga trafiken; men huruvida detta under Stockholms klimat- och terrängförhållanden kunde antagas blifva fallet, derom saknades ännu en grundligare utredning.

Det var för att åstadkomma en sådan utredning, som Öfverståthållaren, på sätt redan i senaste femårsberättelsen är omnämndt, den 30 september 1875 uppdrog åt en komité af sakkunnige män att uppgöra och till Öfverståthållarembetet inkomma med fullständig plan för spårvägars anläggande i hufvudstaden. Denna komité afgaf sitt betänkande redan den 24 januari 1876 och deri hemställes att man, i betraktande af de svåra terrängförhållandena å Södermalm, tillsvidare skulle afstå från tanken att anlägga spårvägar i denna stadsdel, hvaremot, i fråga om staden inom broarna och Norrmalm, komiterade föreslugo flera spårvägslinier i två särskilda system, det primära, hvilket, afsedt att genast utföras, omfattade de reglerade och

mera bebyggda stadsdelarna jemte Kungl. Djurgården, samt det sekundära, som senare skulle genomföras så småningom samt omfattade de yttre, mindre bebyggda stadsdelarna tillika med en del af deras närmaste omgifningar.

De upplysningar, som genom komitébetänkandet vunnos, voro så lofvande för det tilltänkta företagets framgång, att inbjudning till bildande af ett aktiebolag med ändamål att bringa komiterades plan till utförande ansågs böra utgå; och denna inbjudning omfattades med sådant intresse, att det icke dröjde länge innan ett dylikt bolag kom till stånd under benämning *Stockholms nya spårvägsaktiebolag*, hvilket, sedan Eders Kungl. Maj:t den 12 april 1876 i nåder fastställt dess bolagsordning, samt af aktiekapitalet, som skulle utgöra minst 500,000, högst 2,000,000 kronor, tecknats ett belopp, vida öfverstigande minimekapitalet, af stadsfullmäktige den 10 juli 1876 undfick tillstånd att anlägga och trafikera spårvägar i följande fyra sträckningar nemligen:

1:o) En linie från Slussplanen längs Skeppsbron, platsen nedanför Östra Lejonbacken, Norrbro, Gustaf Adolfs torg, Strömgatan, Rosenbad, Röda Bodarnes torg, Nya Kungsholmsbrogatan, Tegelbacken, Nya Kungsholmsbron, Handverkaregatan, Kungsholmstorg och Trädgårdsgatan till Reparebansgatan.

2:o) En linie från Tegelbacken uteder Klara Strandgata och den beslutade fortsättningen deraf genom kvarteret Lagerbärsträdet till Barnhusgatan, denna gata fram till Drottninggatan, vidare öfver denna gata och uteder Adolf Fredriks södra kyrkogata, Stora Badstugatan, Trebackarlånggatan, den öppna platsen vid södra ändan af Roslagstullsgatan, Roslagstorg och Stora Träskgatan till Södra Humlegårdsgatan, der linien skulle sammanbindas med den nästföljande.

3:o) En linie med utgångspunkt å Gustaf Adolfs torg från den under 1:o) angifna linien samt derifrån sträckande sig nedanför Kungl. stora teatern förbi södra delen af Kungsträdgården samt vidare uteder Östra Trädgårdsgatan, Hamngatan, Norrmalmstorg, Norrmalmsgatan, Södra Humlegårdsgatan, Sturegatan och Norra Humlegårdsgatan till Nybrogatan.

4:o) En linie, utgående från den sistnämnda å Norrmalmstorg samt sträckande sig uteder Hamngatan, Nybrohamnen och Ladugårdslands Strandgata till Djurgårdsbron för att, derest Eders Kungl. Maj:t dertill lemnade sitt nådiga tillstånd, fortsättas öfver nämnda bro samt längs stora vägen förbi Alkärret och öfver Djurgårdsslätten fram till backen nedanför Bellmans byst.

Under en tid af fyratio år från den dag stadsfullmäktiges ifrågavarande beslut vunne Eders Kungl. Maj:ts nådiga fastställelse, skulle bolaget ega att, med andras uteslutande, begagna förestående spårvägslinier för trafik med för ändamålet särskildt konstruerade person- och transportvagnar. När under vintertiden den för spårvägens bruk nödiga rengöring af spåren kunde verka hinderligt genom att förstöra slädföret eller eljest vara till men för den allmänna gatutrafiken, skulle spårvagnarna, enligt den närmare föreskrift Öfverståthållarembetet egde att i sådant hänseende meddela, utbyttas mot andra lämpliga åkdon. I händelse, utan Öfverståthållarembetets på förhand gifna särskilda tillstånd, rörelsen på hela eller en del af spårvägen afbrötes under mer än fyra dygn och bolaget icke förmådde visa att sådant härrört af orsaker, som ej kunde läggas bolaget till last, skulle stadsfullmäktige ega rätt förklara koncessionen för-

verkad. När tillståndstiden utginge, tillståndet förverkades, eller detsamma af bolaget på annan öfverlättes, hvilket sistnämnda icke finge ske utan stadsfullmäktiges medgifvande, skulle staden vara berättigad att till sig lösa spårvägsanläggningen med der-till hörande redskap och dragare m. m. efter det värde, som bestämdes af fem gode män, af hvilka drätselnämnden och bolaget skulle utse hvardera två och dessa fyra den femte. I öfrigt skulle bolaget vara underkastadt åtskilliga förpligtelser, dem Öfverståthållareembetet, enär de dels äro af jemförelsevis ovigtig beskaffenhet och dels afse temligen sjelfskrifna förhållanden, anser sig här kunna lemna ovidrörda.

Stadsfullmäktiges nu omförmälda beslut, underställt Eders Kungl. Maj:ts pröfning, blef den 30 december 1876 i nåder fastställt, och hvad särskildt angår Kungl. Djurgården meddelade Eders Kungl. Maj:t den 25 juni 1877 nådigt tillstånd för bolaget att framdraga spårvägen till planen utanför dervarande äldre skolor.

Spårvägsaktiebolaget vidtog oförtöfvadt förberedelser för spårens nedläggning, och begyntes detta arbete den 3 maj 1877 på den del af Ladugårdslands Strandgata, som benämnes Grefbron, samt den 7 i samma månad dels vid Slussen och dels på Roslagstullsgatan utanför en af bolaget under år 1876 för station med stall m. m. inköpt egendom. Arbetet fortgick sedermera i den utsträckning att spårvägens längd var:

25,293 fot vid slutet af år 1877,
26,500 " " " 1878,
31,000 " " " 1879,
33,800 " " " 1880.

År 1877 inköpte bolaget: 18 täckta vagnar, 8 slädar och 89 hästar; år 1878: 12 täckta och 3 öppna vagnar samt 30 hästar; år 1879: 4 öppna vagnar och 10 hästar samt år 1880: 4 öppna vagnar och 57 hästar, så att bolaget vid femårsperiodens slut egde:

30 täckta vagnar,
11 öppna vagnar,
8 slädar och
186 hästar.

I den mån spåren hunno nedläggas och materiel anskaffas samt förhållandena i öfrigt medgäfvit trafikens öppnande, tog densamma nedannämnda dagar sin början å följande linier och liniedelar, nemligen:

1877 den 10 juli	Slussen—Norrbro.
	Norrbro—Grefbron.
	Norrbro—Roslagstorg (östra normalmalinien).
1877 den 25 augusti,	Gustaf Adolfs torg—Kungsholmstorg.
1877 den 12 oktober,	Grefbron—Allmänna gränden (å Kungl. Djurgården).
1878 den 21 april,	Roslagstorg—Grefbron.
1878 den 22 juni,	Roslagstorg—Drottninggatan.
1879 den 1 december,	Drottninggatan—Tegelbacken.
1880 den 14 juli,	Tegelbacken—Slussen. ¹⁾

Vestra
norm-
malms-
linien.

Nu uppräknade sträckor, med undantag af de två sistnämnda, utgjorde till en början hvar sitt särskilda betalningsdistrikt, så att ny afgift måste erläggas så snart någon af ändpunkterna

passerades. Men med ingången af maj månad år 1879 samman-slogs linien Grefbron—Allmänna gränden dels med linien Norrbro—Grefbron och dels med linien Roslagstorg—Grefbron, hvarigenom af tre linier bildades två, nemligen Norrbro—Allmänna gränden och Roslagstorg—Allmänna gränden. Sedermera, efter det liniedelarna Drottninggatan—Tegelbacken och Tegelbacken—Slussen blifvit öppnade, förenades dessa med linierna Roslagstorg—Drottninggatan, Norrbro—Roslagstorg och Slussen—Norrbro, genom hvilken sammanslagning af den vestra och den östra normalmalinien bildades en fullständig *ringlinje*. Vid femårsperiodens utgång, då den blott under sommartiden upplåtna linien Roslagstorg—Allmänna gränden jemväl upphört att trafikeras såsom sjelfständig linie, voro följaktligen de särskilda betalningslinierna allenast tre, nemligen:

Slussen—Norrholm (ringlinjen).
Gustaf Adolfs torg—Kungsholmstorg.
Norrbro—Allmänna gränden.

Å hvarje af dessa tre linier, de må befaras helt och hållet eller blott till en del, är afgiften 10 öre, och ny afgift ifrågakommer alltså icke vidare, så framt ej vagnombyte sker, såsom t. ex. vid Norrbro för passagerare, som från Slussen vill färdas till Kungl. Djurgården och i sådan afsigt går med en ringlinjevagn från Slussen till Norrbro, eller ock vid Norrmalmstorg för passagerare, som ämnar sig från Roslagstorg till Djurgården och därför begagnar ringlinjevagn från Roslagstorg till Norrmalmstorg.

Enligt den under femårsperioden senast af Öfverståthållareembetet utfärdade turlista trafikeras linien *Slussen—Norrholm* (ringlinjen) söckendagar från kl. 8 f. m. till kl. 11 e. m. samt helgdagar från kl. 9 f. m. till kl. 11 e. m., hvarunder två vagnar samtidigt afgå från Slussen hvar femte minut, den ena öfver Norrbro och den andra öfver Vasabron. Linien *Gustaf Adolfs torg—Kungsholms torg* befares hvar tionde minut med en vagn från hvardera ändpunkten; första vagnen afgår från Gustaf Adolfs torg hvardagar kl. 8 f. m. och helgdagar kl. 9 f. m. samt från Kungsholmstorg hvardagar kl. 8:14 f. m. och helgdagar kl. 9:14 f. m.; den sista afgår från Gustaf Adolfs torg kl. 11 e. m. och från Kungsholmstorg kl. 11:14 e. m. Å linien *Norrbro—Allmänna gränden*, som äfven trafikeras hvar 10 minut, afgår första vagnen från Norrbro hvardagar kl. 12:32 e. m. och helgdagar kl. 9:02 f. m. samt från Allmänna gränden hvardagar kl. 1 e. m. och helgdagar kl. 9 f. m.; sista vagnen afgår från Norrbro kl. 10:32 e. m. och från Allmänna gränden kl. 11 e. m. Under femårsperioden har trafiken, sådan den blifvit i turlistan bestämd, icke behöft i någon nämnvärd mån afbrytas eller inställas i följd af snöhinder och den har icke någon gång måst besörjas med släddon.

En af Öfverståthållareembetets första och viktigaste omsorger vid spårvägstrafikens öppnande var naturligtvis att tillse det denna trafik sköttes på ett sätt, som beredde största möjliga trygghet och bekvämlighet för allmänheten. För att bedöma, hvilka bestämmelser i detta hänseende kunde anses såsom de efter våra förhållanden lämpligaste, måste man emellertid bygga på en praktisk erfarenhet, som då ännu saknades, och Öfverståthållareembetet inskränkte sig därför, att börja med, till några få ordningsföreskrifter, som befunnos under alla omständigheter vara af behovet påkallade. Dessa föreskrifter meddelades i kungörelse den 4 juli 1877 och skulle gälla till den 1

¹⁾ Å denna liniedel, som framgår uteder Vasabron, Riddarhusgränden, Riddarhustorget, Munkbron, Lilla Nygatan och Kornhamnstorg, erhöi bolaget särskild koncession i april 1880.

april 1878, men förnyades genom en kungörelse den 16 mars sistnämnda år att tillsvidare lända till efterrättelse. De definitiva bestämmelserna i ämnet utfärdade Öfverståthållarembetet den 23 december 1880 i form af ett *spårvägsreglemente*, som trädde i gällande kraft den 1 januari 1881. Denna författning, som mindre afsåg att införa några nya ordningar än att stadfästa dem, som redan blifvit under hand vidtagna, innehåller noggranna förhållningsregler ej mindre för bolaget och dess trafikpersonal än äfven för allmänheten.

Att deras förhoppningar icke blifvit gäckade, som förspådde snar framgång åt spårvägsföretaget i Stockholm, torde framgå af följande siffror:

Trafiken på Stockholms spårvägar åren 1877—1880.

	1877. ¹⁾	1878.	1879.	1880.
Betalningsturer:				
antal.....	151,094	448,456	414,135	344,820
i medeltal om dagen.....	863	1,174	1,135	942
Körda kilometer:				
antal.....	204,611	587,774	648,709	939,013
i medeltal om dagen.....	1,169	1,610	1,777	2,566
Passagerare:				
antal.....	1,193,078	2,371,401	2,384,626	3,715,805
i medeltal om dagen.....	6,818	6,497	6,553	10,152
i medeltal per betalningstur	7.8	5.5	5.8	10.8
Passagerareavgifter:				
hela året, kronor.....	119,307.80	237,140.12	238,462.59	371,580.46
i medeltal per dag, kr...	681.80	649.70	653.30	1,015.20

Spårvägsbolagets nettobehållning utgjorde:

År 1877.....	kronor 23,736.81
» 1878.....	» 31,571.41
» 1879.....	» 39,650.67
» 1880.....	» 41,150.42

G) Hamn- och vattenbyggnader.

Om man endast håller sig till dem af dessa byggnader, som under femårsperioden nått sin fullbordan, och således frånser de storartade arbetena med *Stadsgårdshamnens ordnande, hamnanläggningen vid Lilla Värtan* samt den nya bron öfver Barnhusviken (*Kungsbron*), af hvilka arbeten det sistnämnda icke var afslutadt vid femårsperiodens utgång samt de två förstnämnda ännu äro i gång, så äro de förnämsta byggnader af ifrågakommande slag följande:

a) **Mindre byggnader.** Vid *Tegelbacken* mellan jernvägs- och den nedan närmare omförmälda Vasabron samt framför det s. k. Keyseriska huset har en *kaj* blifvit murad af huggen granit. Arbetet, som började på hösten 1876 och afslutades år 1878, så att den nya kajen kunde för allmänheten upplåtas samtidigt med Vasabron, medförde en kostnad af 77,149 kronor 62 öre.

En annan *kaj*, likaledes af huggen granit, byggdes under åren 1876—1878 invid *Riddarholmskanalen* från Riddarholmsbron och förbi Riddarhuset. Från denna kaj leder dels en vid Riddarholmsbron inmurad stentrappa för nedgång till Munkbrokajen och dels en jerntrappa upp till Riddarholmsbron. Arbetet kostade 102,932 kronor 24 öre.

Den gamla *kajen vid Munkbron* har blifvit ersatt med en ny. Dess 558 fot långa mur är, jemte tillhörande fyra hvalf,

Spårvägar. Hamn- och vattenbyggnader.

uppförd på en två fot hög betonggrund. Muren är byggd med slätthuggna granitytor och hvalfven med råa koppytor. Hvalfven äro täckta med ett lager af cement samt försedda med cementgolf och träportar; de upplåtas åt torghandlarna för förvaring af matvaror m. m. Från Munkbrotorget leda tre stentrappor ned till kajen. Samtidigt med kajens omläggande belades Munkbrotorget med asfalt samt blef genom i asfalten inmurade tegel indeladt i fyrkantiga numrerade platser, hvilka mot betalning upplåtas till torghandlare ¹⁾. Arbetet, som, inberäknadt asfaltläggning, stensättning och afoppsledning, kostade 151,455 kronor 6 öre, börjades den 2 januari 1878 och utfördes med sådan skyndsamhet, att platsen åter kunde för allmän trafik upplåtas redan den 1 december samma år.

Den östra *stödmuren vid Slussen*, som visat benägenhet att sätta sig, har i följd deraf blifvit ombyggd. För att erhålla galleri och bodar under gatan i likhet med och i fortsättning af de gamla, är den nya stödmuren inflyttad 22 fot samt den låga kajmuren framdragen till 8 fot från slusspiren, hvarigenom plats beredts för fyra bodar. Arbetet utfördes under loppet af 1879 och 1880 samt föranledde en kostnad af 40,908 kronor 63 öre.

Äfven *stödmuren mot Mynttorget* har blifvit ombyggd. Dagliga observationer på den gamla muren visade nemligen att den var i fortgående rörelse utåt. I följd häraf afstängdes platsen och företogs ombyggnadsarbetet, som började den 29 juli 1878 och slutade under loppet af år 1880. Kostnaden för detta arbete uppgick ända till 149,084 kronor.

Samtidigt med ombyggnaden af stödmuren mot Mynttorget borttogs den gamla gångbron öfver den så kallade *stallkanalen* (södra strömmarmen) och ersattes af en ny, 24 fot bred *körbro*, hvarför hela kostnaden uppgick till 24,058 kronor 40 öre. Till bestridande af denna utgift har *Hans Maj:t Konungen* bidragit med 12,000 kronor.

b) **Ladugårdslands Strandgata.** Ett storartadt arbete i hamnbyggnadsväg har under femårsperioden nått sin fullbordan, i det Ladugårdslands Strandgata, delvis tillkommen genom fyllning i Nybro- och Ladugårdslandsvikarna, blifvit utlagd på den sista återstående sträckan, nemligen mellan Grefmagnigatan och Djurgårdsbron. En sammanfattning af hufvuddragen i detta arbetes historia torde därför hafva sin rätta plats i denna femårsberättelse.

Med afseende på ej allenast den bekvämlighet och lättnad i allmänna rörelsen inom hufvudstaden, som skulle beredas genom anläggning af en strandgata längs Ladugårdslandsviken från Nybron till Djurgårdsbron, än äfven den prydning för staden och den fördel för sundhetstillståndet m. m., som derigenom skulle vinnas, anbefalde Kungl. Maj:t i nådigt bref den 9 september 1859 Öfverståthållarembetet att, efter vederbörandes hörande, föranstalta om uppgörande af plan till en sådan anläggning jemte förslag beträffande dess verkställighet. Stockholms stads drätselkommission, till hvars åtgärd detta ärende öfverlemnades, remitterade detsamma till arbetschefen för stadens vattenbyggnader, numera professoren E. E. von Rothstein, hvilken uppgjorde en plan till dels ordnande af östra Blasieholmsstranden från nationalmuseum till Nybrokajen genom upptagande af en 40 fot bred gata med kajmur och dels anläggande af en strand-

¹⁾ Från den 10 juli.

¹⁾ Detta är första gången, som afgift för saluplatser å öppet torg ifrågakommit.

gata å Ladugårdslandet mellan Nybrokajen och Djurgårdsbron, så anordnad att utefter den blifvande husraden skulle läggas en 11 fot bred gångbana, derefter en 30 fot bred körbana, sedan två med tre rader träd planterade gångvägar, hvardera af 17 fots bredd, derefter, för fortskaffning af de varor, som komme att lossas och lastas vid kajen, en 40 fot bred körbana samt närmast vattnet en 25 fot bred lastbana; hvarförutom från hörnet af Blasieholmen vid Nybrokajen till Djurgårdsbron skulle byggas en kajmur af tuktad sten med huggen betäckning. Detta af Öfverståthållarembetet förordade förslag blef af Kungl. Maj:t i hufvudsakliga delar gilladt den 26 april 1861.

Samma år börjades arbetet genom fyllning i sjön vid Nybron samt nedanför Stallgatan, och sedan drätselkommissionen genom beslut den 2 april 1862 ändrat strandgatans bredd på Blasieholmssidan från 40 till 50 fot, fortgick arbetet med den skyndsamhet att en del muddringar och fyllningar voro verkställda samt en stenbank lagd tvärs öfver Nybroviken på omkring 120 fots afstånd från Nybrokajen, då i december månad 1863 fråga uppstod om en betydande ändring i den fastställda byggnadsplanen. Hos stadsfullmäktige hade nemligen väckts en motion med hemställan att åt beredningsutskottet måtte uppdragas utse en komité för att taga i öfvervägande, bland annat, huruvida icke hamnplanet och gatan på ömse sidor om Nybroviken borde gifvas en större bredd än den förut fastställda samt utfyllningen i inre delen af bugten fortsättas åtminstone så långt ut, att rak väg kunde tagas från Stallgatan till Ladugårdslandet och erforderlig hamnplats derutanför beredas. Komitén blef nedsatt, och i enlighet med dess den 15 februari 1864 afgifna förslag beslöto stadsfullmäktige på sammanträden den 31 mars och den 1 april samma år, att strandgatan och hamnplanet längs Ladugårdslandsviken skulle erhålla en bredd af 240 fot samt Nybroviken utfyllas så långt, att utanför fortsättningen af Sillhofsgårdens (numera Hofslagaregatan) vestliga sida kunde läggas en 60 fot bred gata och derutanför ett kajområde af 120 fots bredd.

Sedan Kungl. Maj:t behagat den 15 juli 1864 fastställa jemväl detta beslut, bedrefvos arbetena med förökade krafter. Fyllningen vid Stallgatan och Nybrohamnen fortsattes och sträckan mellan Skeppargatan och Styrmansgatan började utfyllas. Men år 1865 beslöt drätselnämnden att fyllningen i Nybroviken, hvilket arbete då endast obetydligt hunnit öfverskrida den först bestämda strandlinien, skulle tillsvidare inställas. Detta afbrott var en bland de första verkningarna af det klander, för hvilket företaget i sin senast beslutade utsträckning icke dröjde att blifva föremål. De anmärkningar, som offentligen och enskildt framställes i detta afseende, föranledde bland annat att hos stadsfullmäktige väcktes två motioner, hvilka förde derhän, att fullmäktige den 25 februari 1867 beslöto, att någon ändring i den af Kungl. Maj:t den 15 juli 1864 fastställda plan visserligen icke skulle sökas men att beträffande samma plans utförande skulle iakttagas bland annat, att utfyllningen i Nybroviken för det dåvarande skulle ske endast till den utsträckning, som 1861 års plan afsåg, samt att stränderna vid nämnda vik, sedan de sålunda blifvit till sina gränser ordnade, skulle försees med skoning af trä, äfvensom att likaledes kajen vid Ladugårdslandsviken tillsvidare skulle göras af trä. Detta beslut, anmaldt hos Kungl. Maj:t, blef i nåder fastställt den 15 mars 1867 och har arbetet sedermera

utförts i hufvudsaklig öfverensstämmelse dermed samt efter hand fullbordats i följande ordning.

Strandskoningen i den inre delen af Nybroviken med en 60 fot lång tilläggningsbrygga för ångslupar blef färdig 1868. Samma år var platsen mellan den gamla Nybrokajen och nämnda strandskoning, från 85 fot sydost om Stallgatan till Fyrverkaregatan, fylld och planerad samt uppläts den 30 maj till allmänt begagnande. År 1868 fullbordades derjemte hamnskoningen mellan Skeppar- och Grefgatorna samt blef, med tillhörande hamnplats och ångslupstrappa, upplåten för allmän trafik i november månad. Under åren 1869 och 1870 kom arbetet med den nya strandgatan derhän, att deraf öppnades för allmän trafik: den 22 maj 1869 nedanför Löjtnantsgatan 183 fot, den 1 juni 1869 nedanför Styrmansgatan 209 fot och den 18 juni 1870 mellan Löjtnants- och Skeppargatorna 481 fot strandskoning. År 1871 fullbordades strandskoningen mellan Stallgatan och Hofslagaregatan samt uppläts till allmänt begagnande den 20 maj; samma år var strandskoningen åt andra sidan färdig till Grefmagnigatan samt platsen derinnanför fylld och planerad. Under loppet af år 1872 blef stenkajen nedanför Sillhofstomten närmast nationalmuseum färdigbyggd samt fyllningen bakom densamma fullbordad. År 1873 färdigbyggdes träkajen mellan sagda stenkaj och Hofslagaregatan. På våren år 1875 var strandgatan så till vida färdig som en 30 fot bred körbana öppnades mellan Grefmagnigatan och Djurgårdsbron, hvarigenom gatan kunde i hela sin längd trafikeras, men fyllningen utanför berörda körbana, som påbörjades redan år 1872, hade, derigenom att banken flera gånger än satt sig lodrätt nedåt än utskjutit i sjön, medfört sådan svårighet och tidsutdrägt, att strandskoningen samt det deremellan och körbanan belägna hamnplanet icke kunde fullbordas förrän under loppet af år 1878, hvadan strandgatan då först kan sägas varit fullständigt utlagd. Kort härefter flyttades till hamnen vid Ladugårdslands- och Nybrovikarna de vedskutor, som förut legat förtöjda vid vestra Blasieholmshamnen och jemte famnmått, vedkärror m. m. missprydt kajen vid denna vackra plats, der numera endast mindre ångbåtar tillägga. Under tiden hade den nya strandgatans trädalléer blifvit planterade, trottoar anbragt längs den blifvande husraden samt körbanan till en början grusad och sedan delvis makadamiserad. Några boningshus utmed gatan hade ännu vid femårsperiodens utgång icke börjat uppföras¹⁾, utan upptogos tomterna derinvid hufvudsakligast af provisoriska magasinier för olika konsumtionsartiklar.

Kostnaderna för den nya strandgatans anläggning, beräknade från arbetets början till och med år 1878, utgjorde, muddringskostnaden inbegripen, 1,065,402 kronor 31 öre, hvartill kommo 82,305 kronor för inköp af tomter samt ersättning för nedrifna byggnader.

c) **Vasabron.** Den lifliga samfärdseln mellan staden inom broarna och Norrmalm, i förening med den senare stadsdelens utbredda läge, har sedan lång tid tillbaka gjort kraf på trafikens underlättande och fördelning genom flera broar öfver Norrström. Allt sedan nuvarande Norrbro byggdes, kan frågan om ytterligare en bro öfver Norrström sägas hafva stått på dagordningen, och af de många förslag, som i sådant syfte tid efter annan framlagts, voro några nära att komma till utförande, men alla planer i hithörande afseende fingo slutligen förfalla ända till år 1866,

¹⁾ 1881 lades grunden till flera hus i kvarteret mellan Grefmagnigatan och Styrmansgatan.

då, dels med föranledande af ett uppkommet och kort derpå äfven utfördt förslag om en gångbro vid sidan af den beslutade jernvägsbron öfver Norrström och dels i anledning af en inom stadsfullmäktige väckt motion, fullmäktige på sammanträde den 1 februari uppdrogo åt beredningsutskottet att inkomma med yttrande i fråga om anläggning af en ny körbro från Riddarhusgränden till Tegelbacken eller Röda bodarnes torg. Denna remiss hade till följd en komités nedsättande för frågans utredning; och sedan komiterade afgifvit sitt betänkande, beslöto stadsfullmäktige den 1 augusti 1866, att en ny körbro skulle byggas från den utdragna Riddarhusgrändens förlängning rätt öfver till Tegelbacken, hvarjemte stadsfullmäktige, utan att i öfrigt då bestämma några verkställighetsåtgärder, uppdrogo åt drätselnämnden att låta uppgöra ritningar och ombesörja de för kostnadsberäkningen erforderliga undersökningar. Efter det nämnden, på grund häraf, år 1868 inbjudit till pristäflan om en ritning till den sålunda beslutade bron och samma år jemväl fått mottaga fyra olika broritningar, af hvilka visserligen ingen lyckades tillvinna sig något af de utsatta prisen men två befunnos vara af beskaffenhet att med några ändringar kunna läggas till grund för den blifvande brobyggnaden samt därför blefvo af staden inlösta, så förekom ärendet ånyo till behandling hos stadsfullmäktige den 1 juni 1872, hvarvid fullmäktige beslöto att den på sammanträdet den 1 augusti 1866 till sitt läge bestämda bron skulle med en bredd af 60 fot byggas af stål och sten i hufvudsaklig öfverensstämmelse med ett af arbetschefen för stadens vattenbyggnader professoren E. E. von Rothstein uppgjordt förslag. Vid pröfning af detta beslut blef detsamma i hufvudsakliga delar fastställt af Eders Kungl. Maj:t den 5 december 1873, dock gjordes sedermera med vederbörligt tillstånd några jemförelsevis mindre väsentliga förändringar i brons beslutade läge m. m.

När man sålunda omsider kommit på det klara med byggnadsplanen, blef frågan om sättet för arbetets utförande föremål för en mängd vidlyftiga öfverläggningar, underhandlingar och andra förberedelser, hvilka fortgingo till den 11 januari 1875, då drätselnämnden härutinnan fattade definitivt beslut, hvarigenom bestämdes, dels att grundläggnings- och stenarbetena skulle verkställas genom stadens egen försorg, och dels att aktiebolaget Atlas, som jemte Motala mekaniska verkstads aktiebolag, »Union Aktiengesellschaft» i Dortmund och firman Schneider & Comp., såsom egare af de franska jernverken Creuzot, ingifvit de vid nämnda tidpunkt kvarstående anbudet å brobyggnadsarbetet eller viss del deraf, skulle få utföra samtliga jern- och stålarbeten för ett betingadt pris af 549,600 kronor och med vilkor, bland annat, att allenast svenska materialier finge användas. Kontraktet härom afslutades mellan drätselnämnden och bolaget Atlas den 25 januari 1875.

Den 1 näst derpå följande april börjades arbetet och den 26 juni 1878 var detsamma så långt framskridet att brons afpröfning kunde taga sin början. Profbelastningen, som från sistnämnda dag fortsattes utan afbrott till den 16 juli och verkställdes medelst påläggning af ett nära en fot tjockt lager grus, motsvarande en centner på kvadratfoten, utföll visserligen icke i allo tillfredsställande hvad öfverbyggnaden beträffar, i ty att brobågarna under belastningen visade en något större fjädring, än kontraktet medgaf, och efter belastningens borttagande icke, på sätt kontraktet föreskref, återtogo sin förra form, men de felaktigheter, som i detta och några andra afseenden anmärktes,

och hvilka delvis blifvit med lätthet afhjelpna, kunna, enligt besigtningsmännens utsago, icke medföra någon fara för brons framtida bestånd och befunnos ej vara af svårare beskaffenhet, än att en för anmärkningarnas pröfning nedsatt kompromiss förklarar, att entreprenören, så vidt det kunnat utrönas, icke brustit mot kontraktets bestämmelser.

Efter en verkställd afpröfning och sedan härpå jernstaket och gaskandelabrar blifvit uppsatta samt körbanan belagd med fasad sten¹⁾ och trottoarerna med asfalt, blef ifrågavarande bro, som genom stadsfullmäktiges beslut den 1 juni 1878, af Öfverståthållareembetet fastställt och allmänneligen kungjordt den 20 i samma månad, erhöi namnet *Vasabron*, sistnämnda dag upplåten för allmän trafik; och härmed invigdes åt hufvudstaden icke allenast en af behovet oundgängligen påkallad kommunikationsled utan äfven en vacker, angenäm och sund promenadplats jemte ett byggnadsverk, det der jemväl kan anses såsom en prydnad för staden; allt fördelar, som, i förening med de mera medelbara verkningarna af brons tillkomst, såsom de angränsande platsernas ordnande och förskönande, trafikens underlättande på andra håll m. m., torde kunna anses innefatta fullt vederlag för den på företaget nedlagda kostnad, hvilken, bestridd med lånta medel, uppgick till 1,213,333 kronor 4 öre.

H) Hamnväsendet.

a) **Ny hamnordning m. m.** Redan i Öfverståthållareembetets underdåniga femårsberättelse för perioden 1866—1870 är omförmäldt: att Öfverståthållareembetet nedsatt en komité för utarbetande af förslag till ny hamnordning i stället för den af Kungl. Maj:t den 5 juli 1856 i nåder fastställda; att, sedan komiténs i sådant afseende uppgjorda förslag blifvit remitteradt till yttrande af drätselnämnden, denna låtit utarbeta nytt förslag till hamnordning samt till instruktioner för hamnkaptenen, hamnfogdarne och hamnlotsarne; samt att ärendet sedan fått hos drätselnämnden hvila i afvaktan på uppgörande af ny taxa för hamnumgålderna och dertill hörande bestämmelser. Af den underdåniga femårsberättelsen för 1871—1875 synes, att, när samma berättelse afgafs, frågans behandling fortskridit derhän, att stadsfullmäktige den 11 december 1876 för sin del antagit förslag till ifrågavarande ordning och instruktioner. Sedan den sålunda föreslagna hamnordningen blifvit af stadsfullmäktige, för erhållande af fastställelse, till Öfverståthållareembetet insänd jemte omförmälda instruktioner, så har Öfverståthållareembetet dels, med godkännande af de underställda förslagen, den 6 februari 1877 utfärdat kungörelse, innehållande ej mindre ny hamnordning för Stockholms stad utan äfven nya instruktioner för stadens hamnkaptän, hamnfogdar och hamnlotsar; dels ock, i kungörelse den 15 maj samma år, lemnat af den nya hamnordningen föranledd anvisning å de hamnplatser, som tillsvidare få begagnas för lossning af ved, plank och dylika trävaror, bränkol, stenkol, kokes, tjära och kalk samt bräder.

b) **Utsträckning af hamnområdet.** Vid behandlingen af nyss omförmälda fråga om ny hamnordning togs i betraktande angelägenheten deraf, att stadens hamnområde blefve så sammanhängande och i öfrigt till sina gränser så bestämdt, att fartyg,

¹⁾ För att minska tyngden har stenbeläggningen sedermera borttagits och ersatts med träbeläggning.

utan att behöfva föras öfver vatten, som icke tillhörde hamnområdet, kunde flyttas mellan hvilka ställen som helst derinom; samt att, vid tillämpning af gällande ordningsföreskrifter, hamnarbetens utförande och hamnafgifters upptagande m. m. dylikt, tvekan icke uppstode, huruvida ett ställe låge inom hamnens område eller icke. För att nöjaktigt uppfylla dessa i den gamla hamnordningen mindre väl tillgodosedda fordringar, befans det nödvändigt icke allenast att nogare utstaka hamnområdets gränser utan äfven att gifva dem en större utsträckning, öfverstigande stadens landområde. I underdånig skrifvelse den 17 januari 1877 gjorde därför stadsfullmäktige framställning härom hos Eders Kungl. Maj:t, och öfver denna framställning afgåfvos underdåniga utlåtanden af Kungl. Kommerskollegium och Kungl. Generaltullstyrelsen, af hvilka myndigheter den förra tillika öfverlemnade en från ett större antal i frågan intresserade egare och innehafvare af vatten, stränder och lägenheter inkommen skrifvelse med insaga mot hamnområdets utsträckning i vissa af de begärda delarna.

Vid ärendets pröfning fann Eders Kungl. Maj:t ej skäl medgifva hamnområdets utsträckning till hela den vidd, stadsfullmäktige önskat, utan täcktes genom nådigt bref den 27 september 1878 förordna, att detta område skulle åt *mälaresidan* likasom i Årstaviken och Hammarbysjö utgöras af det vatten, som å topografiska kårens år 1861 i IX blad utgifna karta öfver trakten omkring Stockholm är utmärkt såsom tillhörande staden, utan annan ändring än att, enär Karlbergs kanal af staden underhålles, äfven de delar af denna kanal och Karlbergssjön, hvilka höra till landet, inberäknas i hamnområdet, hvadan gränslinien mot vester och söder komme att från norra stranden af sagda kanals vestra mynning gå omkring Kungsholmslandet genom Ulfundasjön till Tranebergsbro, derifrån omkring södra stranden af Kungsholmen mellan denna strand och Lilla Essingen, från sundet derstädes öfver sjön mot söder till Långholmens vestra udde, vidare utefter Långholmsstranden mot Långholmsbron, derifrån omkring stranden vid Bergsund till Liljeholmsbron, öfver denna bro och jernvägsbron omkring Södermalms södra strand, mellan denna strand och Årsta holmar till östra ändan af Årstaviken mot Skans tull, och i Hammarbysjö från nämnda tull förbi Barnängen till Danviken; samt att åt *saltsjösidan* gränsen för hamnen skulle från Danviks qvarnränna, der stadens mark slutar, anses dragen efter strandlinien till Finboda f. d. beckbruk, derifrån i rät linie till norra udden af Hästholmen, vidare efter stranden till östligaste udden af samma holme, derifrån i rät linie till vestra udden af Ångsholmen, samt vidare derifrån till södra udden af Tranholmen och till den punkt å norra stranden af kanalen vid Ålkistan, der denna utmynnar i Saltsjön, hvarjemte till hamnområdet skulle räknas hela sistnämnda kanal, stadens och Djurgårdens stränder vid Brunnsviken med dertill hörande vatten samt hamnplatsen vid Stallmästaregården. I sammanhang med denna bestämmelse behagade Eders Kungl. Maj:t i nåder föreskrifva: dels att den omständighet att vatten, gränsande till stränder, som icke tillhörde staden, kommit inom hamnområdet, ej föranledde dertill att inrättningar för fartygs förtöjande eller varors lossning finge å staden icke tillhörig strand anbringas utan strandegares medgifvande eller i laga ordning vunnit tillåtelse; dels att nyss omförmälda till hamnområdet hänfödda vatten med dervid möjligen anlagda lastningsbryggor skulle, i hvad anginge tillämpningen af hamnordningen och öfriga för hamnen

afsedda ordningsföreskrifter, lyda under stadens myndigheter; dels äfven att de vid den nådiga skrifvelsens datum befintliga, utanför stadens område belägna industriella inrättningar, lossnings- och upplagsplatser, som lagts inom hamnområdet, skulle under tio år från samma datum vara befriade från hamnafgift för der lossade varor.

Förändringen i hamnområdets gränser kungjordes af Öfverståthållarembetet den 4 november 1878 genom bestämmelsens införande i § 1 af den nya hamnordningen.

c) **Förbättrad hamnpolis.** Enligt gällande instruktion för stadens hamnfogdar ingår det i deras åligganden att placera fartygen samt upprätthålla ordning och snygghet i hamnarna. Då emellertid hamnfogdarne, i följd af kontorsgöromål, ej kunna hela dagen vistas på kajen, är det dem icke möjligt att ensamme fullgöra sagda bestyr på ett nöjaktigt sätt, helst der en hamnfogdes distrikt omfattar flera hamnplatser. Den olägenhet, detta förhållande visat sig medföra, har, på hamnkaptens förslag, blifvit under femårsperioden afhulpen, i det från och med år 1878 sju särskilde hamnbetjenter varit anställda med skyldighet att bevaka hvar sitt bestämde område samt derinom handhafva ordningen i hvad angår lastning och lossning, varors uppläggande med flera likartade göromål, som ej tillkomma den allmänna polisen. En hvar af desse hamnbetjenter uppbär af stadskassan 675 kronor i aflöning och 75 kronor i beklädnadsersättning om året.

d) **Ålkista kanal.** Under februari månad år 1861 hölls här i hufvudstaden ett möte för öfverläggning om sänkning af Brunnsviken och densammas förenande med Saltsjön genom anläggning af en kanal vid lägenheten Ålkistan i Solna socken. Brunnsviken hade nemligen sommartiden ofta sjunkit ända till nio tum under den genom berg, sten och grus af naturen bildade fördämning vid Ålkistan. Vid dessa tillfällen saknade viken allt utlopp, och dess stillastående vatten i förening med ruttnade sjöväxter förorsakade utdunstningar, som inverkade menligt på helsotillståndet i trakten. Dessa olägenheter ansågos kunna nästan fullständigt afhjelpas genom de i ifrågaställda kanalanläggningen, hvilken antogs skola medföra jemväl andra fördelar, särskildt för Stockholms kommun, såsom att vissa sankade delar af Adolf Fredriks, Ladugårdslands och Johannis församlingar lätteligen kunde torrläggas; att en ny sjökommunikation från staden till Saltsjön skulle bildas m. m.

I betraktande af det gagn, som sålunda var af arbetsföretaget att förvänta, valde mötet tre komiterade med uppdrag att söka bringa detsamma till stånd. Den af komiterade på grund häraf begärda koncession för kanalens anläggande lemnades under juni månad 1861 af Kungl. Maj:ts befallningshafvande i Stockholms län och i november 1863 var kanalen med dertill hörande landfästen och rörliga bro färdig samt Brunnsviken derinvid uppmuddrad till erforderligt segeldjup. Utgifterna för dessa arbeten bestriddes dels med enskilda penningebidrag, som komiterade för ändamålet insamlat, och dels med anslag från stadskassan, djurgårdskassan samt handels- och sjöfartsfonden.

Sedan företaget sålunda blifvit fullbordadt, gjorde ofvannämnde komiterade, hvilka hade kanalen under sin vård, flera gånger framställning hos Eders Kungl. Maj:t att underhållet deraf måtte öfverflyttas på Stockholms kommun, men någon

förändring i sådant syfte kom icke till utförande förrän — i anledning af det för stadsfullmäktiges bifall uppställda vilkor att, utan någon särskild kostnad för kommunen, ett utmål af 20 fot på ömse sidor om kanalen skulle med full egande- eller dispositionsrätt upplåtas åt staden — komiterade företett en af vederbörande jordinnehafvare utgifven förbindelse att, i händelse af bifall till framställningen, upplåta till stadens förfogande 12 fot mark på vardera sidan af kanalen; då, efter förnyad nådig remiss, stadsfullmäktige på sammanträde den 1 december 1877 härmed förklarade sig nöjde, hvarupå staden den 25 januari 1878 af Eders Kungl. Maj:t förpligtades att, på sätt stadsfullmäktige medgifvit, öfvertaga vården af ifrågavarande kanal med tillhörande bro samt för underhållet deraf ansvara så länge staden egde fritt förfoga öfver det nyss omförmälda jordområdet samt med rättighet för staden att uppbära kanalfgifter enligt af Eders Kungl. Maj:t fastställd taxa, men med skyldighet att vara underkastad den tillsyn öfver kanalens och brons underhåll, som Eders Kungl. Maj:ts styrelse för allmänna väg- och vattenbyggnader hade att utföra.

I) Gatureglings-, byggnads- och bostadsförhållanden.

a) Gatureglering. I skrifvelse den 16 februari 1863 till handels- och ekonomikollegium, som vid denna tid hade befattning med stadens byggnadsväsende, fäste Öfverståthållarembetet kollegii uppmärksamhet på »vigten och behovet af en plan för reglering af öppna platser och byggnadstomter i vissa trakter af hufvudstaden, äfvensom af undersöknings företagande i fråga om sättet att, genom utsträckning och utvidgning af redan befintliga gator, i sanitärt hänseende bereda förbättring och tillfredsställa den växande trafikens behov»; och förstärktes kollegium, att till Öfverståthållarembetet inkomma med förslag eller yttrande i detta ämne. Denna anmaning blef den första förberedelsen till den stora gatureglering, som nu pågår i hufvudstaden.

Att planen för sagda reglering lyckats tillvinna sig Eders Kungl. Maj:ts nådiga stadfästelse under femårsperioden 1876—1880, är otvifvelaktigt en af de betydelsefullaste och hugnesammaste tilldragelser, Öfverståthållarembetet har att i denna sin underdåniga berättelse anteckna. Ty en ny tidsenlig stadsplan för Stockholm var utan gensägelse denna kommuns mest oafvisliga behof, blott allt för sent tillgodosedt. Här för krävas inga andra bevis än det för trafiken obeqväma och för sundheten menliga sätt, hvar på vidsträckta trakter äfven i jmförelsevis yngre stadsdelar äro bebyggda, samt de ofantliga utgifter, kommunen nu får vidkännas för marks anskaffande till gators utvidgning eller nyanläggning inom områden, der tomter för ett eller annat tiotal af år tillbaka kunde förvärfvas mot en köpeskilling, som, sammanställd med senare tiders pris, kan betraktas såsom en obetydlighet.

Den väckelse, Öfverståthållarembetet genom sin ofvan omförmälda skrifvelse gaf till en reform i det ifrågavarande syftet, ledde visserligen icke omedelbart till uppgörande af den regleringsplan, som nu är gällande, men åstadkom emellertid viktiga förarbeten till densamma. Härmed förhåller sig nemligen som följer.

Handels- och ekonomikollegium, som icke var i stånd att med sina egna arbetskrafter uppgöra det infortrade förslaget,

anhöll derför hos dåvarande drätselkommissionen, att särskilda medel ur stadskassan måtte för ändamålet ställas till kollegii förfogande. Magistraten och borgerskapets äldste, till hvilka framställningen med förord blef af kommissionen öfverlemnad, beslöto emellertid den 27 mars 1863 att icke taga någon befattning med ärendet utan hänskjuta detsamma till den nya kommunalrepresentation, som redan den 1 april samma år skulle träda i verksamhet; och frågan fick sedermera den utgång, att stadsfullmäktige på sammanträde den 2 juni 1863 beviljade det äskade anslaget med 10,000 kronor. Handels- och ekonomikollegium uppdrog härefter åt stadsingenjören A. W. Wallström och byggmästaren A. E. Rudberg att utarbета plan till reglering af hufvudstadens gator och öppna platser. Det förslag, hvarmed bemälda personer inkommo till kollegium, öfverlemnades derifrån till drätselnämnden, hvarefter detsamma hänsköts till granskning och yttrande af en komité.

Denna komités den 20 december 1866 afgifna utlåtande, som på sin tid väckte stort uppseende, stannade icke vid en granskning af eller ett yttrande öfver Wallströms och Rudbergs förslag, utan innefattade en visserligen till någon del på det sistberörda förslaget byggd men i öfrigt själfständig och i detalj genomförd plan för hela hufvudstadens reglering, med undantag blott af staden inom broarna. Den omständighet att denna plans genomförande var beräknadt för en mycket lång framtid förlånade deråt en prägelse af storslagenhet, hvori mången skönjde ett hotande förbud till outhärdliga kostnader för kommunen; och vare sig af denna anledning eller derför att behovet af skyndsamt med stadsplanens genomförande ännu icke var nog fullt eller allmänt insedt för att kunna med tillbörlig kraft göra sig gällande, blef komiterades förslag icke gjort till föremål för stadsfullmäktiges pröfning. Det derå nedlagda arbete bör dock ingalunda betraktas såsom förspildt, ty det bildar i många och viktiga afseenden grundvalen för den reglering, som senare kom till stånd.

Ett annat närmare och mera omedelbart resultat af den utredning, regleringsförhållandena vunno genom komitébetänkandet, blef att kommunalmyndigheten började att åt dessa förhållanden egna en uppmärksamhet, som icke dröjde att frammana en lifligare och stadigare verksamhet i regleringshänseende. Tiden för komitéförslagets tillkomst anknyter sig nemligen till begynnelsen af en fortgående mindre reglering, företagen på spridda håll i mån af yppade gynnande tillfällen; men frågan om en reglering i stort fick bida på sin lösning till dess en sammanhängande regleringsplan blef obligatorisk genom Eders Kungl. Maj:ts nådiga byggnadsstadga för rikets städer den 8 maj 1874.

Att här, om ock i sammanträngd form, beskrifva gången af det mödosamma och invecklade arbete, som nu följde, skulle leda till allt för mycken vidlyftighet. Nog af, förslag till särskilda regleringsplaner för olika stadsdelar uppgjordes af stadens byggnadschef majoren C. J. Knös och stadsingenjören J. R. Brodin samt blefvo derefter föremål för en mängd granskningar, öfverläggningar, beslut, utlåtanden och återförvisningar m. m. till dess äntligen det resultat uppnåddes, som nu föreligger i åtskilliga nådiga bref, hvaraf de viktigaste äro:

1:o) Den 10 mars 1876 »angående sökt fastställelse af plan till reglering utaf nordöstra delen af Ladugårdslandet».

2:o) Den 6 juli 1877 »angående fastställd plan för reglering utaf nordöstra delen af Ladugårdslandet, så vidt angår vissa

söder om norra Humlegårdsgatan belägna kvarter och gator m. m.»

3:o) Den 17 oktober 1879 »angående underställd stadsplan för ännu oreglerade delar af Ladugårdslandet samt öfriga delar af Norrmalm».

4:o) Den 13 april 1880 »angående underställd regleringsplan för Södermalm» och

5:o) Den 10 december 1880 »angående stadsplan för Kungsholmen och tillägg till stadsplanen för Norrmalm».

Dessa stadsplaner, som från regleringen undantaga kronan tillhörig mark, öfverensstämman så till vida med den ofvannämnda af Wallström och Rudberg föreslagna, som de icke annat än undantagsvis beröra trakter, hvilka redan äro tätt bebyggda. Det sätt, hvarpå regleringen i öfrigt blifvit genom de nya stadsplanerna bestämd, skall Öfverståthållarembetet nu i hufvudragen söka angifva.

Staden inom broarna. Såsom man ser, har ingen af de fem ofvan omförmälda regleringsplanerna afseende på denna stadsdel. Genom en fristående regleringsåtgärd, nemligen *utvidgning af Benickebrinkarna och Österlånggatan*s *vidliggande del*, har emellertid olägenheten af den ringa tillgången på ljus och luft i förening med brist på erforderligt utrymme för trafiken i staden inom broarna blifvit under femårsperioden i någon om och jemförelsevis ringa mån afhulpen. För åstadkommande af ifrågasvarande reglering beslöto stadsfullmäktige den 6 juni 1876, att den staden tillhöriga låga byggnaden med adress N:o 32 vid Österlånggatan, hvilken byggnad af ålder varit uthyrd till klädmakleribodar och andra dylika försäljningslokaler, skulle nedrifvas, hvarjemte stadsfullmäktige godkände ett af drätselnämnden, under förutsättning af fullmäktiges bifall, uppgjortt kontrakt om inköp af huset N:o 30 vid samma gata. I hvad det afsåg tomtinköpet, blef detta beslut den 28 juli 1876 af Öfverståthållarembetet och i fråga om regleringen den 11 augusti samma år af Eders Kungl. Maj:t fastställt. Arbetet utfördes år 1877, hvarvid de begge byggnaderna refvos och ersattes med en prydlig apparelmur, inneslutande källare. Härigenom hafva Benickebrinkarna blifvit anordnade i temligen nära öfverensstämmelse med Köpmanbrinkarna. Kostnaden uppgick till 54,357 kronor 74 öre utom köpeskillingen för egendomen N:o 30, utgörande 35,000 kronor.

Ladugårdslandet. Norra Humlegårdsgatan är vidgad och utdragen, så att den bildar en 42 meter bred esplanad, som, utgående från en ungefär vid Ladugårdslands tull belägen rund plats, derifrån sträcker sig till den punkt, hvarest Norra och Vestra Humlegårdsgatorna nu mötas. Esplanaden utgör således Humlegårdens norra gräns, upptager på sin norra sida de i den s. k. villastaden nyanlagda Villa- och Biblioteksgatorna samt skäres af Sturegatan och församlingens öfriga dermed parallela gator, vidgade och till Djurgårdsgränsen utdragna. De af stadsplanen berörda förnämsta gatorna, parallelt med esplanaden, äro Östermalms-, Kommendörs- och Nya Qvartersgatorna¹⁾, hvardera utlagd till 18 meters bredd. Nu omförmälda reglering var till stor del genomförd vid femårsperiodens utgång. Beträffande den särskildt verkställda regleringen af Ladugårdslands- och Nybrovikarnas stränder, hänvisar Öfverståthållarembetet

till hvad ofvan, under afdelningen hamn- och vattenbyggnader, derom är berättadt¹⁾.

Klara, Jakobs och Johannis samt Adolf Fredriks församlingar. Längs Klara sjös östra strand finnes utlagd en ny gata, som på smalaste stället är 27 meter bred. En annan ny, redan delvis färdig gata, benämnd Kungsgatan, bildas derigenom att Hötorgsgatan förlänges åt vester med 18 meters bredd mellan Hötorget och Klara Strandgata samt vidare med 27 meters bredd till Barnhusviken, hvaröfver den medelst en ny bro (Kungsbron) leder till Kungsholmen. För denna gatas framdragande har en bro blifvit byggd öfver jernvägen och måste det stora s. k. Pihlska huset vid Drottninggatan genombrytas²⁾. Klara Strandgata är vidgad till 24 meter och utdragen till Rörstrandskatan.

Från hörnet af Hamngatan och Nybrogatan, således det ställe vid Nybroplanen, der Hammerska trähuset nu står, går en ny trafikled i sned rigtning till Roslagstorg, hvarifrån den vidare fortsätter, något öster om och på största sträckan parallelt med Roslagstullsgatan, ända fram till Roslags tull. Denna långa kommunikationsled, som på sträckan närmast norr om Roslagstorg vidgar sig till en öppen plats af 76 meters bredd men i öfrigt är 30 meter bred, skär Norrmalmsgatan på snedden samt upptager på sidorna åtskilliga nya eller förlängda gator, hvaribland må nämnas dels Sturegatan, som vid föreningspunkten bildar en öppen plats; dels äfven en ny gata, hvilken, 30 meter bred, utgör fortsättning af esplanaden i Norra Humlegårdsgatan och, något söder om Stora Surbrunnsgatans östra ända, sammanträffar med den sneda trafikleden på ett sätt, att en triangelformig öppen plats uppkommer.

Den öfriga regleringen inom nu ifrågasvarande församlingar afser hufvudsakligast de trakter, som ligga norr och nordvest om Kammakaregatan, utdragen till förutnämnda öppna plats strax norr om Roslagstorg. Detta regleringsområde är till betydligaste delen så planlagdt, att från norr till söder gående gator skäras vinkelrätt af andra, som följaktligen äro dragna från öster till vester, hvarigenom alltså bildas regelbundna kvarter, här och der omvexlande med öppna, delvis planterade platser af olika storlek och form. De från norr till söder gående gatorna inmytna nästan alla i en gemensam väg, dragen i en något bruten linie längs efter stadens norra gräns från det s. k. Ormträsket i trakten af Bellevue till Karlberg; och några af samma gator sträcka sig ända ned till Kammakaregatan, hvilket särskildt är fallet med den förnämsta bland dem, en 48 meter bred esplanad, som, utgående från en vid Ormträsket förlagd cirkelrund plats med 75 meters radie, sammanfaller med Stora Badstugatan. Bland de nya från vester till öster gående gatorna, hvaraf de flesta inmytna i och några skära den nyss omförmälda esplanaden, är det en, som framför de andra förtjenar uppmärksamhet för sin betydliga längd. Denna 30 meter breda gata, den nordligaste af de söder om Stora Surbrunnsgatan belägna, sträcker sig nemligen från Djurgårdsgränsen ända till Rörstrandsvägen vid Atlas, således tvärs öfver hela Norrmalm. En annan

¹⁾ I stadsfullmäktiges förslag till regleringsplan ingick, bland annat, en 24 meter bred, med 12 meter breda förgårdar försedd ny gata från ofvannämnda runda plats till strandgatan, midt för Djurgårdsbron. Enär den sålunda ifrågasatta gatan berörde kronans mark, blef den icke fastställt, men förslag om dess upptagande i stadsplanen är änyo väckt.

²⁾ Rifningen deraf var redan verkställd då denna berättelse expedieras.

¹⁾ Den sistnämnda numera kallad Linnégatan.

af de från vester till öster gående gatorna, hvilken norr om sistnämnda långa kommunikationsled är dragen från esplanaden i Stora Badstugatan vesterut fram till Bomsjön vid Karlberg, utmärker sig genom en särskild anordning, i det densamma på största delen af sin sträckning framgår med en bredd af 18 meter mellan 12 meter breda planterade förgårdar. Dylika förgårdar äro äfven utlagda på ömse sidor om Kalbergsallén, hvilken jemväl i öfrigt, enär den fått behålla sin nuvarande dragning åt nordvest och sålunda bildar sneda vinklar mot tillstötande gator, gör ett för ögat behagligt afbrott mot den regelbundenhet, som eljest är betecknande för trakten.

Kungsholmen. Om man tänker sig en linie, dragen från Mälaren vid Rålambshof norrut till Karlbergssjön vid Hummersberg, så blir denna linie betecknande för den ungefärliga gränsen mellan två regleringspartier af temligen olika karaktär.

Trakten öster om sagda linie, d. v. s. det område, som innesluter holmens nu tätare bebyggda delar jemte de närmast derintill belägna, har icke genom regleringen erhållit någon synnerligen förändrad prägel. Sålunda återfinner man såsom traktens från öster till vester gående hufvudgator de gamla trafiklederna: Reparebangatan, vidgad till 24 meter och framdragen vesterut till en ny grängsgata mot Stadshagen; Stora Kungsholmsgatan, på största sträckan vidgad till 18 meter och likaledes framdragen till nämnda grängsgata; Bergsgatan, med en å största delen till 18 meter ökad bredd framdragen till nuvarande Kronqvarnsgrändens förlängning; samt Handtverkaregatan, vidgad till en bredd, vexlande mellan 13·4 och 18 meter. De flesta nuvarande tvärgator äro äfvenledes bibehållna och deribland de förnämsta, nemligen: dels Trädgårdsgatan, vidgad till 18 meter, jemte dess fortsättning i Kungsholmstorg, förändradt så, att torgets mittelinie sammanfaller med Trädgårdsgatans; dels Pilgatan, vidgad till 18 meter samt utsträckt till Reparebangatan; dels äfven Arbetaregatan med oförändrad bredd (12 meter) och sin gamla sträckning från Reparebangatan till Handtverkaregatan.

Ehuru alltså stadsplanen för den del af Kungsholmen, hvarom nu är fråga, icke kan sägas införa gaturegleringen i annan rigtning, än den byggnadsverksamheten hittills deråt gifvit eller sträfvat gifva, företer den likväl ett och annat nytt, som torde böra särskildt framhållas. Sålunda har en ny strandgata blifvit utlagd längs Mälaren. Från strandhörnet vid den s. k. eldqvaren, dit en ny bro i stället för nuvarande Nya Kungsholmsbron är ämnad att leda från Tegelbacken, sträcker sig denna strandgata med en bredd af 40 meter till Karlsvik, der den vidgar sig till en stor fyrkantig öppen plats, hvarifrån strandgatan vidare framgår med endast 30 meters bredd till Rålambshof. En annan strandgata, som kan betraktas såsom fortsättning af den förra, är dragen utmed Klara sjö från Nya Kungsholmsbron till ett stycke bortom Kungsbron, hvilken strandgata på delen närmast slutpunkten är 30 meter bred men i öfrigt endast 18. Parallelt med de gamla tvärgatorna äro utlagda några nya sådana, hvaraf en, 18 meter bred och dragen något öster om nuvarande Jaktvarfsgränden, är den enda, som sträcker sig tvärs öfver hela holmen från Mälaren till Rörstrandsviken. Vidare är en stor rektangulär park, i öster begränsad af sistnämnda långa tvärgata, utlagd i kvarteret Kronoberg, som nära på bildar det nu ifrågakommande regleringsområdets medelpunkt. En parkanläggning finnes utstakad jemväl på höjden norr om kyrkan, mellan

Pipers gränd och Kaplansbacken, hvarifrån man har vidsträckt utsigt öfver land och vatten. Slutligen må tilläggas att Arbetaregatan är anordnad med 12 meter breda planterade förgårdar på ömse sidor.

Vester om förenämnda gränslinie är Kungsholmen ännu så godt som en landsbygd. Vid denna trakts reglering för framtida bebyggande såsom stad har man följaktligen icke varit bunden af några äldre regleringsförhållanden, en frihet som också tydligen röjer sig i den moderna och stilfulla anordningen.

Områdets viktigaste kommunikationsleder äro nuvarande Drottningholmsvägen, vidgad till 24 meters bredd och framdragen österut ända till parken i kvarteret Kronoberg, samt en ny denna väg korsande gata, som med en bredd af 30 meter sneddar tvärs öfver hela holmen, i det den nemligen utgår från den ofvannämnda öppna strandplatsen vid Karlsvik och sträcker sig i nordvestlig rigtning till Ulfundasjön vid Stora Hornsberg.

På hvardera sidan om den sistnämnda gatans sträckning mellan Drottningholmsvägen och Ulfundasjön äro byggnadskvarter utlagda i en grupp, som vidgar sig i den mån den framskrider mot sjön, så att kvarterens begränsning åt detta håll utgöres af en bågformig strandgata utmed Karlbergskanalen och Ulfundasjön, den senare räknad ungefär halfvägs till Tranebergbro. Från Drottningholmsvägen sedt, begränsas samma kvarter på högra sidan af Stadshagen, förvandlad till park, samt på den venstra af Kristineberg jemte en nyutstakad park, som bildar holmens afslutning i vester och sydvest mot Ulfundasjön och Mälaren.

Söder om och parallelt med Drottningholmsvägen går en 18 meter bred gata, som, utgående från nordvestra hörnet af den öppna strandplatsen vid Karlsvik, sträcker sig åt vester och inmyunnar i en lika bred gata, dragen från Mälaren till Drottningholmsvägen, vester om oreglerade egor, tillhörande Marieberg. I en triangel, som bildas af sistnämnda gatans norra hälft, Drottningholmsvägen och en grängsgata mot parkanläggningen vid Mälaren, äro några byggnadskvarter utstakade.

Af hvad nu blifvit nämnt, finner man att vestra Kungsholmens byggnadsplatser äro så att säga inbäddade mellan väldiga parker, omflutna af stora vattendrag. Denna trakt bör alltså blifva en särdeles sund och angenäm boningsort, helst tomterna vid dess allra flesta gator och vägar, den långa Drottningholmsvägen ej undantagen, skola förses med planterade förgårdar af 12 meters bredd.

Södermalm. Omfluten af Saltsjön, Mälaren, Pålundet, Liljeholms- och Årstavikarna samt Hammarbysjö, är denna stadsdel så godt som en ö; och när en gång den nya stadsplanen blir fullständigt utförd, kan man på en bekväm väg färdas rundt om hela malmen utan att i nämnvärd mån behöfva vika af från stranden. Från 18 till 55 meter breda strandgator, som flerstädes vidga sig till stora öppna hamnplatser, äro nemligen utlagda längs de omgifvande vattnen. Väl saknas egentlig strandgata dels vid vestra udden och dels vid Årstaviksstranden närmast vester om Skans tull, men dessa felande stycken äro ej långt från stranden försedda med kommunikationsvägar, hvilka, jemte gator öfver de smala näsen vid Danviken och Skans tull, bilda föreningslänkar mellan de särskilda strandgatorna.

Utmed den strandväg, som sålunda omsluter malmen, är denna likasom bekransad af högt liggande, större och mindre

parkanläggningar, hvaraf en är utstakad på Danviksbergen, en på bergplatsen något söder om Tegelvikstorget, en på berget mellan Stadsgårdshamnen och Katarina Östra Kyrkogata, en något söder derom på bergplatsen i kvarteret Justitia, tre på bergsträckningen norr om Horns- och Hornstullsgatorna, två på Zinkensdamshöjderna, en på de s. k. Rackarbergen vid Årstaviken, en vid egendomen Eriksdal, likaledes vid Årstaviken strax vester om vattenledningsverket, en något norr derom samt slutligen en på Hvita Bergen.

Från strandgatorna, parkerna eller de senares gränsgator utgå de nya gatorna på sådant sätt, att de, här och der afbrutna af öppna, delvis planterade platser, i allmänhet bilda fortsättning af de gamla gatorna eller löpa parallelt med dessa; och de sålunda förlängda eller på hela sträckan nya kommunikationsvägarna skära gemenligen hela malmen, somliga på längden, andra på tvären. Bland gator med annan rigtning må särskildt nämnas en, som från det ställe vid Skinnarviksbergen, der Yttersta Tvärgränden slutar, sträcker sig i en så vid båge ända fram till Tegelviken, att dess skärningspunkt med Götgatan ligger mellan Holländaregatan och Hammarbygatan. Denna långa rundgata är 24 meter bred och har på begge sidor 12 meter breda planterade förgårdar mot byggnadskvarteren.

För södra jernvägsstationens framtida utvidgning samt för allmänna anläggningar, hvilka stå i förbindelse med jernvägen, är på ömse sidor om den utdragna Pilgatan afsatt ett större område, hvilket skall ställas i förbindelse med en ny hamnplats vid Hammarbysjö genom en från hörnet af Fatburstvärgatan och Falkenbergsgatan utgående 33 meter bred gata, ämnad att förse med jernvägsspår, som kunna fortsättas längs Hammarbysjö mellan Skans tull och Stora Bondegatans östra ändpunkt; en anordning, som bör blifva till stort gagn, synnerligast i händelse den påtänkta planen att bereda vattenkommunikation mellan nämnda sjö och Saltsjön kommer till utförande.

Slutligen och för erhållande af bekvämare infartsväg till Södermalm, än de backiga gator som nu leda dit, upptog den af stadsfullmäktige Eders Kungl. Maj:t underställda stadsplan jemväl två tunnlrar, den ena utmed Timmermansgatan, från Mälarens strandgata till Besvärgsgatan, den andra från Stadsgården vid Peter Myndes backe snedt upp till Götgatan vid nedfarten till södra bangården, men i dessa delar lemnades planen tills vidare utan nådig fastställelse.

Den genom Eders Kungl. Maj:ts nådiga byggnadsstadga för rikets städer gifna bestämmelse att städernas ordnande och bebyggande skola ske efter på förhand fastställda planer, omfattande såväl byggnadskvarter som gator, torg och andra allmänna platser, innebär naturligtvis hinder för byggnaders uppförande i strid mot stadfäst regleringsplan och till yttermera visso innehåller också byggnadsstadgan ett uttryckligt förbud mot slikt för stadsplanernas genomförande hinderligt byggande. Det härigenom uppkomna förhållandet mellan kommunen och den enskilde tomtägaren har för Stockholm blifvit ordnad medelst föreskrifter dels i de nådiga fastställelsebrefven å stadsplanerna och dels i den nya byggnadsordning, som här nedan skall närmare omförmålas. Det viktigaste af hvad i sådant hänseende blifvit till efterrättelse meddeladt är: att, då redan befintlig gata kall till bredden utvidgas, det åligger tomtägaren att vid ny-

byggnad indraga huset i den nya tomtlinien; att staden icke är skyldig utföra regleringsplanen, hvad angår utvidgning af nu befintliga gator, annat än i den mån nybyggnader varda uppförda vid en till utvidgning afsedd del samt, i öfriga fall, annat än i den mån staden, på antagliga vilkor, kan genom öfverenskommelse förvärfva den för hvarje fall nödiga mark och bebyggandet vid gata fortskrider kvarter efter kvarter, räknadt från förut bebyggd gata, så att hus finnas vid den ifrågakvarande gatudelen uppförda till en sammanlagd längd af minst tredjedelen af de vid samma gatudel å begge sidor befintliga tomtlinier; att emellertid enskild rätt icke får genom planens utförande förnärmas, i följd hvaraf det kommer att på särskild pröfning bero, huruvida en egare, som genom regleringen hindras att använda sin mark på lämpligt sätt, må vara berättigad att, om i öfrigt lagligt hinder därför ej möter, bebygga samma mark i strid mot stadsplanen, derest icke staden inom tre månader från bevisligen skedd tillsägelse förklarar sig vilja underkasta sig den för regleringens genomförande på ifrågakvarande ställe nödiga lösen.

Såsom redan förut är antydtt, daterar gaturegleringens utförande sin begynnelse från en tidigare period än stadsplanens fastställande. Beträffande en del trakter kunde man nemligen på förhand veta, att och på hvad sätt de skulle komma att beröras af en blifvande reglering, och i detta afseende fans således icke något hinder att vidtaga åtgärder för regleringens genomförande derstädes. Den omständighet att stadsplanerna icke voro antagna afhöll därför icke stadsfullmäktige från att åt staden förvärfva erforderlig mark, der gynnande tillfälle sig erbjöd, och, om hänsyn toges till de för sådant ändamål gjorda inköp, kan man säga, att regleringens genomförande efter de nu fastställda stadsplanerna tog sin början åtminstone vid den tid, när Eders Kungl. Maj:t genom sin nådiga ordningsstadga för rikets städer gjorde stadens planläggning obligatorisk, eller år 1874. Att den regleringsverksamhet, som sedan dess och till femårsperiodens slut utvecklats, icke är obetydlig, torde framgå af följande siffror.

Stadens utgifter för gaturegleringar, hvilka utgifter till största delen bestrids med lånta medel, utgjorde, enligt bok:

år 1874.....	136,596'91 kronor,
» 1875.....	133,801'58 »
» 1876.....	438,575'34 »
» 1877.....	414,082'84 »
» 1878.....	664,886'78 »
» 1879.....	657,028'02 »
» 1880.....	1,203,000'96 »
Åren 1874 - 80.....	3,647,972'43 kronor.

Af de för gaturegleringens genomförande förvärfvade fastigheter utlades till gator eller öppna platser:

år 1874.....	3 stycken, värda tillhopa 98,270 kronor,
» 1875.....	4 » » 25,117'67 »
» 1876.....	5 » » 47,812'79 »
» 1877.....	2 » » 45,102'50 »
» 1878.....	3 » » 51,130'75 »
» 1879.....	10 » » 391,575'99 »
» 1880.....	9 » » 153,575'55 »
Åren 1874 - 80.....	36 stycken, värda tillhopa 812,585'25 kr.

Oberäknadt nyss uppgifna värdebelopp, som blifvit å fastigheterna afskrifna, utgjorde kostnaderna för nya gator och gatuldelars utläggning samt förberedande arbeten för deras iordningställande:

år 1877.....	11,790 ⁹³ kronor,
» 1878.....	36,957 ⁶² »
» 1879.....	24,379 ⁹⁹ »
» 1880.....	52,216 ⁸¹ »
Åren 1877—80.....	125,345 ³⁵ kronor.

Af de fastigheter, staden förvärfvat för gaturegleringens genomförande, hade den qvar:

vid 1874 års slut: 24 stycken, värda tillhopa 186,799 ⁷¹ kronor,	
» 1875 » 28 » » 297,775 ⁰⁷ »	
» 1876 » 35 » » 659,249 ²⁸ »	
» 1877 » 51 » » 1,100,854 ⁴⁸ »	
» 1878 » 71 » » 2,033,848 ⁹⁰ »	
» 1879 » 85 » » 2,098,127 ⁶² »	
» 1880 » 118 » » 2,918,942 ⁶⁹ »	

Ifrågavarande fastigheters afkastning har lemnat staden en nettovinst, som, beräknad i procent af fastigheternas medelvärden vid årens början och slut, uppgick till:

år 1877.....	2 ⁵⁷ ,
» 1878.....	4 ⁴³ ,
» 1879.....	5 ³² ,
» 1880.....	5 ⁸² .

U) **Ny byggnadsordning.** Redan vid de öfverläggningar, som år 1867 egde rum hos stadsfullmäktige rörande det förslag, hvilket, af fullmäktige antaget den 28 maj samma år, låg till grund för den af Kungl. Maj:t den 12 maj 1870 utfärdade förnyade byggnadsordning för Stockholms stad, höjde sig många röster för den meningen, att man borde eftergifva något af den soliditet, som dittills varit utmärkande för byggnadsättet i hufvudstaden, samt genom att såmedelst förminska byggnadskostnaderna befrämja billiga bostäders uppförande, synnerligast i de aflägsnare, af arbetarebefolkningen bebodda stadsdelarna. De yrkanden, som i berörda syfte framställes, ansågos emellertid allt för föga tillfredsställa skäligen anspråk på trygghet mot eldfara, hvarför de lemnades utan afseende. Härigenom kom 1870 års byggnadsordning att innehålla åtskilliga stränga bestämmelser, såsom att endast uthus och vissa andra dermed jemförliga byggnader finge uppföras af trä, att alla vindsgolf i hus med eldstäder skulle beläggas med brandbotten af tegel i bruk, att trappor i stenhus med eldstäder skulle byggas af sten eller jern, o. s. v. Vid nu anförda förhållande och då dertill kom en del andra i sundhetens intresse gifna stadganden, som äfven förmenades vara öfver höfvan stränga, såsom bland annat, att husens medelhöjd från gatan till taknocken i regeln icke finge öfverstiga, vid bredare gator, 65 fot eller gatans bredd, ökad med en fjerdedel, samt, vid trånga gator, 36 fot; så var det naturligt att skulden för den svåra bostadsbrist, som kort efter byggnadsordningens utfärdande framträdde, skulle tillskrifvas strängheten i denna författnings föreskrifter. Den alltjemt tilltagande bristen på billiga bostäder dröjde ej heller att framkalla förslag till ändringar i byggnadsordningens hithörande delar.

Följden häraf blef att stadsfullmäktige i underdånig skrifvelse den 28 februari 1874 hemställde om åtskilliga uppgifna ändringar i byggnadsordningen. Dessa ändringar gingo hufvudsakligast ut på byggnadskostnadernas minskning i den mån det allmännas fordran på sundhet och säkerhet mot eldfara m. m. ansågs det tillstådja. Så skulle under vissa villkor korsvirkeshus, d. v. s. byggnader af resvirke och tegel, medgifvas i stadens yttre delar, der ock åtskilliga lindringar skulle tillåtas i de stränga bestämmelserna om brandbotten, sten- och jerntrappor m. m. Den viktigaste punkt, hvori ändring föreslogs, var den om husens medelhöjd, hvilken nemligen skulle bestämmas så att det blefve möjligt att vid de smalare gatorna uppföra trevånings- och vid de bredare fyrvåningshus med tillräckligt höga rum.

De sålunda föreslagna ändringarna blefvo emellertid icke föremål för Eders Kungl. Maj:ts nädiga pröfning. Ty enär byggnadsstadgan för rikets städer den 8 maj 1874, hvilken skulle gälla från och med år 1875, bestämde att Öfverståthållareembetet egde att efter stadsfullmäktiges förslag utfärda de föreskrifter, som utöfver byggnadsstadgan kunde vara behöfliga, fann Eders Kungl. Maj:t icke lämpligt att, på sätt stadsfullmäktige begärt, fastställa någon ny byggnadsordning; men då det dock vore af vigt att få de åsyftade lättnaderna utan dröjsmål tillämpade, så behagade Eders Kungl. Maj:t i nädlig skrifvelse den 29 maj 1875 bemyndiga Öfverståthållareembetet att pröfva de underställda ändringarna och, i den mån de befunnos ändamålsenliga, fastställa och kungöra dem till efterlefnad intill dess ny fullständig byggnadsordning kunde enligt byggnadsstadgan vara utfärdad. I anledning häraf pröfvade Öfverståthållareembetet förslaget och godkände detsamma oförändradt, hvarefter de nya bestämmelserna den 19 juni 1874 blefvo af Öfverståthållareembetet kungjorda till efterrättelse, på sätt Eders Kungl. Maj:t föreskrifvit.

Samtidigt med denna kungörelses utfärdande anmodade Öfverståthållareembetet stadsfullmäktige att afgifva förslag till ny byggnadsordning, grundad på den allmänna byggnadsstadgan. I följd häraf och efter det fullmäktige den 1 december 1874 beslutat att den byggnadsnämnd, som enligt byggnadsstadgan hade att från 1875 års ingång, i stället för handels- och ekonomiskollegium, utöfva inseendet öfver stadens bebyggande, skulle bestå af fem ledamöter med en aflöning af 2,500 kr. för ordföranden och 2,000 kr. för hvar af de öfrige medlemmarne, samt stadsfullmäktige och magistraten, likaledes under december månad 1874, utsett, de förre tre och den senare två ledamöter i nämnden; så lät beredningsutskottet utarbete det infordrade förslaget, och sedan detta varit föremål för byggnadsnämndens yttrande, förekom ärendet till slutbehandling hos stadsfullmäktige den 6 juni 1876, hvarvid fullmäktige, i hvad på dem ankom, dels antogo den af utskottet föreslagna byggnadsordning med några ändringar, dels äfven bestämde gränserna för det område, som enligt byggnadsstadgan borde hänföras till ny stadsdel. Beslutet i senare delen, underställt Eders Kungl. Maj:ts nädiga pröfning, tacktes Eders Kungl. Maj:t fastställa genom nädigt bref den 4 augusti 1876, och den till Öfverståthållareembetets pröfning hänskjutna byggnadsordningen blef af embetet stadfäst samt till efterrättelse påbjuden genom kungörelse den 20 oktober samma år, hvarvid nyssnämnda bestämmelse angående gränserna för ny stadsdel jemväl kungjordes i form af en särskild § i byggnadsordningen.

Genom 1876 års byggnadsordning har ytterligare en del lättnader beredts de byggande, synnerligast i hvad angår det till ny stadsdel hänförliga område. Den viktigaste förändringen härutinnan är att icke allenast korsvirkeshus utan jemväl trähus få byggas i stadens ytterdelar.

c) **Byggnadsverksamheten.** Af Öfverståthållareembetets två senaste femårsberättelser framgår, att perioden 1866—1870 och jemväl åtminstone början af perioden 1871—1875 utmärkte sig för en synnerlig brist på företagsamhet i byggnadsväg. Den femårsperiod åter, nu föreliggande berättelse omfattar, företer lyckligtvis ett alldeles motsatt förhållande. De derunder verkställda gaturegleringar och i byggnadsreglementeringen vidtagna förändringar, hvarom ofvan talats, hafva nemligen gått hand i hand med en byggnadsverksamhet, hvars motstycke i liflighet aldrig tillföre torde varit i hufvudstaden skådad.

Redan i femårsberättelsen för åren 1871—1875 omnämndes, hurusom början skett med Sturegatans bebyggande och den norr om Humlegården belägna s. k. villastadens anläggning. Sedan dess har, kan man säga, en hel stor stadsdel uppkommit i denna trakt, som blott för några år tillbaka låg så godt som alldeles öde. Så sträcka sig nu Sturegatan och villastaden nästan fullbyggda fram till Djurgårdens gräns; öster om Sturegatan hafva flera vidsträckta kvarter blifvit bebyggda och äfven vester om Humlegården och villastaden begynna stora nya byggnader att resa sig. Husen hafva i allmänhet fyra till fem våningar, med undantag naturligtvis för villastaden, der likväl, i synnerhet på sista tiden, uppförts en del hus, alltför höga för att förtjena benämningen villor, ehuru de, likasom traktens verkliga villor, äro försedda med förgårdar åt gatan. De nya husens våningar, som hufvudsakligast bebos af förmöget folk, äro gemenligen stora och rymliga samt efter nutidens fordringar inredda. I följd af gatornas bredd och de stora gårdsutrymmena är jemväl tillgången på ljus och luft riklig. I yttre afseende kunna emellertid icke alla de nya husen sägas tillfredsställa skönhetssinnets fordringar, i det nemligen åtskilliga af dem förete något kasernaktigt och lida af bristande stilfullhet i ornamenteringen. De byggnader, hvilka företrädesvis blifvit uppförda på spekulation, torde, jemväl hvad soliditeten beträffar, lemna ett eller annat öfrigt att önska.

Den trakt, som näst Ladugårdslandet varit för byggnadsifvern mest begärlig, är den, som omgifver norra delen af Stora Gråbergsgatan i Adolf Fredriks församling. Äfven här hafva flera kvarter blifvit under femårsperioden bebyggda med stora hus, till ej ringa del afsedda till bostäder åt arbetsskassen.

I öfrigt hafva betydande ny- och ombyggnader egt rum på spridda ställen öfver allt i staden.

Vexlingarna i byggnadshägen under de tre femårsperioderna 1866—1880 kunna något så när bedömas af antalet *byggnadsresolutioner*, som under samma tid meddelats. Detta antal, afseende ny-, om- och påbyggnad äfvensom reparation och ändring af alla slags byggnader, utgjorde:

år 1866.....	300	1,358
» 1867.....	287	
» 1868.....	257	
» 1869.....	265	
» 1870.....	249	

år 1871.....	295	1,672
» 1872.....	316	
» 1873.....	352	
» 1874.....	350	
» 1875.....	359	

år 1876.....	389	2,455
» 1877.....	490	
» 1878.....	351	
» 1879.....	477	
» 1880.....	748	

Verkan af dessa tillståndsresolutioner, der de haft några byggnadsföretag till följd, framgår i viss mån af följande siffror, utvisande *samtliga till bevillning uppförda egendomar*:

Vid slutet af perioden	Antal.	Taxeringsvärden.	Brandförsäkringsvärden.
1866—1870	3,652	154,075,066	154,341,544
1871—1875	3,680	176,888,615	175,465,693
1876—1880	3,971	261,883,620	221,974,642

Vid 1868 års folkräkning lemnade husegarne, enligt Kungl. Maj:ts nädiga förordnande, hvar för sin egendom uppgift på *antalet rum och kök*. Genom dessa uppgifters bearbetande erhöi man kännedom om sagda antal för hela staden, men huru stor tillökning i lägenheternas numrar, som derefter *ärligen* egt rum, härom finnes bestämd upplysning allenast för år 1880, enär dessförinnan några anteckningar icke fördes rörande de byggnadsresolutioner, som verkligen kommit till utförande. Vid sådant förhållande och då det ur det allmännas synpunkt måste vara angeläget att tillgången på boningslägenheter blefve tillförlitligt känd, syntes det vara allt skäl att begagna sig af 1880 års folkräkning för att erhålla en dylik kännedom, helst man sedan, med ledning af de anteckningar, som numera föras hos byggnadsnämnden, kunde följa utvecklingen i berörda hänseende. På grund häraf behagade, på stadsfullmäktiges begäran, Eders Kungl. Maj:t genom nädigt bref den 10 december 1880 föreskrifva, att egendomarnas värddar eller vice värddar skulle, med begagnande af ett fastställt formulär, lemna uppgift på bostads- och andra lägenheter. Sålunda insamlades materialet till en numera uppgjord statistik, hvilken, jemförd med den motsvarande för år 1868, utvisar, bland annat, följande resultat:

	Vid slutet af år 1868.	Vid slutet af år 1880.	Ökning eller minskning.
Bebyggda tomter.....	—	4,017	—
Boningshus			
af sten.....	4,011	5,039	+ 1,028
» trä.....	1,806	2,038	+ 232
» sten och trä.....	410	138	— 272
» annat byggnadsämne.....	12	—	— 12
	6,239	7,215	+ 976
envånings.....	2,034	2,106	+ 72
tvåvånings.....	1,972	2,247	+ 275
trevånings.....	1,041	1,294	+ 253
fyråvånings.....	956	1,207	+ 251
femvånings.....	228	361	+ 133
sexvånings.....	8	—	— 8
	6,239	7,215	+ 976

	Vid slutet af år 1868.	Vid slutet af år 1880.	Ökning eller minskning.
Boningsrum ¹⁾	83,050	92,335	+ 9,285
Kök	22,505	26,199	+ 3,694
Tamburer och serveringsrum.....	—	11,223	—
Butiker, embetsrum, affärslokaler, fabriker o. d. ²⁾ —	—	13,297	—
Uthus ²⁾	—	5,242	—

Om boningsrummen och köken fördelas på den mantals-skrifna folkmängden, som år 1868 utgjorde 129,339 och år 1880 uppgick till 168,019, komma under det förra året 1·55 person på hvarje rum och 5·74 personer på hvarje kök samt under det senare 1·81 person på hvarje rum och 6·41 personer på hvarje kök. Antalet rum på hvarje kök var 3·69 år 1868 och 3·52 år 1880.

Antalet under år 1880 nytillkomna rum och kök utgjorde inom:

Nikolai församling.....	— rum,	— kök,
Klara "	202 "	43 "
Kungsholms "	259 "	155 "
Adolf Fredriks "	488 "	206 "
Jakobs "	168 "	50 "
Johannis "	122 "	73 "
Ladugårdslands "	1,969 "	628 "
Katarina "	310 "	154 "
Maria "	346 "	118 "
	3,864 rum	1,427 kök.

Deremot hafva, enligt anmälan, 136 rum och 39 kök blifvit under år 1880 bortrifna, så att samma års tillökning inskränker sig till 3,728 boningsrum och 1,388 kök ³⁾.

d) **Bostadsföreningar.** Den bostadsbrist, som framkallade nu angifna liflighet i byggnadsväg, yttrade sig företrädesvis i saknad af tillräckligt antal tjenliga bostäder för arbetsskassen, och vid sådant förhållande kan det icke vara annat än glädjande att byggnadsverksamheten i icke ringa grad haft arbetarebostäders uppförande till sitt föremål. Bland företelserna på detta område är det i synnerhet en, som förtjenar särskild uppmärksamhet och som Öfverståthållareembetet därför ansett sig här böra något närmare beröra, nemligen de s. k. *bostadsföreningarna*.

Af dylika föreningar finnes det två slag, nemligen dels sådana, hvilka, till största delen bestående af kroppsarbetare, antingen redan förvärfvat fastigheter, afsedda att af föreningens egna medlemmar bebos, eller ock till hufvudsakligt syfte för sin verksamhet uppstått egendomars inköp för detta ändamål, samt dels aktiebolag, som, försedda med af Eders Kungl. Maj:t i nåder fastställda bolagsordningar, uteslutande eller delvis hafva till ändamål att uppföra eller inköpa hus samt uthyra deri befintliga lägenheter till arbetare eller annan dermed likställd befolkning.

¹⁾ Bland boningsrummen medräknas, för år 1880, kasernlogement, sjuk-salar och fängelseceller, men deremot icke rummen i Kungl. slottet, enligt uppgift utgörande 477. Huruvida nu nämnda lokaler ingå i 1868 års statistik, är icke för Öfverståthållareembetet bekant. Såväl för 1880 som för 1868 medräknas de lägenheter inom Kungl. Djurgårdens landsförsamling, som endast sommartiden äro bebodda.

²⁾ Verkstadsrum, fabrikslokaler och magasin äro räknade såsom uthus när de upptaga hela byggnaden.

³⁾ Den motsvarande tillökningen under år 1881 utgjorde 5,354 rum och 1,772 kök.

Med undantag af ett år 1850 bildadt sällskap af 15 personer, som å tomten N:o 33 vid Grefsgatan åt sig uppförde ett stenhus, benämndt »arbetarehemmet», fans, Öfverståthållare-embetet veterligen, ingen förening af det förstberörda slaget förr än år 1873, då *Gamla Arbetarebostadsföreningen* kom till stånd. Sedermera hafva föreningar, tillhörande ifrågavarande kategori, år efter år uppstått i sådan mängd, att de för närvarande utgöra vid pass 50 stycken med ett antal ledamöter, som sammanlagdt torde uppgå till mellan 7,000 och 8,000. Ungefärligen räknadt ega dessa föreningar 45 färdiga eller under byggnad varande stenhus, innehållande tillhoppa 1,000 särskilda lägenheter om ett till fyra rum. Omkring hälften af byggnaderna äro belägna på Ladugårdslandet, företrädesvis i de nyreglerade delarna, samt ungefär fjerdedelen inom Adolf Fredriks församling, hufvudsakligast i trakten af Stora Gråbergsgatan, Rådmansgatan och Karlbergs allé; de öfriga äro uppförda på spridda ställen i Kungsholms, Johannis och Maria församlingar. Egendomarnas sammanlagda värden, inberäknadt de, som belöpa sig på ännu obebyggda tomter, kunna antagas för närvarande representera den betydliga summan af sex millioner kronor, hvaraf de konstanta bidrag, arbetarne sjelfva nedlagt på företagen, torde kunna beräknas till inemot två millioner.

De nu nämnda byggnadsföreningarnas reglementen, af hvilka åtskilliga, på styrelsernas begäran, blifvit intagna i Öfverståthållareembetets protokoll, äro för det allra mesta affattade i nära öfverensstämmelse med de två typer, som, hvad de vigtigaste bestämmelserna beträffar, Öfverståthållareembetet tager sig friheten nu angifva.

§ 1.

Mom. 1. Bostadsföreningen N. N. i Stockholm har till ändamål att för sina ledamöters insatta kapital inköpa i Stockholms stad fördelaktigt och ändamålsenligt belägna byggnadstomter samt på dessa uppföra nybyggnader, i hvilka lägenheterna skola bestå af högst tre rum med kök, som åt föreningens ledamöter försäljas. Om sådant anses för föreningen fördelaktigt, kunna redan uppförda hus inköpas.

Mom. 2. Till ledamot i föreningen antages hvarje person, som eger medborgerligt förtroende och förbinder sig att under loppet af fem år fullgöra de inbetalningar, som andra och tredje paragraferna stadga, räknadt från inträdesdagen.

§ 2.

Mom. 1. Vid inträde i föreningen erlägger hvarje ledamot 2 kronor till förvaltningsfonden och 5 kronor som första månadsinbetalning till byggnadsfonden.

Mom. 2. Hvarje ledamot är förbunden att under loppet af 5 år, räknadt från inträdesdagen, till föreningens byggnadsfond inbetala minst 300 kr., men eger äfven rätt att insätta större penningbelopp.

§ 3.

Mom. 1. Inbetalningarna till föreningens byggnadsfond verkställas på uppbördsböten, som hållas fjerdag i hvarje månad från kl. 3 till kl. 5, då hvarje ledamot bör insätta 5 kr., men eger äfven rätt att, såsom förut är nämndt, insätta större belopp på en gång. Minst två uppbördsmän af styrelsens ledamöter skola dessutom vara tillgängliga en gång i veckan i föreningens lokal, på de tider, som styrelsen bestämmer, för att mottaga ledamöternes inbetalningar.

Mom. 2. Ledamot, som uraktlåter att på två efter hvarandra följande uppbördsböten verkställa stadgade inbetalningar, erlägger i böter 25 öre; uraktlåter ledamot äfven betalning tredje gången, erlägges då i böter ytterligare 50 öre, samt efter uraktlåtenhet för fjerdag gången en krona derutöver. Efter ytterligare sådan uraktlåtenhet varder den försumlige ledamoten från föreningen skild och

eger ej återfå sitt insatta kapital förrän efter fem års förlopp, räknadt från den dag då ledamoten blifvit från föreningen skild; sådan ledamot eger dock rätt ånyo ingå i föreningen, men på nytt nummer.

Mom. 3. Om ledamot genom sjukdom blifvit oförmögen att verkställa sina inbetalningar till föreningen, anmäles detta hos styrelsen, som, sedan uppgiftens riktighet blifvit undersökt och styrkt, kan bevilja uppskof tills vidare med de stadgade inbetalningarna.

§ 4.

Mom. 1. Om, genom arf eller gifterätt, kapitalandel öfvergått till annan person utom föreningen, eger den nye innehavaren, om den så önskar, ingå i den förutvarande ledamotens ställe, med erhållande af hans nummer med dess rättigheter och skyldigheter. Dock skall den nye egaren sig i föreningen anmäla och sin rätt styrka senast fyra månader efter den dag han (eller hon) blir delaktig af nämnda eganderätt, vid äfventyr att ej återfå det insatta kapitalet förrän efter fem års förlopp, räknadt från den dag anmälan skedde. Affiden ledamots i föreningen insatta kapital kan af hans lagliga arfvingar återfås en månad efter skedd uppsägning, hvarefter numret i föreningen dödas.

Mom. 2. Försäljer ledamot sin andel till annan person, skall den nye egaren till föreningen erlägga en transportgift af två kronor.

§ 13.

Ledamöterna äro berättigade att på sitt i föreningen insatta kapital erhålla minst sex procent årlig ränta, som beräknas för hvarje fulla fem kronor från och med den första i hvarje månad näst efter den då beloppet blifvit insatt. Räntan lägges till ledamotens insatta kapital.

§ 14.

Mom. 1. Föreningen anskaffar byggnadstomter och låter derå uppföra nybyggnader på entreprenad, i den mån kapitalbildningen det medgifver, och vare styrelsen berättigad låta inteckna under byggnad varande hus intill $\frac{2}{3}$ af det blifvande värdet.

Mom. 2. För handhavande af alla byggnadsåtgärder utser föreningen vid ordinarie sammankomsten i januari månad ett fyradubbel antal kandidater till byggnadsnämnd, dock icke ur styrelsen. Af desse väljas fem på sammankomsten i april. De sålunda valde fem ledamöterna utgöra en byggnadsnämnd, hvars bifall erfordras, innan styrelsen eger rätt att afsluta köp och byggnadskontrakt.

§ 15.

Mom. 1. Då föreningen kommit i besittning af fast bostads-egendom, kunna ledamöterna till styrelsen inlemna ansökningar om att erhålla lägenhet i densamma. Lägenheterna skola utdelas efter tur och i den ordning att den eger företräde, som innehar lägsta numret. — — — — I intet fall eger någon ledamot rättighet att erhålla mer än en lägenhet, förr än alla ledamöter, som det önska, erhållit hvar sin.

Mom. 2. Styrelsen och byggnadsnämnden skola hafva värderat huset minst fyra månader före inflyttningen och bestämt köpesumman för hvarje ledamots lägenhet, i enlighet med lägenhetens storlek, läge och öfriga bekvämligheter efter hela husets kostnad.

Mom. 3. Ledamot, som erhållit lägenhet i föreningen tillhörigt hus, får densamma på sig, mot förut bestämt pris, öfverlåten, hvarefter köpekontrakt och köpebref upprättas och lagfart uttages. De nya egarne ikläda sig räntegodtgörelse för alla huset graverande inteckningar samt erlägga vid husets tillträde som handpenning 15 procent af hela husets värde samt sedermera 6 procent årlig amortering, som erlägges kvartalsvis med $1\frac{1}{2}$ procent i kvartalet, förutom ränta å 6 procent per år på den resterande skulden.

Mom. 4. Husets eller egendomens hela värde ökas med 2 procent för bestridande af förvaltningskostnaderna. Af möjligen blifvande öfverskott bildas en reservfond.

Mom. 5. De inbetalningar, som till föreningens byggnadsfond blifvit erlagda på det nummer, hvarå ledamot erhållit lägenhet, kunna,

om ledamot så önskar, få afräknas på handpenningen, då ledamot fullgjort de inbetalningar, som § 1 mom. 2 stadgar.

§ 16.

Ledamot,* som på sitt nummer erhållit lägenhet, eger ej rätt att densamma uppsäga och på samma nummer söka lägenhet i annat föreningen tillhörigt hus; sak samma i hvems ego numret komma må.

§ 17.

Ledamot, som gör sig ovärdig medborgerligt förtroende, varder efter fallet domslut från föreningen skild, men eger dock att till annan person öfverlåta sin andel i föreningen.

Bolagsordning för bostadssällskapet N. N.

Detta bolag, utgånget från byggnadsföreningen N. N., har till ändamål att medelst amortering inlösa nämnda förenings fasta egendom i Stockholm N:o 00 i kvarteret N. N. med adressnummer 00 vid N. N. gata i N. N. församling, innehållande 23 lägenheter på 1, 2 och 3 rum och kök jemte en handelslokal; varande sålunda dessa 23 lägenheters innehafvare delegare i bolaget till så stor del, som motsvarar innehafvande lägenhet.

§ 4.

Delegare, som till fullo betalt sin lägenhet, är dock skyldig att derefter till bolagets styrelse årligen betala hvad på hans del kan komma af onera, renhållning, styrelsens aflöning m. m., beroende af lägenhetens värde.

§ 5.

Mom. 1. Bolagets skuld å egendomen afamorteras årligen till så stort belopp, som bolagets skuldförbindelser och länetransaktioner kräfvä. Dessa afbetalningar uttaxeras på de lägenhetsdelegare, hvilka icke till fullo betalt sin lägenhet, i förhållande till lägenheten åsatt värde och derå gjorda afbetalningar, samt erläggas till styrelsen kvartalsvis mot qvitto i den motbok, som skall utlemnas till hvarje delegare.

Mom. 2. Delegare eger rättighet att utöfver det taxerade beloppet inbetala hur stor summa som helst tills hans lägenhet är till fullo betald.

§ 7.

Skulle någon af bolagets långifvare oförmodadt uppsäga något lån, skall styrelsen sammankalla delegarne till extra bolagsstämma för att, om lånet icke kan omsättas, utan oundvikligen måste betalas, besluta om uttaxering å delegarne för betäckande af det uppsagda beloppet, beroende af den kapitalandel hvarje lägenhet eger.

§ 8.

Mom. 1. Skulle delegare försumma uttaxerad kvartals- eller annan hvilken som helst inbetalning före hvarje kvartals början, får respittiden ej öfverstiga 30 dagar, och skall bolaget godtgöras med 5 procent per år å det felande beloppet, dock får räntan ej räknas för kortare tid än en månad.

Mom. 3. Delegare, som ej fullgjort sina inbetalningar men önskar öfverlåta sin bostadsandel till annan person, måste anmäla detta hos styrelsen, och bör denna öfverlåtelse ske skriftligen i styrelsens närvaro, på det att denna må kunna öfvervaka att bolaget blifver godtgjort för den skuld jemte ränta, hvari öfverlåtaren står till bolaget.

Mom. 3. Om den försumlige ej kan få köpare till sin andel i bolaget, så eger bolaget att genom styrelsens försorg sälja denna rätt till den mestbjudande, efter att den tre gånger i två af Stockholms tidningar varit kungjord till försäljning, samt godtgöra bolaget för den fordran det eger och, om öfverskott vid försäljningen uppstår, återlemna detsamma till den afträdande delegaren, som är skyldig att från lägenheten genast afflytta.

Mom. 4. Skulle styrelsen ej kunna försälja den afträdde lägenheten till ett pris, som betäcker lägenhetsinnehafvarens skuld till

bolaget, sammankallas delegarne för att besluta om inköp af den afträdde lägenheten såsom bolagets gemensamma tillhörighet.

§ 11.

Delegare, som ordentligt fullgjort sina inbetalningar, eger rätt att sälja eller öfverlåta sin lägenhet åt annan välfrejdad person, och ingår den tillträdande i samma rättigheter och skyldigheter som den afgående delegaren.

§ 12.

Mom. 1. Skulle delegare affida utan kända arfvingar, föranstaltar styrelsen om kungörelses införande i Post- och Inrikes tidningar tre gånger om att möjligen varande arfvingar skola inom natt och år, räknadt från den dag, kungörelsen varit tredje gången införd, anmäla sig hos styrelsen och lagligen styrka sin rätt till lägenheten; i annat fall tillfaller densamma bolaget.

Mom. 2. Skulle delegare från orten afresa eller afvika, utan att hafva befullmäktigat någon att omhändertaga eller svara för lägenheten, sker efterlysning med dess följder, som i föregående mom. sägs.

Mom. 3. Afreser delegare och har befullmäktigat annan person att i sitt ställe tala och svara i bolaget, inträder denne i delegares rättigheter och skyldigheter. Denna fullmakt gäller dock ej mer än för 5 år, efter hvilken tid ny fullmakt måste förete; sker ej detta, förfäres såsom i föregående mom. sägs.

§ 13.

Bolagets egendom må ej i mät tagas för delegares enskilda skuld.

Af hvad nu blifvit anfördt framgår, att föreningarnas reglementen i allmänhet afse att bereda icke allenast föreningarna, såsom sådana, eganderätt till fastigheterna, utan ock lägenhetsinnehafvarne enahanda rätt, hvar till sin särskilda lägenhet. En dylik eganderätt till vissa rum i en egendom är emellertid fullkomligt främmande för vår lagstiftning och vid sådant förhållande samt då jemväl andra anmärkningar så väl ur juridisk som ekonomisk synpunkt torde kunna göras mot reglementena, synas ifrågavarande föreningar och det sätt, hvarpå de ordnat sina medlemmars inbördes rättsförhållanden, lätteligen kunna gifva upphof till beklagliga förvecklingar, allrahelst som fastigheterna äro graverade med in-teckningar till icke obetydligt belopp, samt, i betraktande af de arbetande klassernas alltjemt växande bemödanden att tillvinna sig en mera betryggad ställning, det med största sannolikhet kan antagas att än flera föreningar skola inom kort uppstå. Med afseende härpå och då föreningarnas syfte ju förtjenar all uppmuntran, anser Öfverståthållareembetet högeligen önskvärdt, att åtgärd med det snaraste varder vidtagen för erhållande af lagliga bestämmelser i fråga om formen för föreningarnas tillvaro samt sättet och gränserna för deras verksamhet¹⁾.

Bland de ofvannämnda *aktiebolagen* är det egentligen endast två, som i det hänseende, hvarom här är fråga, utvecklats någon mera betydande verksamhet, nemligen de, till hvilka Öfverståthållareembetet nu öfvergår.

Aktiebolaget Stockholms byggnadsförening, som bildades år 1873 och under femårsperioden blifvit upplöst, inköpte nyssnämnda år de då i det närmaste obebyggda kvarteren Grindvaktaren och Kronoberg på Kungsholmen samt uppförde der åtskilliga små byggnader, afsedda för arbetarebefolkning. När bolaget

sedermera utsträckte sin verksamhet till andra husaffärer, såldes efter hand dessa hus, äfvensom de obebyggda tomtdelarna, till enskilda personer, hvilka köpare hufvudsakligast utgjordes af arbetare, ensamme eller flera i kompani. Genom nyssnämnda arbetarebostäder samt dem, som i deras granskap blifvit uppförda dels af omförmälde köpare och dels af flera arbetsgifvare, har ifrågavarande trakt af Kungsholmen så småningom kommit att antaga karaktären af en arbetarestad.

Byggnadsaktiebolaget S:t Erik, som i Öfverståthållareembetets underdåniga femårsberättelse 1871—75 blifvit helt flyktigt omnämndt, utgöres af framstående personer i samhället, hvilka år 1875 slöto sig tillsammans för att i sin mån bidraga till afhjelpande af den rådande bristen på bostäder för de mindre förmögna klasserna. Bolagets bemödanden att lösa denna sin uppgift hafva otvifvelaktigt krönts med mycken framgång. Ty under femårsperioden har bolaget låtit uppföra dels 13 trähus på staden tillhörig och åt bolaget kostnadsfritt upplåten mark, nemligen 2 vid vägen mellan Reparebansgatan och Kungsholms tull, 3 vid Ladugårdslands Tullgata, 3 vid Hornstullsgatan och 5 å Sabbatsbergs egor (kvarteret Röda Berget) i Adolf Fredriks församling, af hvilka sistnämnda byggnader två likväl numera äro försälda till aktiebolaget Atlas, som använder dem till bostäder åt sina arbetare; dels äfven 9 stenhus, 3 vid Norrtullsgatan och 6 vid Nya Gatan¹⁾ i Katarina församling. Stenhusen vid Norrtullsgatan innehålla 36 lägenheter om 1 till 4 rum med kök samt de 6 stenhusen vid Nya Gatan, hvartera 8 lägenheter om 1 rum och kök samt 4 vindsrum eller tillhoppa 72 lägenheter. Sammanlagdt innehålla sten- och trähusen 190 lägenheter, bestående af tillhoppa 239 rum och 119 kök. Hyran, som nästan utan undantag ordentligt influtit, utgör i allmänhet, för år räknadt, 125 kronor för ett enkelrum, 200 kronor för ett rum med kök, och för lägenhet med större antal rum högst 800 kronor. Att företaget, betraktadt såsom affär, icke varit för bolaget ogynnsamt, framgår deraf, att vid femårsperiodens slut bolagets

tillgångar utgjorde:

i fastigheter.....	508,058'23
samt i inventarier och fordringar.....	61,710'45

hvilka tillgångar, tillhoppa kronor 569,768'68,

motsvarades af:

aktiekapitalet	349,400'00
upplånta medel.....	180,604'76
reservfonden	22,023'18
1880 års vinst.....	17,740'74

Kronor 569,768'68.

Och då 1880 års *utgifter* uppgingo till

samt *inkomsterna* samma år utgjorde.....

så återstod ett belopp af kronor 17,740'74,

hvaraf på aktierna utdelades 5 procent med 15,195 kronor samt resten, 2,545 kronor 74 öre, lades till reservfonden, som derigenom ökades till 24,568 kronor 92 öre.

I sammanhang med bostadsföreningarna förtjenar omnämnas den så kallade

1878 års stiftelse. Under hösten 1877 stälde sig några af hufvudstadens damer i spetsen för ett företag, som hade till

¹⁾ På framställning af kungl. direktionen för Stockholms stads brandförsäkringskontor har Öfverståthållareembetet i underdånig skrifvelse den 31 januari 1882 hos Eders Kungl. Maj:t hemställt om nedsättande af en komité med uppdrag att härninnan afgifva förslag.

¹⁾ Bolaget har för afsigt att derstädes uppföra ytterligare 6 byggnader af sten.

syfte att mot skälig hyra bereda bostäder åt välfredade fattiga mödrar. De vädjade till en välgörande och för likars nöd ömmande allmänhet med den lyckliga verkan, att i mars 1878 en s. k. bazar kom till stånd, hvilken tillika med på annan väg sammanbragta medel lemnade en kontant behållning af 49,241 kronor 33 öre. Med denna grundplåt började 1878 års stiftelse, såsom den för ifrågavarande ändamål bildade föreningen kallades, sin verksamhet, och på hösten samma år hade föreningen förvärfvat tomten N:o 20 vid Krukmakaregatan inom Maria församling och derå låtit uppföra ett tvåvånings stenhus med 36 särskilda lägenheter. I detta omsorgsfullt och väl byggda hus kunde, förutom en vice värd, som disponerar 2 lägenheter, 34 mödrar med sina barn den 1 april 1879 finna en sund och bekväm bostad mot den jämförelsevis billiga hyran af 10 kronor i månaden för en lägenhet om ett med kakelugn och spisel försedt rum jemte tillhörande vindskontor, källare och skafferii. Rummen hafva, liksom kontoren och källarna, hvar sin särskilda ingång. Gården är rymlig och lemnar en särdeles lämplig lekplats för barnen, hvilkas antal torde uppgå till öfver 100.

e) **Bostadsbristen.** Den ofvan flera gånger antydda bostadsbristen, hvilken var rådande under största delen af femårsperioderna 1871—1875 och 1876—1880, kan sägas vid utgången af sistberörda tidskifte hafva upphört eller åtminstone blifvit inskränkt till det omfång, den hade innan den blef föremål för någon lifligare allmän uppmärksamhet, och då de hithörande förhållandena ingalunda äro blottade vare sig på intresse eller lärdomar, torde en återblick på den sålunda öfverståndna krisen i dess svåraste och bekymmersammaste form här vara på sin plats. I sådant afseende vill Öfverståthållarembetet nu redogöra för de lidanden, bostadsbristen vållade den mindre bemedlade befolkningen, och de åtgärder, som vidtogos för att lindra desamma.

När man först började fästa sig vid bostadsbristen i den svåra bemärkelse, hvari detta begrepp här blifvit taget, hade tillgången på bostäder för den arbetande befolkningen redan länge varit mycket begränsad. Spekulationen i byggnadsväg hade dessförinnan icke visat någon särdeles benägenhet att vända sig åt detta håll, och de mer eller mindre tjenliga bostäder, som stodo till arbetsklassens förfogande, kommo därför småningom att betinga så dryga hyror, att en arbetarefamilj i regeln icke hade råd hålla sig rum blott för eget behof, utan nödgades hos sig inhyra andra. Under detta tillstånd inträffade icke sällan, synnerligast vid höstflyttningarna, att bostäder med knapp nöd stodo att erhålla, men förlägenheten i detta hänseende var tillfällig och inskränkte sig gemenligen till en eller annan trakt af staden. Emellertid behöfdes det icke mycket för att göra måttet rågad; och ställningen blef också ohållbar sedan den i slutet af 1860- och början af 1870-talen stigande välmågan, lifligare affärsverksamheten och ökade arbetsförtjensten alstrat större fordringar på utrymme så väl för bostäder som för handelslokaler. Då refvos nemligen flera hus, som förut bebotts af arbetarefolk och ersattes af andra byggnader, afsedda för den mera bemedlade folkklassen; en mängd lägenheter, tillförene använda till bostäder, togos i anspråk för handel och näringar; den nyss antydda benägenheten för inhysning minskades och andra omständigheter bidrogo jemväl att förvärpa det onda.

Verkningarna här af framträdde i hela sin styrka på hösten 1872, då ett antal familjer, som vid anställd undersökning befans uppgå till 68, och af hvilka åtminstone 28 syntes hafva råd att betala sin hyra, voro utan tak öfver hufvudet. Härmed var början gjord till det sorgliga missförhållande, hvilket, om ock i någon mån afhulpet genom de åtgöranden, som nedan skola närmare omförmälas, likväl fortfor att råda ända till slutet af 1870-talet. I brist på bostad måste många ordentliga arbetarefamiljer taga sin tillflykt till vindar eller uthuslägenheter, der de icke kunde bereda sig skydd mot kölden, och för en eller annan, som ej ens lyckades finna eller bibehålla ett så pass hyggligt herberge, stod ingen annan utväg öppen än att slå sig ned med sitt bohag i någon bergskrefva eller på någon aflägsnare allmän plats. Beklagligtvis drabbade detta hårda öde förnämligast dem, som hade många barn, ty husvärdarnes obenägenhet att uthyra sina lägenheter åt mindre bemedlade var stor i samma mån som barnantalet talrikt. Såsom vanligt vid dylika tillfällen, trodde man att polisen kunde och ville man att den skulle bereda hjälp. Anspråken här på voro snart sagdt otaliga. Knappast någon dag förgick, utan att poliskammaren och polisvaktkontoren likasom belägrades af husvilla fäder och mödrar, hvilka, åtföljda af sina barn, både och stundom påfordrade att blifva logerade; och då, oaktadt ifriga bemödanden, endast ett jämförelsevis ringa antal kunde af polismyndigheten dertill förhjelpas, uppstod en förtviflan, som ej sällan yttrade sig i önskan att blifva häktad, någon gång i själfmord, ja mordförsök på barnen.

Ett sådant upprörande elände, hvarför icke fans någon annan fullt verksam bot än en af enskild företagsamhet beroende byggnadsverksamhet, om hvilken man icke på förhand kunde veta, huruvida och än mindre när och till hvad utsträckning den komme att sig yppa, kunde icke vara sen att framkalla anspråk på myndigheternas ingripande medelst provisoriska åtgärder för den värsta nödens afhjelpande. I sådant afseende fick också Eders Kungl. Maj:t på hösten 1872 från flera personer, som sade sig antingen sjelfva sakna husrum eller ock ömma för andras belägenhet, mottaga en underdånig skrifvelse med anhållan, att Eders Kungl. Maj:t täcktes anbefalla vederbörande myndigheter att till provisionela bostäder åt fattiga husvilla upplåta de statens och kommunens byggnader, som voro lediga och för ändamålet passande; hvarjemte stadens kyrkoherdar i en skrifvelse fäste Öfverståthållarembetets uppmärksamhet på angelägenheten af åtgärders vidtagande i omförmälda hänseende. Begge dessa skrifvelser utställes till stadsfullmäktiges yttrande, och sedan fattigvårdsnämnden och drätsel-nämnden blifvit i frågan hörda, anmodade beredningsutskottet den 14 november 1872 fattigvårdsnämnden att ofördröjligen till herbergen för husvilla iordningställa och upplåta de lokaler i stadens hus, som kunde dertill användas, nemligen dels en större sal i den s. k. Sieverska kasernen N:o 9 vid Tjärhofsgatan, dels äfven 7 rum och kök, tillhörande förra gäldstuguhäktet inom egendomen N:o 45 vid Besvärsgatan; och hemställde utskottet tillika, huruvida nämnden icke skulle finna skäl att till husvillas inhysande använda jemväl den af nämnden disponerade byggnad å Sabbatsberg, som kallades »Fåfången». Hvad beredningsutskottet sålunda åtgjort, godkände stadsfullmäktige på sammanträde den 19 november 1872, hvarjemte fullmäktige, vid den nådiga remissens besvarande, i underdånighet anhöllo, att, derest fattigvårdsnämnden skulle finna

sagda åtgärder icke vara tillfredsställande, det kronan tillhöriga s. k. Brandelska sockerbruket vid Ladugårdslands Tullgata, hvilken egendom är afsedd till provisoriskt kolerasjukhus för garnisonen, skulle få till herberge upplåtas.

Sedan fattigvårdsnämnden mottagit berörda uppdrag och Eders Kungl. Maj:t behagat bifalla den underdåniga framställningen, blefvo de fyra herbergen öppnade i december månad 1872, och der intogos, i mån af utrymme, företrädesvis familjer med barn. Om dessa saknade medel att själfva skaffa sig bostad, fingo de begagna herberget afgiftsfritt, eljest fordrades en krona i veckan för hvarje familj att erläggas i förskott, vid äfventyr att den försunlige skulle skiljas från herberget. I andra rummet fingo ensamma personer tillträde, om de förmodade betala sin plats med en krona i veckan, men i motsatt fall hänvisades de till de vanliga barackerna. För intagande fordrades dels prestbetyg med bevis att personen i fattigvårds-hänseende tillhörde Stockholm, dels intyg af ordningsman om saknad af bostad, hvilket intyg skulle innehålla uppgift angående personens förmåga att gälda afgiften, samt dels remiss från vederbörande fattigvårdsstyrelse eller dess verkställande direktör med upplysning om personen åtnjöt hyreshjelp af fattigvården och huruvida han syntes böra intagas mot eller utan afgift; åtnjöt hyreshjelp, indrogs den så snart personen blifvit herbergerad. Ledamöter af fattigvårdsnämnden utförde öfverinseendet öfver hvar sitt herberge, och vid hvardera anställdes en tillsyningsman för den närmare uppsigten. Å herberget intagen person, som var öfverlastad af starka drycker, störde ordningen eller bröt mot gifna ordningsföreskrifter eller ej hörsammade tillsyningsmannens befallningar, kunde från herberget utvisas med förlust af erlagd afgift.

Vid besluten om de åtgärder, för hvilka Öfverståthållareembetet nu redogjort, hade kommunalmyndigheten icke förbisett de stora betänkligheter, som ur principiell synpunkt kunde hysas mot det allmännas ingripande på ett område, hvarinom det i regeln är det enskildas uteslutande sak att verka. Tvärtom betonades skarpt i alla de yttranden, som i frågan afgåfvos, att nämnda åtgärder endast finge betraktas såsom en nödfallsutväg, som, betingad af ett undantagsförhållande, icke finge anlitas på ett sätt att den kunde åberopas såsom grund för anspråk på kommunens mellankomst vid andra likartade tillfällen, hvarför det ock vore af största vikt att hjälpen icke utsträcktes längre än behofvet oundgängligen kräfde. Det bestämdes därför på förhand, att herbergen skulle tillslutas senast den sista mars 1873. Men då vid denna tid endast få af de herbergerade förskaffat sig annan bostad, tillätos de öfriga kvarstanna till den 1 juni samma år. Emellertid hade ej heller vid den sålunda förlängda tidens utgång flertalet, oaktadt upprepade vänliga tillsägelser, kunnat förmås afflytta, utan uppgick den 9 juni de kvarboendes antal på de fyra herbergen till sammanlagt 161 personer, hvaribland 98 barn. Vid sådant förhållande samt i betraktande dels af betänkligheten vid att kommunen jemväl under den varma årstiden droge försorg om fattigas herbergerande i vidsträcktare mån, än gällande föreskrifter bestämde, dels ock deraf att lokalerna icke längre stodo till fattigvårdsnämndens förfogande, nödgades nämnden hos Öfverståthållareembetets kansli begära handräckning för att få dem, som icke före den 18 juni frivilligt emnat herbergen, derifrån afhysta, hvarvid likväl nämnden illika anhöll att, om detta bifölles, exekutionsbetjenterne måtte

förståndigas att på förhand i god tid meddela Öfverståthållareembetets beslut till dem, som för vräkningsåtgärden voro föremål, hvarförutom nämnden beslöt att de bland de kvarvarande, som icke hade förskaffat sig husrum, skulle af herbergenas tillsyningsmän hänvisas att anmäla sig hos vederbörande till intagning på arbets- eller försörjningsinrättning, hvarefter med barnen skulle förfaras efter omständigheterna. Sedan den begärda handräckningen blifvit meddelad, anhöllo några af de afhysta hos Öfverståthållareembetet att annan bostad måtte dem beredas, men denna ansökan, remitterad till fattigvårdsnämnden, ansågs af denna icke föranleda till någon dess åtgärd, hvilket äfven blef fallet med en till Eders Kungl. Maj:t stäld och likaledes till fattigvårdsnämnden remitterad underdånig begäran om uppskof med afhysningen till den 1 oktober; och ehuru på hösten 1873 stor svårighet att erhålla nödortfikt husrum fortfarande mötte äfven för ordentligt folk, som kunde betala sin hyra, höll nämnden likväl icke detta för alldeles omöjligt och fann därför omständigheterna icke vara sådana att kommunen änyo borde anordna särskilda herbergen, utan anmodades fattigvårdsstyrelserna att, derest några barn befunnos i brist på lämpliga bostäder sakna nödig omvårdnad, bereda dem sådan och behandla föräldrarna efter gällande föreskrifter eller på sätt, deras belägenhet eljest påkallade.

Det var under dessa brydsamma förhållanden, som *allmänna skyddsföreningens centralkomité* tog sig an de arma husvillas sak; och under hela den långa tid bostadsnöden sedermera fortfor, tröttnade icke centralkomitén att, trots svårigheter och obehag af mångahanda slag, fullfölja detta kärleksfulla värf med ett nit, en ihärdighet och en omtanke, som äro höjda öfver allt beröm.

Den, som gaf första väckelsen till tanken att allmänna skyddsföreningen vore rätta institutionen att åtaga sig den välgörning, som kommunalmyndigheten icke vidare kunde omedelbart utföra utan att bryta mot viktiga grundsatser, var *Hennes Maj:t Drottningen*, föreningens höga ordförande. Högstedsamma lät nemligen kalla föreningens centralkomité till extra sammanträde den 22 november 1873 för att rådslå om ifrågavarande angelägenhet, och resultatet af den dervid hållna öfverläggning blef, att centralkomitén bestämde sig för att söka, i den mån ske kunde, bidraga till lindring i de husvillas belägenhet genom att anskaffa en eller flera lämpliga lokaler, som mot skälig hyra kunde upplåtas för de nödstäldas inrymmande. I sådant afseende ansåg sig centralkomitén till en början böra utverka att lägenheter i de förut omförmälda två egendomarna vid Ladugårdslands Tullgata och Tjärhofsgatan blefve öfverlemnade till centralkomiténs kostnadsfria disposition, hvarför centralkomitén härom gjorde framställning, beträffande den förra egendomen, hos Eders Kungl. Maj:t och, vidkommande den senare, hos drätsel-nämnden. Så väl den ena som den andra ansökningen bifölls, och redan den 1 december 1873 hade centralkomitén den tillfredsställelsen att kunna upplåta herbergen i de två nyssnämnda egendomarna, hvarjemte centralkomitén kort derpå lät öppna ett tredje herberge i ett på fabriksfattighusets tomt med adress N:o 13 vid Södermanlandsgatan beläget hus, som fabriksfattigkassans direktion välvilligt ställt till centralkomiténs förfogande. Antalet husvilla, som under närmaste tiden voro inhysta i dessa herbergen, uppgick stundom ända till 212, hvaraf 136 barn. Bland de föreskrifter, centralkomitén meddelade i fråga om samma herbergen och tillämpade jemväl vid dem, som

senare anordnades, må nämnas: att två ledamöter af centralkomitén skulle hafva öfverinseendet öfver herbergena, uppgöra ordningsreglor, antaga tillsyningsmän och bestämma dessas arvoden m. m.; att hyresafgiften skulle utgöra 1 krona 50 öre i veckan; samt att de till centralkomitén hörande damer skulle ega bestämma, hvilka familjer finge på herbergena intagas.

Tiden, hvarunder centralkomitén skulle få använda de tre ifrågavarande lokalerna, var bestämd: för herberget vid Tjärhofsgatan till den 15 april, för herberget vid Ladugårdslands Tullgata till den 1 juni och för herberget vid Södermanlandsgatan till den 1 juli, allt år 1874. Med afseende härå och sedan drätselnämnden medgifvit, att herberget vid Tjärhofsgatan skulle få begagnas till den 1 juni, beslöt centralkomitén att samtliga herbergen skulle tillslutas sistnämnda dag; att der inneboende personer skulle, jemte det de härom erhöile underrättelse, vänligen men allvarligen uppmanas att i god tid förskaffa sig annan bostad; samt att endast i yttersta nödfall ny remiss till intagning skulle meddelas. Ehuru sagda uppmaning delgafs hvarje familj särskildt och oaktadt alla försök att skaffa enskilda bostäder åt de i herbergena inhysta, var likväl den 1 juni de qvarboendes antal så stort, att centralkomitén, som lyckats under hand utverka sig tillstånd att ännu någon tid disponera lokalerna, fann sig nödsakad uppskjuta stängningstiden till den 1 oktober 1874.

När det led mot denna tid, visade det sig emellertid, att behovet af herbergen skulle för den stundande vintern blifva vida större än under den nästföregångna, hvarför centralkomitén, jemte det den sökte tillstånd att för ändamålet få bibehålla samma lokaler som förut, gjorde hemställen om ytterligare lägenheter erhållande. Efter undfånget bifall härtill, öppnade centralkomitén i november månad dels flera lokaler i egendomarna vid Ladugårdslands Tullgata och Södermanlandsgatan, dels äfven de lägenheter inom huset N:o 45 vid Besvärs-gatan, som, enligt hvad ofvan är berättadt, användts till herberge under åren 1872—1873. Härigenom blef centralkomitén i tillfälle inhysa sammanlagdt omkring 450 personer, men ännu var behovet icke tillfredsstäldt. Lyckligtvis var ej heller tillgången på användbara lokaler helt och hållet uttömd, utan centralkomitén fick mot 1874 års slut mottaga ännu en genom enskild persons frikostighet iordningställd lägenhet inom herberget vid Södermanlandsgatan samt derjemte den under åren 1872—1873 för husvillas herbergerande upplåtna s. k. Fåfången vid Sabbatsberg.

Ehuru under oktober månad år 1875 icke mindre än 571 personer, hvaraf 375 barn, voro inrymda i de fem herbergen, som sålunda höllos tillgängliga, anmälles dock för centralkomitén att omkring 85 familjer då voro i saknad af tjenliga bostäder. Samtidigt hade visserligen fyra nya rum inom herberget vid Ladugårdslands Tullgata blifvit ställda till centralkomiténs förfogande, men då i dem ej kunde inrymmas mera än 35 familjer, gjorde centralkomitén framställning så väl hos drätselnämnden som hos sundhetsnämnden om ytterligare lokalers upplåtande. Emellertid kunde hvarken af dessa myndigheter eller på annat sätt några nya lägenheter erhållas för husvillas herbergerande, och centralkomitén blef alltså urständsat att vidare utsträcka sin verksamhet i denna rigtning. Genom strängt anlitande af utrymmet inom de tillgängliga lokalerna kunde likväl der beredas plats för så många personer, att de inhysta, i mars månad 1876,

vid hvilken tidpunkt deras numrär var den högsta som förekommit, samtidigt utgjorde följande antal:

	Män.	Qvinnor.	Barn.	Summa.
i herberget vid Ladugårdslands Tullgata	51	105	277	433
” ” ” Tjärhofsgatan	4	14	28	46
” ” ” Södermanlandsgatan	13	32	96	141
” ” ” Besvärs-gatan	7	18	51	76
” ” ” Sabbatsberg.....	8	14	26	48
Summa 83	183	478	744.	

Bland de fem ifrågavarande herbergena var den s. k. Fåfången vid Sabbatsberg det första som tillslöts. Så skedde den 1 april 1876, då byggnaden måste rifvas, enär tomten var behöflig för det nya sjukhuset.

Kort härpå uppstod fråga om indragning jemväl af herberget vid Ladugårdslands Tullgata. Med underdånig skrifvelse den 18 maj 1876 öfverlemnade nemligen kungl. Arméförvaltningen till Eders Kungl. Maj:t en af besigtningssmän afgifven rapport, hvari förmedlades, att i egendomen voro inhysta ej mindre än 410 personer; samt att, oafsedt de vådor i sanitärt och moraliskt hänseende, som måste uppkomma af lokalernas öfverfyllning och flera familjers sammanboende i ett rum, byggnaden, som redan förut befunne sig i bristfälligt skick, inom kort skulle komma i ett tillstånd, som gjorde densamma alldeles oanvändbar för hvarje annat ändamål och särskildt för det, hvartill den vore afsedd, eller reservsjukhus för garnisonen; och hemställde besigtningssmännen fördenskull, att egendomen måtte med görligaste första och före början af den varma årstiden utrymmas, rengöras samt underkastas desinfektion och reparation. I denna önskan instämde ock Eders Kungl. Maj:ts Öfverintendentsembete. Men Öfverståthållareembetet, som i frågan hört centralkomitén samt dervid erfarit att, i anseende till den fortfarande bostadsbristen, någon utsigt icke funnes för de i herberget inhysta att kunna förskaffa sig andra tjenliga bostäder, hemställde i underdånigt yttrande den 1 juli 1876, att den erforderliga reningen och reparationen måtte få ske efter hand, eller ock de husvillor under tiden inrymmas i kronan tillhöriga tält. Eders Kungl. Maj:ts den 15 i sistnämnda månad fattade nådiga beslut i ärendet blef, att de ifrågasatta renings- och reparationsåtgärderna oförtöfvadt skulle verkställas samt de husvillas herbergerande under tiden ske på sätt Öfverståthållareembetet föreslagit. I följd häraf blef herbergets befolkning i medlet af augusti månad 1876 inlogerad i tält, som till ett antal af 40 utlemnades från arméens förråd och uppslogos i närheten af hoffjägarbostället Lill-Jans, der detta egendomliga läger omkring en månads tid var föremål för besök af en mängd skådelystna. Emellertid reparerades lokalerna och genom nådigt bref den 15 september 1876 behagade Eders Kungl. Maj:t bestämma de villkor, hvarunder centralkomitén kunde varda vid egendomens disposition bibehållen intill den 1 maj 1877. Som dessa villkor voro strängare än de förut stadgade, hyste centralkomitén mycken tvekan att åtaga sig förbindelser, dem den visste sig endast med största svårighet och antagligen icke utan uppoffringar kunna fullgöra; men i betraktande af den nödställda belägenhet, hvari en stor del af hufvudstadens fattigare befolkning i följd af bostadsbristen befann sig, ansåg likväl centralkomitén människokärlekens bud fordra, att den icke lemnade det erbjudna tillfället obegagnadt; och herberget blef alltså efter reparationens fullbordande åter öpp-

nadt. Dervid lät centralkomitén underrätta hvar och en, som inflyttade, om hans skyldighet att lemna herberget inom den bestämda tidens utgång, men denna tillsägelse hade ej heller nu åsyftad verkan, i ty att vid början af maj 1877 de inhystas antal var nästan oförminskadt. Detta förhållande anmälde centralkomitén hos Öfverståthållareembetet med tillkännagifvande derjemte, att centralkomitén, med fäst afseende å den alltjemt rådande bristen på bostäder för obemedlade, synnerligast dem som hade barn, samt i anseende till den oblida väderleken, ansåge ytterst betänkligt att då vidtaga någon åtgärd för de qvarboendes laga afhysande, hvarför centralkomitén ock vore villig att tillsvidare någon tid likasom förut hafva dem under sin omvårdnad. I anledning häraf hemställde Öfverståthållareembetet i underdånig skrifvelse den 26 maj 1877, att Eders Kungl. Maj:t täcktes i nåder medgifva centralkomitén att under dittills stadgade vilkor förfoga öfver ifrågavarande egendom till dess densamma hunnit utrymmas, vare sig godvilligt eller medelst afhysning, företagen i den ordning och på de tider, Öfverståthållareembetet i samråd med centralkomitén bestämde, dock att utrymningen skulle vara fullbordad senast den 1 juli 1878; och blef denna hemställan i nåder af Eders Kungl. Maj:t bifallen. Den 7 juni sistnämnda år lät centralkomitén genom särskilde för ärendets vidare behandling utsedde delegerade aflåta en skrifvelse till Öfverståthållareembetet, hvari delegerade, med öfverlemnande af bevis att samtliga qvarvarande blifvit behörigen förstärkt att i föreskrifven tid från herberget afflytta, anhöllo att Öfverståthållareembetet ville vidtaga åtgärd, hvarigenom de, som icke åtlydt detta förstärkt, kunde blifva afhysta, helst i flera afdelningar. Härjemte stälde centralkomitén ett belopp af högst 300 kronor till vederbörande rotmans förfogande att användas till hyreshjelp åt de mest behöfvande. Detta allt oaktadt funnos ännu i början af oktober månad 1878 åtta familjer qvar, och först i medlet af samma månad blef det möjligt att tillsluta det ifrågavarande herberget vid Ladugårdslands Tullgata, hvilket då i fem år varit af centralkomitén användt till fattiga husvillas inhysande.

Herberget vid Södermanlandsgatan blef, sedan det beslutats att egendomen skulle säljas, tillslutet den 1 april 1880.

Hvad angår herbergerna vid Tjörhofs- och Besvärsgatorna, så har äfven deras indragning flera gånger varit ifrågasatt, men, mindre i följd af någon numera förefintlig bostadsbrist af ovanligare beskaffenhet än på grund af andra ömmande omständigheter, har denna åtgärd ännu ej blifvit vidtagen; dock torde den inom en icke aflägsen framtid vara att motse.

Huru stora utgifter herbergerna förorsakat skyddsföreningen intill utgången af femårsperiodens sista räkenskapsår, och i hvad mån dessa utgifter blifvit täckta af influtna afgifter, inhemtas af följande siffror:

Räkenskapsår.	Utgifter.	Influtna hyror.	Antal betalande familjer eller personer.
1/10 1873—1/10 1874.....	2,936·21	2,608·25	46
1/10 1874—1/10 1875.....	6,803·53	7,952·25	96
1/10 1875—1/10 1876.....	7,270·25	8,487·25	167
1/10 1876—1/10 1877.....	7,558·65	8,760·00	117
1/10 1877—1/10 1878.....	6,463·95	6,550·00	153
1/10 1878—1/10 1879.....	3,113·18	3,233·77	50
1/10 1879—1/10 1880.....	2,617·83	1,962·50	51
Summa	36,763·60	39,554·02	680.

Förutom de herbergen, som nu äro omtalade, har för bostadsnödens afhjelpande ännu ett sådant blifvit inrättadt. När, på sätt längre fram i denna berättelse närmare skall nämnas, den s. k. militärförsörjningsinrättningen indrogs i slutet af år 1878, väcktes förslag att den staden tillhöriga och af fattigvårdsnämnden disponerade egendomen N:ris 49 och 51 vid Södra Tullportsgatan, hvari militärförsörjningshjonen varit logerade och sedan gammalt en fattigbarack inrymd, skulle till tillfälligt herberge för husvilla anordnas. För denna frågas behandling nedsatte fattigvårdsnämnden den 18 november 1878 en komité, och sedan denna inkommit med sitt yttrande, beslöt nämnden den 16 december samma år, att en del af sagda egendom skulle ställas till polismästarens förfogande för att till herberge användas; att å detta herberge finge, i mån af behof och utrymme samt på polismästarens remiss, mottagas, antingen afgiftsfritt eller mot en afgift af minst 6 kronor i månaden för hel familj eller ensam person, sådana Stockholms stad tillhörande mindre bemedlade personer, som saknade husrum; att herberget skulle tillses af en person, som polismästaren egde antaga; samt att, för den händelse hyresafgifterna icke försloge för kostnaderna, fattigvårdsnämnden ville täcka bristen. Ifrågavarande herberge iordningställdes samt uppläts genast härefter, och detsamma hålles fortfarande öppet. Der voro vid 1880 års utgång boende 4 män, 23 kvinnor och 61 barn, eller tillhopa 88 personer. De influtna hyrorna utgjorde 749 kronor 50 öre år 1879 och 706 kronor 75 öre år 1880, under det att omkostnaderna endast uppgingo till 410 kronor 39 öre för det förra och 752 kronor 68 öre för det senare året.

Såsom ofvan synes, var det endast en nödfallsutväg som anlätades, då man för att afhjelpa den svåraste bostadsbristen lät inhysa en mängd familjer i gemensamma lokaler, och vådan deraf i sanitärt ej mindre än i moraliskt hänseende var allt för uppenbar för att kunna af någon förbises. Också var det en allmän önskan, uttalad så väl offentligt som enskildt, att man i stället för dessa herbergen skulle uppföra träbyggnader, visserligen provisionela, men dock så inrättade att hvarje familj finge sitt särskilda rum. Ett särdeles gynnsamt tillfälle att förverkliga detta önskningsmål yppade sig år 1877, i det byggnadsaktiebolaget St. Eriks styrelse i oktober lät underrätta allmänna skyddsföreningens centralkomité, att, om denna kunde anskaffa de för ändamålet erforderliga medel, bolaget vore villigt att för föreningens räkning låta uppföra provisionela träbyggnader, hvardera om 20 rum och hvarje rum försedt med en spis, att begagnas både för matlagning och rummets uppvärmning; och skulle, under förutsättning att staden kostnadsfritt uppläte tomterna, kostnaden för hvar sådant hus belöpa sig till 10,000 kronor. Centralkomitén mottog med tacksamhet detta anbud och lät redan i nyssnämnda oktober månad genom tidningarna utgå ett upprop till allmänheten att medelst penningbidrag sätta bolaget i stånd att företaga ifrågavarande byggnadsarbete. Denna uppmaning kröntes med den framgång, att i början af december influtit dels 5,900 kronor, tecknade med förbehåll af andel i den årliga netto-behållningen, och dels 14,178 kronor 50 öre såsom gäfvor till skyddsföreningens byggnadsfond, af hvilka sistberörda medel *Hennes Maj:t Drottningen* i nåder behagat tillskjuta 2,000 kronor. För de sålunda insamlade medlen uppfördes genom bolags-

styrelsens försorg två till husvillas herbergerande afsedda *barackbyggnader* af trä, den ena i Stadshagen nära Igeldammarna på Kungsholmen och den andra på tomten N:o 10 vid Grindsgatan inom Katarina församling. Detta byggnadsföretag utfördes med sådan skyndsamhet, att den förra byggnaden redan vid jultiden 1877 och den senare i början af februari 1878 kunde till begagnande upplåtas. Byggnaderna, hvartill tomtplats lemnats af staden mot en låg årlig hyra, inrymma tillhoppa omkring 200 personer.

Sedermåra uppfördes ytterligare en likadan barackbyggnad, för hvars tillkomst man uteslutande har att tacka *Hennes Maj:t Drottningens* människokärlek och frikostighet. Då Hennes Maj:t i september månad 1878 återkom från utlandet, behagade hon nemligen i nåder skänka 10,000 kronor till välgörande ändamål med uttalande af den önskan, att medlen måtte användas till uppförande af en provisionel träbyggnad, som genom centralkomiténs försorg borde uthyras åt mindre bemedlade personer, hvarjemte Hennes Maj:t föreskref att den nettobehållning, lägenheterna kunde komma att inbringa, skulle tillfalla hemmet för frifigra qvinnor. I anledning häraf lät öfverståhållaren föranstalta om den ifrågavarande byggnadens uppförande på en vid Gamla Prestgårdsgatan i Maria församling belägen tomt med adressnummer 28 och 32, hvilken tomt staden för en ringa årsafgift ställt till vederbörandes förfogande; och sedan byggnaden i december 1878 öfverlemnats i centralkomiténs vård, blef den vid jultiden samma år för sitt ändamål upplåten.

De tre barackbyggnadernas behållna afkastning utgjorde 3,126 kronor 5 öre år 1879 och 2,483 kronor 18 öre år 1880.

K) Afloppstrummor, gatläggning, lyshållning, vattenledning, renhållning, planteringar m. m.

a) **Afloppstrummor.** I Öfverståhållareembetets underdåniga femårsberättelser för 1866—70 och 1871—75 hafva hufvudstadens afloppstrummor, som då, synnerligast under den förra perioden, ännu icke nått någon större utsträckning, visserligen blifvit omtalade, men blott helt flyktigt. Tillämpningen af det med dem införda nya system för vattnets afledande från gator, tomter och hus innefattar likväl en af de största och viktigaste, derjemte en af de dyrköptaste kommunala förbättringar, som på senare tider åvägabragts i Stockholm; och då den femårsperiod, föreliggande berättelse afser, har att i hithörande hänseende uppvisa en storartad utveckling, framträdande icke allenast i rörnätets betydliga vidgning, utan ock i andra åtgärder, egnade att låta allt det gagn, hvaraf dräneringen är mäktig, komma till sin fulla användning; så har Öfverståhållareembetet trots sig icke böra lemna jemväl denna femårsberättelse i saknad af närmare redogörelse för ifrågavarande magtpåliggande angelägenhet, hvadan embetet nu vill anföra, hvad derutinnan väsentligast förekommit.

Förberedande åtgärder. Vid den tid det nuvarande trumsystemets antagande ifrågaställdes, var Stockholm icke alldeles utan afloppstrummor. Sådana funnos dock endast å de ställen, der, i följd af gatornas motlutning, aflopp icke kunde genom öppna rännstenar erhållas, i hvilket fall dessa aflopp oftast leddes genom enskilda tomter, hvarest trummornas anläggning, underhåll och rengöring bekostades af tomtägaren. Men i öfrigt afledes vatten och flytande orenlighet öfver allt i öppna rännstenar eller,

hvad de aflägsnare trakterna vidkommer, i vanliga diken. Då rännstenar icke kunna göras så täta att smutsvattnets nedträngande i jorden och densammas inpregnerande med orenlighet förhindras, och då i allt fall vätskan obehindradt afdunstar och af luften upptages, inses lätt att den del af staden, der rännstenar voro förherrskande, och af den tätast bebyggda utgjorde denna del den ojämförligt största, var utsatt för stora sanitära vådor i förening med andra olägenheter och obehag, hvartill kommo de dryga kostnader, rännstenarnas frigörande från is måste medföra i ett klimat, der, under flera månader af året, vattnet tillfrysar så godt som i samma stund det utrinnet från husen; allt missförhållanden, dem tid efter annan utfärdade polisbestämmelser, förknippade med svårigheter i tillämpning och kontroll, väl kunde i någon mån förringa, men långt från alldeles upphäfva. Hvad åter beträffar nyssnämnda äldre afloppstrummor, hvaraf några ännu finnas kvar, så, förutom att de endast förekommo på jemförelsevis korta sträckor och i allmänhet voro förfallna, ledde de af ett svårt konstruktionsfel. Byggda af trä eller skroflig sprängsten och med rektangulär genomloppsarea, var nemligen hvarken deras material eller deras form särdeles egnad att förekomma uppslamning af orenlighetens fasta beståndsdelar, hvadan ock ifrågavarande trummor oftast voro mera till olägenhet än till gagn.

Det fel, hvarmed Stockholms äldre trumledningarsålunda voro behäftade, och som tillföre jemväl i utlandet vidlådits dylika anläggningar, berodde förnämligast derpå, att man vid tiden för dessa trumbyggnaders tillkomst icke vetat eller kunnat tillgoda göra sig den erfarenhet, att en något så när konstant vattenström är tillräcklig för en afloppstrummas fullständiga rensning, förutsatt att trumman, försedd med invändigt slät botten, uppfyller vissa vilkor i afseende å lutningsförhållanden, form och dimensioner. Klart är att denna erfarenhet, sedermera gifven, skulle komma vattenledningarna att skingra det misstroende mot hela trumväsendets lämplighet, nyss antydda bristfällighet alstrat, samt att, så väl af detta som af andra lätt insedda skäl, afloppstrummornas framtid skulle blifva beroende af vattenledningarnas. Så inträffade också i Stockholm, i ty att endast helt kort efter vattenledningens anläggande derstädes den plan bragtes å bane, som, förverkligad, tillförde staden ett vidt utgrenadt nät af afloppsledningar, anordnade efter det ofvanberörda s. k. sjelfrensande systemet.

Första uppslaget härtill gafs i sammanhang med den ofvan omförmälda behandlingen af frågan om Nybrovikens fyllning och nuvarande Ladugårdslands Strandgatas anläggning. Sedan nemligen Kungl. Maj:t genom nådigt bref den 26 april 1861 gillat ett till denna strandgatas ordnande uppgjort förslag, väcktes på stadsfullmäktiges sammanträde den 3 december 1863 en motion, som, jemte att den afsåg åtskilliga ändringar i den fastställda planen beträffande strandgatan, gick ut på att åvägbringa en undersökning, huruvida icke de invid Berzelii park och Hamngatan gående trätrummor med utlopp i Nybroviken borde ersättas med en gemensam kanal af sten. För att pröva sagda motion, nedsatte beredningsutskottet en komité, som den 15 februari 1864 afgaf sitt betänkande. Vidkommande den del af komiterades uppdrag, hvarom här är fråga, eller vattnets afledning från de ofvan Nybroviken belägna trakterna, inskränkte sig komiterade hufvudsakligast till uttalande af det omdöme, att vattnet från dessa trakter, hvilket dittills upptagits af den s. k. träskrännilen och utrunnit i Nybroviken, lämpligast skulle ledas till Norrström

genom en trumma, som borde läggas under Karl XIII:s torg och fortsättas i dalgången mellan Regeringsgatan och Grefthuregatan. Efter tagen del af komitébetänkandet, gjorde stadsfullmäktige i april 1864 underdånig framställning hos Kungl. Maj:t om vissa ändringar i ofvan omförmälda regleringsplan för den nya strandgatan, och tacktes Kungl. Maj:t den 15 juli samma år bifalla denna framställning med det af fullmäktige föreslagna villkor, att de arbeten, som erfordrades för ändamålsenligt ordnande af vattenafloppet från träskrännilen och densamma omgifvande trakter, skulle, omedelbarligen och så fort efter verkställd afvägning fullständig plan hunnit dertill uppgöras, på stadens bekostnad bringas till utförande.

Utarbetandet af en sådan plan anförtrorde drätselnämnden den 23 september 1864 åt samme man, som uppgjort den ej långt dessförinnan till utförande bragta planen för stadens vattenledning, nämligen dåvarande öfverstelöjtnanten W. Leijonancker, hvilken kort härpå begaf sig till England för att till en början inhemta kännedom om dervarande trumanläggningar samt rådföra sig med i London bosatte ingenjören Thomas Hawksley, hvars medverkan påkallades bland annat af det skäl, att han lemnat sitt biträde vid vattenledningens anläggning samt under sitt för detta ändamål gjorda besök i Stockholm haft tillfälle göra sig fullt förtrogen med denna stads terrängförhållanden. I augusti 1865 afgaf öfverstelöjtnanten Leijonancker sitt förslag, och sedan detta blifvit granskadt af ingenjören Hawksley, inkommo handlingarna till beredningsutskottet den 15 november 1866. Med erkännande af den sålunda tillkomna planens ändamålsenlighet och de stora fördelar, som genom dess utförande skulle staden tillskyndas, ansåg beredningsutskottet likväl, att då företaget, som skulle omfatta hela Norrmalm — inberäknadt Ladugårdslandet men icke Kungsholmen — samt medföra en kostnad af 2,998,504 kronor, afsåg tillämpning af ett för vårt land i det närmaste nytt system, för de flesta ännu främmande, man icke allt för mycket borde påskynda frågans definitiva afgörande utan lemna omdömet tillfälle att mogna. I öfverensstämmelse med denna åskådning och enär de svåraste olägenheterna af vattenafloppet till Nybroviken kunde tillsvidare varda i någon mån afhjelpna genom förbättrad anordning af dit ledande gamla trummor och rännstenar, hemställde utskottet, att intet för det dåvarande skulle afgöras rörande öfverstelöjtnanten Leijonanckers förslag utan detsamma endast öfverlemnas till drätselnämndens tredje afdelning med förståndigande att föreslå de provisoriska åtgärder, som i nyss omförmälda hänseende kunde finnas af behofvet påkallade. Detta blef ock stadsfullmäktiges beslut vid ärendets behandling på sammanträde den 26 februari 1867.

Sedermera har öfverstelöjtnanten Leijonanckers förslag i dess helhet icke varit föremål för vare sig stadsfullmäktiges eller dem underlydande styrelsens beslut, men, med några af en nyare erfarenhet, gaturegleringar och andra förhållanden påkallade ändringar och jemkningar, har detta förslag icke desto mindre tjänat till rättesnöre vid dräneringssättets bestämmande för de trakter, som af förslaget beröras; och för de utanför detta område belägna stadsdelarna har stadens under drätselnämnden lydande byggnadskontor traktvis uppgjort dräneringsplaner, hvilka ej heller i hela sitt omfång blifvit på förhand fastställda af kommunalmyndigheten. Hvad åter angår arbetets utförande, hafva stadsfullmäktige derom fattat beslut för hvarje särskild sträckning, vanligast i sammanhang med den årliga utgiftsstatens antagande.

Afloppsområden, dräneringssättet samt utförda och tillämnade trummarbeten. 1:o) *Ladugårdslandets östra del* — eller den, som ligger mellan Ladugårdsgärdet på ena sidan samt Nybro- och Ladugårdslandsvikarna på den andra — äfvensom *Blasieholmen* och *Berzelii park* med närmaste trakten deromkring, dräneras genom i allmänhet enstaka ledningar, följande det naturliga fallet, som från Ladugårdslandets berörda del går till Ladugårdslands- och Nybrovikarna, från Berzelii park, dess omnejd och Blasieholmens norra sida till Nybroviken samt från Blasieholmens södra sida till Norrström.

År 1873 nedlades i Berzelii park och Nybrohamnen — från Näckströmsgatan till Nybroviken — en huggen granittrumma. Från Fyrverkaregatan rakt ned till Nybroviken anlades år 1874 en likadan trumma, hvari inmyrna tre glacerade lerrörledningar, en gående under Fyrverkaregatan till Ladugårdslandstorg, en till Artilleriplanen och en till Nybrogatan. Vid femårsperiodens utgång voro äfven andra delar af ifrågavarande dräneringsområde vester om Grefmagnigatan försedda med afloppsledningar, några af sprängsten¹⁾, täckt med plank eller stenhällar, men återstoden af glaceradt lergods.

2:o) *Östra Norrmalm* — begränsad af Brunkebergsåsen i vester, Stora Surbrunnsgatan i norr samt den i föregående punkt omförmälda delen af Ladugårdslandet jemte Berzelii park i öster — bildar ett dräneringsområde, som afbördar sitt vatten i Norrström nedanför Karl XIII:s torgs östra sida. Från denna utloppspunkt går hufvudtrumman rakt upp till det gatukors, som bildas af Hamngatan, Norrlandsgatan och Östra Trädgårdsgatan, der trumman delar sig i två grenar. Den ena af dem viker af åt öster samt sträcker sig under Hamngatan, Norrmalmstorg och Norrmalmsgatan till Lästmakaregatan; den andra framgår under Norrlandsgatan till Lilla Bryggaregränden, hvarifrån en arm leder under denna gränd, Södra Humlegårdsgatan och Grefthuregatan till Kommandörsgatan, samt en annan under Norrlandsgatans fortsättning, Stora Träskgatan och Roslagstorg, vid hvars norra sida den vid femårsperiodens slut stannade för att framdeles dragas vidare norrut till Stora Surbrunnsgatans östra ända. Denna hufvudtrumma, i hela sin nu angifna utsträckning och förgrening byggd af huggen granit, fortsättes från ändpunkterna i Norrmalms- och Grefthuregatorna med glacerade lerrör samt upptager på sidorna en mängd ledningar, af hvilka dels några helt korta och dels en, som från Gustaf Adolfs torg, nära Malm-torgsgatan, går under Arsenalsgatan och inmyrna i hufvudtrumman vid Karl XIII:s torg, äro af huggen granit, men de öfriga af glaceradt lergods. Så anordnad, ökar Norrmalms östra dräneringsområde i icke ringa grad de forna afloppen till Norrström; ty det uppfångar största delen af det betydliga vattenflöde, som har naturligt fall till Nybroviken eller genom de gamla trummorna ditfördes, hvarjemte området, på sätt nedan skall närmare sägas, är ämnadt att framdeles omfatta äfven en del af den terräng, hvars naturliga aflopp går till Brunnsviken.

Granittrummorna byggdes under åren 1868—1879 och de till dem hörande ledningar af glaceradt lergods voro till största delen nedlagda vid femårsperiodens utgång, så att området söder om David Bagares gata och Norra Humlegårdsgatan, jemte den s. k. villastaden, då var temligen fullständigt dräneradt.

¹⁾ Sprängstenstrummorna äro nedlagda i Ladugårdslands Strandgata, der man, i anseende till markens pågående sättning, ej vågade använda lerrör.

3:o) *Vestra Norrmalms* dräneringsområde begränsas i öster af Brunkebergsåsen, i norr af Stora Surbrunnsgatan och i vester af en bugtig linie, som; ungefärligen taget, söder om Gamla Kungsholmsbrogatan sammanfaller med jernvägen samt, norr om denna gata, med Stora Gråbergsgatan och dess förlängning. Äfven detta dräneringsområde har sitt utlopp i Norrström, enär hufvudtrumman utmynnar vid Tegelbackens strand, strax öster om jernvägsbron. Derifrån går trumman under Klara Strandgata och Barnhusträdgårdsgatan till Stora Badstugatan samt fortsätter norrut med två armar, den ena under Drottninggatan till Rådmansgatan, den andra under Stora Badstugatan till Trebackarlånggatan. Från denna sin nuvarande slutpunkt skall sistnämnda trumarm framdeles dragas vidare norrut till Stora Surbrunnsgatan. Den sålunda lagda trumsträckningen är helt och hållet af huggen granit, hvilket material äfven användts för de närmast hufvudtrumman liggande delarna af biledningar i Kardusmakaregatan och Lilla Vattugatan äfvensom för en dylik ledning, som från Klara Strandgata följer Stora Vattugatan, Klara Östra Kyrkogata och Klara Bergsgatan till Drottninggatan. De återstående biledningarna, jemte några omedelbart till Norrström förda småledning, äro af glaceradt lergods.

Samtliga granittrummor inom vestra Norrmalms afloppsområde hafva tillkommit under tidrymden 1871—1879, och vid femårsperiodens utgång voro dessa trummors biledningar, tillika med sjelfständiga småledning, nedlagda i den omfattning, att trakten söder om Kammakaregatan var nästan fullständigt dränerad.

4:o) *Adolf Fredriks församling, norr och något nordvest om Stora Surbrunnsgatan*, har naturligt fall åt Brunnsviken, hvilket äfven är händelsen med den mark, som ligger mellan Stora Surbrunnsgatan och Trebackarlånggatan, utdragen åt öster. Östra och vestra Norrmalms trummsystem, sådana desamma ofvan äro utmärkta, komma alltså, när de hunnit fullständigt genomföras, att förminska Brunnsvikens naturliga afloppsområde med den del deraf, som ligger söder om Stora Surbrunnsgatan. Emellertid har någon bestämd dräneringsplan ännu icke blifvit uppgjord för det afloppsområde, hvarom nu är fråga, och ej heller har dränering efter den nya metoden der utförts i annan nämnvärd mån, än att, för det osunda s. k. Ormträskets torrläggning, en huggen granittrumma nedlades derifrån till Brunnsviken år 1868.

5:o) *Klara och Adolf Fredriks församlingars vestligaste del, trakten närmast Karlbergs allé* inberäknad, utgör, med hänsyn till det naturliga fallet, ett särskildt afloppsområde, hvars vatten afbördas i det långa vattendrag, som bildas af Klara sjö, Barnhusviken, Rörstrandsviken, Karlbergssjön och Karlbergskanalen. Någon sammanhängande dräneringsplan har hittills icke blifvit uppgjord för denna trakt, och man kan således ännu icke bestämdt veta, i hvad mån en blifvande dränering kommer att ändra de naturliga afloppen. Det kan dock tagas för gifvet att man vid dräneringen skall fästa behörigt afseende på angelägenheten deraf att berörda smala och föga djupa vattendrag ej varder i någon högre grad förorenadt; och för att hindra detta umgås man med afsigten att i den stora trafikled, som enligt fastställd stadsplan skall utläggas vester om Sabbatsberg, anbringa en trumma med fortsättning under Rörstrandsgatan till trumman i Klara Strandgata.

Den dränering, som intill femårsperiodens utgång kommit till stånd inom här ifrågavarande afloppsområde, inskränker sig

till att trakten mellan gasverket och norra jernbanstationen blifvit försedd med några korta ledningar till Klara sjö och Barnhusviken. Dessa ledningar äro dels af glaceradt lergods och dels af granit.

6:o) *Kungsholmen* har naturligt fall åt tre olika håll, nemligen till Mälaren, Ulfsundasjön och det i nästföregående punkt omförmälda vattendraget Klara sjö—Karlbergskanalen. De hittills uppgjorda eller tilltänkta dräneringsplanerna afse allenast holmens östra del, den enda som ännu är i någon nämnvärd mån bebyggd. Sagda del sönderfaller i två dräneringsområden, ett större med aflopp till Mälaren samt ett mindre med aflopp till Barnhusviken och Klara sjö.

Det senare området hade vid femårsperiodens utgång icke blifvit i vidsträcktare mån dräneradt, än att Reparebansgatan, öster om Trädgårdsgatan, var försedd med en afloppsledning af glaceradt lergods, utmynnande i Barnhusviken.

Det större området försågs under åren 1876—1880 dels med en huggen granittrumma, som från Reparebansgatan sträcker sig under Trädgårdsgatan och Kungsholmstorg till Mälaren, dels med korta i denna hufvudtrumma inmynnande lerrörledning under Stora Kungsholmsgatan, Bergsgatan, Handverkaregatan och Garfvaregatan samt dels med en sjelfständig lerrörledning i Parmätaregränden, från brandstationen till Mälaren.

7:o) *Staden inom broarna* dräneras uteslutande med ledningar af glaceradt lergods, hvilka, i allmänhet sammanfallande med de naturliga afloppsgångarna, föra genaste eller eljest lämpligaste vägen till Mälaren, Saltsjön eller Norrström. Denna dränering, som vid femårsperiodens början knappast hade börjat, var vid dess slut fullbordad ungefär till två tredjedelar.

8:o) *Den nordligaste längs Mälaren belägna delen af Maria församling*, begränsad i söder af en linie, sammanfallande ungefär med Öfra Badstugatan och dess förlängning vesterut, är af naturen så danad, att den afbördar sitt vatten i nämnda sjö, och detta aflopp torde icke komma att i någon väsentligare grad förändras genom traktens dränering, hvilken vid femårsperiodens slut icke utförts i större skala än att i Ragvaldsgatan, mellan Hornsgatan och Mälaren, var nedlagd en afloppsledning af glaceradt lergods, upptagande från Lilla Badstugatan en helt kort biledning af samma material.

9:o) *Maria församlingens mellersta del* — hvarmed här förstås den, som i norr, vester och söder begränsas af den i nästföregående punkt omtalade strandremsa, Liljeholmsviken och bergssträckan längs Årstaviken samt i öster af en linie svängande ungefär från hörnet af Öfra Badstugatan och Blecktornsgränden till Ragvaldsgatans södra mynning, derifrån till en punkt nära jernvägsöfvergången vid Tantogatan och vidare till södra ändan af Fateburstvärgata — dräneras, för så vidt hittills kunnat bestämmas, genom ett trummsystem, utmynnande i Liljeholmsviken, dit större delen af ifrågavarande område jemväl har sitt naturliga fall. Hufvudtrumman ligger i Krukmakaregatan samt det deremellan och Gamla Prestgårdsgatan belägna stycket af Timmermansgatan. I Krukmakaregatan inmynnar en gren, som leder under Stora Skinnarviksgatan och Hornsgatan till nordöstra hörnet af Adolf Fredriks torg; från samma torgs sydöstra hörn för en annan gren under St Paulsgatan till Timmermansgatan. Från Krukmakaregatans vestra ända fortsätter trumman ett stycke in på Zinkensdam, der densamma, som i hela sin hittills angifna

utsträckning och förgrening är af huggen granit, förenas med det öppna s. k. stadsdiket, hvilket framgår genom Jacobsbergs egor och, efter att tillförene hafva utmynnat i Årstaviken, strax öster om jernvägsbanken, numera afslutas med en kort trumma af huggen granit, ledande till bankens vestra sida, eller, såsom nyss är sagdt, i Liljeholmsviken.

Den i Krukmakaregatan befintliga delen af nu omförmälda granittrumma är den äldsta, som i Stockholm blifvit byggd med tillämpning af det sjelfrensande systemet. Denna del nedlades nemligen redan år 1864, således före det Leijonackerska förslagens tillkomst. I trummans vidare framdragning gjordes sedermera åtskilliga kortare och längre uppehåll, så att trumman i hela sin ofvan beskrifna sträckning blef färdig först år 1876. Hvad angår öfriga till ifrågavarande område hörande afloppsledningar, så bestå dessa uteslutande af glacerade lerrör, hvilka vid femårsperiodens slut fortsatte granittrummans armar eller utgre-nade sig från dess sidor i den omfattning, att den tätast bebyggda trakten till större delen var dränerad.

10:o) *Maria församlings södra sida* är ännu så godt som obebyggd, hvadan det hittills icke ifrågakommit att för densamma uppgöra något dräneringssystem, än mindre att der nedlägga någon afloppsledning. Området har naturligt fall åt Årstaviken, och en blifvande dränering torde knappast komma att härutinnan göra annan ändring än den, som påkallas af nödvändigheten att i möjligaste måtto hålla Årstaviken, derinvid stadens vattenledning har sitt uppfordringsverk, fri från orenlighet; en omsorg den man ock hade i sigte när nyss omförmälda flyttning af stadsdikets utlopp beslöts.

11:o) *Södra bangården jemte trakten deromkring* — härmed vill Öfverståthållarembetet beteckna en oregelbunden ytfigur med det ungefärliga läge i *Maria och Katarina församlingar*, att en linie, dragen något norr om och parallelt med den långa sträckan af hela Maria Högbergsgata och Katarina Högbergsgata, den senare mellan Götgatan och Katarina kyrka, bildar dess norra gräns, men blott den korta Holländaregatan, mellan Tullportsgatan och Fateburstvägränd, dess södra — utgör i dräneringshänseende ett område för sig. Hithörande mark dräneras genom ledningar till en tvåarmad hufvudtrumma. Den ena trumarmen ligger i Tjärhofsgatan, vester om Tullportsgatan; den andra i Fateburstvärgata, norr om Holländarevägen. De sammanlöpa i Södra Bantorget till en gemensam trumma, som genom bangårdsområdet för till jernvägstunneln. Derinom ledes vattnet af ett öppet dike till tunnelns mynning vid Peter Myndes backe, hvarifrån detsamma genom en trumma under Stadsgården utrin-ner i Saltsjön, nära slussen.

Denna under åren 1876—1878 anlagda trumsträckning, som öfverallt är af huggen granit, var vid femårsperiodens utgång förenad med ledningar af glacerade lerrör, nemligen en, som fortsätter Tjärhofsgatans trumarm fram till Södermanlandsgatan, samt två, inmynnande på hvar sin sida om samma trumarm vid den punkt, der den når Södra Bantorget, hvarifrån den ena ledningen för under Götgatan och Katarina Högbergsgata till kyrkan samt den andra under Götgatan och Pilgatan till Tullports-gatan.

12:o) *Katarina församlings sydöstra del* — som bildar en vinkelformig figur med spetsen vid Kocksgatans och Södermanlandsgatans skärningspunkt samt Hammarbysjö till bas — har

naturligt fall åt denna sjö. Detta område var vid femårsperiodens utgång icke dräneradt eller något dräneringssystem för detsamma uppgjort. Genom en blifvande dränering kunna afloppen ledas till Saltsjön; en anordning som dock är beroende på traktens profilering, hvarom ännu intet är bestämdt.

13:o) *Öfriga delar af Katarina och Maria församlingar* — d. v. s. det område, som inneslutes af Saltsjön samt en linie, dragen ungefär från Danviken till Kocksgatans förening med Södermanlandsgatan, derifrån norrut längs sistnämnda gata och öfver Katarina kyrkogård till Lilla Fiskargränden, sedermera vesterut till Ragvaldsgatans södra mynning, vidare åt nordvest till hörnet af Besvärsgatan och Bellmansgatan samt slutligen derifrån till den forna södra slussgravens vestra mynning — dräneras, i öfverensstämmelse med det naturliga fallet, genom ledningar till Saltsjön. På största delen af strandsträckan äfvensom på höjderna derinvid utföres dräneringen medelst enstaka eller förgrenade ledningar af glaceradt lergods; och med sådana voro Stadsgården samt åtskilliga ofvanför denna plats och Södermalmstorg belägna gator och gatudelar försedda vid femårsperiodens utgång. Inom det öfriga nu ifrågavarande området sker dräneringen genom ett sammanhängande rörsystem, hvaraf den del, som vid femårsperiodens slut var kommen till stånd, består i en huggen granittrumma, nedlagd åren 1879 och 1880 i Pilgatan och Tjärhofsgatan, från Renstjernas gränd till Tegelviktorget, der den inmynnar i en likadan trumma, hvilken år 1876 anbragtes under detta torg till sjön.

Det är tydligt att om icke en dränering, i stället för den sanitära våda, man genom densamma vill undvika, skall medföra en annan, törhända ännu svårare, afloppstrummorna böra vara så anordnade, att de företrädesvis leda till djupt eller strömmande vatten. Undersöker man huru Stockholms trum-system, sådant detsamma nu är beskrifvet, uppfyller detta vigtiga vilkor, så visa sig afloppen genom naturligt fall eller verkställd dränering för närvarande vara ungefärligen så fördelade att:

Norrström	mottager vatten från 2,511 kvadratrefvar mark,			
Mälaren	"	"	"	3,611 " "
Saltsjön	"	"	"	1,599 " "
Ulfsundasjön	"	"	"	750 " "
Karlbergskanalen—Klara sjö	"	"	"	2,581 " "
Nybro- och Ladugårdslandsvikarna	"	"	"	935 " "
Brunnsviken	"	"	"	2,467 " "
Liljeholmsviken	"	"	"	1,833 " "
Årstaviken	"	"	"	1,127 " "
Hammarbysjö	"	"	"	1,184 " "

Anses nu allenast Norrström, Mälaren och Saltsjön hänförliga till de djupa eller strömmande vattnen, så ådagalägga ofvanstående siffror, att af hela afloppsytan, utgörande 18,598 kvadratrefvar, endast ett område af 7,721 kvadratrefvar, eller 41 procent, afbördar sitt vatten på angifna tjenliga sätt. Det resultat, dräneringen hittills åstadkommit, kan alltså icke anses fullt tillfredsställande. Förhållandet ställer sig dock gynnsammare när man besinnar, att de djupa och strömmande vattendragens andel af orenligheten företrädesvis kommer från de tätast befolkade trakterna. Det oaktadt återstår naturligtvis ännu mycket att göra innan ifrågavarande olägenhet får betraktas

såsom nöjaktigt afhulpen; och härutinnan är man äfven betänkt på vissa, delvis ofvan antydda åtgärder, af hvilka de utan alltför dryga kostnader verkställbara beräknas kunna uppbbringa de djupa eller strömmande vattendragens afloppsareal till 12,810 qvadratrefvar eller 69 procent. Frändrages arealen af parker och öppna platser, skulle det egentliga byggnadsområdet endast utgöra omkring 14,780 qvadratrefvar, hvaraf 10,750 (73 proc.) skulle afbörda sin orenlighet till djupa eller strömmande vatten och 4,030 (27 proc.) till mera grunda eller stillastående.

Trummornas längd och kostnad. Oberäknadt de sidoledningar till tomter och samlingsbrunnar, som längre ned komma att vidare omtalas, hade hufvudstaden vid femårsperiodens utgång:

33,787	sträckfot trummar af huggen granit,
3,696	” ” ” sprängsten och
77,811	” ” ledningar af glaceradt lergods.
115,294.	

Häraf nedlades under femårsperioden:

16,177	sträckfot trummar af huggen granit och
75,350	” ” glacerade lerrörledningar.
91,527.	

Kostnaden för denna dränering uppgår för tiden 1864—1880 till 2,259,230 kronor, hvaraf på femårsperioden belöpa sig 1,244,784 kronor. Ifrågavarande utgift, som bestridts med lånta medel, har till en jämförelsevis ringa del blifvit staden ersatt af husegare, som åstundat få trummar nedlagda utanför sina tomter tidigare än sådant eljest skolat ske enligt fastställt arbetsplan.

Trummornas användning. Det Leijonanckerska förslaget synes hafva äsyftat, att trummorna skulle bortföra icke allenast spill- och regnvatten, utan om möjligt äfven grundvatten från de trakter, som deraf äro besvärade. Detta senare ändamål torde emellertid ännu icke vara genom trummorna vederbörligen tillgodosedt. Visserligen afledes grundvatten från många ställen genom täckdiken af fältsten eller groft grus, lagda på ömse sidor om trumman, och man har äfven genom direkta ledningar infört grundvatten i densamma, men någon bestämd plan för sådant vattens aflägsnande har hittills icke kommit till stånd. För uppgörandet af en dylik plan fordras nemligen i främsta rummet, såsom man väl kan förstå, noggrann kännedom om grundvattenståndet med dess vexlingar i olika delar af staden, och i detta afseende har femårsperioden icke att förete annat än förberedelser, oafslutade vid dess utgång.

Trummornas konstruktion. Om man frånser sprängstens-trummorna, af hvilket slag några nya icke vidare anläggas, finner man af det ofvanstående, att Stockholms afloppsledningar äro af två hufvudsorter: trummar af huggen granit och ledningar af glaceradt lergods.

De huggna granittrummorna äro dels dubbla med fyra till fem fots horisontal diameter och dels enkla med två till sex fots dylik diameter. Till det förstnämnda slaget, eller dubbla granittrummar, höra allenast Norrmalms östra hufvudtrumma, på sträckan från Norrström till Lilla Bryggaregränden, samt Norrmalms västra hufvudtrumma, på stycket mellan Norrström och Klara Bergsgatans mynning vid Klara Strandgata. Dessa trumdelar tillika med den enkla granittrumma, som ligger i Hamngatan, Norrmalmstorg och Norrmalmsgatan, äro byggda i s. k.

tunnelform, d. v. s. med en något sammantryckt sektion och temligen flat botten. De öfriga granittrummorna hafva alla äggformig genomskärning med den afsmalnande ändan nedåt. Blocken till alla granittrummar äro förenade med alunskifferbruk och fogstruktura med bruk af portlandscement. Invändigt äro granittrummorna finhuggna i botten och till den höjd deröfver, som motsvarar fyllnadsgraden.

Förnämsta anledningen, hvarför man till Stockholms större trumledningar använder granit i stället för att, såsom i utlandet vanligast sker, mura dem af tegel och sålunda erhålla fullständigt släta innersidor, är den omständigheten att tegel af den goda beskaffenhet, som för ändamålet erfordras, skulle falla sig betydligt dyrare. Såsom bekant, finnes nemligen i Stockholm riklig tillgång på granit, och dess huggning kan med fördel samt till billigt pris verkställas i sammanhang med gatstenens. Den höga grad af släthet, tegeltrumman erbjuder, anses i öfrigt icke hos oss af behovet oundgängligen påkallad, enär våra trummar, i olikhet med utlandets flesta, ej begagnas eller antagligen komma att begagnas för bortförande af latrin.

Lerrören äro cirkelformiga med en genomskärning af 9 till 18 engelska tum.

Hvarken vid den första dräneringsplanens uppgörande eller under trumläggningens tidigare skede synes man föreställt sig möjligheten eller ändamålsenligheten af lerrörens användande i den stora skala, hvori man senare deraf sig begagnat. Den mera afgjorda omkastningen i tänkesättet härutinnan sammanfaller med och kan anses i viss mån föranledd af den nedan närmare vidrörda reglering, som år 1876 skedde i förhållandet mellan kommunen och tomtegarne beträffande hvaradera partens medverkan till afloppsledningarnas införande i tomterna. Dessförinnan antogs nemligen kommunen icke hafva annan skyldighet i berörda afseende än att nedlägga afloppsledning utefter gatan, men ifrågavarande reglering innefattar åtagande från stadens sida att bekosta jemväl sidoledningar till tomtgränserna; och då härigenom kommunen fick vidkännas ökade kostnader, var det naturligt att man skulle se sig om efter besparingar på andra håll. Det låg då närmast till hands att ymnigare än förut använda lerrör, hvilkas prisbillighet är så mycket större än granittrummornas att, under det 1864—1880 årens medelkostnad¹⁾ för de enkla granittrummorna af minsta dimensioner uppgick ända till 32 kronor 93 öre per längdfot, motsvarande kostnad för lerrören inskränkte sig till 6 kronor 49 öre. Denna prisskilnad, i förening med vunnit erfarenhet om sistnämnda ledningars lämplighet, har gjort, att man på senare tiden begagnat dem öfverallt, der afloppsområden och lutningsförhållanden sådant medgifvit, och det torde företrädesvis vara denna omständighet, man har att tacka för den raska fart, hvarmed dräneringen, efter hvad man kan se af det förestående, framskridit under femårsperioden.

Allt vatten, som icke genom direkta i tomterna nedlagda ledningar utrinne i gatans afloppsledning, tillföres densamma genom s. k. samlingsbrunnar, hvilka från gaturännstenarna äro nedförda i marken samt genom sidorör förenade med den gemensamma ledningen. Dessa brunnar, anbragta på kort afstånd från hvarandra, äro af gjutet jern och ofvantill täckta med jerngaller. I botten hafva de dels ett samlingsrum för fasta be-

¹⁾ Denna medelberäkning afser stadens alla utgifter för trummorna.

ståndsdelar och dels ett s. k. vattenlås, som hindrar den osunda trumgasen att uppstiga invid gångbanorna.

Trummornas rensning och ventilering. Såsom flera gånger förut blifvit antydt, är det meningen att trummor, konstruerade och lagda enligt det för Stockholm antagna system, skola vara hvad man kallar sjelfrensande. Man förstår att graden, hvaren trumma kan förmå uppfylla denna fordran, måste — om man fränser trummans form, dimensioner och invändiga släthet, hvilket allt har sin inverkan dervidlag — väsentligen bero dels på mängden af det vatten, trumman afför, och dels på hastigheten, hvarmed det rinner. Vattenförbrukningen och lutningsförhållandena äro följaktligen af den allra största betydelse i förevarande hänseende, och då den förre är beroende af folkmängden, de senare af terrängen, är det klart att svårigheter, stundom omöjligheter, skola möta för systemets fullständiga genomförande. Också finnes det icke många städer, der vattenförbrukningen är så ymnig och lutningsförhållandena på samma gång så förmånliga, att vattenströmmen ensam mäktar aflägsna de tyngre ämnena, såsom sand och grus m. m., hvilkas införande i trumman svårligen kan förhindras. För trummornas befriande från dylika aflagringar har man därför i allmänhet måst anlita jemväl andra hjälpmedel; och detta är särskildt förhållandet i Stockholm. Vattenförbrukningen derstädes är nemligen ännu icke öfverallt tillräcklig för ifrågavarande ändamål, åtminstone under den del af året, då gatorna icke spolas eller planteringarna vattnas. Vidare är terrängen visserligen i regeln särdeles gynsam för beredande af lämpligt fall i trummorna, men beklagligtvis har den icke erbjudit tillfälle till nöjaktig lutning på de delar af Norrmalms begge hufvudtrummor, som ligga närmast Norrström, der marken är mycket lågländ, hvilket äfven är anledningen till att ifrågavarande trumdelar, på sätt förut berättats, måst konstrueras i den för sjelfrensningen mindre gynsamma tunnelformen.

De åtgärder, som, oafsedt trummornas konstruktion och läge, vidtagits i Stockholm för deras rensning i händelse af behof, äro hufvudsakligast följande.

Från granittrummorna äro manhål uppmurade till gatytan, der hvarje sådant hål är täckt med en genombruten jernlucka. Genom dessa manhål, hvilka ligga på ett afstånd af 300 till 400 fot från hvarandra och företrädesvis hafva sin plats i gaturkorsen, nedstiger manskap, som, gående eller krypande i trumman, allt efter som dess höjd medgifver, uppsamlar i medförda hinkar de fasta ämnena, till större delen utgörande sand och grus. Som de närmast utloppen belägna styckena af Norrmalms östra och vestra hufvudtrummor, äfven vid lågt vattenstånd, äro så fyllda med sjövattnet och från trummornas öfra delar diförda flytande ämnen, att manskap icke kan der vistas, så användes stundom ett annat sätt för rensning af dessa trumdelar. Man nedsläpper nemligen i trumman ett mindre trästycke samt fortskaffar med detta flöte ett vidfäst snöre från ett manhål till ett nedanför liggande, hvarefter en starkare med snöret hopbunden tross framdrages samma väg. Vid denna tross är anbragt en koniskt formad skopa, som för med sig bottensatsen så att densamma, sedan operationen flera gånger blifvit förnyad, slutligen framkommer till trummans utlopp, der den mottages i en präm. Dessutom finnas vid de tvenne ifrågavarande trummornas utlopp två upprättstående, på hvar sin sida derom anbragta stockar, försedda med falsar, hvaren nedsättas en

damlucka, som tilltäpper öppningen, så att vattnet kan utpumpas och rensningen derefter verkställas med manskap; men denna metod har man hittills icke velat använda dels af farhåga att orenligheten, blottad i trumman, skulle förorsaka stank och osundhet, samt dels och i synnerhet därför att vattnets aflägsnande måste ske med ångpump och sålunda medföra ej mindre dryga kostnader än äfven andra olägenheter. För rensningens befordrande genom starkare vattenström än den, som i allmänhet kan för trummorna påräknas, är slutligen Norrmalms vestra hufvudtrumma, vid Klara Strandgata i närheten af Klara Bergsgatan, försedd med en rörlig dam- eller spilllucka af jern, hvilken, nedsläppt, uppdämmer en vattenmassa, nog stor att vid luckans uppdragning gifva afloppet fram till Norrström den erforderliga styrkan, så framt nemligen vattenståndet i Mälaren är lågt.

Stentrumornas manhål motsvaras på lerrörledningarna af vertikala 9 tum lerrör, utmynnande i gatan på ett afstånd af 200 till 400 fot från hvarandra samt, i likhet med manhålén, täckta med genombrutna jernluckor, hvarunder finnas upphängda hinkar för att mottaga från gatan nedfallande smuts. Dessa öppningar hafva dessutom till ändamål att möjliggöra ledningarnas spolning och inspektion.

De ofvan omnämnda, vid rännstenarna nedsatta samlingsbrunnarna rensas från gatan medelst för ändamålet konstruerade jernskyfflar, fästa vid långa träskafft.

Manhålén och lerrörledningarnas ifrågavarande öppningar äro icke till allenast eller ens företrädesvis för trummornas rensning; de tjena jemväl och i synnerhet till deras ventilering. Genom jerngallren tillföres nemligen trumman frisk luft, hvilket för trumgasens oskadliggörande är en ytterst viktig sak. Det sätt, hvarpå man i Stockholm sålunda söker åstadkomma ventileringen, antages emellertid lemna åtskilligt öfrigt att önska, och klagomål hafva också försports deröfver att osunda dunster, förorsakade af den ofvan antydda ofullständigheten i trummornas rensning, uppstiga genom öppningarna i gatan. Man är därför betänkt på ytterligare åtgärder för denna olägenhets aflägsnande, och i sådant afseende hafva bland annat manhåléns betäckningar blifvit så inrättade att deruunder kan anbringas ett kolfiltrum (Luthams) för trumgasens renande.

Tomt- och husledningar. Under den första tiden af sin tillvaro var det i regeln endast på omvägar, som Stockholms trummor mottogo vatten från tomter och hus. Såsom redan förut är antydt, saknades nemligen i allmänhet sidoledningar till tomtarna, och vattnet kunde följaktligen icke nedrinna i trumman förr än det nått närmaste samlingsbrunn i gatan. Att trummorna vid sådant förhållande högst ofullständigt uppfylde sin bestämelse är klart, och olägenheterna häraf ökades i den mån s. k. slaskrör, d. v. s. afloppsledningar inom byggnaderna, kommo i bruk. Der sådana funnos, var det nästan omöjligt att, såsom temligen lätt kunde ske på den tid när allt för rännstenarna ämnadt vatten måste för hand deri uthållas, förekomma eller beifra öfverträdelse af det polisförbud, som afser att hålla rännstenarna fria, om dagarna från flytande orenlighet och, under stark köld, från vatten i större mängd. För afhjelpande af detta missförhållande och på derom af stadsfullmäktige framställt förslag införde Öfverståthållareembetet i gällande särskilda ordningsföreskrifter för Stockholm samt kungjorde den 12 maj 1876 en

ny bestämmelse, hvarigenom tomtegare, som åtnjuter förmånen att på stadens bekostnad få en afloopstrumma lagd till tomtgränsen, i regeln tillförbindes att dit föra underjordisk ledning, utgående från en i tomten anbragt, med galler täckt samt med vattenlås försedd tät samlingsbrunn. På sätt staden kan anses hafva genom stadsfullmäktiges nyssberörda förslag åtagit sig, blefvo alla sedermera anlagda afloopstrummor försedda, med sidoledningar till tomtgränserna; och följden häraf blef, att tomter på föreskrifvet sätt dränerades till ett antal af:

år 1877.....	222
” 1878.....	243
” 1879.....	199
” 1880.....	354
	1,018.

Den sålunda tillkomna förändringen med dess nu angifna resultat kan, om ock glädjande, likväl icke sägas uppfylla alla berättigade fordringar. 1876 års kungörelse innefattar nemligen icke annan förpliktelse för tomtägaren än att indraga trumman i sin tomt, men der kan han med en samlingsbrunn afsluta ledningen hvar som helst. Denna frihet har flerstädes verkat derhän, att tomtegare, för att undvika kostnaden af en längre ledning, än den han författningsenligt måste hafva, förlagt samlingsbrunnen alldeles invid tomtens ytterkant eller på något annat så beläget ställe, att tomten så godt som alls icke eller högst obetydligt blifvit dränerad samt följaktligen till trumman afbördar sitt vatten medelst öppna rännstenar på längre eller kortare sträckor af gården; och detta ej sällan äfven der slaskrör finnas inom byggnaderna. Man kan emellertid hoppas att sagda ofullständighet snart skall försvinna, ty tomtägarna börja allt mer och mer inse, att hela gårdens dränering, oafsedt den sanitära nyttan och behaget deraf, blifver billigare i längden, än gårdsrännstenarnas ständiga befriande från is vintertiden; en besparing som redan blifvit ådagalagd så till vida, som det här nedan närmare omförmälda renhållningsbolaget håller lägre priser för de dränerade gårdarnas än för de öfrigas renhållning. Men en annan ännu svårare brist, som vidlåder ifrågavarande reglementering, är att densamma medgifver hvem som helst att utföra arbetet med tomtledningarnas nedläggande samt derjemte alldeles lemnar å sido slaskrören, hvadan dessa senare icke allenast kunna anbringas af hvem som helst, utan jemväl på hvad sätt som helst. En felaktig eller bristfällig anordning af tomtledningarna eller slaskrören, i synnerhet de senare, kan dock föranleda och har äfven flera gånger föranlett de osunda gasernas inträngande i bostäderna med deraf följande svårare sjukdomsfall; och fråga har också derför nu blifvit väckt om utfärdande af bestämmelser till förebyggande af denna fara.

b) **Gatuläggning m. m.** Den tid, då Stockholms gator voro beryktade för sin dåliga beskaffenhet, kan nu anses vara försvunnen. Den s. k. fältstenen, som i synnerhet bidrog till det ofördelaktiga omdömet, förekommer nu endast undantagsvis på trottoarer, och äfven på de flesta förnämligare körbanor har den blifvit borttagen och ersatt med tuktad sten eller makadam. Att denna förbättring i väsentlig mån åstadkommits under femårsperioden 1876—1880, torde framgå af följande siffror.

Vid 1876 års början utgjorde *gatornas sammanlagda längd* 380,420 fot samt deras hela yttinnehåll 15,399,013 kvadratfot.

Genom nya gators tillkomst och äldres förlängning eller vidgning hade vid 1880 års slut längden ökat till 389,879 fot och yttinnehållet till 16,084,493 kvadratfot, så att tillökningen utgjorde resp. 9,459 och 685,480.

Af de olika *beläggningssämnena* utgjorde:

	Vid början af år 1876.	Vid slutet af åren				
	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	
Tuktad eller huggen sten, asfalt och makadam.....	proe. 25 88	28 20	30 61	32 62	33 69	35 50
Fältsten	” 43 28	41 10	39 05	37 30	36 35	35 00
Grus.....	” 30 81	30 10	30 31	29 29	29 36	29 50

Tack vare den bättre beläggningen och en genom dess jemnare yta underlättad renhållning, befinna sig nu, i allmänhet taget, hufvudstadens gator i ett snyggt och prydligt skick. En härtill bidragande orsak är äfven den ökade vattenspolningen. Förut inskränkte sig denna hufvudsakligast till rännstenarnas sköljning, men på senare tiden har man äfven börjat vattna körbanorna, företrädesvis de makadamiserade, för hvilket ändamål särskilda vattenvagnar blifvit af drätselnämnden inköpta. Den yta, som sålunda vattnades, utgjorde, oberäknadt planteringar:

år 1876.....	24,212 kvadratmeter,
” 1877.....	32,000 ”
” 1878.....	48,602 ”
” 1879.....	43,565 ”
” 1880.....	50,253 ”

Stadens kostnader för gators ny- och omläggning samt underhåll utgjorde:

år 1876	441,035 kronor 61 öre,
” 1877.....	526,100 ” 10 ”
” 1878.....	363,463 ” 78 ”
” 1879.....	253,038 ” 13 ”
” 1880.....	407,208 ” 14 ”
Åren 1876—1880	1,990,845 kronor 76 öre.

I den af Öfverståthållarembetet den 20 oktober 1876 utfärdade nya byggnadsordning för Stockholms stad intogs bestämmelser om gatas uppbrytning vid byggnadsföretag. De äldre stadgandena härom likasom föreskrifterna om sådan uppbrytning vid andra tillfällen förekommo i Kungl. Maj:ts nådiga gatläggningsordning för Stockholms stad den 12 maj 1870. Då denna senare författning följaktligen borde bringas i öfverensstämmelse med byggnadsordningen samt det jemväl ansågs lämpligt att från handels- och ekonomikollegium till Öfverståthållarembetet öfverflytta afgörandet af hithörande frågor i de fall, då uppbrytningen ej är beroende af byggnadsföretag; så har en af stadsfullmäktige i sådant syfte föreslagen ändring i gatläggningsordningens § 15 blifvit den 4 november 1876 af Eders Kungl. Maj:t i nåder fastställd.

c) **Gatubelysning.** De till gatulyktorna hörande *gasrörens* (hufvudrör och spisningsrör) *längd* utgjorde vid slutet af:

år 1876.....	397,532 fot,
” 1877.....	408,519 ”
” 1878.....	418,323 ”
” 1879.....	446,832 ”
” 1880.....	454,683 ”

Gator och andra allmänna platser belystes:

år 1876.....	med 2,688 gaslykter och 457 oljelykter,
” 1877.....	” 2,766 ” ” 458 ”
” 1878.....	” 2,873 ” ” 466 ”
” 1879.....	” 3,120 ” ” 411 ”
” 1880.....	” 3,150 ” ” 410 ”

Gasförbrukningen för denna belysning uppgick till:

år 1876.....	30,004,000 kubikfot,
” 1877.....	30,706,000 ”
” 1878.....	32,073,600 ”
” 1879.....	34,655,000 ”
” 1880.....	36,860,500 ”

Gaslysningsaktiebolaget, hvilket ombesörjer så väl gas- som oljebelysningen, uppbar härför af staden:

år 1876.....	148,371 kronor 83 öre,
” 1877.....	159,531 ” 89 ”
” 1878.....	167,108 ” 73 ”
” 1879.....	169,640 ” 49 ”
” 1880.....	183,991 ” 23 ”

Såsom förbättringar i lyshållningen må anföras, dels att från och med år 1877 lyktorna, som dessförinnan, mot slutet af april och i början af maj, ej tändes tidigare än kl. 9 på aftonen och släcktes redan kl. mellan 12:30 och 1:30 på morgonen, hållits, intill den 9 maj, tända en halftimme längre så väl på qvällen som på morgonen; dels äfven att fyra särdeles prydliga kandelabrar, af hvilka hvar och en uppbär fem lykter med tre lågor i hvarje lykta — således tillhopa 60 lågor — från 1877 års höst varit anbragta omkring bildstoden på Gustaf Adolfs torg.

Elektriskt ljus för belysning af allmänna platser har under femårsperioden icke varit använt i vidsträcktare mån än att egaren till »Blanchs kafé» vid Karl XIII:s torg sedan år 1879 tidtals låtit med sådana ljus efter det s. k. Jablochoffs system upplysa platsen utanför sitt etablissement¹⁾.

d) **Vattenledning.** Stockholms vattenledning har under femårsperioden varit stadd i en icke obetydlig utveckling. *Rörnätet*, hvars totallängd vid 1875 års slut var 301,137 fot, har ökats med:

år 1876.....	17,610 fot,
” 1877.....	13,876 ”
” 1878.....	14,175 ”
” 1879.....	11,766 ”
” 1880.....	15,207 ”
Åren 1876 - 1880.....	72,634 fot,

så att totallängden vid slutet af femårsperioden 1876—1880 utgjorde 373,771 fot. Vid uppgörande af 1880 års utgiftsstat bröto stadsfullmäktige med den dittills följda grundsatsen att icke utsträcka vattenledningen, med mindre husegarne i trakten garanterade staden så stor inkomst af vattenafgifterna, som

motsvarade 10 procent af anläggningskostnaden. Fullmäktige beviljade nemligen ett särskildt belopp, hvarigenom det blef möjligt att utan sådan garanti nedlägga vattenrör i Tjärhofs-tvärränd och Södermanlandsgatan, till stor fromma för den i denna trakt boende fattiga befolkningen. Vattenledningen var vid 1880 års slut inledd i omkring 3,300 egendomar, och på 36 särskilda allmänna platser funnos anbragta *dricksbrunnar* eller *vattenkastare* med vidfästa skopor, der hvem som helst får hemta vatten utan någon afgift.

Under femårsperioden hafva två nya *vattenreservoarer* blifvit byggda: den ena, sydvestra reservoaren, å stadens bergplats i kvarteret Grindsbruk, nära den äldre der belägna reservoaren, samt den andra, norra reservoaren, på höjderna vid Cedersdal i Adolf Fredriks församling. Arbetet med sydvestra reservoaren började år 1874, och den 27 oktober 1876 afsynades byggnaden, som rymmer 2,500,000 kannor vatten och kostade 331,298 kronor 78 öre. Norra reservoaren började uppföras 1876 och var färdig 1879, då densamma afsynades den 28 augusti och började göra tjänst den 1 september. Norra reservoaren rymmer två millioner kannor. Dess högsta vattenyta ligger 170 fot öfver slusströskeln och 22½ fot under sydvestra reservoarens högsta yta. En elektrisk vattenståndsmätare är uppsatt i förbindelse med vattenledningens telegrafnät. Kostnaden för norra reservoaren stannade vid 196,364 kronor 26 öre.

Vattenförbrukningen har under femårsperioden varit i jemnt stigande. Den utgjorde:

år 1876.....	2,781,302 kubikmeter,
” 1877.....	2,882,664 ”
” 1878.....	2,993,218 ”
” 1879.....	3,118,813 ”
” 1880.....	3,365,816 ”

Att denna ökade förbrukning icke berott allenast på den ymnigare spolningen af allmänna platser, utan att äfven hushållsbehovet haft en väsentlig inverkan dervidlag, framgår bland annat deraf, att staden, i fråga om vattens tillhandahållande för detta behof, hade afslutat:

2,491 kontrakt för 90,921 rum vid 1876 års utgång,
2,615 ” ” 94,145 ” ” 1877 ” ”
2,738 ” ” 97,927 ” ” 1878 ” ”
2,845 ” ” 101,950 ” ” 1879 ” ”
2,944 ” ” 109,295 ” ” 1880 ” ”

Skilnaden mellan stadens inkomster af och utgifter för vattenledningen, eller med andra ord stadens *vinst* utgjorde:

år 1876.....	91,260 kronor 23 öre,
” 1877.....	98,767 ” 21 ”
” 1878.....	125,869 ” 07 ”
” 1879.....	132,074 ” 65 ”
” 1880.....	166,149 ” 52 ”

Åren 1876 - 80..... 614,120 kronor 68 öre.

e) **Gaturenållning.** Att den hvar husegare särskildt åliggande gaturenållning, åtminstone hvad arbetets utförande beträffar, måtte blifva ett antingen för dem eller hela staden gemensamt bestyr, har länge varit ett önskningsmål, och frågan om en förändring i dylikt syfte har varit föremål för pröfning

¹⁾ År 1881 på hösten anställdes, på enskilda personers bekostnad, experiment med elektrisk gatubelysning efter ett annat system; och voro dervid Gustaf Adolfs torg, Norrbo och Mynttorget nästan hvar qväll under en tid af omkring en månad upplysta medelst elektrisitet.

af flera komitéer, utan att sådant hittills ledt till något resultat. Emellertid har den enskilda företagsamheten i icke oväsentlig mån minskat olägenheterna af renhållningsskyldighetens splittring på nästan lika många händer som det finnes egendomar i staden, i det enskilde entreprenörer och bolag åtagit sig renhållningsbestyret för husegarnes räkning. Denna affär drifves numera i stor skala, isynnerhet af renhållningsbolagen, till antalet två, af hvilka det ena, *gaturenhållningsaktiebolaget i staden inom broarna*, började sin verksamhet den 1 oktober 1875, och det andra, om hvilket några närmare upplysningar nu skola lemnas, tillkommit under femårsperioden.

Detta senare bolag, benämndt *norra renhållningsaktiebolaget*, konstituerades den 30 maj 1876 och erhöll den 1 september samma år Eders Kungl. Maj:ts nådiga fastställelse å sin bolagsordning. Enligt denna har bolaget till hufvudsakligt ändamål »att ombesörja renhållning af gator och gårdar i Stockholms stad, till en början inom Klara, Jakobs och Johannis samt Adolf Fredriks församlingar, samt dessutom att, i mån af tillgång, utlegga arbetsfolk samt hästar med arbetsåtkon». Bolagets aktiekapital skall utgöra minst 100,000, högst 500,000 kronor och vara fördeladt i aktier å 300 kronor.

Sedan bolaget för inrymmande af hästar och arbetsmateriel m. m. inköpt egendomen N:o 4 vid Lilla Surbrunnsgatan, började detsamma sin verksamhet den 1 oktober 1876. I anseende till 1876—1877 års vinters ovanliga stränghet, långvarighet och snörighet utföll bolagets första arbetsperiod, 1 oktober 1876—31 december 1877, mindre gynnsamt i ekonomiskt hänseende. Utgifterna uppgingo nemligen till 95,452 kronor 34 öre, under det inkomsterna allenast stego till 81,452 kronor 34 öre, hvadan en förlust uppstod å 14,000 kronor. Redan vid 1878 års slut förefans dock en behållning af 24,988 kronor 58 öre, hvaraf 2,526 kronor kunde såsom vinst åt aktieegarne utdelas med 2 procent per aktie. År 1879 lemnade en vinst af 21,924 kronor 56 öre, hvaraf 10,104 kronor, motsvarande 8 proc. af aktiekapitalet, utdelades. För år 1880, då behållningen utgjorde 18,098 kronor 5 öre, erhöles i utdelning 5 procent per aktie. I öfrigt var bolagets ställning vid femårsperiodens utgång följande:

<i>Tillgångar:</i>	
fastigheten.....	27,434 ³²
inventarier	37,083 ⁸⁴
förråder	9,377 ⁷⁵
tillgodohafvanden i banker.....	83,568 ¹⁸
kassa.....	3,890 ¹³
Summa kronor 161,354 ²² .	

<i>Skulder:</i>	
aktiekapitalet	126,300 ⁰⁰
reservfonden	14,934 ⁵²
hästförsäkringsfonden	1,395 ⁰⁰
premielån.....	434 ⁶⁵
outtagna vinstmedel.....	192 ⁰⁰
årsvinst.....	18,098 ⁰⁵
Summa kronor 161,354 ²² .	

Årsvinsten uppstod genom följande förhållande mellan inkomster och utgifter:

<i>Inkomster:</i>	
avgifter	181,058 ⁰⁰
räntor	4,679 ³⁸
hyror.....	1,953 ⁰⁰
Summa kronor 187,690 ³⁸ .	

Utgifter:

renhållningsarbetet.....	114,653 ⁴⁵
stallet	15,443 ⁹⁴
allmänna omkostnader.....	15,973 ⁸⁵
räntor.....	17 ⁸¹
fastigheten, afskrifningar m. m.....	23,504 ¹⁸
årsvinst.....	18,098 ⁰⁵

Summa kronor 187,690³⁸.

Antalet af bolaget ingångna renhållningskontrakt och de på grund af dem influtna afgifter utgjorde:

Vid slutet af år	Kontrakt.	Afgifter.
1877.....	294	77,320
1878.....	330	83,954
1879.....	354	87,886
1880.....	400	96,041

En betydande tillväxt i bolagets rörelse inträdde på hösten 1878, då bolaget antogs till entreprenör för den renhållning, hvars fullgörande ankommer på kommunen. Den ersättning, bolaget härför uppbär af staden, utgår med 80,000 kronor för år. Från 1879 års höst har bolaget ombesörjt renhållningen jemväl för kronans egendomar i Stockholm.

Den uppenbara förbättring, hufvudstadens gaturenhållningsväsende på senaste tiden undergått, kan till stor del tillskrifvas det sätt, hvarpå ifrågavarande bolag fullgör sina åligganden, i förening med den omständigheten att, enär bolagets renhållningsskyldighet omfattar åtskilliga stora sammanhängande gatusträckor, maskinborstar, som framföras med hästar, jemte annan dylik mekanisk redskap numera kunna för renhållningen användas.

f) Planteringar. Hvad som isynnerhet medverkat till Stockholms förskönande på senare tiden, är dess planteringar och den omsorg, hvarmed de vårdas. Vid slutet af femårsperioden 1871—1875 voro de staden tillhöriga allmänna platser, som försetts med gräsmattor, blom- och buskväxter samt andra dylika planteringar: Kungsträdgården, Berzelli park, Strömparterren, Karl Johans torg, Mosebacke torg, Träsket, Nybron och Alkärret. Under femårsperioden 1876—1880 hafva tillkommit, förutom Humlegården, om hvilken vidare skall meddelas här nedan: år 1876 platsen invid *jernbans-centralstationen*, år 1877 *Adolf Fredriks torg*, år 1879 f. d. *Sillhofstomten*, d. v. s. platsen öster om nationalmuseum, samt år 1880 *quartieret Bodar och Tomter* vid Artilleriplanen. För växters uppdragning och deras förvarande under vintern lät staden år 1878 uppföra ett växthus på sin tomt med adressnummer 30 vid Norra Tullportsgatan. Planteringarna kostade kommunen:

år 1876	41,475 kronor 45 öre,
» 1877.....	62,061 » 26 »
» 1878.....	73,782 » 02 »
» 1879.....	54,287 » 95 »
» 1880.....	40,745 » 43 »
Åren 1876—80.....	272,352 kronor 11 öre.

Humlegården. Allt från Drottning Kristinas regeringstid, således i mer än 200 år, lär Humlegården varit anordnad till trädgård och lustpark, hvarom de der befintliga äldriga lindarna synas bära vittne. Efter att hafva dels utgjort lustställe för kungliga personer, dels ock varit af kronan åt enskilda utarren-

derad, blef Humlegården af Konung Gustaf III, genom resolution den 17 april 1792, på tretio års tid upplåten åt dåvarande underståthållaren, samt hans arvingar och rättsinnehafvare, mot förpligtelse att platsen efter hand skulle ordnas till en park i engelsk stil. Denna besittningsrätt fortfor till dess Humlegården genom kungl. brefvet den 15 februari 1820 öfverläts till generalfälttygmästaren och chefen för artilleriet att med de i parken befintliga byggnader begagnas såsom boställslägenhet, dock med vilkor, bland annat, att, på det hufvudstadens invånare måtte beredas förmånen af en allmän promenad, platsen allt framgent skulle såsom trädgård i engelsk stil underhållas, träden sorgfälligt vårdas och nya planteras i stället för de utgångna eller föråldrade; att planen aldrig finge användas för annat än drifvande af gräsväxter, träd och blomster; samt att Humlegården skulle utan afgift hållas för allmänheten tillgänglig alla dagar från den 1 maj till den 1 november.

Humlegården, som sedermera en tid bortåt var ett slags »tivolii», råkade småningom i nästan fullkomligt lägervall och blef tillhåll för den sämre delen af befolkningen, som gjorde platsen osäker och der föröfvade hvarjehanda ofog. Denna, så väl offentligt som enskildt gång efter annan öfverklagade olägenhet ansågs emellertid icke kunna afhjelpas så länge Humlegården, på samma gång den borde hållas öppen för allmänheten, skulle genom sin afkastning utgöra bidrag till en embetsmans aflöning. En förändring i detta förhållande medelst platsens upplåtande till staden var därför en länge och enstämmigt uttalad önskan, som det blifvit femårsperioden 1876—80 förbehållet att, till stor och allmän belåtenhet, förverkliga.

Det första mera kraftiga steget till denna förändrings genomförande togs genom en vid stadsfullmäktiges sammanträde den 12 maj 1865 i ämnet väckt motion, hvilken — sedan dåvarande generalfälttygmästaren för sin del förklarar sig villig afstå från besittningsrätten till Humlegården på hufvudsakligt vilkor att han i ersättning derför tillförsäkrades 3,000 kronor årligen — föranledde en den 19 december 1865 af stadsfullmäktige beslutad underdånig framställning, att Kungl. Maj:t ville aflåta nådig proposition till rikets ständer derom att Humlegården, för att försättas i prydligt skick och användas till promenadplats, måtte till Stockholms stad med full eganderätt upplåtas mot den af generalfälttygmästaren äskade ersättning; men enär Humlegården kunde blifva för staten behöflig med afseende å de allmänna byggnader, hvilkas uppförande vore för den närmaste framtiden att motse, behagade Kungl. Maj:t den 11 december 1866 resolvera, att stadsfullmäktiges begäran för det dåvarande icke kunde bifallas.

Frågan fick sedermera hvila till dess Kungl. Maj:t den 13 december 1867 förordnat, att Humlegården icke vidare skulle till boställslägenhet åt generalfälttygmästaren användas, då stadsfullmäktige i underdånig skrifvelse den 1 februari 1868 förnyade nyssberörda framställning med de ändringar, som af inträdda förändrade förhållanden påkallats, och under förklarande att, om någon del af platsen blefve behöflig för statens byggnader, kommunen ville, på i skrifvelsen antydda vilkor, tillhandahålla erforderlig mark därför. Vid pröfning af denna anhållan förklarade Kungl. Maj:t att med ärendets afgörande skulle tillsvidare anstå, men förordnade emellertid genom nådiga bref den 19 mars och 21 maj 1869, att Humlegården skulle tillsvidare utarrenderas på ett år i sender mot en årlig afgift

af 1,500 kronor, hvilket arrende af staden öfvertogs genom kontrakt den 15 mars 1870 med en uppsägningstid af sex månader.

Häri genom blef dock kommunen icke så betryggad i sin besittning af platsen, att den ansåg skäl nedlägga några betydligare kostnader på dess ordnande och förskönande, hvadan kontraktet från stadens sida uppsades att upphöra med den 1 april 1877. Efter att hafva mottagit denna uppsägelse, ingick Eders Kungl. Maj:ts öfverintendentsembete underhandling med staden, och resultatet här af blef, att samma embete den 28 november 1876 hos Eders Kungl. Maj:t gjorde underdånig framställning, att som den i Humlegården uppförda nya biblioteksbyggnad dämera vore i hufvudsakliga delar fullbordad och kringliggande stadsdel ordnad samt Humlegårdens försättande i tidsenligt skick alltså syntes icke längre böra uppskjutas, denna plats måtte på vissa föreslagna vilkor till staden upplåtas. I anledning af denna hemställan behagade Eders Kungl. Maj:t den 19 april 1877 bestämma, att besittningsrätten till Humlegården finge, tillsvidare och utan afgift samt under förbehåll af två års ömsesidig uppsägning, öfverlåtas på Stockholms stad mot förbindelse bland annat att låta försätta och underhålla platsen i ett efter nutidens fordringar afpassadt och prydligt skick såsom en för allmänheten kostnadsfritt tillgänglig promenadplats. De uppställda vilkoren blefvo den 1 juni 1877 af stadsfullmäktige antagna, och den 13 i samma månad uppgjordes, i enlighet med dessa vilkor, nytt arrendekontrakt mellan kronan och staden, hvilket aftal fortfarande är bestående.

Ännu återstod dock ett annat hinder, som hotade att inskränka stadens dispositionsrätt öfver platsen och såmedelst omöjliggöra eller fördröja densammas fullständiga ordnande. Detta hinder utgjordes af den enskild person tillhöriga, år 1851 uppförda »nya teatern i Humlegården», en träbyggnad, som på senare tider befann sig i temligen ruskigt skick och skulle, om den fått kvarstå, blifvit en verklig vanprydnad för parken. Till förekommande här af yrkade stadens ombudsman hos Öfverståthållarembetet att egaren måtte förklaras skyldig nedrifva och borttaga byggnaden, såsom hinderlig för parkens iordningställande. Ett sådant förständigande gafs också af Öfverståthållarembetet genom resolution den 28 augusti 1877, men Kungl. Svea Hofrätt, der detta beslut öfverklagades, förklarade i utslag den 21 januari 1878 frågan vara af beskaffenhet att dermed icke kunde handräckningsvis förfaras, och blef förty öfverklagade resolutionen upphäfd. Högsta Domstolen, dit staden genom sin ombudsman fullföljde målet, var dock af annan åsigt och faststälde Öfverståthållarembetets beslut genom dom den 16 juli 1878. Byggnaden blef kort derpå undanskaffad.

Under tiden hade arbetena tagit sin början. År 1877 bereddes för plantering de söder och öster om biblioteksbyggnaden belägna delarna, samtliga gräsvallar omplöjdes och en vattenkonst anordnades framför biblioteksbyggnaden. År 1878 blefvo nyssnämnda två delar fullständigt ordnade med gräsmattor och andra planteringar, hvarjemte å det öfriga området gångar upptogs och jorden bereddes för plantering. År 1879 förseddes jemväl detta område med gräsmattor m. m., förutom den närmast Vestra Humlegårdsgatan belägna marken, som först år 1880 på enahanda sätt ordnades.

Planen till den omdaning Humlegården sålunda undergått, är uppgjord af stadens trädgårdsmästare A. Medin, under hvars inseende arbetet ock blifvit utfördt. Tack vare den på ifråga-

varande arbete nedlagda stora möda och kostnad, företer parken nu en särdeles vacker anblick samt utgör sommartiden en angenäm och därför äfven lifligt besökt tillflyktsort för den kringboende befolkningen, företrädesvis barnen. De saftiga gräsmattorna äro genomdragna af gångar i för ögat behagliga linier och de af dem bildade smärre gräsfälten besatta med täta buskgrupper, blommor och träd. Af den gamla korsalléen med dess lummiga lindar har den södra måst nedhuggas för att lemna plats för biblioteksbyggnaden, men de tre öfriga äro till stor del bibehållna. Mellan dessa återstående trädalléer äro anlagda breda sandplaner, lämpande sig väl till lekplatser. En sådan plats finnes äfven mellan träden strax söder om den s. k. Floras kulle, hvilken är besädd med gräs. En ytterligare prydnad för platsen blir snart Linnéstoden, hvars fotställning redan är uppsatt på det ställe, som förut intogs af den gamla s. k. rotundan.

De utgifter, staden under åren 1877—80 fått vidkännas för planteringarna i Humlegården, uppgå till 68,367 kronor 22 öre.

Upphörd afgift för inträde å Djurgården. Den för beredande af tillgångar till Kungl. Djurgårdens underhåll sedan gammalt fordrade afgift för tillträde till denna park har under femårsperioden upphört.

Redan förut delvis afskaffad, nemligen hvad fotgängare angår, qvarstod på senare tiden denna afgift endast för åkdon, ryttare och dragare, med belopp, som enligt sist gällande taxa, kungjord af riksmarskalksemetet den 6 augusti 1872, voro bestämda till 20 öre för hjuldon och 10 öre för släddon med två eller flera dragare, 10 öre för hjuldon och 5 öre för släddon med blott en dragare samt 3 öre för ryttare, lös häst, oxe eller ko. Afgifterna, hvilkas uppbörd var utarrenderad för fem år i sender mot en till djurgårdskassan utgående ersättning, senast fastställd till 4,500 kronor om året, uppburos på sex särskilda ställen, nemligen Stora Blåporten, Karl den XV:s port, Söderbrunn, Lill Jans, Ladugårdslands tull och Lilla Blåporten.

Ehuru olägenheterna af ifrågavarande grindpenningar väsentligen förminskares när fotgängare blefvo derifrån befriade, voro de likväl, äfven efter denna lättnad, nog betungande, hinder samma och obehväma för att behovet af deras fullständiga borttagande skulle göra sig gällande i den mån de fasta bostäderna å Kungl. Djurgården ökades samt trafiken derstädes af denna och andra orsaker tillväxte. För att tillmötesgå en, efter hand som dessa förutsättningar inträdde, allt allmänare vorden önskan, täcktes, på stadsfullmäktiges derom framställda underdåniga begäran, Eders Kungl. Maj:t i nådigt bref den 30 april 1877 förordna, att från och med den 1 oktober samma år, hvilken dag ofvan omförmälda arrendeafstal tilländagick, alla afgifter för inträde å Kungl. Djurgården skulle upphöra, under vilkor att Öfverståthållareembetet dessförinnan till riksmarskalksemetet insände en af stadsfullmäktige å stadens vägnar afgifven förbindelse för staden att senast den 1 juni 1878 och sedermera allt framgent årligen vid samma tid till djurgårdskassan inbetala 5,000 kronor såsom bidrag till underhållet af Kungl. Djurgårdens dåvarande vägar, men utan skyldighet för Kungl. Djurgården att bygga och underhålla de nya vägar, som kunde blifva behöfliga för trafiken till anläggningar, hvilka för statens eller kommunens räkning möjligen komme att inom Kungl. Djurgården uppstå. Den föreskrifna förbindelsen blef behörigen aflemnad, hvadan det nådiga förordnandet trädde i verkställighet vid den bestämda tidpunkten.

g) Vattenbutiker. Annonstaflor och annonspelare. Under femårsperioden hafva, med Öfverståthållareembetets och drätsel-nämndens begifvande, omkring tio s. k. vattenbutiker blifvit af enskilda personer utsatta å dertill anvisade platser, företrädesvis de planterade. Dessa vattenbutiker utgöras af små nätta stånd af trä, der läskedrycker, såsom artificiella vatten, saft o. d., sommartiden tillhandahållas allmänheten. Vattenbutikerna äro rätt lifligt besökta, oaktadt förtäringen måste intagas på stående fot.

I skrifvelse den 28 maj 1878 hemställde Kungl. Öfverintendentsmetet hos Öfverståthållareembetet att, till förekommande af vanprydnad genom affischers anslående på husknutarna, vitesförbud måtte utfärdas mot affischers och annonsers uppsättande å kronans egendomar i Stockholm. Drätsel-nämnden, af Öfverståthållareembetet anmodad meddela, huruvida nämnden önskade dylikt förbud jemväl i fråga om stadens fastigheter, tillkännagaf i skrifvelse den 7 augusti 1878, att den funne sådant lämpligt, dock icke beträffande plank, byggnadsställningar o. d. Med afseende å hvad sålunda förekommit, och då det dittills brukliga förfaringssättet att på husknutarna uppslå annonser och affischer var vanprydligt och i flera hänseenden mindre lämpligt, men en föreskrift till förhindrande häraf icke skulle varit tillfyllestgörande, derest den ej utsträcktes till enskild byggnad, den egaren eller disponenten icke ville för ifrågavarande ändamål upplåta, så har, efter stadsfullmäktiges hörande, Öfverståthållareembetet, genom ett den 8 mars 1879 kungjort tillägg till § 4 i de af embetet den 11 januari 1869 utfärdade särskilda ordningsföreskrifter för Stockholm, förordnat, att annonser, affischer eller andra sådana tillkännagifvanden icke få uppsättas å offentliga minnesmärken och ej heller, utan egarens eller disponentens tillstånd, å andra byggnader, vare sig offentliga eller enskilda.

Följden af detta förbud har blifvit den, att för affischering och annonsering vid allmänna platser numera vanligen användas dels prydliga anslagstaflor, hvilka, med vederbörande egendoms-egares tillåtelse anbragta på husmurarna, privatpersoner mot betalning tillhandahålla för ändamålet; dels äfven fristående annonspelare af jern, dem, med drätsel-nämndens begifvande, Öfverståthållareembetet den 6 december 1877 tillät enskild person att under tio års tid hafva stående å 23 anvisade ställen, och hvilka pelare mot afgift upplåtas åt annonsörer; en affär som dock hittills icke synts hafva tagit någon synnerlig fart.

L) Nya enskilda föreningar, bolag och inrättningar.

Bland de under femårsperioden tillkomna enskilda föreningar, bolag och inrättningar, för hvilka Öfverståthållareembetet icke varit i tillfälle att på andra ställen i denna berättelse redogöra, torde följande vara de mest beaktansvärda:

Stockholms skyddsförening för frigifna. Denna förening har till ändamål: 1:o »att å ur fängelse frigifna, företrädesvis blott en gång straffade personer, hvilkas förhållande under strafftiden och sedermera ingifver hopp om förbättrad vandel, och hvilka sjelfva önska föreningens hjälp samt underkasta sig vilkoren derför, dels lemna biträde vid anskaffande af tjänst eller arbete, tillsyn och moraliskt stöd; dels ock å sådana, som vid frigifvandet annars skulle befinna sig i saknad af det allra nödvändigaste, söka bereda utväg till herberge, kläder eller, undantags-

vis, penningehjelp; såmedelst sättande dem i tillfälle att genom redlig sträfvan åter inträda i samhället såsom nyttiga, laglydiga medlemmar och undgå anledningar till återfall i brott»; 2:o) »att motarbeta och mildra den allmänna fördomen och oviljan hos arbetsgifvare att i arbete använda och hos arbetsklassen att arbeta tillsammans med förut straffad person».

Genom denna förening har det s. k. patronageväsendet för första gången erhållit tillämpning i Stockholm¹⁾, och det hedrar Stockholms arbetareförening att härtill hafva gifvit upphovet. Frågan väcktes nemligen hos denna förening genom ett förslag att derinom bilda en särskild afdelning med syfte att för frigifne fångar underlätta återinträdet i samhället. Detta förslag föll visserligen, emedan formen, hvarunder den ifrågavarande verksamheten skulle utöfas, ansågs mindre lämplig; men arbetareföreningen ville emellertid främja det åsyftade ändamålet och inbjöd därför hufvudstadens invånare till ett möte för öfverläggning i frågan. Vid det sålunda utlysta sammanträdet, som hölls den 22 mars 1879, beslöts att åt en komité uppdraga utarbetandet af förslag till stadgar för den blifvande föreningen. Sedan komiterade fullgjort detta bestyr, höllos ytterligare två möten, det sista den 11 oktober 1879, hvarvid föreningens konstituerades, stadgar antogos och styrelse utsågs. Vid valet af styrelse fästes synnerligt afseende derå, att kännedomen om de frigifna skulle derinom blifva så fullständig som möjligt, och till styrelsemedlemmar utsågos därför företrädesvis föreståndare, prester, lärare o. s. v. vid hufvudstadens särskilda fängvårdsanstalter.

Föreningen började genast sin verksamhet, hvilken i det allra mesta utöfas genom styrelsen; och vid femårsperiodens utgång, då föreningen räknade ända till 459 ledamöter, deraf 12 ständiga och resten årsbetalande, hade styrelsen å föreningens vägnar redan hunnit egna omvårdnad åt 23 frigifna, nemligen 17 män och 6 kvinnor, bland hvilka 11 icke uppnått 25 års ålder. Af de 23 skyddslingarne hade, så vidt man visste när styrelsen den 11 mars 1881 afgaf sin första årsberättelse, 13 iakttagit ett mycket godt uppförande, 6 i sitt uppförande gifvit anledning till anmärkning men utan att återfalla i brott, 3 uppfört sig illa och blifvit dömda till allmänt arbete samt 1 ånyo begått brott. Det bistånd, föreningen lemnar, består hufvudsakligast i anskaffande af tjenst eller arbete jemte utrustning med kläder. Skyddslingarnes uppförande öfvervakas noggrannt genom besök och förfrågningar hos deras hushönder eller arbetsgifvare, och i en matrikel antecknas hvad som förekommer anmärkningsvärdt i skyddslingarnes beteende eller lefnadsförhållanden.

Tyska skyddsföreningen, stiftad den 22 mars 1876, har gjort till sin uppgift att understödja i behof stadde och af deltagande förtjente tyskar, som uppehålla sig i Stockholm. I detta afseende och synnerligast när det gällt att till hemlandet förhjelpa nödstälde tyska undersåtar, har föreningen utöfvat en gagnande verksamhet. Den förtjenst, föreningen i sagda hänseende inlagt, har Öfverståthållarembetet förut haft tillfälle vitsorda, i det embetet underdånigst tillstyrkt bifall till den af föreningen gjorda

¹⁾ En äldre förening med liknande syfte är visserligen den på föranstaltande af chefen för Kungl. Fängvårdsstyrelsen bildade, af fängvårdsstatens tjenstemän bestående s. k. centralföreningen, men denna förening verkar mindre, såsom de egentliga patronageföreningarna, genom personlig beröring med de frigifna, än genom deras bispringande med understöd från fängvårdens besparingskassa.

framställning, som föranledt Eders Kungl. Maj:t att genom nådigt bref den 14 mars 1879 medgifva, att afgifterna för resa i tredje klassen å statens jernvägar må för sådana medellösa personer, som genom ifrågavarande förening hemförscaffas till Tyskland, nedsättas till hälften af hvad gällande taxa bestämmer.

Stiftelsen "Lars Hjertas minne". Dess tillkomst betecknar ett drag af storartad frikostighet och välgörenhet. Till erinran af den bekante Lars Johan Hjerta donerade hans efterlemnade enka fru Vilhelmina Hjerta, född Fröding, genom gåfvobref den 11 december 1877 ett belopp af 400,000 kronor till bildande af en fond med ändamål »att fritt och oberoende verka för det menskliga framåtskridandet och detta hufvudsakligast genom att framkalla och befordra sådana vetenskapliga upptäckter och uppfinningar, sociala förbättringar och frisinnade reformer, som kunna blifva till välsignelse för menskligheten i allmänhet och särskildt för Sveriges folk». I sådant afseende föreskref gifvარიunan, att stiftelsen hufvudsakligast skulle verka: 1:o) genom understöd till speciela undersökningar och till utredning af viktigare sociala och vetenskapliga frågor; 2:o) genom bidrag till vetenskapliga eller mekaniska arbetens utförande, särskildt då det gäller nya upptäckter och uppfinningar; 3:o) genom bidrag till sådana företag, som kunna verka till folkets uppfostran i en moralisk och frisinnad anda; 4:o) genom uppmuntran af och undervisning i allmännyttiga slöjder och näringar; samt 5:o) genom aflöning för vissa år till utmärkta män och kvinnor, hvilka kunna verka välsignelserikt, vare sig inom de vetenskapliga, de sociala eller de industriela områdena.

Sedan gifvარიunan, som förbehållit sig att under sin lifstid få åtnjuta fondens afkastning, affidit den 7 september 1878, trädde stiftelsen i verksamhet och hade vid femårsperiodens utgång, då den fasta fonden uppgick till 411,775 kronor 63 öre, utdelat penningeanslag till ett sammanlagdt belopp af 19,450 kronor. Stiftelsen hade äfven genom särskilde redaktörer utgifvit skriftserierna: »ur vår tids forskning», »lefnadsteckningar öfver utmärkta personligheter» och »bibliotek för helsovård», hvarjemte stiftelsen den 25 mars 1880 anslog 5,000 kronor till grundläggande af ett sedermera inrättadt hygieniskt museum i Stockholm, i hvilket modeller, planritningar, apparater och andra föremål af vikt för helsovården samlas och göras tillgängliga för så väl fackmän som allmänheten.

Nationalekonomiska föreningen. Den 29 januari 1877 sammanträdde åtskilliga framstående personer, hvarvid nämnda förenings bildande beslöts och dess stadgar antogos. Sedan föreningen derefter på möte den 12 februari samma år vidtagit ytterligare åtgärder för sitt konstituerande, hafva inom densamma hållits föredrag och öfverläggningar i en hel del olika nationalekonomiska ämnen.

Helsovårdsföreningen i Stockholm. Sedan inom en trängre krets af för helsovården intresserade personer fråga väckts, huruvida icke tiden vore inne att söka, i likhet med hvad som skett i andra länder, åvägabringa en förening i Stockholm med uppgift att verka för helsovårdens främjande i vårt land, samt detta förslag med lifligt deltagande omfattats af flera inom hufvudstaden bosatte läkare, ingenjörer, arkitekter, tekniker och andra, hvilkas yrke eller samhällsställning beröra helsovården, utfärdades i december 1880 af 18 personer en inbjudning till stiftande af en förening under ofvan angifna benämning, och

uppställes såsom föreningens mål »att främja helsovården dels genom att verka för införande af sådana förbättringar i sundhetsväsendet, som af erfarenheten pröfvats nödiga och tidsenliga, dels äfven genom att sprida kunskap om helsovårdens betydelse för den enskildes lif, helse och arbetsduglighet samt samhällets deraf beroende välfärd och förkofran»; och ville föreningen i sådant syfte dels öfverlägga om och uttala sig öfver helsovårdsfrågor af praktisk vikt, dels jemväl, i den mån förhållandena det tillåte, utgifva skrifter och anordna offentliga föredrag i ämnen rörande helsovård. Ifrågavarande förening hann icke konstituera sig före femårsperiodens utgång utan först den 15 januari 1881, och dess verksamhet faller således icke inom omfånget för denna berättelse. Emellertid tror sig Öfverståthållareembetet redan här kunna på goda grunder uttala sin öfvertygelse, att den nya föreningen skall veta väcka intresset för helsovården till starkare lif samt gifva impulsen till viktiga förbättringar i hygieniskt afseende.

Historiska föreningen stiftades år 1880. Dess ändamål angifves i den under februari månad samma år af framstående personer utfärdade inbjudning till föreningens bildande, hvari det bland annat heter: »Få länder kunna uppvisa en sådan historia som Sverige. Vare sig man betraktar de ledande personligheterna eller samhällsutvecklingen, bär hon en prägel af storhet, ädelhet och rikedom, som ej kan undgå att hos utlänningen väcka undran och aktning, hos Sveriges egna söner kärlek och vördnad. En yttring af denna svenskers kärlek till sina stora minnen är det intresse, hvarmed den fosterländska hädforskningen alltid omfattats i vårt land, den aktningssvärda utveckling, hon redan vunnit, och det betydliga antalet af dem, som hos oss ega sig åt historisk forskning och historiska studier. Men mellan historiens många idkare och vänner i vårt land har hittills icke funnits något närmare samband, någon rätt samverkan. Denna brist, som blir allt mera kännbar, ju mer samarbetet gör sig gällande på andra vetenskapsområden, har haft till följd, att många värderika bidrag till kännedom om vårt folks förflutna lif i saknad af uppmuntran och understöd förblifvit ofullbordade eller okända och otillgängliga för den historiska forskningen». Ett af föreningens förnämsta syftemål, heter det vidare i inbjudningen, »är att grunda och vidmakthålla en historisk tidskrift, redigerad efter en sådan plan, att den borde blifva af intresse ej blott för fackmän, utan äfven för hvarje historiskt bildad person, för en hvar som älskar fosterlandets häfder. När tillgångarna sådant medgifva, borde föreningen understödja äfven andra historiska skrifers utgifvande samt främja andra med föreningens ändamål sammanhängande företag».

Stockholms Bell-telefonaktiebolag. I augusti månad 1877 erbjöd sig det första af Öfverståthållareembetet kända tillfälle att i Stockholm samtala genom telefon på något längre afstånd. En norsk ingenjör vid namn Hopstock verkstälde då några experiment med telefonen i dess primitiva skick, hvarvid, bland annat, samtal egde rum mellan telegrafcentralstationen och Grand hôtel. Mot slutet af samma år och början af 1878 började telefonen få en mera stadig praktisk användning, i det telefonförbindelse anordnades mellan några på skilda håll belägna lokaler, såsom tjänsterum, affärslägenheter m. fl.

Sedan härefter några personer vänt sig dels till Kungl. Telegrafstyrelsen och dels till Öfverståthållareembetet med begäran att få inrätta en omfattande telefonledning för att, mot

betalning, dermed betjena allmänheten, resolverade dessa myndigheter, Kungl. Telegrafstyrelsen den 21 november och Öfverståthållareembetet den 5 december 1879, att från deras sida hinder icke mötte för den sålunda ifrågakända anläggningen. På samma personers föranstaltande bildades sedermera Stockholms Bell-telefonaktiebolag. Detta undfick den 13 augusti 1880 nådig fastställelse på sin bolagsordning, enligt hvilken aktiekapitalet skall utgöra minst 300,000, högst 600,000 kronor och fördelas i aktier, hvardera lydande å 1,000 kronor. Bolaget började sin verksamhet den 1 oktober 1880. Telefonrådarna äro spända öfver hustaken, hvartill tillstånd erhållits, för kronans och stadens egendomar, af vederbörande myndighet och, för enskilda hus, af deras egare. Affären var knappast börjad förrän den genast antog en storartad utsträckning. Redan vid femårsperiodens slut räknade bolaget 218 abonnenter, som för lokaler, spridda i vidt skilda delar af staden, försett sig med telefon, och samtalens antal uppgick under femårsperiodens sista dag ända till 459. Detta är emellertid så godt som intet i jämförelse med den utveckling, telefonväsendet i hufvudstaden sedermera vunnit, och Öfverståthållareembetet torde således få anledning att i nästa femårsberättelse närmare än nu skett beröra ifrågavarande ämne.

Aktiebolaget Stockholms handtverksbank. Under femårsperioden har hufvudstaden till de sex förutvarande enskilda bankinrättningarna erhållit ytterligare en sådan, benämnd Handtverksbanken. Denna bank eges af ett på Kungl. Maj:ts nådiga förordning den 6 oktober 1848 grundadt aktiebolag och har fått sin bolagsordning fastställd genom nådig resolution den 22 september 1876. Enligt denna bolagsordning skall aktiekapitalet utgöra minst 150,000 kronor och får uppgå till en million kronor. Hvarje aktie lyder å femtio kronor. Banken, som började sin verksamhet med ingången af år 1877, drifver sin affär i hufvudsaklig öfverensstämmelse med andra icke sedelutgifvande bankers, dock så att penningelån företrädesvis lemnas åt handtverkare, handlande och mindre industriidkare, samt penningar i smärre poster mottagas å sparkasseräkning.

Aktiebolaget Stockholms tjänstemanna-sparkassa. Det behof och syfte, som föranlett tillkomsten af denna anstalt — ett mellanting mellan vanlig bank och sparbank — var hufvudsakligast, enligt inbjudningen till dess bildande, att embets- och tjänstemännen, i anseende till sina i allmänhet små men regelbundna inkomster, stode till en viss grad i olika ekonomisk ställning med personer af andra samhällsklasser, samt att, genom den kännedom och det inflytande, som kamrater inom samma kår, embetsverk eller umgängeskrets lätt kunde förvärfva om och hafva på hvarandra, ett större och mera välgörande inflytande torde kunna förväntas af en dem emellan gemensamt bildad besparings- och låneanstalt, i hvilken de nästan alla kunde och borde vara delegare, än af andra dylika, för hvilkas intressen och styrelser de till en stor del vore främmande.

Enligt bolags- och arbetsordningar, antagna den 18 december 1880, har bolaget därför till ändamål »att uppsamla och fruktbargöra embets- och tjänstemäns besparingar samt att lemna lån företrädesvis åt sina delegare». I sådant afseende mottager bolaget insättningar af penningar mot ränta dels å sparkasseräkning och dels å deposition samt utlånar medel dels på bestämd tid, dels på uppsägning och dels på afbetalning. Lån

beviljas företrädesvis kassans delegare samt insättare å spar-kasseräkning.

Rättigheten att teckna aktier är i bolagsordningen inskränkt till den, som är i statens eller Stockholms kommuns tjenst anställd eller derifrån med pension afgått; dock eger styrelsen förklara jemväl den dertill behörig, som, utan att innehafva dylik anställning, likväl, i följd af sin samhällsställning, är att hänföra till tjenstemannaklassen. Kassans i aktier om 100 kronor fördelade grundfond skall utgöra minst 20,000 kronor, men kan genom fortgående aktieteckning ökas till en million kronor och, om sådant af bolaget på ordinarie stämma beslutes, derutöfver. Innan bolagsordningen erhållit Eders Kungl. Maj:ts nådiga fastställelse, hvarom begäran icke var framställd vid femårsperiodens slut, står, jemlikt kungl. förordningen den 6 oktober 1848, en hvar, som å bolagets vägnar ingår förbindelse, i personligt ansvar derför till fordringsegaren.

Såsom ofvan synes, organiserades anstalten mot femårsperiodens slut, men den öppnade icke sin rörelse förr än i början af år 1881.

Södermalms bad- och tvättinrättning, som eges af ett bolag och öppnades år 1877, fyller ett för nämnda stadsdel dessförinnan länge kämbart behof. Anstalten är inrymd i en delvis ny byggnad å tomten med adress N:o 4 vid Lilla Badstugatan. I badafdelningen, anordnad och inredd efter nutidens fordringar, serveras i två särskilda klasser varmvattenbad, varmluftsbad, ångskåpsbad, duscher m. m., hvarjemte inrättningen tillhandahåller bad i hemmen. I tvättafdelningen uthyras för dag eller timme vid pass 150 platser åt dem, som der sjelfva vilja verkställa tvätt, och ombesörjes sådan jemväl genom anstaltens egen försorg. Ifrågavarande tvätt- och badinrättning är flitigt anlitad af allmänheten och bereder bolaget skälig vinst å dess på det särdeles nyttiga företaget nedlagda kapital.

M) Allmän helsovård och sjukvård.

Då förste stadsläkaren och, efter helsovårdsnämndens inrättande, denna till Kungl. Medicinalstyrelsen afgifvit utförlig redogörelse angående helso- och sjukvården i Stockholm under alla de år, femårsperioden omfattar, torde det vara öfverflödigt att här ingå i någon allmänare behandling af dessa ämnen, utan inskränker sig Öfverståthållarembetet till att dels nämna några ord om de två viktigaste organisatoriska förändringar, som under femårsperioden vidtagits för helsovårdens främjande, nemligen inrättandet af en helsovårdsnämnd och en särskild helso-polis, dels äfven redogöra för tillkomsten och beskaffenheten af två under femårsperioden upplåtna nya sjukhus, stående under helsovårdsnämndens förvaltning.

a) **Helsovårdsnämnden.** Eders Kungl. Maj:ts nådiga helsovårdsstadga för riket den 25 september 1874 bestämmer, att hvad deri stadgas om helsovårdsnämnd, dess bildande och verksamhet tillsvidare icke skulle gälla för Stockholm utan att, i nämnda hänseenden, derstädes skulle, intill dess annorledes blefve stadgadt, förfaras på sätt dittills varit föreskrifvet. Grunden till denna undantagsbestämmelse var den formela omständigheten, att Stockholms sundhetsnämnds tillvaro berodde på hufvudstadens kommunalförfattning, som icke kunde ändras utan riksdagens samtycke.

Ifrågavarande bestämmelse befans emellertid snart medföra den olägenhet, att åtskilliga af helsovårdsstadgans föreskrifter, som egde stor vikt och betydelse för helsovårdens ändamålsenliga handhavande, saknade tillämplighet på hufvudstaden. I anledning häraf och sedan sundhetsnämnden, på Öfverståthållarembetets förfrågan, förklarat sig, under vissa förutsättningar, anse några förändringar i helsovårdsstadgans allmänna bestämmelser om helsovårdsnämnd, dess bildande och verksamhet icke vara särskildt för Stockholm erforderliga, anmodade Öfverståthållarembetet i skrifvelse den 21 mars 1876 stadsfullmäktige att afgifva yttrande i fråga om behofvet af att helsovårdsstadgan blefve i sin helhet tillämpad på Stockholm. Härpå svarade fullmäktige i skrifvelse den 1 april nyssnämnda år, att de funno det vara af högsta vikt att den enhet och kraft vid helsovårdsangelägenheters handhavande, författningen afsett vinna genom helsovårdsnämnders inrättande, komme hufvudstaden till godo. Detta ändamål ansågo fullmäktige kunna uppnås på det sätt, att alla bestämmelser om sundhetsnämnden uteslötos ur kommunalförfattningen, hvarefter det enligt helsovårdsstadgans § 8 låte sig göra att antingen uppdraga förvaltningen af den allmänna sjukvården i Stockholm åt den blifvande helsovårdsnämnden eller ock tillsätta en särskild nämnd för denna förvaltning. Stadsfullmäktige anhöllo derför, att Öfverståthållarembetet ville hos Eders Kungl. Maj:t utverka det helsovårdsstadgan i sin helhet blefve på Stockholm tillämpad från och med år 1877, samt att i sådant afseende hufvudstadens kommunalförordning ändrades i angifna syfte samt sundhetsnämndens den 4 mars 1864 af Kungl. Maj:t utfärdade instruktion upphäfdes. Underdånig framställning härom gjordes af Öfverståthållarembetet och föranledde nådig proposition till riksdagen om upphäfvande af nyss omförmälda bestämmelse i kommunalförordningen för Stockholm. Propositionen bifölls och Eders Kungl. Maj:t utfärdade derefter sina nådiga kungörelser den 16 mars och 10 augusti 1877 om förändrad lydelse af § 37 i förordningen om kommunalstyrelse för Stockholm och helsovårdsstadgans fullständiga tillämpning derstädes.

Sedan härpå de icke sjelfskrifne medlemmarne i helsovårdsnämnden blifvit utsedde och stadsfullmäktige uppdragit åt nämnden att tillsvidare förvalta den allmänna sjukvården i staden, trädde den nya nämnden i verksamhet med 1878 års början och har sedan dess haft under sin förvaltning — förutom den allmänna helsovården och sjukvården — vaccinationen, prostitutionens medicinska afdelning och byråerna för undersökning af svinkött.

b) **Helsopolisen.** Då behofvet af en särskild personal för helsopolisens handhavande allt mer och mer gjort sig gällande, nedsatte Öfverståthållarembetet den 28 april 1874 en komité med uppdrag att utarbete instruktion för en sådan polisafdelning samt afgifva det förslag och yttrande, som komitén kunde finna ifrågavarande angelägenhet i öfrigt påkalla. Denna komité inkom med sitt betänkande under loppet af år 1875, men frågan fick sedermera hvila i afvaktan på inrättandet af en helsovårdsnämnd i Stockholm. Efter det så skett, blef den tilltänkta helsopolisens organiserande en af helsovårdsnämndens första omsorger, i hvilket afseende nämnden redan under år 1878 förskaffade sig en särskild personal för att biträda nämnden vid tillsynen öfver ordningen i staden hvad helsovården angår. För

detta ändamål utsåg nämnden den 22 februari en läkare till *sundhetsinspektör* samt, under loppet af mars, april och juli, en *kommissarie* och fem *tillsyningsmän*, i sammanhang hvarmed nämnden gick i författning om anskaffande af lokal till byrå för denna personal. År 1879 ökades tillsyningsmännens antal med tre, så att detsamma vid femårsperiodens slut utgjorde 8. Till denna personal kommer en *veterinär*, som nämnden under år 1879 provisoriskt tillsatt för att hafva uppsigt öfver husdjurens helsotillstånd och slagterierna. Denne *veterinär*, som tillika är föreståndare för en af köttbesigningsbyråerna, åtnjuter sitt arvode af de influtna köttbesigningsafgifterna. Den öfriga personalen uppbär, enligt senaste under femårsperioden fastställda aflöningsstat, i årligt arvode: *sundhetsinspektören* 5,000, *kommissarien* 2,400 samt *tillsyningsmännen* hvardera 1,400 kronor.

För vinnande af nödig erfarenhet var *helsopolisens* tjänstgöring att börja med ordnad på provisorisk fot och först den 8 oktober 1880 fastställde *helsovårdsnämnden* dess instruktion, som i vigtigaste delar lyder sålunda:

Instruktion för Stockholms helsopolis.

1. Allmänna bestämmelser.

§ 2.

Det åligger i sådant afseende *helsopolispersonalen* att egna noggrann uppmärksamhet åt sådana förhållanden, som kunna menligt inverka på helsotillståndet i staden, och särskildt att öfvervaka efterlefnaden af föreskrifterna i *helsovårdsstadgan* och andra nu gällande eller blifvande författningar eller ordningsföreskrifter rörande sundheten och snyggheten i hufvudstaden, så vida icke deras öfvervakande enligt lag tillkommer allmänna polisen. Dock skall äfven i sist nämnda fall det vara *helsopolisens* skyldighet att uppmärksamma för handen varande brister och derom meddela allmänna polisen under rättelse.

II. Instruktion för *sundhetsinspektören*.

§ 4.

Sundhetsinspektören skall vara en legitimerad och i allmän *helsovård* kunnig läkare.

§ 5.

Sundhetsinspektören är närmast under förste stadsläkaren förman för *helsopolisen*. Han skall leda den öfriga personalens verksamhet och i främsta rummet vara ansvarig för att densamma vederbörligen fullgör sina tjänsteåligganden.

§ 6.

Sundhetsinspektören åligger derför hufvudsakligen:

1) att lemna den öfriga personalen nödig undervisning i allmän *helsovårdslära* och annat, som till dess yrke hör, samt tillse, att densamma eger god kännedom om sina skyldigheter och om de författningar eller föreskrifter, hvarpå dessa grundas;

2) att förrätta sådana till *helsopolisen* hörande undersökningar, hvilka erfordra ett större kunskapsmått eller som annars på grund af sin grannlaga natur böra honom tillkomma;

3) att själf och genom den öfriga personalen såväl under systematiskt anordnade som tillfälliga besök i stadens olika delar undersöka de sanitära förhållandena och, der något finnes i detta hänseende att anmärka, söka genom råd och anvisningar ernå nödig rättelse eller förhållandet genom förste stadsläkaren hos *helsovårdsnämnden* anmäla;

4) att noga efterforska de orsaker, som framkalla och utbreda sjukdomar i staden samt anledningarna till den olika sjukligheten och dödligheten i de skilda stadsdelarna och husen;

5) att särskildt egna sin uppmärksamhet åt infektionssjukdomarnas förhållande i staden, efterspana deras orsaker, uppkomst- och utbredningssätt och i afseende å deras bekämpande utföra de uppdrag, som honom af *helsovårdsnämnden* eller förste stadsläkaren lemnas. Då till hans kunskap kommit, att fall af farlig smittosam sjukdom inträffat, skall han ofördröjligen begifva sig till platsen och vidtaga nödiga åtgärder till förhindrande af sjukdomens spridning.

III. Instruktion för *kommissarien*.

§ 9.

Kommissarien utöfvar förmånskap öfver *tillsyningsmännen*.

§ 10.

Kommissarien åligger hufvudsakligen:

1) att vägleda *tillsyningsmännen* vid deras arbete och kontrollera deras verksamhet;

2) att, då *helsovårdsnämnden* någon uppmanat eller ålagt att afhjelpa befintlig sanitär olägenhet, öfvervaka, att detta blir behörigen verkställt;

3) att biträda med skrifning och bokföring å *helsovårdsnämndens* byrå;

4) att utföra de sanitära undersökningar och fullgöra de uppdrag i tjänsten, som honom af förmän lemnas;

5) att omhänderhafva och ansvara för de inventarier, om hvilka värden blifvit af *helsovårdsnämnden* honom anförtrord;

6) att efter förordnande vara åklagare i *sundhetsmål*.

IV. Instruktion för *tillsyningsmännen*.

§ 11.

Tillsyningsman åligger hufvudsakligen:

1) att genom inhemtande af gällande författningar och föreskrifter rörande allmänna *helsovärden* och *helsopolisen* samt noggrant aktgifvande på de muntliga eller skriftliga råd och anvisningar, som honom af förmän lemnas, söka att göra sig väl förtrogen med de till hans verksamhet hörande göromål;

2) att vid sin tjänsteutöfning uppträda med klokhet och lugn, på allt sätt söka förvärfva sig allmänhetens förtroende, gifva goda råd, der sådana äro af nöden, samt omsorgsfullt söka undvika hvarje misstanke, att genom hans undersökningar annat afses än medborgarnes sanitära väl;

3) att punktligt och ordentligt fullgöra alla *helsopolisen* rörande uppdrag, som honom i tjänsten anförtros, och själf vaksamt efterspana sanitära olägenheter;

4) att vid alla undersökningar, så snart han ej själf med full säkerhet kan saken bedöma, inhemta *sundhetsinspektörens* eller *kommissariens* mening;

5) att i en för ändamålet medförd bok på stället anteckna gjord iakttagelse rörande sanitär olägenhet och för öfrigt föra de anteckningar, som honom kunna blifva ålagda;

§ 12.

Utan att derigenom något intrång i hans hufvudsakliga verksamhet må ega rum, skall *tillsyningsman* hafva uppmärksamheten fäst på efterlefnaden af de föreskrifter rörande sundheten och snyggheten i staden, hvilka öfvervakande författningssenligt tillhör allmänna polisen, samt, om han finner något i detta afseende att anmärka, derom till närmaste polisvaktkontor lemna rapport.

Arten och vidden af *helsopolisens* verksamhet under den del af femårsperioden, personalens tjänstgöring kan anses hafva varit något så när stadgad, framgå af följande:

Öfversigt af helsopolisens verksamhet åren 1879 och 1880.

	År 1879.	År 1880.
Besigtigade bostadslägenheter	327	82
” gårdar	23,485	45,333
” afträden	14,490	31,111

	År 1879.	År 1880.
Besigtigade afstjelningsplatser	40	14
» afloppstrummor och diken	—	74
» gräskor	12	22
» slagterier och korffabriker	474	386
» svinhus	689	761
» fähus	1,102	1,176
» stall	4,453	8,509
» lumpupplag m. m.	261	409
» fabriker	192	174
» salntorg	2,552	3,162
» bondqvarter och jernvägsstationer	—	3,139
» fartyg, hvarå födoämnen säljas	—	183
» salubodar för födoämnen	597	794
Inköpta matvaror till undersökning	19	52
Inköpt och provad mjölk	1,354	683
» » » grädde	—	305
Anhållna födoämnen	188	373
Anmälningar om födoämnen till allmänna polisen	—	40
Anmärkingar vid renhållningen	3,641	4,068
Anmälningar om renhållning till allmänna polisen	249	396
Uppmätning af skollokalen	—	83
Verkställda desinfektioner	148	—
Vakt å byrå	—	366
Summa	54,273	101,695.

De undersökta mjölk- och gräddproven föranledde 11 åtal år 1879 och 40 år 1880; och blefvo, genom hälsopolisens försorg, 171 partier födoämnen oskadliggjorda år 1879 samt 593 år 1880.

c) **Sabbatsbergs nya sjukhus.** »En kommun med närmare 125,000 invånare, deraf en icke obetydlig del utgöres af fattigdomens och nödens barn, med tillgång, i lyckligaste fall, på 292 sjuksängar för dem af dessa samhällets vanlottade medlemmar, hvilka falla offer för sjukdom och icke kunna eller lämpligen böra skötas i sina hem, samt nödsakad att årligen afvisa flera hundrade, som anropa dess hjälp om läkemedel och vård, sådan företer sig för betraktarens öga bilden af Stockholms stad;» uttrade år 1864 stadsfullmäktiges beredningsutskott i ett den 17 december till fullmäktige afgifvet utlåtande. Till denna sorgliga betraktelse öfver hufvudstadens kommunala sjukvård för fattiga hade utskottet kommit genom resultatet af den undersökning om tillståndet härutinnan, som anställdes af en i januari månad 1858 af Öfverståthållaren för ändamålet nedsatt komité. Af denna komités den 31 maj samma år afgifna betänkande framgick nemligen, att det vid ifrågavarande tidpunkt stod högst illa till med sjukvården för de obemedlade klasserna i Stockholm. Visserligen funnos för dem sjukvårdsanstalter till icke obetydligt antal, men dessa voro till större delen tillkomna genom statsanslag eller enskilda donationer och afsedda för sjukdomar eller patienter af vissa slag samt lydde under särskilda, af kommunalförvaltningen oberoende styrelser. Till sitt eget omedelbara förfogande hade kommunen allenast en sjukvårdsanstalt, nemligen den vid Sandbergsgatan inom Katarina församling belägna, som då officiellt benämndes *provisoriska sjukhuset* och i dagligt tal *kopphuset*.¹⁾ Denna sjukvårdsinrätt-

ning, som var ungefär 25 år gammal, hade ursprungligen haft till bestämmelse att mottaga koppsjuka och bensårspatienter, men nödvändigheten hade sedermera påkallat dess användande för alla slags sjuka, med undantag af veneriskt smittade. Af de på provisoriska sjukhuset tillgängliga 200 sjuksängarna voro 45 fortfarande afsedda för koppsjuka och 60 för bensårspatienter, så att blott 95 platser återstodo för fattiga sjuka, tillhörande andra kategorier. Då härtill läggas 79 sjuksängar, som, beräknadt i medeltal, dagligen kunnat hela året om hållas å serafimerlasarettet tillgängliga för sistnämnda slag af patienter, så visar sig, att för samma patienter icke kunde disponeras större antal sjuksängar än 174, och ej heller dessa platsar voro på långt när att med säkerhet påräkna, ty, då provisoriska sjukhuset var stadens enda kopphus, måste, om koppepidemi utbröt, de för annan sjukdom der vårdade personer bortvisas för kopppatienters inrymmande.

Till afhjelpande af nu anförda stora olägenhet och sedan det ofvan omnämnda komitébetänkandet undergått en vidlyftig granskning samt frågan i öfrigt varit föremål för yttranden och olika förslag af åtskilliga sakkunniga myndigheter och personer, beslöt stadsfullmäktige bland annat: dels den 1 april 1867, att ett nytt sjukhus med 300 sängar skulle inrättas på Norrmalm, der en dylik anstalt ansågs af behovet mest påkallad; dels den 1 juni 1869, att det nya sjukhuset skulle uppföras å den i Adolf Fredriks församling belägna, staden tillhöriga egendomen Sabbatsberg; och dels den 1 februari 1870, att sundhetsnämnden skulle ega att inbjuda till täflan om ett pris å 1,500, ett å 1,000 och ett å 500 rdr rmt för ritningar och kostnadsförslag till sjukhuset, att utse sakkunnige män för prisens utdelande, samt att framdeles förelägga stadsfullmäktige fullständigt förslag om sjukhusets uppförande och ordnande. Genom kungörelse i svenska, norska och danska tidningar inbjöd sundhetsnämnden kort härefter till deltagande i den beslutade pristäflingen och sedan 14 svenska, 1 norsk och 1 dansk eller tillhopa 16 täflingsritningar, de flesta uppgjorda med hänsyn till paviljongsystemets tillämpning och åtföljda af kostnadsförslag, inkommit vid den bestämda tidens utgång den 1 september 1870, samt sundhetsnämnden samma dag utsett sju prisdomare, blefvo tre bland de svenska förslagen belönade med hvar sitt af de utsatta prisen, hvarvid det högsta, eller det å 1,500 kronor, tillföll arkitekten Ernst Jacobsson i Stockholm. Efter det Jacobsson ändrat sitt prisbelönta förslag i vissa af sundhetsnämnden anvisade delar, samt åtskilliga andra förberedande åtgärder vidtagits, förekom frågan ånyo hos stadsfullmäktige den 2 december 1872, hvarvid, i hufvudsaklig öfverensstämmelse med hvad sundhetsnämnden tillstyrkt, fullmäktige, med antagande af *paviljongsystemet*, bestämde, att sjukhuset skulle i väsentliga delar uppföras i enlighet med arkitekten Jacobssons ändrade byggnadsförslag, samt anvisade för kostnadernas bestridande upplånta medel till ett belopp af 486,000 rdr rmt med den tillökning deri, prisstegringar m. m. kunde föranleda; och anförtröddes verkställighetsåtgärderna åt sundhetsnämnden. Efter en del ytterligare förberedelser utbjöds byggnadsarbetet på entreprenad år 1874, men först på hösten 1875 erhöles ett antagligt entreprenadanbud, lydande å 595,000 kronor, hvarefter arbetet år 1876 påbörjades och, för så vidt det var af byggnadsentreprenören beroende, afslutades och afsynades utan någon väsentlig anmärkning den 28 november 1878. Under loppet af år 1879 verkställdes och fullbordades de öfriga

¹⁾ Numera Katarina sjukhus.

arbetena, såsom affdikningar, planeringar, planteringar och inhängning m. m.

Emellertid hade sundhetsnämnden redan den 25 januari 1878 tillsatt sjukhusets styrelse, hvilken den 5 februari mottog anstaltens förvaltning; och kort före afsyningen af byggnadsentreprenörens arbete, således på hösten sistberörda år, hade nämnden äfven tillsatt dels, för en tid af 6 år, två öfverläkare, en för den medicinska och en för den kirurgiska afdelningen, af hvilka öfverläkare den förre utnämndes till sjukhusets direktör med säte och stämna i styrelsen, dels äfven 2 underläkare för tre års tid.

Ifrågavarande sjukvårdsanstalt, som är uppförd på en mot norr sluttande bergsplatå å sabbatsbergstomtens södra, närmast Rörstrandsgatan belägna del, bildar en grupp af åtta hus, sins emellan förenade genom låga öfvertäckta sammanbindningsgångar. Af dessa hus är ett administrationsbyggnad, ett ekonomibyggnad och de sex öfriga sjukpaviljonger.

Administrationsbyggnadens hufvudfasad, hvarifrån hufvudingången leder, är belägen mot norr. Söder om denna byggnad och parallelt dermed ligger ekonomibyggnaden. Från midten af administrationsbyggnadens södra fasad sträcker sig söder ut en sammanbindningsgång, som skär genom ekonomibyggnadens bottenvåning, och vinkelrätt mot denna gång löpa från öster till vester två andra sammanbindningsgångar. Vid hvardera ändan af den norra af dessa är ingång till en vinkelrätt deremot stäld, norrut sig sträckande paviljong; från den södra af sistnämnda två sammanbindningsgångar utgå de fyra öfriga paviljongerna vinkelrätt åt söder. Alla paviljongerna hafva således sin längdaxel i norr och söder samt långsidorna åt öster och vester. Härigenom och då afståndet mellan de södra paviljongerna är 97—115 fot, samt hvardera af de norra ligger 72 fot från administrationsbyggnaden, blifva alla paviljongerna nästan likformigt belysta af solen, på samma gång luftens cirkulation omkring dessa byggnader på det gynsammaste befordras genom luftströmmarnas stigande och fallande i regelbunden vaxling. Den nu beskrifna byggnadsgruppen, hvartill komma dels likhus med obduktionsrum och begrafningskapell m. m., dels äfven portvaktarestuga, tvättstuga och iskällare jemte flera uthus, håller i sin största längdsträckning från öster till vester 460 fot och från norr till söder 343 fot. Den öfriga delen af den vidsträckta sjukhustomten är hufvudsakligast upptagen af parkanläggningar och andra större eller mindre planteringar; en i sanitärt hänseende icke oviktig fördel, hvartill kan läggas den än väsentligare, att sjukhusets läge i en utkant af staden — ej så aflägsset likväl att nämnvärd olägenhet deraf kan uppstå — förlänar austalten en ren, ej från människoboningar, fabriksinrättningar o. d. förskämd luft, hvars omsättning gynnas af den upphöjda belägenheten, som derjemte bereder patienterna förmånen af fri utsigt öfver stad, land och sjö.

Efter nu lemnade beskrifning af de yttre anordningarna öfvergå Öfverståthållarembetet till redogörelse för de inre.

Från hufvudingångens förstuga i administrationsbyggnadens bottenvåning föra smala sidoförstugor, på högra sidan till apoteket med bostad för apotekaren, materialkammaren och den derunder belägna apotekskällaren samt åt venster till en vaktmästarebostad. Med särskilda ingångar från administrationsbyggnadens gafflar finnas vidare i denna byggnads jordvåning en ytterligare vaktmästarebostad samt boningsrum för maskinist, eldare och drängar jemte kommissariens, kökets m. fl. förvarings-

rum. Midten af våningen en trappa upp upptages af en rymlig och prydd vestibul. Från dennas högra sida inkommer man i mottagningssalen, afsedd jemväl till gudstjenstlokal. Derinnanför äro läkarnes undersöknings- och expeditjonsrum, hvilket sistnämnda rum äfven användes för styrelsens sammanträden samt arkiv och bibliotek. Till venster om vestibulen finnas kontor för kommissarien samt operationsrum och två derintill belägna sjukrum, hvartera med två sängar för patienter, som efter undergången operation behöfva lugn eller särskild tillsyn, äfvensom ett rum för dessa patienters sköterska. Våningen två trappor upp innehåller bostäder för kommissarien och fyra biträdande läkare jemte ett för de begge öfverläkarna gemensamt arbetsrum. I vinden är inrättad en vattenreservoar af jern, rymmande 10,000 kannor.

I ekonomibyggnaden, till venster om den derigenom löpande midtelsammanbindningsgången, ligger köket. Detta rum, som är försedt med sex för kokning medelst ånga afsedda grytor, går genom två våningar, men de derinvid belägna rummen äro entresolerade, så att de undertill bilda diskrum och skafferier, ofvanom hvilka bostäder äro inredda åt kokerskan och hennes pigor. På andra sidan sammanbindningsgången äro allmänna badinrättningen och desinfektionsrummet belägna. Den förra, hvars hufvudingång är från norra sammanbindningsgången, innehåller, förutom bostad för baderskan och hennes biträde, sex badrum för karbad med tillhörande duscher, en afdelning för varmlufts- och ångbad med finsk badstuga, cementbassin m. m. Reningen i desinfektionsrummet försiggår medelst ångapparat af Vimans konstruktion. Ångpannerummet med flera ångmaskiner för sjukrummens uppvärmning och ventilationsluftens framdrifvande m. m. är inrymdt i ekonomibyggnadens källarvåning, och en på vinden i samma byggnad anbragt cistern förser badinrättningen och köket med deras behof af varmt vatten.

Af de sex paviljongerna, de egentliga sjukhusbyggnaderna, äro fem afdelade i två våningar och i öfrigt inredda på alldeles enahanda sätt. Åt sammanbindningsgången äro två glasdörrar, af hvilka den ena leder till nedra våningens förstuga och den andra till en trappa, förande till förstugan i öfra våningen, så att begge våningarna äro fullständigt skilda. De begge våningarna hafva, likasom paviljongerna sinsemellan, samma inredning. På ena sidan om förstugan finnes ett mindre linneförvaringsrum, som uppvärms genom ett derigenom gående ångrör, vidare ett mindre sjukrum med två sängar för våldsamt yrande patienter eller andra, som behöfva särskildt rum eller kunna betala full sjukvårdsafgift, samt slutligen sjuksköterskerum. Intill sistnämnda lokal, som har ett mindre fönster på ena sidan till det nyss omnämnda enskilda sjukrummet och på den andra åt stora sjukhusens salen, gränsar ett mindre badrum med ingång från sjuksalen och försedt med duschar och ett badkar, hvilket senare hvilat på gummiklädda hjul för att vid behof kunna lätteligen transporterats till sjuksängarna. På andra sidan om förstugan äro sköterskekök, tvagningsrum, pissoar, utslagsplats och två klosett-rum. Från förstugans fond inkommer man till stora sjuksalen. Denna har sex fönster på hvardera långväggen, och mellan hvarje fönsterpar äro två sjuksängar ställda med hufvudändan ett stycke från väggen. Dessa 20 sängar, likasom de 4 öfriga i salen befintliga, äro af jern samt försedda med polerat fotbräde. För att skydda patienterna från drag, äro väggarnas sju fot höga träpaneler så inrättade att de medelst skjutdörrar kunna fortsättas

förbi fönsterna. Sjuksalen är 76 fot lång, 27 fot bred och 13 fot hög. Frånräknas det utrymme, som upptages af de längs takvinklarna framdragna evakuationsstrummorna, kommer på hvarje säng i det närmaste 1,100 kubikfot lufttrum. Härtill kan man dock lägga den till 4,560 kubikfot uppgående rymden af det innanför sjuksalen belägna s. k. dagrummet, hvarigenom, då alla sängarna äro belagda, för hvarje patient finnes en luftmängd af närmare 1,300 kubikfot. Dagrummet, som erhåller riklig belysning genom tre stora fönster, är afsedt för patienter, som kunna gå uppe.

I den sjette paviljongen, hvilken har två våningar med samma inredning som de öfriga paviljongerna, finnes derjemte en jordvåning. De andra våningarnas dagrum motsvaras här af en rymlig korridor, hvarifrån man kommer till 4 mindre sjukrum med 4—7 sängar för häftigt yrande patienter och sådana, som genom stank eller osnygghet skulle blifva alltför besvärande i de allmänna rummen. I jordvåningen finnes derjemte en cell för våldsamma patienter, sköterskerum, klossetter, förvaringsrum m. m.

Sammanbindningsgångarna, hvilkas väggar äro af glas, infattadt i smala pelare, hafva en längd af tillhoppa omkring 850 fot; bredden i mittelsammanbindningsgången är 12 fot och i de öfriga 10 fot.

De för ett sjukhus så viktiga anordningarna för *ventilation* och *uppvärmning* äro på Sabbatsberg hufvudsakligen följande:

Ett lufttorn, beläget mellan ekonomibyggnaden, norra sammanbindningsgången och en af paviljongerna, insläpper, genom öppningar vid öfra ändan, den friska luften. Denna sjunker ned genom tornet och passerar derefter genom en under marken löpande murad och invändigt med portlandscement bestruken trumma till en varmkammare i ekonomibyggnadens källarvåning, der den uppvärms medelst ett system af jernrör, i hvilka ånga inledes från ångpannorna. Allteftersom uppvärmningen sker, höjer sig luften så att man, om luftinströmningen är oafbruten, har luft af högst olika värmegrad på olika höjd af rummet; och genom höjande eller sänkande af en vertikal skärm, som afstänger varmkammaren från ett blandningsrum, kan man i detta senare insläppa antingen ovärmd eller efter behof mer eller mindre uppvärmd luft samt genom blandning från varmkammarens högre eller lägre lager gifva denna luft olika temperaturgrad. Från blandningsrummet, der luften är utsatt för ett fint fördelat duschregn, som under vintern meddelar den en mot temperaturen svarande fuktighetshalt och under sommaren nedsätter dess temperatur, pressas luften, genom en af ångmaskinen drifven, propellerartadt konstruerad fläkt, in i murade och cementputsade trummor, nedlagda under sammanbindningsgångarna. Från dessa trummor fördelas luften vidare genom glaserade stenrör, hvaraf fyra, från hvarandra fullständigt isolerade, gå till hvarje paviljong, två till den nedra och två till den öfra våningens sjuksal, der hvart rör delar sig i två och utlöper under ångkakelugnar, hvarifrån luften, uppvärmd efter behof, utsläppes i sjuksalen medelst en *spjellinrättning*. Till de mindre sjukrummen, dagrummen, korridorerna m. fl. lokaler ledes den friska luften direkt utifrån genom i golfven nedlagda trummor, utmynnande med ena ändan i det fria och med den andra vid foten af en i rummet anbragt ångkakelugn.

Den förskämda luftens utledande ur de stora sjuksalarna i paviljongerna försiggår medelst två evakuationskorstenar, i hvilka drag åstadkommes genom temperaturolikheten hos luften inom

och utom desamma. Två mindre eldstäder i paviljongernas nedra förstuga tjena att vid behof uppvärma och befördr draget i evakuationskorstenarna, hvilka äro så utförda att hvarje våning har sin särskilda kanal för luftens ledande till skorstensmynningen, så att den ena våningens luft icke kan blandas med den andras. Till dessa kanaler leda utmed sjuksalarnas tak, längs efter yttermurarna lagda evakuationsstrummor af dubbla, på insidan släthyflade bräder med ett mellanliggande lager af tjärnad förhydningspapp. På undersidan af nu nämnda trummor finnas med vridventiler försedda draghåll, hvarjemte den förskämda luften dit insuges genom 24 från golfvet uppstigande kanaler, i nedra mynningarna försedda med enkla, af metalltrådgaller skyddade regleringsluckor.

Ångan från ångpannorna i ekonomibyggnadens källarvåning användes icke allenast till ventilationsluftens värmande utan, såsom förut är vordet antydt, jemväl, bland åtskilligt annat, till uppvärmning af de stora sjuksalarna med flera lokaler. För värmens kringledande till dessa lokaler uppstiger från pannornas pådragningskranar ett gemensamt rör, fortlöpande till ett mindre rum bredvid stora köket, der det utmynnar i ett horisontalt rör, från hvilket sex stycken med kranor och ångtrycksregulatorer försedda rör utgrena sig för att under sammanbindningsgångarnas tak framlöpa, ett till hvarje paviljong. Dit framkommet, uppstiger ångröret till öfra våningens tak, och under fortsättningen längs derefter afgifver detsamma rör, som nedlöpa vertikalt och inmynna i de ofvanomförmälda ångkakelugnarna.

Belysningen sker med gas.

Sjukhuset är, på sätt redan blifvit berättadt, beräknadt för 300 sängar, hvartill komma 40 reservsängar.

Sjukhusets *personal* bestod, enligt den under femårsperioden senast fasställda lönestaten, af: 2 öfverläkare, 2 underläkare, 2 amanuenser, 1 obducent, 1 protokollsförare, 1 kommissarie, 1 predikant, 1 orgelnist, 1 maskinist, 2 vaktmästare, 1 nattvakt, 14 sjuksköterskor, 13 sjuksköterskebiträden, 1 baderska, 1 baderskebiträde och tvätterska, 2 eldare och 4 drängar, eller tillhoppa 50 personer. Underläkarne och amanuenserne, men icke öfverläkarne, bo inom sjukhuset.

Samtliga *anläggningskostnader* utgjorde vid slutet af det år, hvarunder sjukhuset öppnades, eller år 1879:

För byggnadernas uppförande	kr.	665,383.88.
» uppvärmnings- och ventilationsapparater.....	»	118,263.
» gas-, vatten- och aflöpsledningar	»	49,284.74.
» jordschaktning, bergsprängning, dränering, planering, stensättning och plantering.....	»	70,000.
» tillsyn och ritningar.....	»	15,200.
Kronor		918,131.62.

Lägges härtill inventariernas bokförda värde vid 1879 års slut kr. 87,058.76.

blir hela anläggningskostnaden kronor 1,005,190.38,

hvilken summa, fördelad på 300 sängar, gifver en kostnad af 3,350 kronor för hvar säng.

Genom det nya sjukhuset vid Sabbatsberg har en stor brist i hufvudstadens sjukvård blifvit i betydande grad afhulpen och vårt land vunnit ännu en sjukhusinrättning, den der kan anses såsom en mönsteranstalt i sitt slag.

d) **Maria sjukhus.** Redan när Sabbatsbergs sjukhus började uppföras, hade hufvudstaden kommit i besittning af en annan

ny kommunal sjukvårdsanstalt, den nemligen, som från år 1877 officiellt varit benämnd Maria sjukhus^{*)}), hvars första upplåtande jemväl tillhör femårsperiodens historia.

Den ursprungliga afsigten med inrättandet af detta sjukhus var att detsamma skulle blifva provisoriskt samt i sådant afseende användas vid inträffande epidemier och för den tid efter epidemiens upphörande, som kunde finnas behöflig. Tillgången på lokaler för dylikt ändamål hade nemligen åren 1873 och 1874, då smittkoppor och tyfösa febrar voro epidemiskt gängse, visat sig vara otillräcklig, och inga utsigter förefunnos att för framtiden tillfredsställa detta behof, med mindre staden förvärfvade någon större fastighet, som kunde tjena till reservsjukhus. Sundhetsnämnden såg sig därför om efter en sådan och stannade med sitt val vid den H. K. H. Prins Karls uppfostringsinrättning för fattiga barn tillhöriga, mellan Vollmar Yxkullsgatan och Gamla Prestgårdsgatan inom Maria församling belägna egendomen N:ris 14—17 i kvarteret Suggan, hvilken egendom, till yttinnehållet 123,555 kvadratfot, var försedd med ganska stora åbyggnader i godt skick. Denna egendom inköpte sundhetsnämnden för stadens räkning den 16 mars 1874 för en köpeskilling af 100,000 kronor, och det härom, under förutsättning af stadsfullmäktiges bifall, uppgjorda köpekontrakt blef den 1 april samma år af fullmäktige godkänt.

Som någon tillbyggnad icke erfordrades, gälde det sedermera blott att inreda lokalerna för sitt nya ändamål, och detta arbete börjades oförtöfvadt efter det hyresgästerna blifvit uppsagda och hunnit afflytta. Under inredningsarbetets fortgång uppgjorde sundhetsnämnden plan för sjukhusets verksamhet, hvarvid bland annat bestämdes: att sjukhuset skulle blifva permanent; att det skulle innehålla dels en medicinsk afdelning för invärtes sjuka med undantag för dem, som voro behäftade med smittosamma sjukdomar, dels äfven en kirurgisk afdelning; samt att fattiga företrädesvis skulle mottagas till vård å sjukhuset, men att äfven betalande der finge intagas i mån af utrymme. Sjukhuset öppnades med början af 1876, och under loppet af samma år blefvo anstaltens öfver- och underläkare definitivt tillsatte.

Sjukhusbyggnaden har sin framsida åt Vollmar Yxkullsgatan, der dess adressnummer är 25. Baksidan, hvarifrån två flyglar utspringa, gränsar på en obetydlig sträcka mot en till grannens hus hörande bakgård, men i öfrigt ligger den fritt och vetter dels mot en stor gårdsplan och dels mot en trädgård, som år 1877 iordningställdes till promenadplats för patienterna. En trappa upp är invärtes afdelningen och två trappor upp den utvärtes. Sjukrummens antal var i början sammanlagdt 15, men fick år 1877 någon tillökning genom en lägenhet, som dessförinnan varit använd till provisorisk bostad åt kommissarien. Det största rummet är en invärtes afdelningen tillhörande sal med plats för några och tretio sängar. De öfriga rummen äro dels medelstora och dels små, men alla äro de höga och ljusa. Uppvärmningen sker med kakelugnar och kaloriferer. År 1878, då gasbelysning infördes, anordnades äfven ett ventilinssystem medelst i väggarna inmurade trummor och efter ny konstruktion inrättade fönsterventiler m. m. I öfrigt torde inredning och öfriga anordningar kunna auses motsvara de fordringar, man

skäligen kan ställa på ett sjukhus, som från början icke blifvit för detta ändamål uppfördt.

Efter den nyss antydda utvidgningen har sängantalet varit 129, hvartill år 1880 kommo 11 platser i den provisoriska sjukasyl, som finnes omnämnd här ofvan under redogörelsen för polisens verksamhet.

Sjukhusets personal bestod, enligt den år 1880 bestämda utgiftsstaten, af 1 öfverläkare, 1 underläkare, 1 kommissarie, 1 protokollsförare, 1 predikant, 1 vaktmästare, 1 baderska, 1 portvakt, 3 sjukhusdrängar samt sköterskor och sköterskebiträden till erforderlig mängd.

N) Allmän fattigvård. Fromma stiftelser.

a) **Allmän fattigvård.** Den statistiska redogörelse för hufvudstadens fattigvård, som af Stockholms stads fattigvårdsnämnd årligen utgifves, innefattar så fullständiga uppgifter i detta ämne, att Öfverståthållareembetet anser sig här allenast behöfva åberopa sagda redogörelses innehåll samt derutöfver meddela några upplysningar om två fattigvårdsinrättningar, hvaraf den ena blifvit indragen och den andra tillkommit under femårsperioden.

Militärförsörjningsinrättningens indragning. I underdånig skrifvelse den 3 maj 1850 hemställde Öfverståthållareembetet, att, enär den i Stockholm under kommandantens inseende ställda provisionela försörjningsanstalt för afskedade utfattige soldater af garnisonen icke kunde meddela tillräckligare hjälp och understöd åt der intagna personer, än att de mestadels nödgades söka sitt uppehälle genom tiggeri, denna anstalt måtte upphöra och underhållshjonen på lämpligare sätt försörjas. I nådigt bref den 14 oktober 1851 lemnade Kungl. Maj:t härtill sitt bifall, hvarvid Kungl. Maj:t tillika medgaf, att fattigvårdsnämnden, eller såsom den då kallades stadsnämnden, i afräkning på det underhåll, nämnden för ifrågavarande personers vårdande egde utbekomma af allmänna medel, tillsvidare finge årligen uppbära från Vadstena krigsmanshuskassa 666 riksdaler 32 skillingar och från Konungens hospital 600 riksdaler banko, hvilka medel dittills utgått till sagda provisionela försörjningsanstalt. I följd häraf blef denna anstalt i dess dåvarande skick upplöst den 30 oktober 1851, hvarefter och då de der intagna hjonen icke kunde inrymmas i hufvudstadens öfverfyllda fattig- och försörjningshus samt det i öfrigt ansågs mindre lämpligt att med vanliga fattig- och försörjningshjon sammanföra de ifrågavarande underhållstagarne, hvilka påkallade en särskild behandling; så inrättades för militärförsörjningshjonens herbergerande en särskild anstalt, benämnd *Stockholms stads Militärförsörjningsinrättning*, hvars styrelse uppdrogs åt två af stadsnämndens ledamöter. Sedan Kungl. Maj:t vidare i nådigt bref den 25 augusti 1852 dels lemnat närmare föreskrifter angående de personer, som finge å den nya anstalten intagas, och dels medgifvit, att de pensioner, underhållstagarne uppburo från åtskilliga stiftelser och kassor, finge af stadsnämnden öfvertagas för att till anstaltens kassa ingå, med undantag af en viss del, den hjonen egde behålla, så erhöill militärförsörjningsinrättningen sin definitiva organisation genom stadsnämndens beslut den 18 oktober 1852, hvarvid bland annat bestämdes: att sådant afskedadt manskap af värfvade arméen och flottan samt sådana afskedade handverkare och arbetare vid kronans varf och verkstäder, som inom hufvudstaden funnos vara i behof af full fattigförsörjning, skulle tillsvidare och intill dess Stockholms fattigförsörjningsinrättningar

^{*)} Från samma tidpunkt har det förut omförmälda »provisoriska sjukhuset vid Sandbergsgatan» kallats *Katarina sjukhus*.

blifvit så ordnade, att dylika underhållstagare lämpligen kunde der vårdas, få å militärförsörjningsinrättningen till underhåll mottagas, oafsedt om detta underhåll borde af staten eller af vederbörande kommun ersättas.

Med några i denna organisation vidtagna mindre väsentliga förändringar, införda genom reglementen, dem fattigvårdsnämnden den 20 juni 1864 och den 4 november 1871 för inrättningen utfärdade, fortgick densammas verksamhet ostörd till år 1873, då, i anledning af rådande osundhet i den åt anstalten upplåtna lokal inom egendomen nr 49 och 51 vid Södra Tullportsgatan, fråga uppstod hos stadsfullmäktige om anskaffande af en lämpligare lokal för inrättningen. Denna fråga blef sedermera föremål för utredning dels af militärförsörjningsinrättningens och allmänna försörjningsinrättningens styrelser samt fattigvårdsnämnden, dels äfven af en särskild för ändamålet nedsatt komité, hvarvid den mening gjorde sig gällande att militärförsörjningsinrättningen borde indragas och hjonen öfverflyttas till allmänna försörjningsinrättningen. En förändring i detta syfte blef äfven af fattigvårdsnämnden beslutad den 21 februari 1876, hvarvid tillika bland annat bestämdes: att militärförsörjningshjonen skulle om möjligt herbergeras i särskilda, uteslutande för dem afsedda logementer; att de skulle vara underkastade enahanda skyldigheter som de öfriga hjonen, men pensionstagare ega rätt att utöfver det underhåll, honom af fattigvården lemnades, undfå en tredjedel af den till honom anslagna pension, dock icke någon pensionstagare mindre än tolf kronor, om hans pension uppginge till detta belopp; samt att militärförsörjningshjonen skulle såsom dittills få bära särskild dräkt, så länge sådan från kronans förråd afgiftsfritt erhöles. Verkställigheten af detta beslut fick emellertid anstå, till dess utrymme för hjonen hunnit beredas genom uppförande af det särskilda sjukhus för de å allmänna afdelningen intagna sjuka hjonen, som strax skall närmare omtalas; men sedan detta sjukhus blifvit färdigt och tagits i bruk den 1 oktober 1878, samt fattigvårdsnämnden emellertid i allmänna försörjningsinrättningens reglemente intagit bestämmelse derom att personer, som dittills varit berättigade till intagning å militärförsörjningsinrättningen,ingo mottagas till vård å allmänna försörjningsinrättningen, äfvensom att dessa hjon skulle utgöra en särskild afdelning, kallad militärafdelningen; så blefvo militärförsörjningshjonen vid slutet af år 1878 öfverflyttade till sistnämnda anstalt.

Allmänna försörjningsinrättningens nya sjukhus. När det, såsom nyss är berättadt, beslöts att militärförsörjningshjonen skulle öfverflyttas till allmänna försörjningsinrättningen, ifrågasattes till en början att der skulle uppföras en ny byggnad för nämnda hjons inhysande, men man bestämde sig i stället för att inom inrättningens område bygga ett nytt sjukhus och genom ditflyttning af sjuka hjon bereda plats för militärförsörjningshjonen.

Denna åtgärd var egnad att afhjelpa ett oafvisligt behof. Inrättningen var nemligen i hög grad öfverbefolkad, och då bland der intagna hjon naturligtvis fans en hel mängd behäftade med kroniska åkommor, hade det för sjukas herbergerande afsedda sjukrum med endast 20 sängplatser blifvit alldeles otillräckligt, allra helst som bristande utrymme i kommunens sjukhus gjorde det nödvändigt att på försörjningsinrättningen intaga personer, som i de förra icke kunnat erhålla plats. Härigenom hade försörjningsinrättningen småningom kommit att innefatta ett verkligt sjukhus, och detta ett, hvad sängplatsernas antal beträffar,

af de största i landet, enär sagda antal uppgick ända till vid pass 250. Man kan lätt tänka sig olägenheterna här af, då, bland annat, omständigheterna icke medgäfvode sjuka hjonens afskiljande från de friska, utan begge slagen måste inrymmas i samma byggnad.

Sedan inrättningens läkare fäst vederbörandes uppmärksamhet på nu anförda missförhållande och tillika framhållit önskvärdheten deraf, att de kommunala egentliga sjukhusen äfven framgent, när de blefve i tillfälle mottaga ett större patientantal, befriades från vården af de individer, som, tillhörande samhällets lägsta befolkning, ledo af långvariga kroniska, oftast obotliga sjukdomar; så beslöto stadsfullmäktige den 1 augusti 1876 att anslå högst 134,021 kronor för uppförande af ett sjukhus inom allmänna försörjningsinrättningen, afsedt för sjukvård åt dervarande hjon.

Arbetet, som utfördes genom stadens byggnadskontors försorg, börjades redan år 1876, då grunden lades; år 1877 uppfördes murarna och förseddes huset med yttertak och åtskillig inredning; år 1878 var arbetet helt och hållet färdigt, och byggnaden uppläts för sitt ändamål den 1 oktober.

Ifrågavarande sjukhusbyggnad, som är belägen vid sydvästra hörnet af försörjningsinrättningens tomt å det s. k. Grubbens gårde på Kungsholmen, utgöres af ett två våningar högt, i vinkel byggt stenhus med vindsvåning. De två nedre våningarna äro lika inredda och upptagas, förutom af bostadslägenheter åt underläkaren och sköterskan samt mottagningsrum för läkaren, hvardera af fyra stora sjuksalar med 25 sängar i hvarje. Sjuksalarna i vindsvåningen äro något mindre, de rymma endast 15 till 17 sjuksängar hvardera, men i sistnämnda våning finnas derjemte några mindre sjukrum, så att hela sängantalet uppgår till 268. Sex badrum, två i hvarje våning och hvarterda afsedt för två sjuksalar, äro belägna i dessas omedelbara närhet. Till de öfre våningarna leda två breda och bekväma trappor, och för att underlätta förbindelsen mellan de olika sjuksalarna är derjemte i sjelfva vinkeln af huset anbragt en något smalare jerntrappa, som går från den utanför läkarens mottagningsrum belägna förstugan upp till vindsvåningen.

Inredningen är enkel och ändamålsenlig. En till omkring två tredjedelar af rummets höjd gående skiljovägg af plank delar de större salarna i två mindre rum, hvarigenom den sjuke alltid kan ligga med hufvudet vändt åt en vägg. För åstadkommande af behöflig luftvexling äro i murarna anbragta rör, hvilka genom öppningar vid marken och takfoten stå i förbindelse med den friska luften. Denna insläppes i sjukrummen genom ventiler, hvilka allt efter omständigheterna kunna öppnas eller tillslutas. Ett särskildt värmeledningsnät är framdraget till sjukhuset från det här nedan omnämnda ångpannehuset och mynnar ut i en mängd med kakel beklädda kaloriferer.

Kostnaden för det nya sjukhuset — inberäknadt den, som belöpte sig å ett samtidigt uppfördt ångpannehus och badhus med desinfektionsugn, hvartill särskildt anslogos 16,562 kronor — uppgick till 199,395 kronor 95 öre.

b) **Fromma stiftelser.** På grund af Kungl. Statistiska Centralbyråns cirkulär den 27 maj 1880 har Öfverståthållareembetet från vederbörande förvaltare af de i hufvudstaden befintliga, för Öfverståthållareembetet kända stipendie- och pensionsanstalter, fattig- och sjukkassor samt andra inrättningar, dem Öfverståthållareembetet ansett hänförliga under den i berörda cirkulär använda benämningen »fromma stiftelser», infordrat uppgifter i

enlighet med det vid cirkuläret fogade hithörande formulär; och finnas de uppgifter, som i följd häraf kommit Öfverståthållare-embetet tillhanda, sammanförda i **tabell N:o 5** bland bilagorna.

Enligt denna tabell — som icke upptager sådana stiftelser, hvilka tillhöra *allmänna* fattigvården eller eljest bekostas utslutande af kommunen — utgjorde:

fondernas antal vid slutet af år 1880 724.
antalet personer, som år 1880 af dem åtnjöto understöd 43,679.
det sammanlagda belopp, hvarmed dessa understöd utgingo, kr. 3,950,046.04.
samt fondernas kapitalsumma vid 1880 års slut » 63,098,803.45.

Om fondernas, understödstagarnes, understödens och kapitalens summor för hvarje särskild grupp i bilagornas tabell N:o 5 lemnas uppgift i nedanstående tablå Litt. A.

Tiden, då fonderna tillkommit, framgår af nedanstående tablå Litt. B, som jemväl, för hvarje särskild grupp, närmare utvisar fondernas ändamål.

Såsom fonderna i denna tablå äro grupperade, finnas inom olika grupper fonder med gemensamt ändamål. Sammanför man nu ur de särskilda grupperna de fonder, som hafva gemensamt eller likartadt ändamål, uppkommer det resultat, som framgår af nedanstående tablå Litt. C.

Bland de i bilagornas tabell N:o 5 upptagna mera betydande institutioner finnas såsom man ser:

dels kassor för pensionerande af statens och kommunens tjenstemän och betjening jemte andra dermed jemförliga personer; dels yrkesföreningar, som hufvudsakligast bero af delegare-afgifter;

och dels stiftelser, hvilka icke uteslutande eller företrädesvis bispringa Stockholms invånare utan kunna anses sträcka sin verksamhet till hela landet.

De nu åsyftade fonderna äro förtecknade i nedanstående tablå Litt. D.

Om de tal, dessa fonder representera, uteslutas från bilagornas tabell N:o 5, återstår för *egentlig välgörenhet, hufvudsakligast tillgodokommande Stockholms invånare*:

antal fonder vid slutet af år 1880 518.
» personer, som år 1880 af dem åtnjöto understöd 13,550.
sammanlagdt belopp, hvarmed dessa understöd utgingo, kr. 600,456.87.
samt summa kapital vid 1880 års slut » 13,818,490.18.

Tab. Litt. A. *Fondernas antal, utdelning och storlek.*

I. Af kyrkliga och församlingarnas styrelser förvaldade, för olika ändamål afsedda fonder:	Antal fonder	Utdelning år 1880.		Stiftelsens storlek vid slutet af år 1880
		Till antal personer.	Till belopp af Kronor.	
Konsistorium	9	37	3,308.73	81,853.54
Storkyrko-församlingen. { Kyrkorådet	22	223	4,039.12	93,725.28
{ Skolrådet	1	30	3,273.82	62,156.35
{ Andra Styrelser	1	—	2,583.26	7,667.04
	24	253	9,896.20	163,548.67
Klara församling. { Fattigvårdsstyrelsen	27	226	4,385.94	91,947.13
{ Kyrkorådet	21	76	3,628.50	88,099.00
	48	302	8,014.44	180,046.13
Jakobs och Johannis församling. { Fattigvårdsstyrelsen	28	181	7,166.00	133,025.32
{ Kyrkorådet	14	80	2,119.72	37,708.33
{ Skolrådet	1	6	60.00	1,000.00
{ Andra styrelser	3	100	11,097.83	167,831.08
	46	367	20,443.55	339,564.73

	Antal fonder	Utdelning år 1880.		Stiftelsens storlek vid slutet af år 1880
		Till antal personer.	Till belopp af Kronor.	
Klara och Jakobs församl. Kyrkoherdarne	1	10	500.00	9,923.16
Maria församling. { Fattigvårdsstyrelsen	20	69	1,903.37	37,849.28
{ Kyrkorådet	15	59	1,888.49	37,640.83
{ Skolrådet	3	1	386.30	7,700.00
	38	129	4,128.16	83,190.11
Katarina församling. { Fattigvårdsstyrelsen	27	2,474	5,159.03	127,371.16
{ Kyrkorådet	5	25	1,403.32	29,321.55
{ Skolrådet	3	2	375.00	7,500.00
	35	2,501	6,937.35	164,192.81
Kungsholms församling. { Fattigvårdsstyrelsen	11	153	593.25	20,580.49
{ Kyrkorådet	6	23	810.00	17,658.47
	17	176	1,403.25	38,238.96
Ladugårdslands församling. { Fattigvårdsstyrelsen	15	52	2,111.00	80,482.59
{ Kyrkorådet	11	39	1,474.17	99,758.43
	26	91	3,585.17	180,241.02
Adolf Fredriks församling. { Fattigvårdsstyrelsen	24	206	2,882.00	59,035.00
{ Kyrkorådet	5	51	422.00	12,040.50
{ Skolrådet	4	108	143.00	2,774.06
	33	365	3,447.00	73,849.56
Tyska församlingen	39	270	8,902.74	142,442.00
Katolska församlingen	2	18	9,242.00	279,600.00
Mosaiska församlingen	11	7	6,131.61	132,635.54
	320	4,526	85,940.20	1,869,326.11
II. Fonder tillhörande fattighus- och försörjningsinrättningar, barnhus med flera dylika asyler	29	4,048	265,464.86	6,833,813.39
III. Fonder för understöd åt barn	6	388	15,761.57	735,212.49
IV. Fonder tillhörande sjukvårds- och dylika anstalter eller afsedda att bereda sjukvård	12	1,274	50,486.06	2,650,473.64
V. Af kommunala och dylika myndigheter förvaldade fonder samt kassor för understödjande af yrkesidkare, deras hustrur och barn	85	5,728	318,437.79	3,834,263.99
VI. Fonder för frigifne fångars understödjande och förbättringskolonier	3	147	50,804.08	400,220.08
VII. Fonder för undervisnings befrämjande och lärares samt deras enkors och barns pensionering	57	1,439	296,669.19	5,227,211.00
VIII. Fonder för undervisning och understöd åt döfstumma och blinda	12	166	109,588.57	459,834.64
IX. Fonder för understöd åt konstidkare samt deras enkors och barn	36	135	42,153.78	1,169,411.04
X. Fonder för understöd åt civilembets- och tjenstemän samt dermed jemförliga personer jemte deras enkors och barn	35	4,153	632,835.30	15,114,503.03
XI. Fonder för understöd åt militärer samt deras enkors och barn	24	17,924	1,728,960.18	12,740,995.65
XII. Fonder för undervisning och understöd åt läkare och veterinärer samt deras enkors och barn	14	77	12,675.00	242,539.25
XIII. Fonder för tjenstefolks understödjande och undervisning	4	279	5,719.99	104,332.94
XIV. Ordnar och dylika sällskap tillhöriga fonder	15	831	38,088.81	177,348.00
XV. Fonder för diverse ändamål	63	2,564	296,460.66	11,539,288.14
Samtliga fonder	724	43,679	3,950,046.04	63,098,803.45

Tab. Litt. B.

Tiden, då fromma stiftelserna och fonderna tillkommit, samt deras ändamål.

Stiftelsernas ändamål m. m.	T i d e n f ö r f o n d e r n a s u p p k o m s t.														S u m m a.	
	Obekant år.		Före år 1700.		Åren 1701—1800.		Åren 1801—1825.		Åren 1826—1850.		Åren 1851—1875.		Åren 1876—1880.			
	Antal fonder.	Stiftelsernas storlek vid slutet af år 1880.	Antal fonder.	Stiftelsernas storlek vid slutet af år 1880.	Antal fonder.	Stiftelsernas storlek vid slutet af år 1880.	Antal fonder.	Stiftelsernas storlek vid slutet af år 1880.	Antal fonder.	Stiftelsernas storlek vid slutet af år 1880.	Antal fonder.	Stiftelsernas storlek vid slutet af år 1880.	Antal fonder.	Stiftelsernas storlek vid slutet af år 1880.	Antal fonder.	Stiftelsernas storlek vid slutet af år 1880.
I. Af kyrkliga och församlingarnas styrelser förvaltrade, för olika ändamål afsedda fonder:		Kronor.		Kronor.		Kronor.		Kronor.		Kronor.		Kronor.		Kronor.		Kronor.
För understöd åt barn.....	4	24,391 ¹⁶	—	—	1	571 ⁰⁰	—	—	4	27,336 ⁸³	8	29,411 ⁰⁰	—	—	17	81,709 ⁹⁹
» fattighus och der intagna hjon.....	4	7,671 ⁴⁵	—	—	16	35,691 ⁷⁸	13	51,066 ⁵⁸	18	60,931 ²¹	17	337,501 ³⁰	—	—	68	492,862 ⁵²
» annan fattigvård.....	40	99,160 ⁴⁰	1	3,200 ⁰⁰	35	88,015 ⁷³	33	172,626 ⁵⁴	28	158,620 ⁴⁵	48	324,083 ⁵⁶	9	43,274 ⁴⁵	194	888,981 ¹³
» sjukhus och der intagna patienter.....	—	—	—	—	1	21,725 ³⁴	—	—	1	1,500 ⁰⁰	2	2,400 ⁰⁰	—	—	4	25,625 ³⁴
» undervisning.....	4	6,200 ⁰⁰	—	—	8	60,473 ⁷²	8	217,981 ⁴³	7	33,934 ⁵⁰	17	60,507 ⁶⁸	2	1,050 ⁰⁰	46	380,147 ³³
Summa	52	137,423 ⁰¹	1	3,200 ⁰⁰	61	206,477 ⁵⁷	54	441,674 ⁵⁵	58	282,322 ⁹⁹	92	753,903 ⁵⁴	11	44,324 ⁴⁵	329	1,869,326 ¹¹
II. Fonder tillhörande fattighus och försörjningsinrättningar m. fl. dylika asylter:																
Asyler för äldre qvinnor.....	1	750 ⁰⁰	1	124,410 ⁸³	3	473,181 ⁰⁰	3	75,000 ⁰⁰	3	24,440 ⁰⁰	5	798,340 ²⁷	1	350,000 ⁰⁰	17	1,846,122 ¹⁰
» » » män.....	—	—	—	—	1	382,510 ⁰⁰	—	—	—	—	—	—	—	—	1	382,510 ⁰⁰
» » » barn och ungdom.....	—	—	1	2,792,226 ⁰⁰	2	1,190,891 ⁸⁶	—	—	2	394,324 ⁰²	6	227,739 ⁴¹	—	—	11	4,605,181 ²⁹
Summa	1	750 ⁰⁰	2	2,916,636 ⁸³	6	2,046,582 ⁸⁶	3	75,000 ⁰⁰	5	418,764 ⁰²	11	1,026,079 ⁶⁸	1	350,000 ⁰⁰	29	6,833,813 ³⁹
III. Fonder för understöd åt barn	—	—	—	—	—	—	—	—	2	49,027 ⁷⁹	3	679,444 ⁷⁰	1	6,740 ⁰⁰	6	735,212 ⁴⁹
IV. Fonder tillhörande sjukvårds- o. d. anstalter eller afsedda att bereda sjukvård.....	—	—	—	—	3	267,568 ⁸⁹	1	39,067 ⁶⁴	2	154,796 ⁴⁰	5	2,183,268 ⁷¹	1	5,772 ⁰⁰	12	2,650,473 ⁶⁴
V. Af kommunala o. d. myndigheter förvaltrade fonder samt kassor för understödjande af yrkesidkare, deras hustrur och barn:																
Tillhörande yrkesföreningar, som hufvudsakligast bero af delegeraafgifter.....	3	699,570 ⁷⁵	—	—	1	105,652 ⁰²	—	—	—	—	9	477,378 ⁶⁹	3	4,187 ¹⁵	16	1,286,788 ⁶¹
Andra för yrkesidkares understödjande.....	1	214,058 ¹³	1	11,950 ⁰⁰	5	314,606 ⁰⁴	4	269,359 ⁸⁶	17	435,593 ⁰⁰	9	587,979 ⁸⁵	5	96,243 ⁵⁵	42	1,929,790 ⁴³
För undervisning.....	—	—	4	42,116 ⁰⁰	3	148,347 ⁰⁵	—	—	2	25,999 ⁹⁰	3	6,000 ⁰⁰	—	—	12	222,462 ⁹⁵
» diverse andra ändamål.....	—	—	—	—	4	59,306 ⁰⁰	3	14,916 ⁰⁰	6	108,050 ⁰⁰	2	212,950 ⁰⁰	—	—	15	395,222 ⁰⁰
Summa	4	913,628 ⁸⁸	5	54,066 ⁰⁰	13	627,911 ¹¹	7	284,275 ⁸⁶	25	569,642 ⁹⁰	23	1,284,308 ⁵⁴	8	100,430 ⁷⁰	85	3,834,263 ⁹⁹
VI. Fonder för frigifne fångars understödjande och förbättringsskolonier:																
För asyler.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	399,386 ⁶⁸	—	—	2	399,386 ⁶⁸
» understöd i annan form.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	833 ⁴⁰	1	833 ⁴⁰
Summa	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	399,386 ⁶⁸	1	833 ⁴⁰	3	400,220 ⁰⁸
VII. Fonder för undervisnings befrämjande och lärares samt deras enkors och barns pensionering:																
För understöd och pensionering åt lärare.....	—	—	—	—	—	—	3	96,520 ⁵⁸	—	—	4	3,646,057 ⁹⁰	1	580,407 ⁹⁵	8	4,322,986 ⁴³
» vetenskapligt ändamål och högre undervisning.....	—	—	—	—	2	58,960 ⁰⁰	—	—	—	—	6	96,116 ³²	4	442,778 ¹⁷	12	597,854 ⁴⁹
» undervisning åt barn och ungdom.....	4	4,764 ⁸⁷	—	—	1	100 ⁰⁰	1	25,044 ⁰⁰	5	25,173 ⁵⁸	18	238,232 ¹⁰	8	13,055 ⁵⁹	37	306,370 ¹⁴
Summa	4	4,764 ⁸⁷	—	—	3	59,060 ⁰⁰	4	121,564 ⁵⁸	5	25,173 ⁵⁸	28	3,980,406 ³²	13	1,036,241 ⁷¹	57	5,227,211 ⁰⁶

Tab. Litt. B. (Forts.)

Stiftelsernas ändamål m. m.	T i d e n f ö r f o n d e r n a s u p p k o m s t.												S u m m a.			
	Obekant år.		Före år 1701.		Åren 1701—1700.		Åren 1801—1825.		Åren 1826—1850.		Åren 1851—1875.				Åren 1876—1880.	
	Antal fonder.	Stiftelsernas storlek vid slutet af år 1880.	Antal fonder.	Stiftelsernas storlek vid slutet af år 1880.	Antal fonder.	Stiftelsernas storlek vid slutet af år 1880.	Antal fonder.	Stiftelsernas storlek vid slutet af år 1880.	Antal fonder.	Stiftelsernas storlek vid slutet af år 1880.	Antal fonder.	Stiftelsernas storlek vid slutet af år 1880.	Antal fonder.	Stiftelsernas storlek vid slutet af år 1880.		
VIII. Fonder för undervisning och understöd åt döfstumma och blinda	—	Kronor. —	—	Kronor. —	—	Kronor. —	1	391,605 ⁵⁴	—	Kronor. —	6	53,416 ⁴³	5	14,782 ⁶⁷	12	459,834 ⁰⁴
IX. Fonder för understöd åt konstidkare samt deras enkor och barn:																
För lärare och konstnärer...	—	—	—	—	—	—	1	307,478 ⁰⁰	2	238,129 ³⁴	2	53,797 ¹⁹	2	4,000 ⁰⁰	7	603,404 ⁵³
» elever	—	—	—	—	—	—	1	6,000 ⁰⁰	1	3,000 ⁰⁰	16	226,731 ⁸⁴	6	116,461 ²³	24	352,193 ⁰⁷
» andra ändamål	1	72,008 ⁰⁰	—	—	—	—	1	12,782 ⁹⁴	1	6,040 ⁰⁰	2	123,012 ⁵⁰	—	—	5	213,843 ⁴⁴
Summa	1	72,008 ⁰⁰	—	—	—	—	3	326,260 ⁹⁴	4	247,169 ³⁴	20	403,541 ⁵³	8	120,461 ²³	36	1,169,441 ⁰⁴
X. Fonder för understöd åt civile embets- och tjenstemän samt dermed jemförliga personer jemte deras enkor och barn	1	508,032 ¹⁸	—	—	7	893,068 ⁰⁰	6	701,607 ⁶¹	6	7,561,983 ⁰⁰	14	5,446,776 ⁸⁴	1	3,035 ⁴⁰	35	15,114,503 ⁰⁵
XI. Fonder för understöd åt militärer samt deras enkor och barn	5	7,266,102 ⁰⁹	—	—	3	4,074,572 ²⁶	4	894,409 ⁸⁰	4	189,807 ⁸⁰	8	316,103 ⁷⁰	—	—	24	12,740,995 ⁶⁵
XII. Fonder för undervisning och understöd åt läkare och veterinärer samt deras enkor och barn	—	—	—	—	—	—	—	—	1	60,053 ⁸⁸	10	161,390 ⁷⁷	3	21,064 ⁶⁰	14	242,539 ²⁵
XIII. Fonder för tjenstefolks understödjande och undervisning	—	—	—	—	1	27,000 ⁰⁰	—	—	1	69,030 ⁹⁴	2	8,302 ⁰⁰	—	—	4	104,332 ⁹⁴
XIV. Ordnar o. d. sällskap tillhöriga fonder	—	—	—	—	1	—	—	—	4	52,963 ⁸²	8	122,384 ¹⁸	2	2,000 ⁰⁰	15	177,348 ⁰⁰
XV. Fonder för diverse ändamål	50	1,971,711 ³⁶	—	—	6	8,217,427 ³⁸	1	5,418 ⁰⁰	1	113,500 ⁰⁰	4	1,132,546 ⁴⁰	1	98,685 ⁰⁰	63	11,539,288 ¹³
Samtliga fonder	118	10,874,420 ³⁹	8	2,973,902 ⁸³	104	16,419,668 ⁰⁷	84	3,280,884 ⁵²	118	9,794,266 ⁴⁶	236	17,951,290 ⁰²	56	1,804,371 ¹⁶	724	63,098,803 ⁴⁵

Tab. Litt. C. Fondernas gruppering efter deras ändamål.

	Antal fonder.	Stiftelsernas storlek vid slutet af år 1880.
		Kronor.
Asyler och understöd åt der intagna personer.....	101	8,141,650 ⁹³
Fattigunderstöd åt barn, som icke äro intagna på asyler	23	816,922 ⁴⁸
Annat egentligt fattigunderstöd	197	1,019,739 ⁵³
Sjukvård	16	2,676,098 ⁹⁸
Undervisning	131	1,859,027 ⁹⁸
Pensioner o. d. åt yrkesidkare, deras hustrur o. barn	58	3,216,579 ⁰⁴
» » åt civile och militäre tjenstemän, lärare, konstnärer, läkare och veterinärer samt deras hustrur och barn	88	33,024,428 ⁸⁹
Diverse andra allmännyttiga eller välgörande ändamål	110	12,344,355 ⁶²
Summa	724	63,098,803 ⁴⁵

Tab. Litt. D. Mera betydande institutioners fonder.

	Antal fonder.	Utdelning år 1880.		Stiftelsernas storlek vid slutet af år 1880. Kronor.
		Till ant. tal personer.	Till belopp af Kronor.	
Grupp I.				
Josefinahemmet	1	14	9,000 ⁰⁰	275,600 ⁰⁰
Grupp II.				
Konung Oskar I:s minne	1	45	—	350,000 ⁰⁰
Vänner till pauvres honteux.....	1	42	—	189,580 ²⁷
Frimurarebarnhuset på Kristineberg	1	135	43,537 ⁹⁹	886,320 ⁹⁰
Föreningen för sinnesslöa barns vård...	1	35	—	68,121 ⁵²
Femöreföreningen	1	41	4,887 ²³	8,010 ⁸⁹
Grupp IV.				
v. Hillebrands understödsfond	1	18	4,200 ⁰⁰	85,951 ³⁵
Letterstedtska legatet.....	1	—	9,000 ⁰⁰	18,000 ⁰⁰
Gymn. ortoped insts fattigfond	1	29	473 ⁰⁰	11,043 ¹¹
Strandbergsska läkareinrättningen	1	344	5,485 ⁰⁰	175,836 ⁹²

Tab. Litt. D. (Forts.).

	Antal fonder.	Utdelning år 1880.		Stiftelsernas storlek vid slutet af år 1880
		Till antal personer.	Till belopp af Kronor.	Kronor.
Grupp V.				
Bok- och musikhandels pensionsförening	1	14	4,000 ⁰⁰	94,876 ⁰⁰
Minuthandelsföreningens pensionskassa.	1	1	50 ⁰⁰	34,332 ⁰⁰
Handelsbokhållarnes pensionsförening	1	17	3,000 ⁰⁰	220,356 ¹³
F. d. skomakareföreningen	1	106	16,225 ⁰⁰	182,295 ⁰⁰
Konstförvandtskapets kassa	1	136	5,958 ⁵⁰	45,185 ⁰⁷
Gasverksarbetarnes sjukhjelps- och begravningskassa	1	37	960 ³⁶	1,188 ⁶⁰
Lykttändarnes sjukhjelps- och begravningskassa	1	27	908 ⁰⁰	4,489 ³⁵
Barnmorskornas pensionsförening	1	5	1,000 ⁰⁰	22,999 ⁰⁰
Spårvägsbolagets understödsfond	1	—	—	1,318 ⁶⁰
Arbetsareföreningens sjukhjelps- och begravningskassa	1	679	32,498 ⁰⁰	13,855 ⁰⁰
Sjömannaföreningen	1	25	1,664 ⁵⁰	82,145 ¹²
Sjömansföreningens nödhjelpskassa	1	—	440 ⁰⁰	4,326 ⁰⁹
Stockholms sjömanshuskassa	1	1,706	16,965 ⁷⁶	388,352 ⁴⁵
Do nationalkassa	1	115	5,014 ²⁷	128,923 ³⁶
Ångbåtsbefälhafvareföreningen	1	4	256 ⁰⁰	1,679 ⁹⁵
Sjökapstenssocieteten	1	59	2,816 ²⁰	60,466 ⁹⁵
Handelsflottans pensionsanstalt	1	907	87,271 ⁶⁹	474,914 ⁸⁵
Grupp VI.				
Kolonien Hall	1	124	44,892 ⁹⁶	322,708 ⁹⁵

Tab. Litt. D. (Forts.)

	Antal fonder.	Utdelning år 1880.		Stiftelsernas storlek vid slutet af år 1880 Kronor.
		Till antal personer.	Till belopp af Kronor.	
<i>Grupp VII.</i>				
De under Kungl. Vetenskapsakademien hörande fonder	3	3	1,546 ⁰⁰	40,000 ⁰⁰
De under Kungl. vitterhets-, historie- och antiqv. akad. hörande fonder.	1	—	—	10,000 ⁰⁰
Lars Hiertas minne	1	—	—	411,775 ⁶³
Lärarnes vid elementarläroverken enke- och pupilkassa	1	68	13,870 ⁴⁹	580,407 ⁹⁵
Folkskolelärarnes pensionsinrättning....	1	626	235,634 ¹⁶	2,851,819 ⁸⁷
Do enke- och pupilkassa..	1	255	12,747 ⁷⁶	583,261 ⁰³
Svenska lärarinnornas pensionsförening.	1	103	7,960 ⁰⁸	183,977 ⁰⁸
<i>Grupp VIII.</i>				
Fonder, tillhöriga allmänna institutet för döfstumma och blinda	1	150	104,276 ³⁰	331,605 ⁵⁴
<i>Grupp IX</i>	36	135	42,153 ⁷⁸	1,169,441 ⁰⁴
<i>Grupp X</i>	35	4,153	632,835 ³⁰	15,114,503 ⁰³
<i>Grupp XI</i>	24	17,924	1,728,960 ¹⁸	12,740,995 ⁶⁵
<i>Grupp XII</i>	14	77	12,675 ⁰⁰	242,539 ²⁵
<i>Grupp XV.</i>				
Allmänna enke- och pupilkassans fonder	5	358	186,580 ⁰⁰	7,674,082 ⁰⁰
Kungl. patriotiska sällskapet	1	234	1,428 ⁰⁰	120,833 ³⁸
Riddarhusfönderna	50	578	74,192 ⁶⁶	1,971,711 ³⁶
Fosterländska föreningen	1	800	2,295 ⁰⁰	36,470 ⁰⁰
Längmanska donationsfonden	1	—	—	1,064,003 ⁰⁰
Federationen	1	—	—	—
Summa	206	30,129	3,349,589 ¹⁷	49,280,313 ²⁷

Stockholm i Öfverståthållareembetets kansli den 1 oktober 1882.

GUST. AF UGGLAS.

Semmy Rubenson.

Tab. N:o 1.

FOLKMÄNGDEN I STOCKHOLMS STAD ÅREN 1876—1880.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
År.	Den 31 december enligt presternas uppgifter.			Enligt de mantalslängder, som upprättats vid slutet af motstående år.						Bevärings- manskap af alla 5 klass, enligt form. II. i näd. förord. d. 9 febr. 1861.	Enligt årets mönster- rullor ap- proberade bevärings- pliktige.
				Hela folkmängden af ¹⁾			Deraf fria från mantals- penningar.				
	Mankön.	Qvinkön.	Summa.	Mankön.	Qvinkön.	Summa.	Mankön.	Qvinkön.	Summa.		
1876.....	70,243	86,972	157,215	65,878	81,644	147,522	24,482	23,705	48,187	4,718	2,029
1877.....	75,054	90,623	165,677	69,092	84,436	153,528	25,448	24,051	49,499	5,642	2,469
1878.....	76,944	92,485	169,429	72,764	88,830	161,594	26,641	25,317	51,978	6,551	2,658
1879.....	78,814	94,619	173,433	72,797	90,260	163,057	27,487	26,164	53,651	7,083	2,577
1880.....	75,216	93,559	168,775	74,828	93,191	168,019	27,722	26,777	54,499	7,226	2,432

¹⁾ Uppgifterna om den mantalsskrifna befolkningen äro lemnade från kronouppläsningsverket och skilja sig i några delar från rotemännens m. l. s. motsvarande uppgifter.

¹⁾ Uppgifterna om den mantalsskrifna befolkningen äro lemnade från kronouppbördsverket och skilja sig i några delar från rotemännens m. fls motsvarande uppgifter.

Tab. N:o 2.

ALLMÄNNA VÄGAR OCH SKJUTSNING I STOCKHOLMS STAD ÅREN 1876—1880.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Särskilda slag af vägar.	Längd af hvarje vägs lag vid 1880 års slut.	Deraf under åren 1876—1880		Kostnad för under åren 1876—1880				Längd af indelade medskjutsanstalter försedda vägar vid 1880 års slut.	Skjutsanstalter (vid 1880 års slut)		
		fulländade och afsy- nade nya vägar.	omlagda eller be- tydligt för- bättrade väg- sträckor.	fulländade nya vägar.	omlagda eller betyd- ligt förbättrade väg- sträckor.	Af stats- medel.	Af lands- tings eller kommu- ners medel.		med entreprenad.	ntan	
				Af stats- medel.	Af lands- tings eller kommu- ners medel.	Af stats- medel.	Af lands- tings eller kommu- ners medel.		Gästgif- verier.	Skjuts- stationer.	entreprenad.
	Mil.	Mil.	Mil.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Mil.	Antal.	Antal.	Antal.
I staden.....	2 $\frac{1}{10}$ ¹⁾	—	—	—	—	—	—	2 $\frac{1}{10}$ ¹⁾	—	—	1
Skjutslegan per mil utgick vid 1880 års slut med: 2 Kr. ²⁾									—	—	1
									Kungs- ³⁾ och krono- skjuts.		
Antal utgångna hästar under år 1876									276	—	517
" " " 1877									412	—	432
" " " 1878									419	—	279
" " " 1879									294	—	167
" " " 1880									260	—	207
Summa hästar									1,661	—	1,602

¹⁾ Detta tal representerar det ungefärliga afståndet mellan, å ena sidan, Stortorget samt, å den andra, stadens gräns vid en hvar af de vägar, å hvilka gästgifveriskjuts ifrågakommer. — ²⁾ Enligt Öfverståthållareembetets kungörelse den 23 december 1874. — ³⁾ Någon kungsskjuts har icke blifvit ombesörjd.

Tab. N:o 3.

TOMTER M. M. I STOCKHOLMS STAD ÅR 1880.

1.		2.	3.	4.	5.	6.	7.	8-9.	10.
	Hela antalet nybyggda boningshus 1876-1880.	Hemman.			Tomter		Lägen- heter.	Taxeringsvärdet (i kronor)	
		Mantal		Bruknings- delar.				af hus och tomter.	af jordar.
		oförmed- lade.	nuvarande.		bebyggda.	obebyggda.			
Stockholms stad.....	662	—	—	—	4,017	¹⁾ —	²⁾ 6	261,761,120	122,500

¹⁾ Kunna för det närvarande ej uppgifvas. — ²⁾ Detta tal representerar hela antalet taxerade jordfastigheter.

¹⁾ Kunna för det närvarande ej uppgifvas. — ²⁾ Detta tal representerar hela antalet taxerade jordfastigheter.

K. Måls Befolkningshafvandes förhållanden 1876-1880. Stockholm 1881.

13

Tab. N:o 4.

Stockholms stad.

ordinarie: inträdes- och års-. Som grunden för den förstnämnda är beroende på byggnadsmaterialet, husens höjd, närhet till brandpost och vattenhemtningsställe m. m., och den sistnämnda utgår efter tredje försäkringsårets slut med en femtedel af den afgift, som vid nämnda tid är gällande, kan icke utdebiteringsgrunden bestämmas efter öre för hvarje 100 kr. af gällande försäkringsvärdet. — 3) Af ansvarighetsbeloppet är till reassuradörer öfverlåtet 168,677,697 kronor.

Tab. No 5.

FROMMA STIFTELSE, STIPENDIEFONDER, PENSIONSANSTALTER, SJUKKASSOR OCH DERMED JEMFÖRLIGA
INRÄTTNINGAR I STOCKHOLMS STAD ÅR 1880.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Stiftelsens namn.	Stiftelsens ändamål.	Stiftarens namn och yrke.	Stiftelsens år och dag.	Utdelning år 1880 till af nedan- antal stående perso- ner.	af hela be- lopp. Kronor.	Stiftelsens storlek vid slutet af år 1880. Kronor.	Stiftelsen förvaltas af:	Anmärkn.
I. Af kyrkliga och församlingarnas styrelser förvaltade, för olika ändamål afsedda fonder.								
1. Georgiska fonden.	Åt två fattiga enkör.	Obekant.	—	2	40	897 ⁸³	Stockholms stads konsistorium.	
2. Jungbladiska d:o.	Pensioner åt prestenkör.	Prosten B. Jungblad.	1832 ⁶	3	180	3,631 ¹⁶	D:o d:o.	
3. Bergstenska d:o.	D:o d:o.	Enkefru L. M. Bergsten.	1826 ¹² ₁₁	3	213 ⁷⁵	4,256 ²⁴	D:o d:o.	
4. Lagus fond.	Understöd åt fattiga fruntimmer.	Doktorinnan C. U. Lagus.	1854	1	150	6,145 ⁸³	D:o d:o.	
5. Possiethska fonden.	Stipendier åt studerande.	Kyrkoherden J. Possieth.	1728 ⁹ ₂	10	1,000	24,183 ⁷²	D:o d:o.	
6. Soopiska d:o.	Understöd åt fattiga qvinor i Soopiska fattighuset.	Grefvinnan A. M. Soop.	1734 ⁸ ₁	8	675	21,686 ⁴⁰	D:o d:o.	
7. Renströmska d:o.	Pensioner.	Kanslisten O. Renström.	1818 ³¹ ₁₂	8	824 ⁹⁸	16,552 ⁸⁶	D:o d:o.	
8. Sahlstedtska d:o.	D:o.	Mlle A. U. R. Sahlstedt.	1868 ²³ ₁₁	1	75	1,500	D:o d:o.	
9. Häggmanska d:o.	D:o.	Mlle O. N. Häggman.	1870 ²⁸ ₉	1	150	3,000	D:o d:o.	
10. Reuckners fond.	Pensionsutdelning.	Handelsbokhållaren Nils Gustaf Reuckner.	—	3	100	2,000	Nikolai kyrkoråd.	
11. Beronii donationer.	D:o.	Handlanden K. B. Beronius.	—	3	200	3,350	D:o d:o.	
12. Norstedts fond.	Diverse ändamål, barnahjelp m. m.	Mlle Sara Lovisa Norstedt.	—	—	130 ²⁰	5,416 ⁰²	D:o d:o.	
13. Hebbes donation.	D:o, barnavård m. m.	Kgl. Sekreter Ph. Hebbe.	—	—	500	10,000	D:o d:o.	
14. Arhenii d:o.	Till hjon på Sabbatsberg.	Handlanden A. W. Arrhenius.	—	161	300	6,000	D:o d:o.	
15. F. d. Riddarholmsförsamlingens enskilda pensionskassa.	Pensionsutdelning.	—	—	5	125	3,064 ⁶²	D:o d:o.	
16. Kollektmedelskassan för fattiga nattvardsbarn.	Beklädnad åt fattiga nattvardsbarn.	—	—	—	298	3,251 ¹⁴	D:o d:o.	
17. Otterska fonden.	Pensionsutdelning.	—	—	19	1,100	22,000	D:o d:o.	
18. Boyeska d:o.	D:o.	—	—	6	900	18,075	D:o d:o.	
19. Söderströms d:o.	Tillfälliga understöd.	Skomakareäldermannen C. U. Söderström.	—	—	100	2,000	D:o d:o.	
20. Pfeils testamente.	Pensionsutdelning.	—	—	6	50	1,000	D:o d:o.	
21. Rogstadii d:o.	D:o.	—	—	6	25	500	D:o d:o.	
22. Keys d:o.	D:o.	—	—	2	118 ¹²	2,362 ⁵⁰	D:o d:o.	
23. Toutins d:o.	D:o.	—	—	4	27 ⁸⁰	556	D:o d:o.	
24. Zetterstens d:o.	D:o.	—	—	1	2 ⁵⁰	50	D:o d:o.	
25. Wadströms d:o.	D:o.	—	—	5	12 ⁵⁰	250	D:o d:o.	
26. Michaelssons d:o.	Afkastningen disponeras af Storkyrkoförsamlingens kyrkoherde för tillfälliga understöd.	—	—	—	—	500	D:o d:o.	
27. Okänd gifvares d:o.		—	—	—	—	600	D:o d:o.	
28. Schawes d:o.		—	—	—	—	750	D:o d:o.	
29. Arfvedsons d:o.		—	—	—	—	7,500	D:o d:o.	
30. Metzgers d:o.	Pensionsutdelning.	—	—	—	—	3,500	D:o d:o.	
31. Brogrens d:o.		Uppbördskommissarien Carl Brogren.	—	2	50	1,000	D:o d:o.	
32. Kraftiska skolan.	Fri undervisning till fattiga borgarbarn.	Hofinstrumentmakaren Mattias Peter Kraft.	1807 ¹⁹ ₁₀	30	3,273 ⁸²	62,156 ³⁵	Nikolai skolråd.	
33. Nikolai församlings barnkrubba.	Barnavård.	—	—	—	2,583 ²⁶	7,667 ⁰⁴	En styrelse.	
34. Sporrongs fond.	Gåfva till fattighjonen.	Enkefru U. E. Sporrang.	1824 ¹⁸ ₉	153	150	3,000	Klara fattigvårdsstyrelse.	
35. Stråhles d:o.	Pensioner till 2:ne tjänstemansenkör.	Enkefru H. M. Stråhle.	1829 ²⁸ ₃	2	150	3,000	D:o d:o.	
36. Meuniers d:o.	D:o till 2:ne fattiga gummor.	Mlle S. M. Mennier.	1840 ²⁶ ₅	2	150	3,000	D:o d:o.	
37. Holmbergs d:o.	Gåfva till blinda fattighjon.	Handl. N. Holmberg.	1853 ²⁹ ₅	—	75	1,500	D:o d:o.	
38. Hülphers d:o.	Pensioner till 12 fattiga eukör.	Handl. J. V. Hülphers.	1812 ³⁰ ₄	12	300	6,000	D:o d:o.	
39. Qvidings d:o.	Gåfvor till pauvres honteuses.	Enkefru B. C. Qviding.	1859 ²⁴ ₃	28	1,440	32,000	D:o d:o.	
40. Lindgrens d:o.	Gåfva till enka med flesta barn.	Direktör Lindgren.	1802 ¹ ₁₂	1	15	300	D:o d:o.	
41. D:o d:o.	" " fattighjonen.	D:o.	"	—	25	500	D:o d:o.	
42. D:o d:o.	Till middagsmåltid åt styrelsen.	D:o.	"	3	25	500	D:o d:o.	
43. Bohlius d:o.	" fattighjonen.	Handl. Bohlin.	1796 ¹⁹ ₄	—	32 ⁹⁰	658	D:o d:o.	
44. Fuhrmans d:o.	" d:o.	Källarm. P. H. Fuhrman.	1772 ²¹ ₂	—	22 ⁰⁸	—	D:o d:o.	
45. D:o d:o.	" Adolf Fredriks fattighjon.	D:o.	"	—	7 ⁷⁸	597 ²²	D:o d:o.	
46. En ärlig mans d:o.	" det fattigaste hushåll.	—	1785 ¹⁷ ₃	1	30	600	D:o d:o.	
47. Tunelii d:o.	Pensioner till 4 fattiga enkör eller jungfrur.	Handl. J. Tunelius.	1833 ²⁸ ₆	4	300	6,000	D:o d:o.	
48. Godus d:o.	D:o " 2:ne d:o d:o.	Segelmak. H. Godus enka.	1787 ¹⁴ ₄	2	27 ⁷⁸	555 ⁵⁶	D:o d:o.	
49. Pihlgrens d:o.	D:o " 2:ne dygdiga flickor.	Mlle C. E. Pihlgren.	1813 ⁹ ₈	2	75	1,500	D:o d:o.	

50. Lundblads d:o.	Gåfva till familj med barn.	Hofslagaren J. Lundblad.	1843 ¹⁰ / ₈	1	17 ¹⁹	343 ⁷⁶	D:o	d:o.
51. Lieberts d:o.	$\frac{3}{4}$ af räntan till fattighjonen; $\frac{1}{4}$ till kapitalet.	Sejlaren Liebert.	1832 ¹⁸ / ₁₂	—	200	5,028 ⁴¹	D:o	d:o.
52. En ärlig mans d:o.	Pension till en ärlig flicka.	—	1782 ¹ / ₁₁	1	22 ⁵⁰	450	D:o	d:o.
53. Ugglas d:o.	Till styrelsens godfinnande.	Grefve af Ugglas.	1855 ³¹ / ₁₀	3	100	2,000	D:o	d:o.
54. Berggrens d:o.	» kläder åt fattighjonen.	Hyrkusken M. Berggren.	1857 ¹⁴ / ₃	—	375	7,500	D:o	d:o.
55. Wiers d:o.	» fattighjonen.	Bryggaren Wiers enka.	1783 ¹² / ₁₂	—	57 ¹¹	1,682 ²⁴	D:o	d:o.
56. D:o d:o.	» Adolf Fredriks fattighjon.	D:o.	—	—	27	—	D:o	d:o.
57. Forsmans d:o.	Pensioner till 2:ne borgarenskor.	Tapetseraren Forsman.	1858 ¹⁰ / ₂	2	75	1,500	D:o	d:o.
58. Bergqvists d:o.	D:o till en ogift dotter, som försörjer sin moder.	Mlle Bergqvist.	1861 ² / ₅	1	50	1,000	D:o	d:o.
59. Säterströms d:o.	Till styrelsens godfinnande.	Karduansmak. Säterström.	—	1	31 ⁵⁰	630	D:o	d:o.
60. F. d. kolerafond.	» d:o d:o.	—	—	4	40 ¹⁰	801 ³⁴	D:o	d:o.
61. Brobergs fond.	Lifränta till 2:ne personer, sedan till fattiga inom Klara församling.	Viktualiehandl. C. J. Broberg.	1845 ² / ₅	2	550	11,000	D:o	d:o.
62. Sofie Hoppenstedts d:o.	Till fattiga flickor i Klara barnhem och Tysta skolan.	Fru Adlersparre.	1871 i apr.	1	15	300	D:o	d:o.
63. Löwens d:o.	Understöd åt fattiga.	Presidenten J. Löwen.	1774 ¹⁹ / ₁₂	29	166	3,333	Klara församlings kyrkoråd.	
64. Segercronas d:o.	D:o d:o.	Statssekr. E. C. Segercrona.	1787 ¹⁷ / ₁₂	11	250	5,000	D:o	d:o.
65. Mörnens d:o.	D:o d:o.	Fröken Ulrika Mörner.	1810 ¹⁰ / ₁₀	3	75	1,500	D:o	d:o.
66. Stjerngranats d:o.	D:o d:o.	Enkefru Stjerngranat.	1819	3	240	4,800	D:o	d:o.
67. Hallgrens d:o.	D:o d:o.	Assessorskan Hallgren.	1828	3	75	1,500	D:o	d:o.
68. Gothers d:o.	D:o d:o.	Mlle Gothe.	1838 ¹⁷ / ₅	1	37 ⁵⁰	750	D:o	d:o.
69. Nordfors d:o.	D:o d:o.	Öfverstinnan Nordfors.	1842 ¹² / ₄	1	25	500	D:o	d:o.
70. Hallgrens d:o.	D:o d:o.	Mlle Hallgren.	1841 ²⁵ / ₁₀	1	75	1,500	D:o	d:o.
71. Ekströms d:o.	D:o d:o.	Grosshandl. H. E. Ekström.	1842 ¹⁰ / ₂	10	75	15,000	D:o	d:o.
72. Bagges d:o.	D:o d:o.	Mlle F. E. Bagge.	1849 ⁴ / ₅	1	150	3,000	D:o	d:o.
73. Bernegans d:o.	D:o d:o.	Kamrer G. W. Bernegau.	1852 ⁴ / ₃	1	1,500	30,000	D:o	d:o.
74. Krutmeijers d:o.	D:o d:o.	Kanslirådinnan B. Krutmeijer.	1854 ¹⁰ / ₁₁	1	300	8,000	D:o	d:o.
75. Wadströms d:o.	D:o d:o.	Jungfru Wadström.	1791	—	250	—	D:o	d:o.
76. Falks d:o.	D:o d:o.	Jungfru Falk.	1810	—	300	—	D:o	d:o.
77. Bolins d:o.	D:o d:o.	Handl. Bolin.	1802	—	69	544	D:o	d:o.
78. Kyrkokassan.	D:o d:o.	Klara kyrka.	1812	—	290	—	D:o	d:o.
79. Pukes fond.	D:o d:o.	Grefvinnan Puke.	1864 ⁸ / ₅	1	50	1,000	D:o	d:o.
80. Cederschiölds d:o.	D:o d:o.	Dep.-Chefen Cederschiöld.	1865 ²⁹ / ₅	4	100	2,000	D:o	d:o.
81. Öbergs d:o.	D:o d:o.	Mlle Ch. Öberg.	1874 ¹ / ₂	5	250	5,000	D:o	d:o.
82. Krutmeijers d:o.	Utdelas till de i församlingens fattighus intagna.	Enkefru B. Krutmeijer.	1854 ²³ / ₁₂	—	141	2,832	D:o	d:o.
83. Roos d:o.	Understöd åt fattiga.	Majoren Axel Roos.	1878 ¹⁸ / ₁₁	1	50	1,000	D:o	d:o.
84. Barnhjelpsfonden.	Till mat och beklädnad åt fattiga barn.	H. E. Grefve C. de Geer med 10,000; åtskilliga andra församlingsbor med 5,000.	1836 ⁴ / ₁	—	811	15,000	Jakobs och Johannis förs:rs fattigvårdsstyrelse.	
85. Benedicks testamentsfond.	Till hjälp för de fattiga utöfver hvad dessa enligt fattigvårdsförfattningarna bekomma, eller för sådana fattiga, som icke af fattigvårdssamhällena erhålla understöd.	Brukspatronen E. O. Benedicks.	1876 ²⁵ / ₁	4	140	2,000	D:o	d:o.
86. De Geers donationsfond.	Till fortsättandet och driften af församlingens arbetshus.	Kammarherren, Frih. C. de Geer.	1796 ¹⁷ / ₅	—	137	2,500	D:o	d:o.
87. D:o d:o.	Till understöd åt några utöfver det hittills vanliga antalet af församlingens fattighus intagna personer.	Hans Exc. Grefve C. de Geer.	1850 ² / ₄	13	840	15,150	D:o	d:o.
88. D:o d:o.	Till understöd åt fattiga barn inom församlingen, hvilka fyllt 14 år, men af sjukdom eller annan orsak äro oförmögna att sig försörja, samt såsom tillfälligt understöd åt andra fattiga af hvilken ålder som helst, hvilka befinna sig uti en hjälplös belägenhet.	Densamme.	1859 ¹⁰ / ₇	13	489	7,500	D:o	d:o.
89. Ekholms testamentsfond.	Räntan tillfaller fattiga medborgares enkor och minderåriga barn med 30 kr. hvar årligen.	Guldsmeden J. Ekholm.	1806 ⁵ / ₆	4	120	2,522 ⁵⁰	D:o	d:o.
90. Fuhrmans d:o.	Räntan skall användas till undfägnad midsommaraftonen åt församlingens fattighushjon.	Hofkällaremästaren P. H. Fuhrman.	1772 ²² / ₂	—	21	383 ³³	D:o	d:o.
91. Godus d:o.	Årliga räntan skall utgå till underhåll för 2:ne inom församlingen boende ärliga och välfredjade hederliga enkor eller ogifta fruntimmer, som uppnått 60 års ålder, eller ock sådana yngre, som genom sjukdom eller lyten äro urståndssatta att sig genom arbete försörja.	Segelsömmarenskan C. Godu.	1791 ¹² / ₂	2	33	555 ⁵⁶	D:o	d:o.
92. Gyldenstolpes donationsfond.	Till understöd åt 2:ne åldriga sjuka personer helst af församlingens fattighus.	Grefve A. G. Gyldenstolpe.	1855 ³⁰ / ₁₁	2	108	1,800	D:o	d:o.
93. Hederhielms testamentsfond.	Räntan skall hvarje halfår utdelas till fattiga, födda inom Jakobs församling.	Kammar-Revisionsrådet G. O. Hederhielm.	1797 ²² / ₂	2	55	1,000	D:o	d:o.
94. Helins donationsfond.	Räntan skall lika fördelas emellan de af Jakobs—Johannis församlings fattighus intagna hjon.	Enkefru Lona Helin.	1815 ¹⁹ / ₆	—	165	3,000	D:o	d:o.
95. Holmbergs testamentsfond.	Räntan skall användas till förökande af den dagliga kosten för de på församlingens fattighus intagna blinda hjon.	Kryddkramhandl. N. Holmberg.	1853 ²³ / ₅	—	82	1,500	D:o	d:o.
96. Horns d:o.	Till understöd åt "pauvres honteuses", isynnerhet gamla, döfva, blinda eller annorledes vanföra.	Grefvinnan A. S. Horn.	1858 ²⁰ / ₁	5	247	4,500	D:o	d:o.
97. Kihlströms testamentsfond.	Räntan utdelas årligen på stiftarens dödsdag, den 12 december, till församlingens fattighushjon.	Slagtaren J. G. Kihlström.	1830 ¹¹ / ₁₁	—	194	3,536 ⁹⁶	D:o	d:o.
98. Noréens pensionsfond.	Till smärre pensioner åt dygdiga och behöfvande tjenstemänsenkor och döttrar af civil- och militärstånd samt borgaredöttrar.	Kanslirådet J. E. Noréen.	1803 ¹ / ₆	117	2,760	52,500	D:o	d:o.

Tab. N:o 5. (Forts.) FROMMA STIFTELSE, STIPENDIEFONDER, PENSIONSANSTALTER M. M.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Stiftelsens namn.	Stiftelsens ändamål.	Stiftarens namn och yrke.	Stiftelsens år och dag.	Utdelning år 1880 till antal perso- ner.	af nedan- stående hela belopp. Kronor.	Stiftelsens storlek vid slutet af år 1880. Kronor.	Stiftelsen förvaltas af:	Anmärkn.
99. Normans testamentsfond.	Räntan utdelas årligen på stiftarinnans dödsdag, den 8 Maj, till församlingens fattighushjon.	Hushållerskan B. M. Norman.	1829 $\frac{9}{6}$	—	82	1,500	Jakobs och Johannis förs:s fattigvårdsstyrelse.	
100. "En okänd gifvares dona- tionsfond."	Till underhåll af fattiga och vanlottade barn inom för- samlingen.	—	1855 $\frac{29}{12}$	1	100	3,000	D:o d:o.	
101. P--s d:o.	Räntan till gifva åt de fattiga i församlingen.	—	1865 $\frac{9}{12}$	1	30	500	D:o d:o.	
102. Reinsteds d:o.	Räntan skall utdelas i 5 lika lotter till vissa uppgifna personer och efter deras död till andra behöfvande, helst enkor och ogifta döttrar efter embetsmän i sta- tens embetsverk.	Testamentstagarne efter enke- fru M. H. Reinstedt.	1846 $\frac{1}{9}$	5	412	8,250	D:o d:o.	
103. Sandbergs testamentsfond.	Räntan till något fattigt fruntimmer af bättre stånd.	Fröken C. Sandberg.	1812 $\frac{9}{7}$	1	70	1,275	D:o d:o.	
104. Schewes d:o.	Räntan utdelas årligen på Sofadagen till församlingens fattighushjon.	Grosshandlaren R. F. Schewe.	1845 $\frac{16}{6}$	—	41	750	D:o d:o.	
105. Schultzes d:o.	Räntan tilldelas någon behöfvande.	Fröken Carolina v. Schultze.	1845 $\frac{9}{3}$	1	16	300	D:o d:o.	
106. Schwartzers d:o.	Räntan utdelas vid jultiden till fattiga.	Öfverste J. v. Schwartz.	1808 $\frac{27}{1}$	—	16	300	D:o d:o.	
107. Sundströms gifvomedel.	Årliga räntan utdelas nyårsaftonen i tre lika delar till behöfvande och oboligt sjuke handlande eller deras enkör, eller handverkare, eller ock till Jakobs för- samlingens fattiga i allmänhet.	Haudl. C. G. Sundström.	1869 $\frac{3}{8}$	3	104	1,900	D:o d:o.	
108. Söderströms testaments- fond.	Räntan utdelas Sofadagen till församlingens fattighus- hjon.	Mamsell Sofia Söderström.	—	—	54	988 ¹²	D:o d:o.	
109. Wæterdahls d:o.	Räntan utdelas till någon behöfvande i församlingen.	Prostinna C. E. Wæterdahl.	1860 $\frac{25}{3}$	1	16	300	D:o d:o.	
110. Wittings d:o.	Räntan skall årligen Michaelsmessodagen lika fördelas mellan 3:ne enkor och 3:ne faderlösa barn inom för- samlingen, hvilka äro i ömmande och behöfvande om- ständigheter.	Enkefru M. B. Witting.	1782 $\frac{23}{12}$	6	19	430 ⁵²	D:o d:o.	
111. Åkerblads donationsfond.	Till jul- och nyårgåfvor åt fattighushjon.	Spejlsfabrikören J. Åkerblad.	1777	—	4	83 ³³	D:o d:o.	
112. De Geers donation.	Understöd till 6 fattiga af Jakobs och Johannis förs., af hvilka 4 enkor.	K. Cha Ribbing.	1783 $\frac{12}{6}$	6	135	2,250	Kyrkorådet i Jakobs och Johan- nis församling.	
113. Ziervogels d:o.	D:o till ogifta döttrar eller enkor efter embetsmän.	Justitierådet C. Ziervogel.	1824 $\frac{10}{6}$	3	375	7,500	D:o d:o.	
114. Lundblads d:o.	D:o till 2:ne nattvårdsbarn, 1 gosse och 1 flicka.	C. Christina Lundblad.	1865 $\frac{22}{6}$	2	60	1,000	D:o d:o.	
115. Vahlsgörs stipendium.	D:o till ynglingar, som egna sig för studier till inträde i presterliga ståndet.	Enkefru L. M. Vahlsgörs.	1818 $\frac{17}{4}$	1	300	6,000	D:o d:o.	
116. Fru Alms donation.	D:o till fattiga inom församlingen.	Enkefru S. Alm.	1874 $\frac{20}{10}$	—	100	2,000	D:o d:o.	
117. Godlunds testamentsfond.	D:o till fattiga orkeslösa inom församlingen.	Direktör Johan Godlund.	1868 $\frac{1}{7}$	12	240	4,000	D:o d:o.	
118. Behrens donation.	"En liten påökning till Jakobs och Johannis församl:s skoleprester."	Gördelmakaren J. F. Behrens.	—	3	31 ⁵⁰	700	D:o d:o.	1)
119. Sebaldis fond.	Understöd åt meddellöse lärjungar.	Enkefru H. E. Sebaldt.	1797 $\frac{19}{6}$	4	75	—	D:o d:o.	
120. Hedréns fond.	Till böcker åt d:o.	Biskop J. J. Hedren.	—	16	36 ¹⁰	600	D:o d:o.	
121. Hillbergs stipendiefond.	Understöd åt d:o.	"Okänd gifvare."	1865 $\frac{25}{2}$	2	50	1,000	D:o d:o.	
122. Noréns donation.	Understöd vid julen till högst 4 inom Johannis förs. boende enkor eller värlösa barn.	Kamrer Jakob Norén.	1837 $\frac{24}{3}$	4	75	1,500	D:o d:o.	
123. Sebalds d:o.	D:o till enkor efter civile tjenstemän och deras ogifta döttrar (6 st.), 2:ne fattiga gossar i skolåldern och 12 fattiga enkor utan uppgifvet stöd.	Justitiekansleriinnan Ulrika Sebaldt.	1797 $\frac{19}{6}$	20	500	8,333 ³³	D:o d:o.	
124. Brandels d:o.	D:o till fattiga enkor m. fl. inom församlingen.	Auna M. Brandel.	1795 $\frac{29}{7}$	6	135	2,700	D:o d:o.	
125. Carlboms d:o.	—	—	—	1	7 ¹²	125	D:o d:o.	
126. Lindgrens d:o.	Till folkskolans flickor, 6 st., vid julen.	Emil Ch. Lindgren.	1866 $\frac{29}{10}$	6	60	1,000	Skolrådet i Jakobs och Johan- nis församling.	
127. Alms fond.	Att uppmuntra de arbetande klasserna till flit, arbet- samhet och sparsamhet.	Byggmästaren Axel Alm.	1871 $\frac{19}{12}$	—	2,010	4,006	Pastor i Jakob jemte två andre.	
128. Lejas välgörenhetsstiftelse för Jakobs och Johannis församlingens fattiga.	Dels bespising under julhelgen af inom Jakobs och Jo- hannis förs. boende fattiga, dels till beklädnad af fat- tiga skolbarn, dels slutligen till kontant understöd till sådana behöfvande, som icke äro i någon välgö- renhetsinrättning intagna.	Benjamin Leja, Kejserl. Hof- optikus.	1864 $\frac{4}{10}$	—	876	20,000	En direktion med kyrkoherden i Jakob såsom ordförande.	
129. Jakobs och Johannis för- samlingens fri- och fattig- skola (Grewesmühlska sko- lan).	Till fattiga barns undervisning i skolämnen, handslöjd m. m. samt till kläder.	Grosshandl. C. A. Grewes- mühl.	1812 $\frac{1}{4}$	100	8,211 ⁸³	143,825 ⁰⁸	Särskild direktion.	
130. Karells fond.	Understöd åt aflidne prestmäns i fattigdom varande barn.	Kyrkoherden P. Karells enka, Ch. M. Hedendahl.	1849 $\frac{29}{7}$	10	500	9,923 ¹⁰	Kyrkoherdarne i Klara och Jakob.	
131. Wirwachs d:o.	Pension till 11 enkor.	Enkefru C. E. Wirwach.	1788 $\frac{12}{4}$	11	400	k. 8,333 ³³ r. 446 ²⁹	Maria församlingens fattigvårds- styrelse.	
132. Sweders d:o.	D:o till fattiga klädesgarnspinnare.	Rådman M. Sweder.	1772 $\frac{22}{2}$	4	78 ¹⁶	1,708 ⁸⁷	D:o d:o.	

133. Stråhles d:o.	D:o åt 2 enkör.	Enkefru H. M. Stråhle.	1829 ²⁴ / ₃	2	150	3,193'75	D:o	d:o.	
134. Godus d:o.	D:o åt 5 d:o eller ogifta fruntimmer.	Enkefru C. Godu.	1791 ¹² / ₃	4	83'33	1,712'50	D:o	d:o.	
135. Fuhrmans d:o.	Fattighushjonens förplägning midsommardagen.	Källarmäst. P. H. Fuhrman.	1772 ²¹ / ₂	—	255	389'19	D:o	d:o.	
136. Gäfva af en okänd.	Inköp åt fattighushjonen af "Arndts Paradis Lustgård".	—	1796 ³⁰ / ₆	—	—	191'65	D:o	d:o.	
137. Gösches fond.	Fattighushjonens förplägning å H. M. Konungens födelsedag.	Grosshandl. J. H. Gösche.	1781 ²² / ₁₀	—	82'50	1,500	D:o	d:o.	
138. Sahlbergs d:o.	D:o d:o.	Stadsmäklaren J. Sahlberg.	1803 ¹¹ / ₂	—	32'85	499'29	D:o	d:o.	
139. Petrejus d:o.	Gratifikationer å testators dödsdag d. 27 ¹⁰ till 10 personer.	Stadsmäklaren P. Petrejus.	1856 ²⁵ / ₅	10	75	1,515	D:o	d:o.	
140. Östergrens d:o.	Förplägning vid jultiden åt sängliggande sjuka å fattighuset.	Hannfogden L. E. Östergren.	1852 ²⁰ / ₅	—	80	500	D:o	d:o.	
141. Grundbergs d:o.	Understöd åt behöfvande inom församlingen.	Grosshandl. A. N. Grundberg.	1852 ⁹ / ₄	16	100	2,000	D:o	d:o.	
142. Holmbergs d:o.	Förskande af dagliga kosten för blinda fattighushjon.	Kryddkramhandl. N. Holmberg.	1853 ²⁹ / ₅	—	90	1,500	D:o	d:o.	
143. Törnemens och Wistrands d:o.	Behöfvande inom församlingen.	Assessor Törneman och Professor Wistrand.	1864 ²⁸ / ₉	—	—	300	D:o	d:o.	
144. Wertmüllers fond N:o 1.	Uppfostringshjelp för 2:ne varulösa barn.	Ryttmäst. G. Wertmüller.	1864 ⁶ / ₄	3	120	2,170	D:o	d:o.	
145. D:o d:o N:o 2.	Fattighushjonens förplägning å testators födelsedag 23 ² .	D:o.	—	—	127'53	2,012'30	D:o	d:o.	
146. Rothoffs fond.	För församlingens fattiga.	Öf.-Löjtn. F. A. Rothoff.	1862 ⁶ / ₄	2	74	2,128'77	D:o	d:o.	
147. Abrahamsons lifräntefond.	För barn å Gälön och i Philipsonska skolan.	Badaremästaren J. O. Abrahamsson.	1870 ²⁶ / ₂	1	10	383'68	D:o	d:o.	
148. Sandahls fond.	För behöfvande inom församlingen.	Uppbördskomm. J. Sandahl.	1871 ²¹ / ₃	5	100	2,074'45	D:o	d:o.	
149. Kolerafonden.	För barn, hvilka föräldrar lidit i kolera.	—	1878 ³¹ / ₇	2	40	3,640'37	D:o	d:o.	
150. Besparade medel.	—	Uppkomna genom behållning å räntor.	1834	9	55	1,649'84	D:o	d:o.	
151. Östermans fond.	Understöd åt 4 fattiga enkör, 2 af civila och 2 af borgarestånd.	V. Östermans enka.	1868 ³¹ / ₁₀	4	406'64	9,036'31	Maria församlings kyrkoråd.	2)	
152. Möllers d:o.	Understöd åt 3:ne enkör.	Kamrer J. Möller.	1796 ¹⁹ / ₁₁	3	83'34	1,666'67	D:o	d:o.	3)
153. Didrikssons d:o.	Stipendier åt södra latinläroverket.	Enkan H. Didriksson.	1812 ⁴ / ₃	—	75	1,500	D:o	d:o.	4)
154. Ohmans d:o.	D:o d:o.	Enkan H. Ohman.	1791 ¹⁰ / ₂	—	40	800	D:o	d:o.	5)
155. Apelgrens d:o.	D:o d:o.	Mamsell Sofia L. Apelgren.	1811 ¹⁴ / ₂	—	75	1,500	D:o	d:o.	6)
156. Hallgrens d:o.	Åt ett eller flera företrädesvis sjuka och ofärdiga fruntimmer.	Mlle Maria Sofia Hallgren.	1841 ²⁵ / ₁₀	8	75	1,500	D:o	d:o.	7)
157. Dalqvists d:o.	Åt en fattig enka.	Enkan Ch. Dalqvist.	1784 ¹⁷ / ₁₀	1	13'51	337'85	D:o	d:o.	8)
158. Vidmans d:o.	Åt 2:ne inom församlingen boende borgareenkor.	Grosshandl. P. U. Vidmans dotter och mäg. R. Th. Cederschöld.	1859 ²⁴ / ₉	2	55	1,000	D:o	d:o.	
159. Hults d:o.	Till fattigas understöd.	Jungfru A. L. Hult.	1805	6	55	1,100	D:o	d:o.	9)
160. Körners d:o.	" 6 fattiga blinda eller borgare och deras enkör.	f. d. Landtbruk. J. G. Körner.	1860 ¹⁸ / ₁₁	6	150	3,000	D:o	d:o.	
161. Norbergs d:o.	" hederliga fattiga fruntimmer i Maria församling.	Jungfru A. M. Norberg.	1864 ²³ / ₅	2	75	1,500	D:o	d:o.	
162. Femte-Mars-fonden.	" fattiga inom församlingen.	Flera onämnda.	1876 ²¹ / ₉	4	35	700	D:o	d:o.	
163. Cabanis fond.	" aktningvärda behöfvande i d:o.	Enkefru A. Cabani.	1869 ⁹ / ₇	10	100	2,000	D:o	d:o.	
164. 1853 års kolerafond.	" barn hvars föräldrar dött i kolera, eller numera åt fattiga.	Flera stiftare.	1853	7	150	3,000	D:o	d:o.	
165. Botins eller Schönborgs fond.	" tre enkör eller döttrar efter embets- och tjänstemän samt två enkör eller döttrar af handlande eller fabriksidkare; samt en sjettedel af årets ränta till kyrkonotarier.	Grefve Jan Gyllenborg.	1831 ¹² / ₁₀	6	450	9,000	D:o	d:o.	
166. Petreji d:o.	" förmän för obemedlad skolgång i folk- och handtverkskolan.	Skeppsklareraren P. Petrejus.	1847 ² / ₄	—	286'90	6,000	Maria församlings skolråd.	10)	
167. Levins d:o.	" beklädnad åt sådana fattiga barn, som i brist deraf ej kunna bevista skolan.	Fabrikören J. P. Levin och hans hustru.	1856 ¹³ / ₆	—	89'40	1,500	D:o	d:o.	11)
168. Netherwoods d:o.	" uppmantran åt ett fattigt skolbarn.	f. Bankokom. W. Netherwood.	1867 ²⁸ / ₆	1	10	200	D:o	d:o.	
169. Fuhrmans d:o.	Utdelning till fattighushjon.	Källarmäst. P. H. Fuhrman.	1772 ²¹ / ₂	145	9'36	187'83	Katarina förs. fattigvårdststyr.		
170. Godus d:o.	D:o d:o.	Segelmakareenkan C. Godu.	1789 ²⁹ / ₂	8	9	150	D:o	d:o.	
171. En okänd gifvares d:o.	D:o d:o.	—	1804 ²² / ₁₀	145	7'50	150	D:o	d:o.	
172. Nyströms d:o.	D:o d:o.	Rustmästaren Carl Nyström.	1817 ¹¹ / ₆	202	375	7,500	D:o	d:o.	
173. Roos d:o.	Förbättrad kost åt sjuka fattighushjon.	Handelsbokhållaren J. C. Roos.	1818 ¹⁵ / ₇	145	90	1,500	D:o	d:o.	
174. Hedströms d:o.	Utdelning bland d:o.	Sidenfabrikören Carl Hedström.	1822 ²⁵ / ₂	202	150	30,000	D:o	d:o.	12)
175. Ringqvists d:o.	Förbättrad kost åt d:o.	Apotekaren J. F. Ringqvist.	1832 ¹⁴ / ₉	145	375	7,500	D:o	d:o.	
176. Gäderins d:o.	Utdelning åt d:o.	Husgeräds-kammarbetjenten A. Gäderin.	1833 ²¹ / ₁₂	202	225	4,500	D:o	d:o.	
177. Zetterstens d:o.	Julkost åt d:o.	Garfwaren J. H. Zettersten.	1836 ²² / ₄	145	45	750	D:o	d:o.	
178. Lettströms d:o.	Ökad kost åt d:o.	Fattigläkaren G. A. Lettström.	1843 ¹ / ₃	145	150	3,000	D:o	d:o.	
179. Steinmetz d:o.	Utdelning åt d:o.	Grosshandl. J. F. Steinmetz.	1855 ¹³ / ₁	202	150	3,000	D:o	d:o.	
180. Broströms d:o.	D:o åt d:o.	Källarmästaren O. Broström.	1844 ²¹ / ₁₂	202	100	2,000	D:o	d:o.	
181. Holmbergs d:o.	D:o åt blinda d:o.	Kryddkramhandl. N. Holmberg.	1853 ²⁸ / ₅	6	90	150	D:o	d:o.	
182. Bängs d:o.	D:o åt d:o.	Direktören G. Bäng.	1854 ⁷ / ₁₀	202	900	18,000	D:o	d:o.	13)
183. Östergrens d:o.	D:o åt sängliggande sjuka d:o.	Hannfogden L. E. Östergren.	1852 ²⁹ / ₅	—	25	500	D:o	d:o.	
184. Törnqvists d:o.	Ökad kost åt fattighus- och försörjningshjon.	Kamreraren C. Törnqvist.	1866 ³⁰ / ₄	202	730	14,600	D:o	d:o.	14)
185. Tengströms d:o.	D:o åt fattighushjon.	Kamreraren C. Tengström.	1864 ⁶ / ₁	145	105	2,100	D:o	d:o.	
186. D:o d:o.	Pensioner åt 4 fattiga enkör och 4 fattiga tjänstehjon.	D:o.	—	8	400	8,000	D:o	d:o.	
187. Godus d:o.	D:o åt enkör eller döttrar till 1 civil tjänsteman, 1 prest, 1 militär och 1 borgare.	Segelmakareenkan C. Godu.	1797 ¹² / ₂	4	66'67	1,333'33	D:o	d:o.	

Tab. N:o 5. (Forts.) FROMMA STIFTELSE, STIPENDIEFONDER, PENSIONSANSTALTER M. M.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Stiftelsens namn.	Stiftelsens ändamål.	Stiftarens namn och yrke.	Stiftelsens år och dag.	Utdelning år 1880		Stiftelsens storlek vid slutet af år 1880. Kronor.	Stiftelsen förvaltas af:	Anmärkn.
				till antal personer.	af nedanstående hela belopp. Kronor.			
188. Östbergs fond.	Pension åt 1 qvinna bland paupes houteuses.	Öfvervägaren F. Jul. Östberg.	1813 27/2	1	24	400	Katarina förs:s fattigvårdsstyr.	
189. Bohman E:sons d:o.	Vedutdelning till fattiga inom församlingen.	Viktualiehandl. E. Bohman E:son.	1822 29/2	—	225	4,500	D:o d:o.	
190. Almgrens d:o.	En pension å 37:50 och en å 15 kr.	Advokatfiskalen J.P. Almgren.	1822 9/4	2	52:50	1,050	D:o d:o.	
191. Strähles d:o.	Pensioner åt 2 civile tjenstemäns enkör.	Kamrerarenskan H. Strähle.	1829 28/3	2	180	3,000	D:o d:o.	
192. Flobergs d:o.	D:o åt en fattig borgarenska.	Guldsmeden Sven Floberg.	1830 23/7	1	—	—	D:o d:o.	
193. Bångs d:o.	Fattiga skolbarns beklädnad.	Direktör G. Bång.	1854 7/10	—	375	7,500	D:o d:o.	
194. Oxengii d:o.	Pensioner åt 3:ne fattiga fruntimmer.	Kammarrättsråddinnan B. Ch. Oxengius.	1853 26/5	3	150	3,000	D:o d:o.	
195. Stokves d:o (Stenbergsska stiftelsen).	Gratialer åt fattiga inom församlingen.	Enkefru C. Ch. Stokve.	1873 27/6	10	150	3,000	D:o d:o.	
196. Ehrenpähls stipendiefond.	Premier åt lärjungar.	Assessor A. Ehrenpähl och hans hustru.	1781 17/6	—	15	250	Katarina församlings kyrkoråd.	
197. Gråbergs d:o.	D:o åt i säng skickliga lärjungar.	Kantor E. Gråberg.	—	—	30	500	D:o d:o.	
198. Katarina församlings donation.	Böcker åt fattiga skolbarn.	—	1814 16/11	—	10	—	D:o d:o.	
199. Godus testamentsfond.	Pensioner.	Segelmakarenskan C. Godu.	1787 14/4	12	348:32	8,333:32	D:o d:o.	
200. Öfverströms d:o.	D:o och lifräntor.	Kyrkoherden F. W. Öfverström.	1865 2/9	13	1,000	20,238:32	D:o d:o.	
201. Görckes donationsfond.	Premier åt ett eller två fattiga skolbarn.	Enkefru Ch. Görcke.	1874 6/11	2	100	2,000	Katarina församlings skolråd.	
202. Holmbergsska donationsfonden.	Undervisning i handslöjd åt fattiga flickor.	Handl. Nils Holmberg.	1860 21/8	—	250	5,000	D:o d:o.	
203. Fond, stiftad af en "okänd".	Premier i folkskolan.	—	1829 18/6	—	25	500	D:o d:o.	
204. Godus fond.	Till 3 pensioner åt enkör eller ogifta fruntimmer i församlingen.	Segelmakaren Godus enka.	1791 12/2	3	61:25	1,398:07	Kungsholms fattigvårdsstyrelse.	
205. Möllers d:o.	" särskild utdelning inom eller utom fattighuset.	Brukspatronen J. Ph. Möller.	1801 17/4	63	25	520	D:o d:o.	
206. D:o d:o.	" fattighjonens förplägning midsommar och jul.	D:o.						
207. von Torkens d:o.	" sjuka och sängliggande inom fattighuset.	Kaptenen von Torken.	1813 2/1	5	29	939:73	D:o d:o.	
208. Noréens d:o.	" utdelning efter godtfinnande.	Kanslirådet Noréen.	1811 27/12					
209. Roos' d:o.	" d:o åt fattiga och sängliggande inom fattighuset.	Handelsbetjenten Roos.	1818 15/7	11	132	2,830:29	D:o d:o.	
210. Stagnans d:o.	" förplägning af fattighushjonerna samt 3:ne pensioner å 30 kr. och 3:ne å 15 kr.	Trädgårdsmästaren Stagnan.	1826 29/11					
211. En okänd välgörarens gåfva.	" fattiga och värnlösa barns uppfostran och vård.	Anses vara en grosshandl. vid namn Pomerische.	1826 23/4	1	5	2,196:46	D:o d:o.	
212. Carlgröns fond.	" utdelning åt fattighjonerna.	Sergeanten Carlgrön.	1818 5/5	63	75	1,540	D:o d:o.	
213. Möllers d:o.	" fattiga barns uppfostran och vård.	Brukspatronen S. Möller.	—	—	—	1,308:10	D:o d:o.	
214. Tharmouths d:o.	" kläder åt fattighjonerna, synnerl. gamla tjenare.	M:lle A. Tharmouth.	1850 26/2	—	—	1,880:84	D:o d:o.	
215. Holmbergs d:o.	" blinda fattighjon.	Kryddkrämhandl. Holmberg.	1853 28/5	1	16	2,907	D:o d:o.	
216. Sjöstedts testamentsfond.	" fattiga sjuka och ålderstigna.	Repslagareäldermannen O. Sjöstedt och hans hustru.	1815 19/11	7	300	5,154:67	Kungsholms förs:s kyrkoråd.	
217. Hallgröns d:o.	" behöfvande fruntimmer.	M:lle M. S. Hallgren.	1841 25/10	3	75	1,572:44	D:o d:o.	
218. Bomans d:o.	" 2:ne fattiga välfredade ålderstigna inom församlingen.	Kammarskr. E. Boman.	1817 9/7	5	100	1,740:73	D:o d:o.	
219. Lindblads d:o.	" enkör efter ståndspersoner eller borgare.	Lifmedikus C. A. Lindblad.	1822 26/11	5	100	2,025:42	D:o d:o.	
220. Lagermans d:o.	" sängliggande fattiga och föräldralösa.	Handl. J. Lagerman.	1780 5/7	3	135	2,565:21	D:o d:o.	
221. "En okänd välgörarens gåfva."	" skolans bästa.	—	—	—	100	4,600	D:o d:o.	
222. Rymans fond.	För inrättande af ett fattighus på Ladugårdslandet.	Gulddragaren J. Rymman.	1784 27/3	25	104	4,887:39	Ladugårdslands förs:s fattigvårdsstyrelse.	
223. Asplunds d:o.	D:o d:o.	Handl. A. Asplund.	—	—	20	795:20	D:o d:o.	
224. Hellmans d:o.	Till jul- och nyårgåfva åt fattighushjonerna.	Assessoren Hellman.	—	—	40	500	D:o d:o.	
225. Bomans d:o.	" understöd åt fattiga utom fattighuset.	Handl. E. Boman.	—	12	74	3,000	D:o d:o.	
226. Roschii d:o.	" d:o d:o.	Repslagaren O. Roschius.	—	—	60	866:67	D:o d:o.	
227. Holmbergs d:o.	" förbättrande af kosten för de å fattighuset intagna blinda hjon.	Handl. Nils Holmberg.	1853 28/5	—	96	1,500	D:o d:o.	
228. Falks d:o.	" understöd åt fattiga.	Enkefru Maria Falk.	1796 19/5	7	34	1,000	D:o d:o.	
229. Godus d:o.	" d:o.	Segelsömmarenskan C. Godu.	—	2	32	850	D:o d:o.	
230. Fuhrmans d:o.	" förplägning af fattighushjonerna midsommarkdagen.	Källarmäst. P. H. Fuhrman.	—	—	10	183:33	D:o d:o.	
231. Hays d:o.	" förbättrande af hjonens kost under sjukdom.	Friherrinnan Carolina Hay.	1859 6/7	—	25	500	D:o d:o.	
232. Spörroongs d:o.	" utdelning Mariadagen åt fattiga.	M:lle Anna Maria Spörroong.	1862 19/3	5	45	750	D:o d:o.	
233. Erikssons d:o.	" fördelning mellan 6 ålderstigna fruntimmer.	Enkefru L. K. Chr. Eriksson.	1866 24/4	1	50	1,000	D:o d:o.	
234. Hultgröns d:o.	" fattigvårdsstyrelsens godtfinnande.	Enkan Anna Brita Hultgren.	1866 7/4	—	—	500	D:o d:o.	
235. Beklädnadsfonden.	" beklädnad af fattiga skolbarn.	—	1869	—	1,521	19,150	D:o d:o.	
236. Sätterströms fond.	" utdelning åt gamla sängliggande män och qvinnor, samt fader- och moderlösa barns underhåll.	Karduansmakaren John Sätterström.	1828	—	—	45,000	D:o d:o.	

237. Brandels fond.	» understöd åt fattiga barn och andra.	Fröken A. S. Brandel.	1867 ¹⁵ / ₆	Till fattiga natt- vårds- barn. D:o.	150	62,588'40	Ladugårdslands kyrkoråd.	församlings	27)
238. Selenii d:o.	» d:o åt fattiga barn.	Källaremästaren C. L. Selenius.	1865 ¹¹ / ₁	150	5,241	D:o	d:o.		
239. Sjöstedts d:o.	» till barnkrubba och småbarnsskola.	Prosten N. J. Sjöstedt.	1856 ³ / ₆	472'50	9,000	D:o	d:o.		
240. Widings d:o.	» pensioner och skolpremier.	Kyrkoherden L. P. Widing.	1814 ³¹ / ₈	5	6,815'33	D:o	d:o.		
241. Boman-Erikssons d:o.	» en läro- och arbetsanstalt.	Viktualiehandl. E. Boman.	1814 ¹⁸ / ₆	—	9,843'30	D:o	d:o.		
242. Folckers och Barks d:o.	» pension åt en fattig kvinna.	C. Ch. Bark.	1867 ²⁵ / ₆	Lifanta 1	2,016'40	D:o	d:o.		
243. Petterssons d:o.	» premier i Djurgårdsskolan.	Handl. P. Pettersson.	1878	—	—	D:o	d:o.		
244. Lindsténs stipendiefond.	» understöd åt lärjunge vid Ladugårdslands allm. läroverk.	Subskribenter.	1879 ²⁷ / ₁	—	55'12	1,050	D:o	d:o.	
245. Bethuns fond.	» julgåfvor åt fattiga fruntimmer.	Mlle Anna Bethun.	—	21	153'28	2,404	D:o	d:o.	
246. Wadströms d:o.	» d:o.	—	—	3	16'50	300	D:o	d:o.	
247. Enkefru Ferns d:o.	» d:o.	—	—	9	37'70	500	D:o	d:o.	
248. Godus d:o.	» 2-ne enkör eller ogifta, 60 år gamla.	Sege'sömmareenkan C. Godu.	1787 ¹⁴ / ₄	2	33	560	Adolf Fredriks fattigvårdsstyrelse.	församlings	28)
249. Falks d:o.	» fattiga.	Enkan M. Falk.	1796 ¹³ / ₆	10	30	500	D:o	d:o.	29)
250. Westmans d:o.	» inträde på fattighus sökande.	Ryttmästaren J. Westman och hans hustru.	1804 ²⁰ / ₃	8	144	2,700	D:o	d:o.	30)
251. Okänds d:o.	» sjuka och sängliggande å fattighuset.	—	1817 ¹ / ₄	—	10	200	D:o	d:o.	
252. Nordenstolpes d:o.	» blinda på fattighuset.	Kammarrådet T. Nordenstolpe.	1805 ¹ / ₅	—	45	900	D:o	d:o.	31)
253. Filéens d:o.	» fattiga enkör i Stockholm.	Kommerserådet P. E. Filéen.	1822 ⁷ / ₉	17	862'50	17,500	D:o	d:o.	
254. Teniels d:o.	» församlingens flickskola.	Mlle U. Teniell.	1831 ²⁰ / ₆	—	75	1,500	D:o	d:o.	
255. Lieberts d:o.	» på fattighus intagna.	Sejlar-äldermannen Liebert och hans hustru.	1832 ⁸ / ₁₂	150	187'50	4,575	D:o	d:o.	32)
256. Leijonhufvuds d:o.	» nödställda likar.	Kapten. Frih. A. Leijonhufvud.	1831 ¹⁵ / ₆	4	60	1,200	D:o	d:o.	33)
257. D:o d:o.	» sjuka och gamla på fattighus.	D:o.	1841 ³ / ₁	2	15	300	D:o	d:o.	34)
258. Bajjards d:o.	» äldriga, ogifta döttrar af embets-, tjänste-, eller borgersmän m. fl.	Kamrer Bajjard.	1833 ³⁰ / ₈	3	225	4,500	D:o	d:o.	
259. D:o d:o.	» sängliggande på fattighus.	D:o.	1833 ³⁰ / ₄	—	75	1,500	D:o	d:o.	35)
260. Undéns d:o.	» nödställda af ofrälse stånd.	Handl. A. E. Undén.	1837 ²⁰ / ₂	2	100	2,700	D:o	d:o.	
261. Holmbergs d:o.	» på fattighus intagna blinda.	Handl. Nils Holmberg.	1833 ²⁸ / ₅	—	75	1,500	D:o	d:o.	
262. Beklädnadsfond.	» fattiga skolbarns beklädnad.	—	—	—	—	200	D:o	d:o.	
263. Bolins fond.	» d:o d:o.	Majoren, Frih. Foek.	1843 ²⁷ / ₂	—	120	500	D:o	d:o.	
264. Berggrens d:o.	» kläder åt fattighushjon.	Fabriksidkaren Ljunglöf.	—	—	—	1,500	D:o	d:o.	
265. Lundgrens d:o.	» fattiga enkör, ej under 60 år, företrädesvis tjänstemannaklass.	Okänd.	1865 ²⁹ / ₆	—	—	200	D:o	d:o.	36)
266. Westfeldts d:o.	» uppföstran af fattiga barn.	Bryggaren O. G. Bolin.	1862 ¹ / ₁₁	—	150	3,000	D:o	d:o.	37)
267. A—n Hj. d:o.	» en för gudsfruktan och hedrande vandel känd famlj, der en af makarna är död, ej sjuk.	Hyrkusken M. Berggren.	1837 ²⁴ / ₃	—	75	1,500	D:o	d:o.	38)
268. Reinholds d:o.	» 2-ne behöfvande, helst af borgerlig härkomst.	Kammarjunkaren C. von Köhler och hans hustru.	1857 ² / ₃	4	375	7,500	D:o	d:o.	39)
269. Hartmans testamentsfond.	Understöd åt fattiga lärjungar i församlingens skola.	Enkan Maria Westfeldt.	1869 ¹⁰ / ₁₀	1	100	2,000	D:o	d:o.	40)
270. Wickholms stiftelse.	D:o åt fattiga faderlösa barn.	Okänd.	1873 ²⁶ / ₅	1	50	1,000	D:o	d:o.	41)
271. Lindbergs donation.	D:o med kläder åt fattiga barn inom församlingen.	Bagaren E. Reinhold.	1876, okt.	2	75	1,500	D:o	d:o.	42)
272. Widboms d:o.	D:o åt s. k. pauvres honteux.	Bryggaren N. Hartman.	1837 ² / ₃	—	—	2,340'50	Adolf Fredriks förs. kyrkoråd.		
273. Stenberg's d:o.	Kläder och böcker åt fattiga barn.	Lumphaudl. P. A. Wickholm.	1850 ²⁴ / ₅	35	290	6,500	D:o	d:o.	
274. Schwartz stiftelse.	Till sömnadsundervisningens förbättrande i Adolf Fredriks församlings skola.	Enkefru Lindberg.	1859 ¹ / ₄	2	12	200	D:o	d:o.	
275. Ruckmans donation.	Kläder och böcker åt fattiga barn.	Mlle Aug. Widbom.	1877 ¹¹ / ₇	—	—	1,000	D:o	d:o.	43)
276. Meijerbergs fond.	Till Adolf Fredriks församlings arbetsskola för gossar.	Handl. And. Stenberg.	1860 ⁷ / ₅	14	120	2,000	D:o	d:o.	
277. Bäarenhielms d:o.	» d:o d:o.	Kontrollören C. F. Schwartz.	1861 ¹² / ₂	56	58	1,174	Adolf Fredriks förs. skolråd.		
278. Fischers testamente.	» husfattiga.	Mlle Maria Ruckman.	1860 ²⁹ / ₁	1	30	500	D:o	d:o.	
279. Gählstorffs d:o.	» behöfvande sjömän och deras enkör.	Folk-koleinspektören C. J. Meijerberg.	1875 ²³ / ₂	1	5	100	D:o	d:o.	
280. Garvens donation.	» behöfvande fruntimmer.	Kamrer N. G. Bäarenhielm.	1875 ⁵ / ₆	50	50	1,000	D:o	d:o.	
281. Hebbes testamente.	» fattiga och skolbarn.	Kapten Joh. I. Fischer.	1772 ¹⁴ / ₅	7	83	1,666	Tyska församlis föreståndare.		
282. Hebbes d:o.	» husfattiga.	Kapten I. I. Gählstorff.	1870 ⁷ / ₇	4	50	1,000	D:o	d:o.	
283. Kleinsorgs d:o.	» obemedlade flickors uppföstran.	Fru I. E. Garven.	1872 ¹ / ₁₁	1	50	1,000	D:o	d:o.	
284. Kellners d:o.	» fattiga barn.	Brukspatron A. Hebbe.	1824	11	525	10,500	D:o	d:o.	
285. Lieberts d:o.	» tyska skolan.	Komm.-rådet S. B. Hebbe.	1803 ⁵ / ₇	10	150	3,000	D:o	d:o.	
286. Lohes d:o.	» d:o.	Fru M. E. Kleinsorg.	1785 ¹² / ₁	6	180	3,000	D:o	d:o.	
287. Müllers d:o.	» fattiga.	Fru D. Kellner.	1747 ¹¹ / ₇	—	25	571	D:o	d:o.	
288. Rohlthies donation.	» kyrkoetjening och deras enkör.	Sejlarerna J. F. Liebert.	1832 ¹⁸ / ₁₂	—	90	1,500	D:o	d:o.	
289. Reinholds testamente.	» fattiga.	A. Lohé.	1759 ²⁷ / ₂	—	60	1,000	D:o	d:o.	
290. von Schewens d:o.	» behöfvande skolgossar.	Komm.-rådet J. C. Müller.	1832 ⁶ / ₅	12	225	7,500	D:o	d:o.	
291. von Schenkels d:o.	» fattiga.	Kyrkoherden J. Rohlthie.	1864 ¹ / ₅	2	60	1,000	D:o	d:o.	
292. von Schwartzers d:o.	» studerande.	Bagaren Edv. Reinhold.	—	2	75	1,500	D:o	d:o.	
293. Scholz d:o.	» studerande.	J. B. von Schewen.	—	—	43	970	D:o	d:o.	
		Komm.-rådet D. v. Schenkel.	1807 ¹² / ₆	4	150	3,000	D:o	d:o.	
		F. von Schwartz.	1811 ⁶ / ₄	1	15	300	D:o	d:o.	
		J. A. Scholz.	—	—	25	500	D:o	d:o.	

Tab. N:o 5. (Forts.) FROMMA STIFTELSE, STIPENDIEFONDER, PENSIONSANSTALTER M. M.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Stiftelsens namn.	Stiftelsens ändamål.	Stiftarens namn och yrke.	Stiftelsens år och dag.	Utdelning år 1880 till af nedan- antal perso- ner.	af nedan- stående hela belopp. Kronor.	Stiftelsens storlek vid slutet af år 1880. Kronor.	Stiftelsen förvaltas af:	Anmärkn.
294. Starbus' testamente.	Till fattiga.	Fru L. D. Starbus.	1774 ^{30/6}	6	63	1,260	Tyska församls föreståndare.	
295. Wrangels d:o.	" d:o.	Fröken M. B. Wrangel.	1706 ^{18/3}	2	37:50	750	D:o d:o.	
296. Anonymt d:o.	" d:o.	X.	1880	Räntan till ännu lef- vande testator.	—	5,000	D:o d:o.	
297. Sturms fond.	Lifränta till släktingar till deras död, sedan till behöf- vande handverkare.	Fru Sturm.	1879	—	—	28,000	D:o d:o.	
298. Fuhrmans testamente.	Till husfattiga.	Hofkällarmäst. P. H. Fuhr- man.	1772 ^{21/2}	6	62:50	1,250	Tyska församl:s 6 föreståndare och 3 testamentsexekutorer.	
299. Groths d:o.	" ålderstigne, afsigkomne köpmän.	Grosshandl. J. H. Groth.	1785 ^{31/1}	4	250	12,500	Tyska församl:s föreståndare.	
300. Gösches d:o.	" " borgare.	Grosshandl. J. H. Gösche.	1782 ^{10/6}	4	112:50	2,250	D:o d:o.	
301. D:o d:o.	" husfattiga.	D:o.	1781 ^{20/10}	6	75	1,500	D:o d:o.	
302. Beskows d:o.	" skollärarne.	Brukspatron H. N. Beskow.	1833 ^{4/7}	—	450	7,500	D:o d:o.	
303. Bongs d:o.	" en studerande yngling.	Fru M. D. Bong.	1774 ^{29/7}	1	12	240	D:o d:o.	
304. Ehleris d:o.	Räntan till ännu lefvande släktingar.	Kapten H. E. Ehler och fru.	1857 ^{8/8}	1	50	1,000	D:o d:o.	
305. Fuhrmans d:o.	16 gossar erhålla kläder, skodon, skolafgift och läs- material.	Källarmäst. P. H. Fuhrman.	1772 ^{21/2}	16	2,840	31,000	Tyska församlingen.	
306. Höpfners legat.	För fattiga.	Nicol. Höpfner.	1696 ^{13/1}	c:a 150	2,700	Ett hus samt ränta derå 3,200	Tyska pastorn.	
307. Lohes d:o.	D:o.	—	1758 ^{9/5}	" 10	75	1,500	D:o.	
308. Kirchings d:o.	D:o.	—	—	4	12:50	250	D:o.	
309. Hebbes d:o.	D:o.	Kommerserådet S. B. Hebbe.	1792 ^{3/5}	—	33:74	750	D:o.	
310. Schlotthauers d:o.	D:o.	Fru Maria Schlotthauer.	1767 ^{28/10}	—	10	200	D:o.	
311. Brenners d:o.	D:o.	C. H. Brenner.	—	—	13	260	D:o.	
312. Holms d:o.	D:o.	B. Holm.	—	—	25	500	D:o.	
313. v. Stocks d:o.	D:o.	Fredrik v. Stock.	1806 ^{8/3}	—	225	4,500	D:o.	
314. Schmidts d:o.	D:o.	P. Schmidt.	—	—	12:50	250	D:o.	
315. Scholtz' d:o.	D:o.	J. A. Scholz.	—	—	32:50	650	D:o.	
316. v. Yhlens d:o.	D:o.	A. C. von Yhlen.	—	—	5	125	D:o.	
317. Fröken Euphemia v. Enge- ströms stiftelse för katol- ska enkör.	Fyra fattiga enkors försörjning.	Statsministern L. v. Enge- ström.	1820	4	242	4,000	Katolska kyrkovården.	
318. Josefinahemmet.	Katolska fattiga.	Enkedrottning Josefina.	1874	14	9,000	275,600	En styrelse.	
319. Nathans fond.	Halfva räntan till vissa personer, andra hälften till un- dervisning åt fattiga judiska barn.	H. J. Nathan.	1826 ^{9/6}	—	785	13,094	Mosaiska förs:s föreståndare.	
320. Benedicks stipendiefond.	Stip. åt judisk studerande vid svenskt universitet.	Brukspatron W. Benedicks.	1848 ^{17/5}	1	540	9,000	D:o d:o.	
321. Meyerssons pensionsfond.	Pensioner åt lärare, lärarinnor m. fl., anstälde hos Mos. förs., samt deras enkör och barn.	Grosshandl. Lesser Meyers- son.	1860 ^{1/2}	—	—	22,945	D:o d:o.	
322. Michaelssons donation.	Räntan användes efter föreståndarnes bästa öfvertygelse.	Konsul G. Michaelsson.	1865 ^{10/8}	—	1,200	20,000	D:o d:o.	
323. Manns testamentsfond.	Räntan t. v. till en bestämd person; sedan disponeras den af församlingen.	Grosshandl. A. F. Mann.	1865 ^{1/11}	1	600	20,000	D:o d:o.	
324. Levins stipendiefond.	F. n. lifstidsränta; sedan såsom stipendium åt någon fattig studerande yngling, tillhörande Mosaiska för- samlingen.	Grosshandl. John Levin.	1872 ^{27/9}	2	500	10,000	D:o d:o.	
325. Eliassons understödsfond.	Räntan användes efter föreståndarnes ompröfning till understöd åt fattiga ynglingar och flickor inom Mos. förs., hvilka önska fullkomna sig i yrke eller kunskaper.	Fabrikör Levy Eliasson och hans fru Edeline, f. Salo- monsson.	1874 ^{15/5}	3	250	5,000	D:o d:o.	
326. Benedicks d:o.	Till behöfvande inom församlingen enligt vederbörande fattigvårdsstyrelses beslut.	E. O. Benedicks.	1876 ^{25/1}	—	120	2,000	D:o d:o.	
327. Stockholms mosaiska för- samlings sjukhjelps- och begravningsällskap.	Att vårda och understödja sjuka samt ombestyrta be- grafning af allidna mosaiska trosbekännare.	—	1788 ^{4/10}	—	1,424:51	21,725:34	En styrelse.	(4)
328. Israelitiska ynglingaföre- ningen.	Att understödja till Stockholms kommun hörande per- soner af mosaisk trosbekännelse, hvilka egna sig åt studier eller dylikt.	—	1819 ^{10/11}	—	—	—	D:o.	
329. Israelitiska fruntimmers- föreningen i Stockholm.	Sjuk- och begravningshjelp inom israelitiska församlingen.	—	—	—	712:10	8,871:20	D:o.	
FII. Fonder tillhörande fattighus och försörjningsinrättningar, barnhus m. fl. dylika asyler.								
1. Ulricæ Eleonore hospital eller Drottninghuset.	Intagning och försörjning af ålderstigna, sjukliga, i torf- tighet stadda enkör och döttrar efter civile och mili- täre embets- och tjenstemän, prester, borgare samt sådana hofbetjente, hvilka icke burit livré.	Konung Karl XI:s drottning, Ulrika Eleonora.	Antagligen 1682	51 à 60	3,636:56	124,410:88	Direktionen öfver Drottning- huset.	

2. Kniggeska fonden.	Räntan utdelas till i verklig nöd stadda tio ogifta fruntimmer eller enkor af medelklassen.	Enkefru Knigge, Anna Maria von Balthazar.	1822 $\frac{7}{6}$	8	1,887 ⁶⁷	25,000	D:o	d:o.
3. Liebertska d:o.	Till gåfvor vid midsommar och jul åt de på Drottninghuset intagna personer.	Sejlaräldermannen Johan Fredrik Liebert och hans hustru Anna Sofia Weber.	1832 $\frac{18}{12}$	51 å 60	169 ⁵⁰	4,925	D:o	d:o.
4. Brandelska d:o.	Pensioner.	Mamsell Anna Sofia Brander.	1867	8	1,600	42,000	D:o	d:o.
5. Konung Oskar I:s minne.	Asyl för obemedlade ogifta fruntimmer af ståndsklassen, öfver 50 år gamla.	Framl. Enkedrottningen Josefina.	1877 $\frac{14}{3}$	45 (vårdade)	—	350,000	En styrelse af fem personer.	45)
6. Vännertill Pauvreshontoux.	Beredande af bostad och delvis föda åt aktningsvärda fruntimmer af ståndspersonsklassen.	Grefvinnan Ch. v. Schwerin, f. Liliencrantz.	1860, jul-tiden.	42	—	189,590 ²⁷ och 102,364 mot lifränta. 450,000	En direktion.	
7. Borgerskapets Enkehus.	Underhåll af ålderstigna borgareenkor i Stockholm.	Stockholms borgerskap.	1724 $\frac{4}{7}$	70	—	—	Borgerskapets Enkehusedirektion.	
8. Paulis testamente.	Pensioner åt borgareenkor.	Grosshandl. Nic. Pauli.	1781 $\frac{6}{7}$	20	1,023	20,000	D:o	d:o.
9. Lieberts d:o.	Handpengar åt å enkhuset intagna hjon.	Sejlaren J. Fr. Liebert.	1832 $\frac{16}{12}$	70	124	4,515	D:o	d:o.
10. Tidmarks och Sundins pensionsfond.	Pensioner åt minst 30 år gamla fruntimmer, tillhörande s. k. bättre klassen och födda i Stockholm, samt blinda, eller lama och lytta i sina händer.	Mamsell Sofia Maria Sundin.	1859 $\frac{17}{11}$	34	10,200	205,386	D:o	d:o.
11. Schröders testamente.	Pensioner åt fruntimmer af borgerliga klassen.	Grosshandl. Georg Schröder.	1871	10	6,254	122,000	D:o	d:o.
12. Patersens pensionsfond.	D:o åt borgareenkor och borgaredöttrar.	Grosshandl. V. G. Patersen.	1864 $\frac{13}{6}$	78	6,821	137,000	D:o	d:o.
13. Ohmans testamente.	D:o åt borgareenkor.	Enkefru Hedv. Ohman.	1791 $\frac{16}{2}$	6	150	3,181	D:o	d:o.
14. Bergs d:o.	D:o åt borgaredöttrar.	Mlle Joh. Juliana Berg.	1816 $\frac{26}{1}$	12	1,725	35,000	D:o	d:o.
15. Zettersten P:s d:o.	D:o åt borgareenkor och borgaredöttrar.	Handl. Eric Zettersten P:son.	1836 $\frac{19}{3}$	10	750	15,000	D:o	d:o.
16. Säfbohms d:o.	Handpengar åt å Enkhuset intagne snickareenkor.	Snickareäldern. D. Säfbohm.	—	4	38	750	D:o	d:o.
17. Thernbergs d:o.	Fonden tillfaller enkhuset efter nuvarande pensionärens död.	Handelskassören J. Thernberg.	1821 $\frac{10}{11}$	2	900	15,000	D:o	d:o.
18. Borgerskapets Gubbhus.	Underhållande af ålderstigna borgersmän i Stockholm.	Stockholms borgerskap.	1788 $\frac{9}{12}$	56	—	382,510	Borgerskapets Gubbhusdirektion.	
19. Allmänna barnhusinrättningen i Stockholm.	Vård om värlösa barn.	Drottning Kristina.	1637 $\frac{24}{3}$	2,978	132,668	2,792,226	Kungl. Direktion.	
20. "Fond för barnhusbarn af qvinnokönet."	Insättning i Ränste- och Kapitalförsäkringsanstalten i Stockholm till beredande af lifränta vid 55 år.	Statsrådet C. J. Malmsten, Frih. F. Wrede, Grosshandl. A. Frestadius m. fl.	1861	74	1,924	31,820	D:o.	
21. Ljungerantzka testamentsfonden.	Inlösen å barnhuset af fattiga barn, tillhörande Stockholms kommun.	Tobakshandl. P. Ljungerantz.	1875	8	3,200	79,228	D:o.	
22. Frimurarebarnhuset å Kristineberg.	Till vård och uppfostran inom inrättningen af fattiga värlösa barn.	Frimuraresamfundet.	1753 $\frac{17}{11}$	135	43,537 ⁹⁹	586,320 ⁹⁰ och fastighet för 300,000	En direktion.	
23. H. K. H. Prins Karls uppfostringsinrättning för fattiga och värlösa barn i Stockholm.	Vård af fattiga och värlösa barn i Stockholm.	Pastor Primarius Johan Olof Wallin och Underståth. O. af Wannqvist.	1833 $\frac{23}{5}$	79 (å Gålön)	18,678 ⁹¹	376,888 ⁸⁷	En styrelse.	
24. Föreningen för sinnesslöa barns vård.	Uppfostran af sinnesslöa barn.	Professoren N. G. Kjellberg m. fl.	1869 $\frac{30}{9}$	35	—	68,121 ⁵²	D:o.	
25. Malmqvistska barnuppfostringsanstalten i Stockholm.	Att lemna fattiga och värlösa flickbarn undervisning, vård och uppfostran i öfrigt.	Klockaren J. P. Malmqvist och hans hustru.	1861 $\frac{11}{12}$	70	22,365	40,559	D:o.	46)
26. Murbecks uppfostringsinrättning för fattiga flickor.	Att till tjänarinnor uppfostra fattiga flickor, samt utdelning af pensioner.	Presbmannen Per Murbeck.	1747 $\frac{11}{9}$	3	625	304,570 ⁹⁶	D:o.	47)
27. Hemmet för vanvårdade flickor.	Vård och undervisning af fattiga flickor.	Carolina Åström.	1871 $\frac{3}{5}$	—	—	—	Stiftarinnan.	
28. Vålgörande fruntimmerssällskapet.	Understöd till barnuppfostringsinrättningar för flickor och fattiga personer af qvinnokönet inom hufvudstaden.	Prinsessan Sofia Albertina.	1825 $\frac{15}{5}$	60	2,300	17,435 ¹⁵	En administrator.	
29. Femöreföreningen.	Grundande och underhållande af barnhem i den svenska Lappmarken.	Flera personer.	1864 $\frac{8}{4}$	41	4,887 ²³	8,010 ⁸⁹	En styrelse.	

III. Fonder för understöd åt barn.

1. Sällskapet "De fattiges vänner".	Understöd åt fattiga barn och nödlidande.	F. d. Grosshandl. J. E. Törnqvist m. fl.	1826 $\frac{3}{5}$	201	2,488 ⁰⁴ samt 100 beklädnader.	37,909 ⁹¹	En styrelse.	
2. Fattiga barns vänner.	Årlig beklädnad åt 2 gossar och 2 flickor af hvarje af hufvudstadens 8 terr. församlingar samt årsafgift för utackorderade flickor.	Friherrinnan Cederström, f. v. Cedervald.	1841 $\frac{20}{11}$	50	2,158 ⁹⁵	11,117 ⁸⁸	D:o.	
3. H. K. H. Prinsessan Lovisas minnesfond.	Premier till lifränteinsatser åt späda barn.	Flera personer.	1869 $\frac{28}{7}$	100	300	6,000	Fosterländska föreningens styrelse.	
4. Dahlgrenska donationsfonden.	D:o d:o.	Apotekaren J. A. Dahlgren.	1876 $\frac{6}{1}$	Utdelningen skall börja år 1912.	6,740	—	D:o d:o.	
5. Axel och Sofia Alms stiftelse.	Uppfostran i sedligt hånseende af fader- och moderlösa barn.	Byggmästaren A. Alms enka E. S. Alm.	1874 $\frac{20}{10}$	—	6,800	595,428 ⁴⁶	En styrelse.	
6. Benedicks fond.	Vård och uppfostran af sådana barn, som äro i följd af fattigdom eller sedslöshet i hemmet i behof af hjälp och räddning.	Kammarherren W. A. Benedicks.	1868 $\frac{8}{4}$	37	4,014 ⁵⁸	78,016 ²⁴	Styrelsen för Lotten Wennbergs fond.	

Tab. N:o 5. (Forts.) FROMMA STIFTELSE, STIPENDIEFONDER, PENSIONSANSTALTER M. M.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Stiftelsens namn.	Stiftelsens ändamål.	Stiftarens namn och yrke.	Stiftelsens år och dag.	Utdelning år 1880 till antal perso- ner.	af nedan- stående hela belopp. Kronor.	Stiftelsens storlek vid slutet af år 1880. Kronor.	Stiftelsen förvaltas af:	Anmärkn.
IV. Fonder tillhörande sjukvårds- o. d. anstalter eller afsedda att bereda sjukvård.								
1. von Hillebrands understödsfond.	Till fattiga, gamla och sjuka fruntimmer.	Friherrinnan Ulla von Hillebrand.	1860 ² / ₂	18	4,200	85,951.35	Kungl. Serafimerlasarettets direktion.	
2. Groens fattigförsörjningsinrättning.	" utdelning åt behöfvande.	Bergsrådet A. H. Groen.	1839 ²⁵ / ₅	32	4,762.50	143,753.26	D:o d:o.	
3. Letterstedtska legatet.	För sjuka resandes vård å Seraf-lasarettet.	Generalkonsul Jacob Letterstedt.	1860 ²⁰ / ₁	—	930	18,000	Kongl. Vetenskapsakademien.	
4. Gymnastiskt-ortopediska institutets fattigfond.	Kostnadsfri vård och hjälp åt fattiga personer, som lida af kroppsliden.	Professor N. Åkerman m. fl.	1834	29	473	11,043.14	Direktionen för Gymn.-ortop. institutet.	
5. Stockholms sjukhem.	Vård af obotligt och långvarigt sjuka, företrädesvis från Stockholm.	Stiftad genom gifvor.	1867	136	—	1,278,586.35	En styrelse.	(48)
6. H. K. H. Kronprinsessan Lovisas vårdanstalt för sjuka barn.	Vård af fattiga sjuka barn.	Med. Dr P. Elmstedt m. fl.	1854 ⁶ / ₂	—	—	414,153.01	D:o.	(49)
7. Sabbatsbergs brunns-lasarett.	Att åt fattiga sjuka brunns-gäster bereda kostnadsfri bo- stad, föda och läkarevård under den tid, de begagna sig af brunnsdrickning vid Sabbatsberg.	Prof. Er. Gadelius under med- verkan af brunns-gäster vid Sabbatsbergs helsobrunn.	1807 ⁷ / ₇	50 32	682.80 483.50	39,067.64	D:o.	
8. Ahlbförska testamentsfon- den.	Till sjuka, ålderstigna sängliggande.	Assessor O. Ahlbf.	1740 ⁹ / ₁₀	12	240	6,066.97	En dertill utsedd person.	
9. Allmänna barnbördshuset.	Att förlösa barnaföderskor.	—	1852 ³ / ₈	517	25,011.26	386,578	Kungl. direktion.	
10. Barnbördshuset Pro Patria.	Intagande och vård af barnaföderskor, samt att anskaffa underhåll m. m. för ett visst antal vid inrättningen födda barn.	Assessor Christian Ram- ström.	1774	102	7,289	11,880 fastighet 66,000 invent. 7,785	Direktionen för Kungl. Säll- skapet Pro Patria.	
11. Fru Hanna B:s fond.	Understöd åt fattiga barnaföderskor.	Brukseg G. F. Berndes.	1876 ¹⁵ / ₄	—	529	5,772	Direktionen för Kungl. Säll- skapet Pro Patria.	
12. Strandbergsska läkareinrät- ningen.	Fri läkarevård m. m. för sjuka pauvres honteux af civila och militära stånden.	Assessor Z. Strandberg.	1792 ²⁵ / ₄	344	5,485	175,836.92	En direktion.	
V. Af kommunala o. dyl. myndigheter förvaltade fonder samt kassor för understödjande af yrkeslärare, deras hustrur och barn.								
1. Helmsfeldtska stipendiefon- den.	Understöd åt studerande vid Upsala universitet, företrä- desvis till släkten.	Riksrådet, Baron Simon Grundel Helmsfeldts enka, M. H. v. Parr.	1688 ³ / ₁₁	9	3,000	39,000	Stockholms Magistrat och en af Magistraten utsedd di- rektör.	(50)
2. Flodinska stipendieinrätt- ningen.	D:o till studerande vid Upsala och Linköpings h. elem- läroverk.	Borgmästaren S. C. Flodin.	1795 ²⁸ / ₅	19	6,160	146,985.5	Stockholms Magistrat.	
3. Godus pensionsfond.	D:o till embetsmän inom Stockholms magistrat m. fl. d.	Segelmakareenkan C. Godu.	1791 ¹² / ₂	7	480	9,164	Borgmästaren i Stockholm.	
4. Hochschilds d:o.	Pensioner.	Lagman J. H. Hochschild.	1819 ⁹ / ₃	2	450	11,316	Stockholms Förmyndarekam- mare.	
5. Hedströms d:o.	D:o.	Fabrikör C. Hedström.	1832 ² / ₁₀	3	150	3,400	D:o d:o.	
6. Wiboms d:o.	D:o.	Domprostinnan Chr. Wibom.	1821 ⁴ / ₉	2	180	3,000	D:o d:o.	
7. Törnqvists fond.	Premier och stipendier.	Kamreraren Carl Törnqvist	1861 ² / ₈	—	150	3,000	D:o d:o.	
8. Hanssons d:o.	Stipendier.	Borgmästaren Hans Hansson.	1659 ¹⁵ / ₆	—	69	1,414	D:o d:o.	
9. Dyks d:o.	D:o.	Gudmund Dyk.	1663 ⁴ / ₄	—	30	615	D:o d:o.	
10. Hedings d:o.	D:o.	Margareta Heding.	1659, maj	—	40	862	D:o d:o.	
11. Jakobsons och Mattsons d:o.	D:o.	C. Jakobson och C. Mattson.	1708 ²⁸ / ₈	—	54	1,087	D:o d:o.	
12. Ladous d:o.	D:o.	Dorothea Ladou.	1644 ⁹ / ₁₁	—	25	500	D:o d:o.	
13. Sebalts d:o.	D:o.	Enkefru Sebalts.	1748 ¹¹ / ₇	—	30	600	D:o d:o.	
14. Möllers d:o.	D:o.	Kamreraren J. Möller.	1806 ²⁰ / ₁₁	2	100	2,275	D:o d:o.	
15. Wadströms d:o.	Pensioner.	Jungfru Ulrika Wadström.	1798 ⁴ / ₃	10	500	10,367	D:o d:o.	
16. Nordfors' d:o.	D:o.	Öfverstinnan W. Nordfors.	1789 ¹⁷ / ₁₁	1	50	1,000	D:o d:o.	
17. Noréns d:o.	D:o.	Enkefru L. F. Norén.	1838 ¹¹ / ₁₂	1	73	1,500	D:o d:o.	
18. Thåströms d:o.	D:o.	Enkefru Fredrika Lovisa Thå- ström.	1850 ¹⁰ / ₁₂	13	975	22,250	D:o d:o.	
19. Branders d:o.	Pensioner, stipendier och lifräntor.	Kamrer H. A. Brander.	1832 ¹¹ / ₂	—	5,786	110,700	D:o d:o.	
20. Marius' d:o.	Pensioner och lifräntor.	Enkefru Alida Marius.	1869 ⁹ / ₁₂	20	4,800	102,250	D:o d:o.	
21. Noréns d:o.	D:o.	Enkefru L. F. Norén.	1848 ² / ₈	37	3,691	76,900	D:o d:o.	
22. Törnqvists donation.	Premier åt lärjungar.	Kamrer C. Törnqvist.	1850 ²⁴ / ₁₂	16	850	17,100	D:o d:o.	
23. D:o d:o.	Understöd åt fattige ynglingar, som visa särdeles håg för studier.	D:o.	1861 ⁸ / ₂	—	52	3,000	D:o d:o.	
24. von Willebrands fond.	Understöd.	Frih. Ernst M. v. Willebrand.	1854 ³¹ / ₁₀	—	5,786	110,700	D:o d:o.	

25. Törnebooms fond.	För sängliggande å fattighus.	Assessor Törneboom.	1831 ¹⁶ / ₁₀	—	150	3,000	Borgerskapets bemedlingskommission.		
26. Sundins testamente.	Pensioner åt borgarenskor och deras döttrar.	Mamsell L. M. Sundin.	1879 ¹ / ₂	17	1,198	24,700	Stockholms borgerskaps bemedlingskommission.		
27. F. d. Tobakshandels-societets pensionskassa.	d:o till enkör och döttrar efter tobakshandlare.	F. d. tobakshandels-societeten.	1873 ²⁴ / ₁₁	6	550	11,000	D:o d:o	51)	
28. Törnebooms testamente.	d:o till borgarenskor och deras barn utom efter fabriksidkare.	Assessorn och stämpelmästaren Eric Törneboom.	1831 ¹⁶ / ₁₀	64	5,231	106,500	D:o d:o	52)	
29. Varodells pensionsfond.	d:o till borgare, deras enkör och barn.	Handlanden L. J. Varodell.	1863 ²⁷ / ₄	159	12,062	² / ₅ af Bergstrahlska husets hyror	D:o d:o		
30. Vesterbergs testamente.	d:o till borgaredöttrar.	Traktörsdottern C. M. Vesterberg.	1840 ¹⁴ / ₈	20	963	20,175	D:o d:o		
31. Asplunds testamentsfond.	d:o åt borgare, deras enkör och döttrar i Stockholm.	Grosshandlaren Daniel Asplund.	1804 ⁷ / ₂	82	6,006	124,500	D:o d:o	53)	
32. Borgerskapets egen disposition ad pios usus.	d:o åt medlemmar af borgarfamilj i Stockholm.	Stockholms borgerskap.	1749	95	7,087	140,000	D:o d:o		
33. Ett anonymt testamente.	d:o till en fattig borgare.	—	1812 ⁶ / ₁₀	1	75	1,500	D:o d:o		
34. Flobergs d:o	d:o till borgarenskor.	Guldsmiden Sv. Floberg.	1837 ⁶ / ₂	2	180	3,000	D:o d:o		
35. F. d. Handelsföreningens öfverskottsfond.	Pension till en minuthandlare.	Öfverlemnad af Handelsföreningen i Stockholm.	1865	1	100	2,000	D:o d:o		
36. Hedströms testamente.	Pensioner åt borgarenskor och deras barn.	Sidenfabrikör C. Hedström.	1832 ³ / ₁₀	2	180	3,000	D:o d:o		
37. Ljungerantz' d:o	d:o åt minuthandlarenskor och deras döttrar.	F. d. Tobakshandlaren Ljungerantz.	1873 ¹² / ₂	2	200	4,000	D:o d:o		
38. Lunds d:o	d:o åt borgaredöttrar.	Brita Maria Lund, Perukmakaredotter.	1840 ⁹ / ₁₁	1	87	1,740	D:o d:o		
39. Nyströms d:o	Gäfvor till fångar i pädstugan och häktena i Stockholm.	Grosshandlaren Carl Magnus Nyström.	1790 ⁹ / ₁₂	467	350	37,500	D:o d:o	54)	
40. Scharps gåfva.	Pensioner till borgardöttrar.	Grosshandlaren C. Scharps arvingar.	1879 ³ / ₁₂	2	150	3,000	D:o d:o		
41. F. d. siden- och klädeskramhandels-societets pensionskassa.	d:o till enkör och döttrar efter siden- och klädeskramhandlande.	F. d. siden- och klädeskramhandels-societeten.	1869 ²⁰ / ₅	12	1,200	23,000	D:o d:o	55)	
42. Sundberg-Peters testamente.	d:o åt borgare och deras enkör.	Kramhandlaren Johan Sundberg-Pettersen.	1792 ¹² / ₁₀	1	60	1,000	D:o d:o		
43. Grosshandels-societets pensionskassa.	d:o till grosshandlare, deras hustrur, enkör och barn i Stockholm.	Grosshandels-societeten.	1815 ²² / ₂	133	20,320	140,800	Grosshandels-societets deputerade.	56)	
44. Hagbooms testamente.	d:o till skeppsklarerare i Stockholm enkör och döttrar.	Mamsell U. Ch. Hagbom.	1833 ²⁵ / ₆	6	900	18,000	D:o d:o		
45. Petreji fond.	d:o till skeppsklarerare i Stockholm enkör och barn.	Skeppsklareraren P. Petrejus.	1847 ²⁴ / ₄	2	300	7,500	D:o d:o		
46. Brobergs pensionsfond.	d:o till en grosshandlaredotter.	Mamsell Ida Charlotta Broberg.	1865 ²⁵ / ₁₁	1	100	2,000	D:o d:o		
47. Grosshandels-societets och skeppsrederiernas deputerades pensionskassa.	d:o till sjökaptener samt gratifikation till sjökaptenerns enkör och döttrar.	Grosshandels-societets deputerade.	1854	32	1,710	32,055	D:o d:o		
48. Fagerlundska fonden.	Understöd till fabriksarbetare.	Sidenfabrikör M. C. Fagerlund.	1860 ¹² / ₁₀	—	—	30,000	Direktionen öfver fabriksfattigkassan.		
49. Söderbergiska d:o	d:o till 2 strumpfabriksarbetare.	Fabrikör Per Söderberg.	1850 ³⁰ / ₇	2	75	1,500	D:o d:o	57)	
50. Michaelssonska d:o	d:o till fabriksarbetare.	Fabrikör Johan Michaelsson.	1860 ¹⁴ / ₅	1	750	15,000	D:o d:o		
51. Almgrenska d:o	d:o d:o	Grosshandlaren M. Almgren.	1876 ¹¹ / ₁	1	100	2,000	D:o d:o		
52. F. d. stämpelafgifts- eller den s. k. Hallkassan.	Samma välgörande ändamål som fabriksfattigkassan.	Stockholms fabriksidkare.	1770 års hallordning.	11	350	55,543.55	D:o d:o		
53. Fabriksfattigkassan.	Understöd åt fabriksarbetare.	D:o d:o	1752 ¹⁷ / ₁	66	3,576.26	160,689.79	D:o d:o		
54. Pauliska fonden.	d:o till arbetare vid yllefabrikerna.	Grosshandlaren Chr. Pauli.	1807 ²⁰ / ₁₂	3	111	2,559.86	D:o d:o		
55. Törneboomska fonden.	d:o till aflidna fabriksidkares och fabriksarbetares fattiga barn under 16 år.	Stämpelmästaren, Assessor E. Törneboom.	1831 ¹⁶ / ₁₀	6	150	3,464.50	D:o d:o		
56. Casparssons pensionsinrättning.	Pensioner till arbetare vid sidenfabriker.	Fabrikören P. A. Casparsson.	1850 ³¹ / ₄	30	870	19,414.77	D:o d:o		
57. Von der Ostenska fonden.	Åt döttrar eller enkör i fabriks-societeten.	Fabrikörsenkan M. C. von der Osten.	1834 ¹ / ₇	4	425	8,000	D:o d:o		
58. Bok- och musikhandlarnes m. fl. pensionsförening.	Pension åt delegarne.	Musikförläggaren Abraham Hirsch.	1853	14	4,000	94,876	En styrelse.		
59. Minuthandelsföreningens pensionskassa.	Pensioner och understöd.	Flera minuthandlare.	1874 ²³ / ₃	1	50	34,332	D:o	58)	
60. Castells fond.	d:o till enkör och ogifta döttrar efter f. d. kryddkramhandels-societets ledamöter.	Kryddkramhandlaren A. Castelli och hans hustru.	1836 ²⁶ / ₁₀	7	700	15,017.19	6 kassavårdare.		
61. F. d. Kryddkramhandels-societets pensionskassa.	d:o d:o	Kryddkramhandels-societeten i Stockholm.	1775 ²² / ₁₂	105	10,970	12,916.25	D:o		
62. Bergers stipendium.	Understöd vid läroverk åt söner till obemedlade inom kryddkramhandels-societeten.	D:o till minne af dess ledamot Lorens W. Berger.	1829 ¹² / ₃	3	450	8,850.00	D:o		
63. Handelsbokhållarnes pensionsförening.	Pensioner.	—	1869 ³⁰ / ₁₀	17	3,000	220,356.13	En styrelse.		
64. F. d. Bryggarembetets i Stockholm pensionskassa.	Pensioner och understöd åt delegare.	F. d. bryggarembetet.	—	62	13,250	214,058.13	D:o	59)	

Tab. N:o 5. (Forts.) FROMMA STIFTELSE, STIPENDIEFONDER, PENSIONSANSTALTER M. M.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Stiftelsens namn.	Stiftelsens ändamål.	Stiftarens namn och yrke.	Stiftelsens år och dag.	Utdelning år 1880 till antal perso- ner.	af nedan- stående hela belopp. Kronor.	Stiftelsens storlek vid slutet af år 1880. Kronor.	Stiftelsen förvaltas af:	Anmärkn.
65. F. d. Skräddarembetets begravnings-, pensions- och nödhjelpskassa.	Begrafning, pension och nödhjelp.	F. d. skräddarembetets kassa.	1400	19	657	11,950	C. P. Åhrnell.	
66. F. d. Skomakarembetet eller nuvarande skomakareföreningen i Stockholm.	Pensioner, sjuk- och begravningshjälp.	Okänd.	—	106	16,225	182,295	En styrelse.	
67. Rediuska fonden.	d:o till tre fattiga apotekare eller apotekarenskor.	Apotekaren T. Redin.	1871	3	275	5,000	Apotekarsocietetsens direktion.	
68. Collianders fond.	d:o till fattiga apotekarenskor.	Dorotea Ch. Colliander.	1850 1/2	1	30	600	D:o d:o	
69. Hallengrenska fonden.	d:o till farmaceuter som begagna apotekare-societets institut.	Apotekaren J. N. Hallengren.	1836 20/12	2	133 75	2,675	D:o d:o	
70. Typografiska föreningen.	Sjuk- och begravningshjälp m. m.	H. W. Lindström m. fl.	1846 3/10	43	600	5,000	En styrelse.	
71. Konstförförvandtskapets kassa (under denna benämning äro »boktryckeri-konstförförvandternes och stilgjuterens i Sverige sjuk- och begravningskassa» samt »Gutenbergska stiftelsen» sammanlagda).	Understöd åt arbetare vid boktryckeri och stilgjuteri samt deras enkör och hustrur. Kassen är delad i två hufvudafdelningar: Afdelningen för män, som är delad i sjuk- och begravningshjelpsfonden och pensionsfonden (Gutenbergska stiftelsen). Afdelningen för hustrur och enkör, som lemna sina delegare enke- och begravningshjälp.	Flera personer.	1754 6/4 1840	136	5,958 60	45,185 07	D:o	60) 61)
72. Stockholms Gasverksarbetares sjuk- och begravningskassa.	Sjuk- och begravningshjälp.	Delegarne.	1879 22/12	37	960 36	1,188 60	En styrelse.	62)
73. Lykttändarnes sjuk- och begravningskassa.	D:o d:o	D:o	1868 00/12	27	908	4,489 35	D:o	63)
74. Totties pensionsfond.	Pensioner och understöd åt tornvåktares enkör och oförsörjda barn samt åt personer, som vid släckning af eldsvådor blifvit skadade.	Stockholms stads brandförsäkringskontor.	1847 17/4	32	2,435	46,585 51	Stockholms stads brandförsäkringskontor.	
75. Barnmorskornas i Stockholm pensionsförening.	Pensioner åt äldre barnmorskor.	—	1860 8/2	5	1,000	22,999	En direktion.	
76. En understödsfond för personalen vid Stockholm nya spårvägsaktiebolag är under bildande, hvilken vid 1880 års slut uppgick till						1,318 60		
77. Stockholms arbetareförenings sjuk- och begravningshjelpsfond.	Sjuk- och begravningshjälp åt fondens ledamöter eller deras sterhus.	Stockholms arbetareförening.	1868 7/6	679	sjukhjelp: 29,048 begravningshjelp: 3,450	13,855	En styrelse.	
78. Fagerbergs pensionsinrättning.	Sjuk- och begravningshjälp till borgare, deras enkör och barn.	Sadelmakareäldermannen Jacob Fagerberg.	1830 30/0	235	16,547 50	173,421 03	D:o	
79. Sjökaptenens-societeten i Stockholm.	Att medverka till ömsesidigt bistånd och genom pensioner och gratialer bidraga till understöd och hjälp åt sina fattiga samt enkör och barn efter ledamöter i societeten.	Åtskilliga sjökaptener.	1732 20/5	59	2,816 20	60,466 95	Sjökaptenenssocietetsens deputerade.	
80. Sjömannaföreningen i Stockholm.	Pensioner, sjuk- och begravningshjälp samt beredande af platser.	Flera personer, sjökapten Birger August Stenman anses som den egentlige.	1863 10/1	25	1,664 50	82,145 12	En styrelse.	
81. Sjömannaföreningens nödhjelpskassa.	Att af medel insamlade i sparbössor under föreningens sammankomster gifva julgåfvor till ledamöters enkör och barn.	Ledamöterna.	1870 10/5	—	440	4,326 09	Sjömannaföreningens styrelse.	
82. Stockholms sjömanshuskassa.	Understöd åt orkeslöse sjömän, deras enkör och barn, samt bidrag till förbättrande af underlärnarnes vid Stockholms navigationskola löner.	Stockholms sjömanshus.	—	1,604 102	16,646 319 76	388,352 45	En direktion.	
83. Stockholms nationalkassa.	Understöd åt orkeslöse sjömän, reshjälp samt sjömäns undervisning i främmande språk.	Handlande af Stockholms skeppsrederier.	—	115	5,014 27	128,923 30	D:o	
84. »Å. B. F.» (Ångbåtsbefälhafvareföreningen).	Sjuk-, begravningshjälp och understöd.	Ångslupsbefälhafvarne J. F. Söderman och C. J. Gillberg.	1877 10/4	4	256	1,679 95	En styrelse.	
85. Handelsflottans pensionsanstalt.	Pensioner till välfredadt sjöfolk, som uppnått 55 år och varit inskrifvet i sjömanshuset 25 år.	Kungl. Maj: och rikets ständer.	1864 20/1	907	87,271 60	474,914 85	3:ne direktörer.	

VI. Fonder för frigifne fångars understödjande och förbättringskolonier.

1. Föreningen till minne af konung Oscar I och drottning Josefine.	Att i förbättringsanstalt upptaga och vårda vanartade gossar, hvilka af polis- eller kommunalmyndighet hos föreningen anmälas eller på grund af domstols förordnande skola i allmän uppfostringsanstalt insättas; samt att bereda skydd åt frigifna.	Efter inbjudning stiftades föreningen genomsubskription. Enkedrottning Josefine skänkte 30,000 kr.	1873 ¹³ / ₆	Elevantalet vid kolonien Hall utgjorde d. 13/12 1880 124, af hvilka för de flesta erhöles en årsafgift af 150 kr. Af allmänna medel har åren 1880 och 1881 utgått bidrag af 50 öre om dagen för hvarje elev, som intagits på allmän myndighets begäran eller efter dom. Kostnaden för eleverna utgjorde i medeltal för tiden 1/2 1879— ¹⁰ / ₆ 1880 170:24 för mat, kläder, tvätt och sjukvård. Dessutom uppgingo kostnaderna vid kolonien till 19,622:77 eller 191:80 för hvarje gosse.	322,708:95	En styrelse.	64)	
2. Stockholms skyddsförening för frigifna.	Att från återfall i brott söka bevara frigifne fångar samt att mildra den allmänna fördömen och oviljan hos arbetsgivare och arbetare gent emot straffade personer.	Stiftad på initiativ af Stockholms arbetareförening.	1879 ¹¹ / ₁₀	23	133:80	833:10	D:o	65)
3. Hemmet för frigifna kvinnor	Att upprätta från fängelset frigifna kvinnor.	H. K. H. Hertiginnan Sofia af Östergötland.	1860	—	5,777:32	76,677:73	Hemmet förestås af ett fruntimmer.	66)

VII. Fonder för undervisnings befrämjande och lärares samt deras enkors och barns pensionering.

1. Rosenadlerska pensionerna.	Tre pensionsrum för afkomlingar efter Assessorn i Bergskollegium Albr. Behm.	Presidenten C. A. Rosenadler.	1777 mars	3	150	3,000	Kungl. Vetenskapsakademien.	
2. Letterstedtska legater:								
a) till Vallerstads förs. af Linköpings stift.	Till bildande af ett sockenbibliotek och till premier i församlingens folkskola.	Generalkonsul Jacob Letterstedt.	1860 ²⁹ / ₁₀	—	300	27,000	D:o	d:o.
b) till Domkapitlet i Linköping.	Till belöningar åt folkskolelärare inom Linköpings stift.	D:o d:o.	D:o	—	1,096		D:o	d:o.
3. Beskowska stipendiefonden.	Till stipendier för behöfvande studerande.	Öfverstekammarjunk. Bernhard v. Beskow och h. h. Friherre Bernhard v. Beskow.	1864 ⁷ / ₇	ännu ej utdeladt	—	10,000	D:o	d:o.
4. Beskowska donationen.	Understöd till någon ung forskare i någon af de lärdomsgrenar, som tillhöra Kgl. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademien verksamhet.	Fru Vilhelmina Hierta, född Fröding.	1880 ³¹ / ₁	—	—	10,000	K. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademien.	
5. Lars Hjertas minne.	Att fritt och oberoende verka för det mänskliga framstegsridandet och detta hufvudsakligen genom att framkalla och befördra sådana vetenskapliga upptäckter och uppläningar, sociala förbättringar och frissnade reformer, som kunna blifva till välsignelse för mänskligheten i allmänhet och särskildt för Sveriges folk.		1877 ¹¹ / ₁₂	—	—	411,775:63	En styrelse.	67)
6. Thunskas stipendiefonden.	Understöd åt torftiga studerande (dock såsom testamnet säger: "Medicin, för den ovisshet jag själf erfarit, undantagen").	Kammartjenaren Anders Thun.	1791 ³ / ₃	3	600	55,960	Kungl. förvaltningen af de under f. d. K. Öfre Borggrättens vård ställda medel.	68)
7. Petrejska fonden.	Kläder, böcker, m. m. åt skoleungdom.	Skeppsklareraren P. Petrejus	1847 ²¹ / ₄	—	75	1,689:59	Direktionen öfver Stockholms stads undervisningsverk.	
8. Wallinska d:o.	Stipendier åt studerande.	Erkebiskopinnan A. M. Wallin.	1847 ⁹ / ₁	3	75	4,043:43	D:o	d:o.
9. Åleniska d:o.	Till pensionsfyllnad åt afskedade lärare.	Kyrkoherden J. H. Ålenius	1822 ³¹ / ₁₀	4	1,925	96,070:58	D:o	d:o.
10. Beskowska d:o.	" stipendium.	Baron B. v. Beskow o. h. h.	1864 ⁷ / ₇	—	—	10,539:13	D:o	d:o.
11. Lundbergska d:o.	" stipendier.	Kyrkoherden J. G. Lundberg.	1878 ²⁷ / ₆	—	—	4,119:13	D:o	d:o.
12. Höglundska d:o.	" lifräntor, sedan stipendier.	Riksgäldskommis. G. Höglund.	1870 ⁴ / ₆	1	720	14,363:50	D:o	d:o.
13. Boostroömska d:o.	" böcker och premier åt skoleungingar.	Presidenten E. Boostroöm.	1845 ¹² / ₈	—	75	1,515:39	D:o	d:o.
14. Bergman-Müllerska d:o.	" d:o åt fattiga skolbarn	Sjöfaranden A. Bergman-Müller.	1831 ¹² / ₁	—	60	1,335	D:o	d:o.
15. Premier- och fattigkassan vid Norra latinhäroverket.	Premier och understöd åt studerande.	—	—	35	224	1,338	Vederbörande läroverkskollegium.	
16. Thams donation.	Böcker åt fattiga lärjungar.	Enkefru C. Tham.	1865 ¹⁹ / ₁₂	—	—	130	D:o	d:o.

Tab. N:o 5. (Forts.) FROMMA STIFTELSE, STIPENDIEFONDER, PENSIONSANSTALTER M. M.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Stiftelsens namn.	Stiftelsens ändamål.	Stiftarens namn och yrke.	Stiftelsens år och dag.	Utdelning år 1880 till antal af nedan- stående perso- ner.	af nedan- stående hela belopp. Kronor.	Stiftelsens storlek vid slutet af år 1880. Kronor.	Stiftelsen förvaltas af:	Anmärkn.
17. Ribbingskastipendiefonden.	Understöd åt studerande.	Kammarherre G. Ribbing.	1868 ⁸ / ₆	1	41	1,320	Vederbörande läroverkskolle- gium.	
18. Rabeska d:o.	D:o. d:o.	F. d. lärjungar vid Stock- holms gymnasium.	1871 ¹⁰ / ₁₁	1	40	6,213	D:o d:o.	
19. Virénska d:o.	D:o. d:o.	Fabrikör A. G. Wirén.	1875 ⁷ / ₆	2	400	10,657	D:o d:o.	
20. De 5 brödernas d:o.	D:o. d:o.	—	1877 ² / ₁	1	50	—	D:o d:o.	
21. Premie- och fattigkassan vid Ladugårdslands allm. läroverk.	Premier och understöd åt lärjungarne.	—	—	47	244	2,413	D:o d:o.	
22. 20 Septemberfonden.	D:o åt lärjungar.	Insamling.	1878 ²⁰ / ₉	ngår	premiekn	2,000	D:o d:o.	
23. Premie- och fattigkassan vid Katarina allm. läroverk.	D:o d:o.	—	—	52	300	233	D:o d:o.	
24. Nymarkska fonden.	Understöd åt fattiga gossar i Maria skola.	Rector J. Nymark.	1762 ²⁹ / ₄	1	5	100	Rector och collegium vid södra latinläroverket.	
25. 1872 års gåvofond.	D:o och belöning åt 1 eller 2 behöfvande och flitiga lärjungar i 4:de och 5:te klassen.	Anonym.	1872	2	50	1,000	D:o d:o.	
26. Lilla Johns premium.	Premier åt 1 eller 2 obemedlade flitige och ordentlige gossar i någon af klasserna 2—5.	D:o.	1877 ²⁹ / ₂	1	30	600	D:o d:o.	
27. Elmbladskas fonden.	Stipendium för den i mogenhetsexamen bäst vitsordade.	Lektor P. M. Elmblad.	1871 ²⁶ / ₆	1	50	1,030	D:o d:o.	
28. Semisekularfonden.	Stipendier vid Stockholms gymnasium.	Sammanskott v. sekularfesten	1871 ⁴ / ₁₀	1	20	535	D:o d:o.	
29. De fem brödernas fond.	Uppmuntran åt värtad yngling vid gymnasium med företräde åt obemedlade embetsmäns söner.	Anonym.	1877 ² / ₁	1	50	1,000	D:o d:o.	
30. Thams donation.	Premiekassa.	Enkefru M. C. Tham.	1865 ¹⁹ / ₂	—	—	50	D:o d:o.	
31. Första stipendiefonden.	Stipendier åt medellösa lärjungar.	Okänd.	1880 ²⁵ / ₆	1	25	536 ⁴⁶	D:o vid Stockholms realläro- verk	
32. Hübnerska d:o.	Understöd d:o d:o.	Kollega C. G. Vidmark.	1868 ²⁰ / ₁	2	60	1,000	Jakobs allm. läroverks rektor och collegium.	
33. Lundbergska d:o.	D:o d:o d:o.	Kyrkoherden J. G. Lundberg.	1878 ²⁷ / ₆	2	50	2,000	D:o d:o.	
34. Hartmansdorffska stipen- diet.	Understöd åt medellöse flitige lärjungar.	Genom insamling.	1863 ¹ / ₆	1	60	1,000	Direktion öfver nya elemen- skolan.	
35. Elementaristipendiet.	D:o företrädesvis åt någon från skolan utgången lärjunge, som studerar vid Upsala universitet, eller åt någon lärjunge vid skolan.	D:o.	1865 ¹⁷ / ₂	1	60	1,000	D:o d:o.	
36. Hernmarckska stipendiet.	D:o åt en flitig lärjunge vid skolan.	Professorn i Dorpat, August Bulmerincq.	1874 ⁴ / ₇	1	150	3,000	D:o d:o.	
37. Jubelfeststipendiet.	D:o åt flitige lärjungar i de tre högsta klasserna eller bland de f. d. skolans lärjungar, som aflagt god- känd mogenhetsexamen.	Genom insamling.	1879 ⁴ / ₁	1	133	2,800	D:o d:o.	
38. Lärarnes vid elementar- läroverken enke- och pupill- kassa.	Pensionerande af enkör och barn efter lärare vid de allmänna elementarläroverken, folkskolelärare- och folkskolelärarinneseminarier, högre lärarinnesemina- riet, tekniska elementarskolorna, Chalmersska slöjd- skolan i Göteborg samt vissa pedagogier.	—	Kgl. Regl. d. 11 Okt. 1878	68	13,870 ⁴⁰	580,407 ⁹⁵	En af Kgl. Maj:t förordnad direktion.	69)
39. Lindbladskas stipendiefon- den.	Stipendier åt skolungdom.	—	—	1	37 ⁵⁰	780 ⁸⁷	—	
40. Joh. Michaelssons donation.	Stipendier åt Tekniska Högskolans elever.	Fabriksidkaren Joh. Michaels- son.	1866 ²⁴ / ₁₁	1	100	5,116 ¹¹	Tekniska Högskolans styrelse.	
41. Borgareståndets d:o.	D:o d:o.	Borgareståndet.	1866 ¹³ / ₈	2	300	6,501 ²⁰	D:o d:o.	
42. Hultqvists d:o.	D:o d:o.	Hofrättsrådet C. J. Linden- crona.	1874 ¹¹ / ₆	4	500	15,808 ³⁹	D:o d:o.	
43. Samuel Owens stipendie- fond.	D:o d:o.	Subskription till hedrande af Owens minne.	1874 ⁷ / ₈	—	—	14,342 ¹⁰	D:o d:o.	
44. Törners donation.	D:o och resennderstöd åt d:o	Komm.-landtm. J. G. Törner.	1874 ¹³ / ₅	22	1,124	44,348 ⁵²	D:o d:o.	
45. Teknologiska Institutets elevers stipendiefond.	D:o åt d:o.	Subskription.	1877 ⁹ / ₆	1	400	16,975 ³⁶	D:o d:o.	
46. Rem Schwartz' stipendie- fond.	D:o d:o med företrädesrätt åt stiftarens släktingar.	Enkefru D. S. Schwartz, f. Lundblad.	1878	1	50	4,027 ¹⁸	D:o d:o.	
47. Sjöstedtska fonden.	Bildande af en särskild afdelning för flickors undervis- ning i svenska slöjdföreningens skola.	Kyrkoherden N. J. Sjöstedt.	1856 ³ / ₆	—	2,415 ²⁰	55,007 ⁰²	Styrelsen för tekniska skolan i Stockholm.	
48. Wallmarkska fonden.	Understöd till ynglingar, som gifva hopp om sig att blifva skicklige näringsidkare, samt belöningar för upplifningar och förbättringar i näringar och slöjder.	Öfverdirektören vid Tekno- logiska Institutet L. J. Wallmark.	1847 ² / ₇	4	800	16,590 ¹⁷	Svenska slöjdföreningens sty- relse.	
49. Duboiske fonden.	Understöd åt skolbarn för förköfran, vid högre eller annan skolanstalt, i folkskoleundervisningen.	Stenhuggaren C. G. Dubois.	1867 ¹ / ₄ 1872	144 —	840 —	62,090 ²⁵ 4,297 ²⁰	Folkskoleöfverstyrelsen i Stockholm.	

50. Filéniska testam.-fonden.	Folkundervisningens befrämjande.	Kommerseråd P. E. Filén.	1822 $\frac{7}{10}$	—	2,000	25,044	Kungl. Statskontoret.	70)
51. Söderströmska fonden.	Pension åt "reglementariat oberättigade" pensionssökande folkskolelärare.	Grosshandlaren F. H. Söderström.	1875 $\frac{14}{4}$	3	750	15,000	Kgl. direktionen öfver folkskolelärares pensionsinrättning.	
52. Folkskolelärares pensionsinrättning.	Pensionerande af ordinarie lärare vid folkskolorna i riket.	Kungl. Maj:t och riksdagen.	Kgl. Regl. d. 30 Nov. 1866	626	235,634.16	2,851,819.87	En af Kungl. Maj:t förordnad direktion.	71)
53. Folkskolelärares enke- och pupillkassa.	Pensionerande af enkor och barn efter ordinarie folkskolelärare.	D:o d:o.	Kgl. Regl. d. 15 Okt. 1875	255	12,747.76	583,261.03	D:o d:o.	72)
54. Lindgrenska trasskolan.	Att uppföstra vanartiga gossar om 8 å 16 år tillhörande Stockholms samhälle.	Skolläraren J. O. Lindgren.	1870 $\frac{4}{5}$	33	10,000	50,000	En styrelse.	
55. Rudbeckska stipendiefonden.	Stipendier till skollärare.	Frih. Öfverste A. Rudbeck.	1802	1	12	250	Samfundet Pro fide & Christianismo.	
56. Björckska d:o.	D:o.	Grossh. Sv. Björck.	1802	1	10	200	D:o d:o.	
57. Svenska lärarinnornas pensionsförening.	Lifränta vid 55 år.	—	1855	103	7,960.08	183,977	Nio delegare.	73)

VIII. Fonder för undervisning och understöd åt döfstumma och blinda.

1. Allmänna institutet för döfstumma.	Uppfostran af döfstumma barn.	Protokollssekr. P. A. Borg under beskydd af Drott. Hedvig Elisabet Charlotta.	1810	150	104,276.30	391,605.54	Kungl. Direktion.	
2--10. Fonder för blindassjelfverksamhet.	Utgående elevers understödjande med materialier, verktyg m. m.	Mell C. R.; C. C. och S. M. Backman.	1861 $\frac{10}{10}$	—	—	1,000	jente fastighet.	74)
		H. M. Drottning Josefina.	1873 $\frac{3}{11}$	—	—	1,000		
		Ingeniör Bolinder.	1873 $\frac{3}{11}$	—	—	305.54		
		Enkefru Louise Myhrman.	1875 $\frac{16}{12}$	—	—	1,000		
		Okänd.	1880 $\frac{25}{6}$	—	—	3,000	En direktion.	
		Possessionaten G. E. Witte.	1880 $\frac{12}{7}$	—	—	10,000		
		Okänd.	1880 $\frac{19}{10}$	—	—	10		
		Bokbindaren H. F. Schwartz.	1880 $\frac{31}{12}$	—	—	49.50		
		Besparade räntor.	1880 $\frac{31}{12}$	—	—	1,723.17		
11. Arbetshemmet för blinda i Stockholm.	Att inom fäderneslandet verka för blindas arbetsförtjenst m. m.	F. d. direktör O. E. Borg.	1868, april	16	4,844.27	23,983		75)
12. Döfstumföreningen.	Att bereda arbetsförtjenst åt döfstumma ledamöter samt medelst lån eller gåfvor understödja dem, som äro sjuka eller äldriga eller annars behöfvande, äfvensom att anskaffa bibliotek till utlåning åt ledamöterna eller genom föredrag verka upplysande.	—	1868	—	468	26,157.89	En styrelse.	

IX. Fonder för understöd åt konstidkare samt deras enkor och barn.

1. Meijers donation.	Till akademins inrättning och behof.	Öfverdirektören G. Meijer.	1775 $\frac{14}{12}$	—	—	Fastighet för 120,000	Akademien för de fria konsterna.	
2. Ribbings d:o.	Till stipendier åt elever vid läroverket.	Kanslirådet G. Ribbing.	1809 $\frac{29}{3}$	1	300	6,000	D:o d:o.	76)
3. Pipers d:o.	Till användande af akademien.	Hofintendenten T. M. Piper.	1820 $\frac{7}{4}$	—	—	12,782.94	D:o d:o.	
4. Gahms d:o.	Till belöningar å högtidsdagen.	Ritläraren P. J. Gahn.	1826 $\frac{24}{9}$	1	150	3,000	D:o d:o.	
5. von Beskows d:o.	Till stipendium åt konstnär.	Öfv.-kammarj. B. v. Beskow.	1864 $\frac{7}{7}$	—	—	10,250	D:o d:o.	
6. Söderbergs d:o.	Till belöningar å högtidsdagen.	Öfverintend. G. Söderberg.	1873 $\frac{7}{2}$	2	400	8,000	D:o d:o.	
7. Akademins särskilda understödsfond.	Rese- och studiestipendier, belöningar å högtidsdagen.	Grossh. B. E. Dahlgren.	1874 $\frac{12}{5}$	9	5,000	100,000	D:o d:o.	
8. Kinnansons fond.	Stipendier till målare och bildhuggare.	Kammarrättsrådet C. L. Kinnansson.	1874, maj	1	Lifränta 800	30,424.91	D:o d:o.	77)
9. Jenny Linds stipendiefond.	Resestipendium.	Fru Jenny Lind Goldschmidt.	1876 $\frac{12}{6}$	—	—	50,854.78	D:o d:o.	78)
10. Egron Lundgrens prismedel.	Guldmedalj åt aquarellmålare.	Uppkomna genom inkomsten för utställning af Egron Lundgrens arbeten.	1876 $\frac{27}{12}$	1	Guldmedalj.	2,500	D:o d:o.	
11. Uno Trollis fond.	Stipendium åt elever.	Doktorinnan S. Hellman.	1880 $\frac{15}{1}$	2	Lifränta 162.50	4,000	D:o d:o.	
12. Akademins pensionskassa.	Pension till akademins professorer, lärare och tjänstemän samt deras enkor och barn.	Uppkomna genom influtna expositionsmedel.	K. reglemente d. $\frac{12}{2}$ 1831	4	900	85,182.54	Samma akademis pensionskassas styrelse.	
13. Beskows stipendiefond.	Blifvande resestipendium.	Öfverstekammarj. Bernh. v. Beskow och Malin v. Beskow.	1864 $\frac{7}{1}$	1	Räntan reserverad.	21,127.63	K. musikaliska akademien.	
14. Hammarius d:o.	För understöd åt konservatoriets elever, f. n. lifränta.	El. Hammarin, f. Casparson.	1872 $\frac{29}{10}$	1	1,000	20,000	D:o d:o.	
15. Händels d:o.	För primavistasång och harmonisk kunskap.	Prof. J. A. Josephsson.	1871 $\frac{2}{6}$	—	Räntan lagd t. kapitalet.	485.59	D:o d:o.	
16. Jenny Linds d:o.	Blifvande resestipendium.	J. Lind-Goldschmidt.	1876 $\frac{12}{1}$	—	D:o.	50,793.61	D:o d:o.	
17. Nissen-Salomanns d:o.	För understöd åt en konservatorielev.	Musikus Sigfr. Salomann.	1880 $\frac{27}{2}$	1	322.78	10,000	D:o d:o.	
18. Akademins d:o.	För lit och framsteg.	K. Musikaliska Akademien.	1856	—	355	7,418.25	D:o d:o.	

Tab. N:o 5. (Forts.) FROMMA STIFTELSE, STIPENDIEFONDER, PENSIONSANSTALTER M. M.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Stiftelsens namn.	Stiftelsens ändamål.	Stiftarens namn och yrke.	Stiftelsens år och dag.	Utdelning år 1880 till antal perso- ner.	af nedan- stående hela belopp. Kronor.	Stiftelsens storlek vid slutet af år 1880. Kronor.	Stiftelsen förvaltas af:	Anmärkn.
19. Bergmans gålvofond.	För sång.	Lärarinnan Ellen Bergman.	1880 ³¹ / ₅	—	Räntan lagd t. kapitalet.	812 ⁸⁴	K. musikaliska akademien.	
20. Mazérs fond.	Till uppehållande af ett kvartettsällskap.	Grossh. Johan. Mazér.	1846 ⁹ / ₃	Hyra o. lys- hålln.	300	6,040	D:o d:o.	
21. Michaelssons d:o.	D:o d:o.	D:o August Michaelsson.	1871 ¹⁰ / ₂	D:o.	150	3,012 ⁵⁰	D:o d:o.	
22. Hebbes stipendiefond.	Till befrämjande af organistbildningen.	K. sekter J. Filip Hebbe.	1852 ³¹ / ₁	2	120	3,000	D:o d:o.	
23. Bergs d:o.	D:o d:o.	Organist P. Adolf Berg.	1863 ¹ / ₄	6	75	1,500	D:o d:o.	
24. Kuhlous d:o.	För pianospelning.	Grossh. Conrad L. Kuhlau.	1860 ²⁹ / ₅	1	50	1,000	D:o d:o.	
25. Lindströms d:o.	» violin- och violoncellspelning.	D:o Erik Elias Lindström.	1864 ²² / ₁	2	75	1,500	D:o d:o.	
26. van Booms d:o.	» pianospelning.	Musikus Joh. v. Boom.	1861 ⁴ / ₁	1	50	1,000	D:o d:o.	
27. Kuhlouska arfvingarnes d:o.	» violinspelning.	Hedvig och A. Kuhlau samt Evelina Falenius f. Kuhlau.	1866 ¹⁷ / ₃	1	50	1,000	D:o d:o.	
28. Tainms d:o och Widegrens	» flöjtbläsning.	Bruckspatron C. A. Tamm.	1865 ²⁶ / ₁₂	—	Räntan reserverad.	2,163 ⁴²	D:o d:o.	
29. d:o.	» D:o.	Kassör Gustaf Widegren.	1880, aug.	1	10	200	D:o d:o.	
30. Netherwoods d:o.	» violin- och violoncellspelning.	Bankokomm. V. Netherwood.	1867 ²⁸ / ₅	1	1,250 ⁵⁰	27,912 ⁰⁴	D:o d:o.	
31. Abrahamsons gålvofond.	» Understöd åt en sängelev.	Grossh. Aug. Abrahamsson.	1869 ¹ / ₁₀	1	19,212	307,478	D:o d:o.	
32. Kungl. Hofkapellet pensionsinrättning.	Pensioner till hofkapellister, deras enkör och barn.	H. M. Konungen genom Nåd. Bref.	1816 ¹⁵ / ₁₀	34	200	15,000	En direktion.	
33. Operakörens enskilda kassa.	Begravningshjelp-, nöd-, hjelp- och låneinrättning.	Kapellmästaren C. Nordqvist.	1876 ¹⁸ / ₈	2	2,058 ⁵⁰	72,008	En styrelse.	
34. Kungl. teaterns arbetares och betjentes sjuk- och begravningskassa.	Sjuk- och begravningshjelp och understöd åt Kungl. teaterns arbetare och betjente.	Fräherre F. Åkerhielm.	—	20	152,946 ⁸⁰	152,946 ⁸⁰	Kungl. teaterns direktör och kamrer.	
35. Artisternas och litteratörernas pensionsförening.	Pension till åldrige artister och litteratörer samt deras enkör och barn.	Artister och litteratörer.	1847 ²² / ₃	33	2,100	43,547 ¹⁹	En styrelse.	81)
36. Dramatiska och musikaliska artisternas pensionsförening.	Att, så långt föreningens tillgångar medgifva, utdela pensioner å 300 kr. årligen.	Teaterdirektören Per Josef Deland.	1857 ⁴ / ₆	7			En direktion.	82)

X. Fonder för understöd åt civile embets- och tjenstemän samt dermed jemförliga personer jemte deras enkör och barn.

1. Civilstatens enskilda enkör och pupillfond.	Pensioner åt civile embets- och tjenstemäns enkör och barn.	Offentlig inrättning.	1826 ¹⁵ / ₁₁	1,328	266,272	238,497	Kungl. Direktionen öfver Civilstatens pensionsinrättning.	81)
Härtill hör Haakska donationen.	D:o d:o.	Vice presidenten M. Haak.	1831 ²⁵ / ₃					
2. Gåfva af en gammal tjenstemän.	Försörjningshus för civile embets- och tjenstemäns i fattigdom efterlemnade enkör och barn.	En gammal tjenstemän.	1830 ²⁶ / ₈	—	—	46,832	D:o d:o.	
3. Kungl. Göta Hofrätts pensionsfond.	Pensioner åt i fattigdom efterlemnade enkör och barn efter embets- och tjenstemän inom Göta Hofrätt.	K. Majt och Göta Hofrätt.	1831 ⁸ / ₁₀	7	448	10,416	D:o d:o.	
4. Langs pensionsfond.	Pensioner åt 4 ogifta fruntimmer eller enkör i torftiga omständigheter.	Mille S. E. Lang.	1840 ³⁰ / ₇	4	350	9,164	D:o d:o.	
5. Elstedtska pensionsfonden.	D:o åt civile embets- och tjenstemäns behöfvande enkör med företräde åt dem, som ega många minderåriga eller oförsörjda barn.	Onämnd.	1843 ¹ / ₆					
6. Isbergs pensionsfond.	D:o åt enkör eller oförsörjda döttrar samt till uppföringshjelp åt söner efter ledamöter af Högsta Domstolen eller Svea Hofrätt.	Presidenten i Svea Hofrätt C. E. Isberg.	1854 ¹⁵ / ₇	11	2,025	41,526	D:o d:o.	
7. von Beskows pensionsfond.	2:ne pensioner för embetsmäns enkör eller oförsörjda döttrar.	Öfverstekammarj. Bernh. v. Beskow.	1864 ⁷ / ₇	—	—	5,307	D:o d:o.	
8. Qvidings donationsfond.	Årlig gratifikation åt enka efter civil embetsman af tromans värdighet, som aldrig tjenat inom krigsständet.	Vice presidenten i Kammarkollegium B. C. Qviding.	1838 ²¹ / ₇	1	250	5,468	D:o d:o.	
9. af Tunelds donationsfond.	Disponeras för Civilstatens enskilda enkör och pupillfunds behöf.	Statskomm. C. E. af Tuneld.	1861 ³ / ₆	—	3,019	50,312	D:o d:o.	
10. Törnqvists d:o.	D:o d:o.	Kamreraren i Kammarkollegium C. Törnqvist.	1861 ⁸ / ₂	56	5,495	143,120	D:o d:o.	82)
11. Filéenska pensionsfonderna.	Pensioner och gratifikationer åt fattige civile embets- och tjenstemän äfvensom pensioner och gratifikationer åt deras efterlemnade enkör och barn.	Kommerserådet P. Filén.	1822 ⁷ / ₉					
12. Civilstatens kapital- och lifränt försäkringsanstalt.	Att antingen åt delegares söner samla kapital till utdelning på en gång efter vissa på förhand bestämda tider eller ock åt deras hustrur och döttrar bereda lifränta vid viss ålder, dock ej före 40 år.	Civilstatens fullmäktige med af Kungl. Majt fastställt nädligt reglemente.	1866 ³¹ / ₈	28	10,766	886,039	D:o d:o.	83)

13. Civilstatens pensionsinrättning.	Pensioner åt civile embets- och tjenstemän vid fyllda 55 års ålder.	Offentlig inrättning.	1826 ¹⁵ / ₁₁	130	69,740	7,207,802	D:o d:o.	(84)
14. Civilstatens allmänna enke- och pupillfond.	D:o åt civile embets- och tjenstemäns i fattigdom efterlemnade enkor och barn.	D:o d:o.	1798 ²⁹ / ₆	1,053	56,162	12,994	D:o d:o.	(85)
15. Statens jernvägsstrafiks pensionsinrättning.	Pensionering af ordinarie tjenstepersonal vid statens jernvägsstrafik.	Staten.	1872 ⁹ / ₄	29	5,720 ⁰⁹	1,500,268 ³²	Direktionen för statens jernvägsstrafiks pensionsinrättning.	(86)
16. Statens jernvägsstrafiks enke- och pupillkassa.	Pensionering af aflidne delegares enkor och barn.	D:o.	"	134	24,011 ⁴⁵	1,599,632 ⁴³	D:o d:o.	(87)
17. Fränckelska understödsfonden.	Understöd till tvänne ur statens jernvägsstrafiks enke- och pupillkassa pensionerade enkor.	E. Fränckel, f. d. maskindirektör.	1873 ¹⁰ / ₆	2	100	2,000	D:o d:o.	(88)
18. Telegrafverkets pensionsinrättning.	Telegrafpersonalens pensionering.	Kungl. Maj:t.	1874 ²³ / ₁₀	1	180	585,983 ¹³	En direktion.	(89)
19. Postdirektören S. A. Bromans donerade sjuk- och begravningskassa.	Sjuk- och begravningshjälp för brefhårare och postvaktmästare i Stockholm.	Postdirektören S. N. Broman.	1862 ¹² / ₁₂	14	287	4,508 ⁹³	En styrelse.	(90)
20. Svenska postmannaföreningen.	Sjukhjälp åt posttjenstemän samt begravningshjälp åt anhöriga.	—	1877 ²⁸ / ₃	1	132	3,035 ⁴⁰	D:o.	(91)
21. Tullstatens enskilda pensionsinrättning.	D:o åt enkor och barn efter tullverkets embets- och tjenstemän samt betjente.	Kungl. Maj:ts Bref.	1805 ⁷ / ₈	958	76,882 ⁶³	282,975 ⁶¹	En direktion.	(92)
22. Bankostatens enke- och pupillkassa.	Pensioner åt riksbankens tjenstemän och vaktbetjentes enkor och minderåriga barn samt ogifta döttrar efter 50 år.	Bankofullmäktige och kommissarierna i riksbanken.	1748 ²⁹ / ₈	123	47,172	787,194	En styrelse.	(93)
23. Enke- och pupillkassan vid riksbankens afdelningskontor och pappersbruk.	Pensioner åt enkor och barn dels efter tjenstemän och betjente vid f. d. bankodiskontverket och dels efter sådana vid afdelningskontoren och Tumba bruk.	Rikets ständer.	1851 ²² / ₇	20	5,120	79,379 ⁶⁵	Fem personer.	(94)
24. Riksgäldskontorets enke- och pupillkassa.	Pensioner åt enkor och barn efter tjenstemän och vaktmästare vid Riksgäldskontoret och f. d. generalassistentkontoret.	Rikets ständer och kassans delegare.	1809—1810 års riksdag.	38	5,743	91,800	3 kassaförvaltare.	(95)
25. Guthermuthska fonden.	Understöd åt ringare hofbetjentes fattiga barn.	Elsa Guthermuth, f. Willmsberg, enka efter C. F. Guthermuth.	1703 ²⁰ / ₈	13	580	13,700	Kungl. Förvaltningen af de under f. d. Kungl. Öfre Borgrättens vård ställda medel.	(96)
26. Humbleska testamentsfonden.	D:o åt enkor och barn efter betjente vid kungl. hofvet och vid Ulriksdals slott.	Eva Humble, född Hollenius.	1787 ¹⁷ / ₁₂	3	36	2,240	D:o d:o.	(97)
27. Halfvard Bergska d:o.	D:o åt d:o vid Strömsholms slott och stuteri.	Hofbetjenten H. Berg.	1709 ³¹ / ₇	2	102	2,500	D:o d:o.	(98)
28. Platinska d:o.	D:o till ² / ₃ åt fattiga inom hof församlingen, ¹ / ₃ åt studerande af Smålands nation i Upsala.	Anna Margreta Platin, född Norberg.	1819 ¹⁸ / ₆	4	400	12,640	D:o d:o.	(99)
29. Spetzka fonden.	D:o åt ringare hofbetjentes enkor och föräldralösa barn.	Slotts-förvaltaren P. Spetz.	1765 ²⁷ / ₁₁	15	300	6,700	En af K. Maj:t tillsatt styrelse.	(100)
30. Kungl. Hofstatens Gratialkassa.	Månatliga understöd till vid dödsfallet i hofvets tjänst varande betjentes enkor och barn under 18 års ålder.	Hofpredikanterna J. G. Flodin och C. W. Strang.	1788 ⁷ / ₅	59	3,732	67,740	En direktion.	(101)
31. Enke- och pupillkassan vid Stockholms stads embetsverk.	Att bereda pensioner åt delegarnes enkor och oförsörjda barn.	Kassans nu gällande reglemente är af Kungl. Maj:t fastställt d. 23 Nov. 1852.	—	90	42,245 ¹³	508,032 ¹⁸	En direktion, som af delegarne utses.	(102)
32. Polispersonalens i Stockholm pensionsinrättning.	Pensioner åt polispersonalen.	K. M:t på Öfverståthållare-Embetets hemställen.	1854 ² / ₂	8	1,500	705,758 ³⁴	En direktion.	(103)
33. Stockholms polispersonalens enke- och pupillkassa.	Understöd åt aflidne polismäns enkor och barn.	Ej namngifven.	1875	—	—	2,100 ⁰⁴	D:o.	(104)
34. Brukspatron Anders Hebbes pensionsfond.	Pensioner åt 9 fattiga döttrar efter aflidne embets- och tjenstemän af ofrälse stånd.	Brukspatron And. Hebbe.	1824 ¹⁴ / ₁	9	900	15,000	Direktionen för Strandbergiska läkareinrättningen.	(105)
35. Jernkontorets tjenstemäns och betjeningens enke- och pupillkassa.	Pensioner åt jernkontorets tjenstemäns och betjentes enkor och barn.	Jernkontorets tjenstemän.	1813	8	1,875	156,072	En styrelse.	(106)

XI. Fonder för understöd åt militärer samt deras enkor och barn.

1. Arméens Pensionskassa.	Pensioner åt arméens embets- och tjenstemän.	Krigsbefälet.	1756	1,411	537,843	3,747,794	Direktionen öfver arméens pensionskassa.	(107)
2. Statsanslag.	Fyllnadspension åt d:o.	—	—	1,072	667,755	Årligt anslag (n. 900,000 kr. 831,491)	D:o d:o.	(108)
3. Arméens Enke- och pupillkassa.	Pensioner åt enkor och barn efter arméens embets- och tjenstemän.	Krigsbefälet.	1817 ²⁰ / ₈	488	54,892	831,491	D:o d:o.	(109)
4. H. M. Konungens enskilda fond.	Pensioner åt enkor och barn efter aflidna militärpersoner.	—	1817	185	7,115	Årligt anslag 7,500	D:o d:o.	(110)
5. Statsanslag.	Pensioner åt militäre embets- och tjenstemäns i fattigdom efterlemnade hustrur och barn.	—	—	1,121	50,937	Årligt anslag 50,000 kr. jemte besparingar från föreg. år. 181,384	D:o d:o.	(111)
6. Grefvinnan Horns stiftelse.	D:o d:o.	Grefvinnan Anna Sofia Horn, född Blomstedt.	1858 ²⁰ / ₁	70	9,450	181,384	D:o d:o.	(112)
7. Drottningens Hospital.	Att bereda understöd åt afskedadt underbefäl och manskap vid Svea Lifgarde.	"Menniskovän".	1842 ²³ / ₁	101	5,588	99,772 ⁸⁰	Svea gardes regementkassadirektion.	(113)
8. Möllersvärd's fond.	D:o åt gardister, som ej äro pensionsberättigade från drottningens hospital.	Generalmajoren C. H. Möllersvärd.	1871 ³¹ / ₃	17	78 ¹⁸	3,715 ⁸⁵	D:o d:o.	(114)

Tab. No 5. (Forts.) FROMMA STIFTELSE, STIPENDIEFONDER, PENSIONSANSTALTER M. M.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Stiftelsens namn.	Stiftelsens ändamål.	Stiftarens namn och yrke.	Stiftelsens år och dag.	Utdelning år 1880 till antal personer.	af nedanstående hela belopp. Kronor.	Stiftelsens storlek vid slutet af år 1880. Kronor.	Stiftelsen förvaltas af:	Anmärkn.
9. K. Svea Lifgardes Barnhus- och Kyrkobyggnadskassa.	Understödande af fattiga gardistbarn, hufvudsakligen genom inköpande af barnhuset.	Statsmedel och sammanskott.	1778 $\frac{1}{12}$	2	322	30,035 ³⁰	Sekundchefen jemte en vid regt utsedd direktion. En direktion.	
10. H. K. H. Prins Oskars Hospitalsinrättning vid K. Lifgardet till häst.	Pension och understöd åt afskedadt underbefäl och manskap, dess enkor och barn.	Gåfvor och tillskott af officersare.	1770 $\frac{25}{10}$					
11. Kungl. Lifgardets till häst pensionskassa.	D:o till afskedadt befäl och manskap.	D:o d:o.	1816 $\frac{16}{7}$					
12. Officerskårens pensionsföreningskassa.	Pensionering af f. d. officerare vid Svea artillerireg.-te.	Officerskåren vid Svea Art.	1850 $\frac{21}{8}$	88	2,208 ⁵⁰	36,675 ⁸⁰	D:o.	
13. Pensions- och gratialkassan för underofficerare och manskap.	Utdelning af understöd åt afskedade underofficerare, konstaplar, trumpetare och artillerister.	D:o d:o.	"	21	8,300	71,027	Dir. för Svea artillerireg:tes pensions- och understöds-kassor.	98)
14. Soldatbarnhuskassan.	Dels fattiga soldatbarns beklädnad och underhåll, dels enligt Kgl. Br. af $\frac{8}{11}$ 72 till pensioner åt afskedadt manskap.	D:o d:o.	—	95	1,925	19,008	D:o d:o.	
15. Hygrels stipendiefond.	Premier åt flitiga skolbarn inom regementet.	D:o d:o.	—	—	550	22,957	D:o d:o.	
16. Rudbeckska stiftelsen.	Pension åt enkor och barn efter underofficerare vid Svea artillerireg-te.	Gen.-adjut. Hygrel och hans hustru.	1833	4	52	—	D:o d:o.	99)
17. Marklinska fonden.	Understöd åt officersenkor eller döttrar.	Öfverste Rudbeck samt Battericheferne vid regtet.	1860	8	800	6,961	D:o d:o.	100)
18. Underofficerarnes vid K. Svea Artillerireg-te pensionskassa.	Pensionering af underofficerare vid Kungl. Svea artillerireg-te.	Enkefru C. E. Marklin.	1851	4	235	4,921	D:o d:o.	101)
19. Musikpersonalens enskilda kassa.	Begravningshjälp till delegarnes sterbhus samt tillfälligt understöd åt delegare, som från regementet afgår.	Underofficerskåren vid Svea art.-reg-te.	1875	—	—	7,540	D:o d:o.	102)
20. Noréenska testamentsfonden.	Underhåll af elever vid Kungl. Krigsskolan.	Musikpersonalen vid Svea art.-reg-te.	1875	—	—	6,100	D:o d:o.	
21. Vadstena Krigsmanshuskassa.	Understöd åt orkeslöse soldater.	Kanslirådet J. E. Noréen.	1803 $\frac{6}{4}$	1	500	18,743	Kungl. Statskontoret.	
22. Invalidhusfonden.	Pension och gratifikation åt militära personer.	Konung Gustaf II Adolf.	1811 $\frac{27}{12}$					
23. Konungens Hospital.	Pensioner åt afskedadt manskap vid armén: a) efter vissa års tjänst eller de som blifvit skadade; b) fattiga arbetsskarlar i Stockholm, som blifvit vanföre och urständsatte att begagna sig af arbetshus-inrättningarna; c) andra fattiga, lytta och lemlösa, som utan eget förvållande blifvit vanföra samt ej kunnat intagas på fattighus.	Kgl. Maj:t och rikets ständer. Stockholms stads borgerskap och magistrat.	—	11,922	287,484	4,367,487 ⁴³	Kungl. Arméförvaltningen.	
24. Föreningen för frivillig vård af sårade och sjuke i fält.	Att hos svenska folket väcka deltagande för vården af sårade och sjuke i fält samt att medelst insamling och förvaltning af frivilliga understöd verka för denna sjukvårds ordnande och utvidgning.	H. M. konung Oskar II m. fl.	1796 $\frac{1}{11}$	771	76,837 ⁵⁰	1,925,657 ⁶⁶	D:o.	
				474	11,673	296,742 ⁹⁶	En direktion.	
			1865 $\frac{24}{5}$	4	175	35,731 ⁷²	Verkställande utskott.	103)

XII. Fonder för undervisning och understöd åt läkare och veterinärer samt deras enkor och barn.

1. Ljungbergs stipendiefond.	Resestipendium för medicine doktorer.	Fäldläkaren N. J. Ljungberg.	1866 $\frac{15}{9}$	1	2,500	36,034 ⁰⁵	Karolinska institutets lärare-kollegium.
2. Hjertas d:o.	Stipendier åt qvinnor som studera medicin.	Frökn. H. och A. Hierta.	1873 $\frac{10}{2}$	1	300	6,009 ⁵⁰	D:o d:o.
3. Kirurgiska stipendiefonden.	D:o åt studerande vid Karolinska institutet eller nyligen der blifne licentiatier.	Pseudonymen "Amicus" genom Prof. C. J. Rossander.	1875 $\frac{25}{10}$	1	550	10,291 ²¹	D:o d:o.
4. P. H. Malmstens fond.	D:o åt vid institutet nyblifne medicine licentiatier.	Prof. P. H. Malmsten.	1876 $\frac{1}{10}$	1	250	5,053 ⁴⁹	D:o d:o.
5. Akreleka fonden.	D:o åt studerande vid Karolinska institutet.	Prof. Carl Santesson.	1879 $\frac{21}{12}$	—	250	10,011 ¹¹	D:o d:o.
6. Altins fond.	D:o åt vid Karolinska institutet studerande medicine kandidater.	Stadsläkaren L. M. Altin.	1877 $\frac{20}{9}$	—	—	6,000	D:o d:o.
7. Benedicks stipendiefond.	Till studerande vid Karolinska institutet.	Kammarherre W. A. Benedicks.	1861 $\frac{8}{12}$	3	1,800	30,000	D:o d:o.
8. Anders Retzii d:o.	D:o d:o samt till understöd för vetenskapliga forskningar och resor.	Svenska läkaresällskapet.	1864 $\frac{8}{12}$	1	600	32,965	D:o d:o.
9. Roos af Hjelmsäters d:o.	Stipendier åt studerande vid Karolinska institutet.	Kammarherre Roos af Hjelmsäter.	1862 $\frac{8}{3}$	2	300	5,340 ⁹²	D:o d:o.
10. Magnus Huss' d:o.	D:o d:o.	Prof. Huss' forne lärjungar.	1863 $\frac{25}{2}$	1	150	2,498 ⁹¹	D:o d:o.

11. Schuumkellska understödsfonden.	Att bereda understöd åt fattiga, i verkligt behof varande enkör eller oförsörjda barn efter allidne svenske legitimerade läkare.	Assessor Johan Ernst Schaumkell.	1833 $\frac{3}{4}$	52	2,900	60,083'88	Svenska läkaresällskapet.	(104)
12. Läkare-nödhjelpsfonden.	Understöd åt i behof varande svenske läkare, deras enkör och barn.	Åtskillige svenske läkare.	1855 $\frac{30}{5}$	13	1,275	21,266'28	D:o d:o.	(105)
13. Guillaumska testamentsfonden.	Anskaffande af tjenliga lokaler vid veterinärinstitutet för vård af sjuka djur, som behöfva värmda rum.	Mlle Maria Josefine Guillaume.	1867 $\frac{11}{7}$	—	—	4,026'08	Kungl. direktionen öfver veterinärinstitutet.	
14. Jacobiska d:o	Resestipendium åt en ung veterinärläkare.	Veterinärläkaren L. Jacobi.	1869 $\frac{4}{3}$	1	1,800	12,959'47	D:o genom institutets förståndare.	

XIII. Fonder för tjenstefolks understödjande och undervisning.

1. Sällskapet för dygdigt och troget tjenstefolks belöande.	Belöningar.	Grefve C. Löwenhielm.	1829 $\frac{27}{2}$	249	4,520	69,030'94	En direktion.	
2. Grefve Gyllenborgs fond.	Gratifikationer åt gamla orkeslösa tjenare och tjenarinnor för långvarig trogen tjenst.	Protokollssekreteraren C. A. D. Gyllenborg.	1858 $\frac{15}{7}$	18	400	8,302	Direktionen för sällskapet Pro Patria.	
3. Ahlströmska testamentsfonden.	Understöd för af testator utsedda jungfrur, deras anhöriga eller andra utsedda.	Skepparen Magnus Ahlström.	1790 $\frac{8}{2}$	12	799'99	27,000	Särskildt utsedda personer.	
4. Praktiska hushållsskolan för flickor.	Att uppföstra fattiga flickor inom Jakobs och Johannis samt Ladugårdslands församlingar.	Subskribenter.	1870	—	—	Fins ej.	En direktion.	

XIV. Ordnar och dylika sällskap tillhöriga fonder.

1. Timmermansordens hospital.	Att med husrum, ved, ljus, 10 kr. i månaden, 12 kr. ärligen till beklädnad samt tillfälliga obestämda bidrag förse fattiga.	—	1796	16	2,012'90	—	Ordens hus- och hospitalsdirektion.	
2. Almgrens fond.	"Ett pensionsrum".	Grossh. M. Almgren.	1876 $\frac{20}{6}$	1	50	1,000	Arla Coldinuorden.	
3. Liebertska fonden.	Understöd åt son af medellös Coldinuordens-bröder eller annan medellös.	Sejlaräldermannen J. F. Liebert och hans hustru.	1832 $\frac{18}{12}$	1	112'50	2,250	D:o.	
4. Almgrens pensionsfond.	Till enkör och barn efter mindre bemeddad ledamot af sällskapet Par Brikoll.	Handelsbokhållaren Mauritz Almgren.	1876 $\frac{13}{10}$	1	50	1,000	Sällskapet P. B.	
5. Schalins pensionsfond.	Åt fattig ledamot af sällskapet P. B.	Handl. L. W. Schalin.	1874 $\frac{29}{5}$	1	25	500	D:o.	
6. Warodells d:o.	Till d:o enkör och barn.	Handl. L. J. Warodell.	1863 $\frac{27}{4}$	1	100	2,000	D:o.	
7. Axel Arwids Raabs d:o.	D:o d:o.	Sällskapet Par Brikoll.	1837 $\frac{18}{4}$	1	75	1,500	D:o.	
8. Sällskapet "K. B."	Att bekläda fattiga barn.	Flera personer.	1853	50	1,065	460	En styrelse.	
9. Svea Ordens begravningskassa.	Begravningshjelp åt ledamöter.	Svea Ordens ledamöter.	1867 $\frac{24}{11}$	4	400	6,553'30	D:o.	
10. Egeria-Orden.	D:o och understöd.	Vinhandl. A. L. Helleberg.	1850 $\frac{2}{2}$	9	2,065'41	9,103'82	D:o.	
11. Sällskapet "Enighet och Frihet".	Sjuk- och begravningshjelp.	Flera personer.	1855 $\frac{22}{4}$	196	7,864	10,000	D:o.	
12. Samfundet Ljusets bröder.	D:o d:o.	D:o.	1866 $\frac{6}{4}$	145	4,715	25,227	D:o.	
13. Vänskapsförbundet.	D:o och understöd.	D:o.	1865 $\frac{3}{1}$	163	9,429	41,023'88	D:o.	
14. Vänskapsbröderna ("V. B.")	D:o d:o.	D:o.	1827 $\frac{11}{12}$	93	3,999	40,110	D:o.	
15. Samfundet Enighet och Vänskap.	Sjuk och begravningshjelp.	Förgyllaren I. R. Fröberg.	1874 $\frac{6}{4}$	149	6,126	36,620	D:o.	

XV. Fonder för diverse ändamål.

1. Allmänna enke och pupillkassan.	Beredande af pensioner åt efterlevande.	Kungl. reglementet den.....	1784 $\frac{23}{2}$	316	181,210	7,502,851	En direktion.	(106)
2. Bohmanska testamentsfonden.	Understöd åt sjuka barn af delegare i allmänna enke- och pupillkassan.	Grossh. F. O. Bohman.	1767 $\frac{10}{7}$	22	4,050	140,616	Direktionen öfver allmänna enke- och pupillkassan.	
3. Svanska d:o.	D:o åt behöfvande enkör.	Enkefru A. M. Svan.	1763 $\frac{28}{8}$	11	750	18,297	D:o d:o.	
4. Grisbackska d:o.	D:o d:o eller fader- och moderlösa barn.	Enkefru S. M. Mannenheim, född Grisback.	1777, nov.	6	300	6,900	D:o d:o.	
5. Thernbergiska d:o.	D:o åt behöfvande enkör.	Grossh. J. Thernberg.	1821 $\frac{19}{11}$	3	270	5,418	D:o d:o.	
6. Kungl. Patriotiska Sällskapet.	Att befrämja näringsarnas uppkomst och genom belöningar för berömliga gerningar och förslag m. m. uppmuntra nationalidoghetens tillväxt.	Presidenten i kommerskollegium Edvard Carlessen.	1772 $\frac{12}{2}$	234	1,428	120,833'88	Ett förvaltningsutskott.	
7. Nödhjelpskassan i Stockholm.	Utdelande af understöd till i Stockholm boende fruntimmer tillhörande "pauvres houteuses".	Prosten Per Norman i Ösno och kyrkoherden Ahman m. fl.	1768 $\frac{7}{6}$	318	20,190	427,930	Nödhjelpskassadirektionen i Stockholm.	
8. Törnebohns fond.	Pensioner till fabriksläkares i Stockholm enkör och barn samt efter civile tjenstemän vid hufvudstadens juridiska verk.	Assessorn och stämpelmästaren Eric Törnebohm.	1831 $\frac{16}{10}$	69	5,725	113,500	D:o d:o.	
9—58. Under särskilda namn bokförda riddarhusfonder.	Att åt medlemmar af ridderskapet och adeln bereda understöd dels i form af stipendier åt ynglingar, som utbildat sig i civila eller militära yrken, dels i form af pensioner, hufvudsakligast för fruntimmer.	—	—	578	74,192'66	1,971,711'36	Riddarhusdirektionen.	
59. Lotten Vennbergs fond.	Understöd till fattiga.	H. M. Drottning Lovisa.	1864 $\frac{10}{11}$	108	1,300	32,073'40	En styrelse.	(107)

Tab. N:o 5. (Forts.) FROMMA STIFTELSE, STIPENDIEFONDER, PENSIONSANSALTAL M. M.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Stiftelsens namn.	Stiftelsens ändamål.	Stiftarens namn och yrke.	Stiftelsens år och dag.	Utdelning år 1880 till antal af nedan- stående perso- ner.	af nedan- stående hela belopp. Kronor.	Stiftelsens storlek vid slutet af år 1880. Kronor.	Stiftelsen förvaltas af:	Anmärkn.
60. Fosterländska föreningen.	Minskande af fattigdomens tillväxt.	På inbjudning af General- direktör G. T. Almqvist.	1869 ¹⁵ / ₁₂	800	2,295	36,470	En styrelse.	
61. Långmans donationsfond.	Allmännyttiga ändamål.	Brukseg. E. J. Långman.	1859 ²⁰ / ₁₂	—	—	1,064,003	Kungl. Statskontoret.	108)
62. Kniperska pensionsinrätt- ningen.	Understöd åt fattiga och ålderstigna ogifta fruntimmer.	Enkefru Carin Kniper, född Wittfoth.	1780 ²⁰ / ₃	99	4,750	98,685	Fem direktörer.	
63. Den svenska afdelningen af den britiska och allmänna federationen.	Att befrämja allmän sedlighet och särskildt verka för afskaffande af prostitutionen såsom laglig eller tolo- rerad institution.	Skolföreståndaren i Liverpool G. Buttlers hustru Jose- fina Buttlar.	1875 ¹⁹ / ₃	—	—	—	En direktion.	109)

Anmärkningar:

¹⁾ Ingår i den rektor och 2 kolleger tillkommande lönen. — ²⁾ För lifstiden. — ³⁾ D:o. — ⁴⁾ Till obestämdt antal. — ⁵⁾ D:o. — ⁶⁾ D:o. — ⁷⁾ Tillfälligt understöd till d:o. — ⁸⁾ Pensionären utses hvarje år. — ⁹⁾ Till obestämdt antal. — ¹⁰⁾ Utgår i kläder m. m. — ¹¹⁾ D:o. — ¹²⁾ Här af tilldelas försörjningshjälpen årligen 75 kronor. — ¹³⁾ F. n. lifränta. — ¹⁴⁾ Försörjningshjälpen andel 119 kr. årligen. — ¹⁵⁾ F. n. lifränta. — ¹⁶⁾ Företrädesvis fattiga gesäller af »repalagarembetet». — ¹⁷⁾ Företrädesvis åt släktingar. — ¹⁸⁾ Församlingsbor. — ¹⁹⁾ Donerad under kyrkoherden Lehnbergs tid. Materialier till skolbarns beklädnad uppköpas. Beklädnaderna tillverkas af folkskolebarn och utdelas vid examina. — ²⁰⁾ Råntan öfverlemnad till Sabbatsbergs fattighusinrättning. — ²¹⁾ D:o. — ²²⁾ D:o. — ²³⁾ D:o. — ²⁴⁾ D:o. — ²⁵⁾ Råntan till Sabbatsbergs fattighus. — ²⁶⁾ Lifränta. — ²⁷⁾ Till största delen lifränta. — ²⁸⁾ Boende i Adolf Fredriks församling. — ²⁹⁾ D:o. — ³⁰⁾ Till inträde erhållits. — ³¹⁾ Eljest sjuke och sängliggande. — ³²⁾ Hälften d. ²³/₆, hälften d. ²⁴/₁₂. — ³³⁾ Boende i Adolf Fredriks församling. — ³⁴⁾ D. ⁷/₁ och ¹¹/₆. — ³⁵⁾ Pensionen bestämd till 50 kr. — ³⁶⁾ Sedan pensionär dött. — ³⁷⁾ Mest nödställda. — ³⁸⁾ Sedan pensionär dött. — ³⁹⁾ Boende inom Ad. Fredr. församl. — ⁴⁰⁾ Utdelas d. ²²/₆. — ⁴¹⁾ Lika med ⁴⁰⁾. — ⁴²⁾ Ingen utdelning under 1880. — ⁴³⁾ F. n. lifränta. — ⁴⁴⁾ Ledamotsavgift är 5 kr. årligen, men understöd lemnas utan afseende på ledamotskap i sällskapet. — ⁴⁵⁾ Ogift eller enka öfver 50 år. — ⁴⁶⁾ För de flesta å anstalten vårdade barn erlägges årligen en afgift, i medeltal utgörande 156.69 för hvarje betalande. — ⁴⁷⁾ Styrelsen ger årliga frivilliga bidrag, men delaktighet är deraf ej beroende. — ⁴⁸⁾ Patienternas antal: 108 å friplats och 28 betalande 450 kr. årl. — ⁴⁹⁾ Årligen vårdade omkr. 350 barn, vid polikliniken omkr. 2,000 fritt. — ⁵⁰⁾ Af räntorna skall underhållas fältmarskalken Helmfelts graf i Stockholms storkyrka. — ⁵¹⁾ Endast för delegare i f. d. tobakshandelssocietets pensionskassa. — ⁵²⁾ Dessutom utgå särskilda anslag såsom till Ortopediska Institutet, f. d. Hallrättens stämpel- och stämningsbetjente m. fl. — ⁵³⁾ Åtskilliga anslag utgå äfven dels till Torsäkers församling i Hernösands stift, dels till frimurarebarnhuset. — ⁵⁴⁾ Under år 1880 utgifvits dessutom 3,300 kr. till Oskar Josefine-föreningen, dels till ett enskildt hem för frigifna fångar, dels till fängelsepredikant. — ⁵⁵⁾ Endast för delegare i f. d. siden- och klädeskrämhandelssocietets pensionskassa. — ⁵⁶⁾ Endast för delegare i grosshandelssocietets pensionskassa. — ⁵⁷⁾ Lifränta. — ⁵⁸⁾ Årlig insättning 35 kr. under 15 år. — ⁵⁹⁾ Från 50 till 150 kr. — ⁶⁰⁾ Manliga ledamöter 332. — ⁶¹⁾ Qvinliga d:o 64. — ⁶²⁾ Årligt bidrag från gasbolaget 500 kr. — ⁶³⁾ D:o. — ⁶⁴⁾ Föreningen eger åkerbrukskolonien Hall inom Östertelge socken af Stockholms län. — ⁶⁵⁾ Åtnjuter f. n. 1,000 kr. om året af fångvårdsmedel. — ⁶⁶⁾ I hemmet vistas högst 12 qv. — ⁶⁷⁾ Stiftelsen utgifver genom särskild redaktör skriftserierna »Ur vår tids forskning», »Lefnads-teckningar öfver utmärkte personligheter» samt »Bibliotek för helsevård». — ⁶⁸⁾ Hvar 3:de år lemnas ett resestipendium af 2,400 kr. åt en studerande för ikande af studier vid utländskt universitet, med skyldighet att qvarstanna der ett halft år. — ⁶⁹⁾ Skyldighet att vara delegare i kassan åligger hvar och en som efter reglementets utfärdande blifvit rektor eller ord. ämnes- eller öfvingelärare vid de allm. läroverken och seminarierna samt föreståndare eller lektor vid de tekniska läroverken. — ⁷⁰⁾ 2,000 kr. utbetalda för arbeten vid nya seminari-

byggnaden i Vexjö. — ⁷¹⁾ Förbindelse till delaktighet åligger hvarje skolområde i riket för hvar och en af dess lärare tjänster vid högre folkskola samt hvarje skoldistrikt för dess ordinarie lärare tjänster vid egentlig folkskola. — ⁷²⁾ Skyldighet att vara delegare i kassan åligger hvarje folkskolelärare, som efter reglementets utfärdande blifvit ordinarie innehafvare af tjänst med delaktighet i folkskolelärarnes pensionsinrättning. — ⁷³⁾ Pensionstagare skall ha insatt minst 375 kr. — ⁷⁴⁾ Lifränta utgår tillsvidare. — ⁷⁵⁾ Inträde afgiftsframt borgen å 100 kr., som i nödfall användes som sjukhjälp. — ⁷⁶⁾ Gemensam reservfond. — ⁷⁷⁾ Understöd till konstnärer får ej utgå, förr än fonden uppgått till 30,000 kr. — ⁷⁸⁾ Understöd får ej utgå förr än årliga räntan uppgått till 3,000 kr. — ⁷⁹⁾ Årlig afgift under 20 år 15 kr. — ⁸⁰⁾ Delegare som fyllt 50 år, delegarinna som fyllt 45 år, hvilka till kassan elagt 20 års afgifter å 15 kr årl., erhålla pension å 300 kr. årl. — ⁸¹⁾ Pröfningsrätt tillkommer Kungl. Maj:t. — ⁸²⁾ Genom Nåd. bref d. ³¹/₈ 1866 bestämde att utgöra grundfond för Civilstatens kapital- och lifförsäkringsanstalt. — ⁸³⁾ Pröfningsrätt tillkommer Kungl. Maj:t. — ⁸⁴⁾ Åtnjuter årligt statsanslag af 72,971 kr. — ⁸⁵⁾ D:o 45,000 kr. — ⁸⁶⁾ Pröfningsrätt tillkommer Kungl. Maj:t. — ⁸⁷⁾ Delegare äro i Statens jernvägsstrafiks tjänst anställda. Kungl. Maj:ts reglemente d. ⁶/₆ 1872 och ändringar d. 22 och 28 Januari 1881. — ⁸⁸⁾ Statsbidrag 60,243.90 kr. — ⁸⁹⁾ Årlig gifva af konungen 525, kollekt i Slottskapellet c:a 400 kr. — ⁹⁰⁾ För delegarerätt erlägges inträdesavgift 6 % af lönen och dessutom ¹/₂ % för hvar månad, som öfverstiger delegarnes 30:de lefnadsår. I årsavgift erlägger hvarje delegare ⁴/₂ % af lönen. — ⁹¹⁾ Delegare: på ordinarie stat varande embets- och tjänstemän vid arméen. — ⁹²⁾ K. br. d. ⁹/₂ 1858 och d. ²²/₆ 1877. — ⁹³⁾ Delaktighet vinnes af de delegare i arméens pensionskassa, som erlägga inträdesavgift till enkekassan. — ⁹⁴⁾ Pensionärerna utses af H. Maj:t Konungen. — ⁹⁵⁾ Pensionerna tilldelas af K. Maj:t efter direktionens hörande. Pensionsrätten grundar sig på mannens eller fadrens beställning, houppteckningen samt fortfarande behof. — ⁹⁶⁾ Företrädesvis åt fattiga enkor och döttrar efter rytmästare, kaptenar, löjtn. och underlöjtnanter. — ⁹⁷⁾ Beroende på uppförande och tjänstetid vid regementet. — ⁹⁸⁾ Regimentschef och öfverstlöjtn. insätta 136 kr., major 124 kr., kapten af 1:a klass 97 kr., d:o af 2:a klass 72 kr., löjtnant 48 kr., underlöjtnant 33 kr. — ⁹⁹⁾ Kapitalet ingår i soldatbarnhuskassan. — ¹⁰⁰⁾ Gift delegare 12 kr. årl., ogift d:o 3 kr. årl. — ¹⁰¹⁾ Utgår ej förr än 4 pensioner å 250 kr. kunna på en gång utdelas. — ¹⁰²⁾ Stabs- eller batteritruupetare 1 kr., afdelningsstrumpetare 50 öre i månaden. — ¹⁰³⁾ Utdelningen är gjord till föreningens 4 sjuksköterskor. — ¹⁰⁴⁾ Fonden har ökat genom provinsialläkaren Per Erik Stagnells testamente d. ¹⁶/₆ 1865 och genom Dr Hugo Stoltz' testamente d. ⁷/₁₀ 1880. — Vid 1880 års slut voro 8,800 kr. ännu ej räntebärande. De 2,000 kr., som Stoltz donerat, utföllö först den 4 mars 1881. — ¹⁰⁵⁾ Fonden uppkom genom upplösning af en pensionsinrättning för svenska läkare, hvarvid af någon delegare förbehåll gjordes om förmånsrätt för deras efterlevande. — ¹⁰⁶⁾ Kungl. reglementet ²¹/₆ 1871, ²⁹/₁ 1875 och ²⁹/₁ 1876. — ¹⁰⁷⁾ Årliga insättningar hafva numera upphört. — ¹⁰⁸⁾ Får ännu icke vidröras. — ¹⁰⁹⁾ I samband härmed: ett arbetshem för värnlösa kvinnor, ett herberge och sskola för flickor, ett adresskontor för sökande och en läne- och hjälpkassa m. m.